

AN
ENGLISH-GUJARATI GLOSSARY
OF
SCIENTIFIC TERMS
IN NAGARI SCRIPT

COMPILED BY
P. G. SHAH M. A., B. Sc.
I. A. A. S. (retired)

वैज्ञानिक शब्दसंग्रह

संयोजक :

पोपटलाल गोविंदलाल शाह

अम. अ., बी. अ.ससी.

'विज्ञानविचार' 'विज्ञानविनोद' वर्गरेना लेखक

प्रकाशक :

गुजरात संशोधन मंडळ

अने

श्री फार्बस गुजराती सभा

मुंबाी

विप

AN ENGLISH-GUJARATI GLOSSARY OF SCIENTIFIC TERMS

TABLE OF CONTENTS

	Page
1 Dedication to the Motherland	iii
2 Introduction. Sir H. V. Divatia, President Gujarat Research Society	vii
3 Introduction (Gujarati) Dewan Bahādhur Krishnalal M. Jhaveri, President, Forbes Gujarati Sabha	ix
4 Preface (English) P. G. Shah	xi
5 Preface 2nd Edition (Gujarati) P. G. Shah	xxv
6 " 1st Edition " " "	ixl
7 Abbreviations Used	liii
8 Bibliography	liii

PART I

Scientific Terminology (Alphabetically Arranged)	1 to 128
--	----------

PART II

Terms of International Importance (Prefatory Remarks. English and Gujarati)	129
Section I Astronomy	133
" II Chemical Elements, Names, Formula etc.	137
" III Chemical Compounds " "	144
" IV Units and Constants Used in Electricity, Magnetism etc.	147
" V Weights and Measures	151
" VI Botanical Terms; Classification etc.	159
VIA Groups of Common Plants of Mahagujarat	161
VIB Lists of Common Plants of Mahagujarat	163
VIB Zoological Terms	183
" VIII Geological International Terms	191
" IX Meteorological International Terms	192
" IXB Standard Meteorological Terms Used by Indian Meteorological Department for Gujarati	193
" X Nomenclature of Fossils	196
" XI Standard Symbols in Physics	197

अनुक्रमणिका

	भूमिका	पृष्ठ
अर्पण पत्रिका		३
Introduction	Sir Harasidhbhai V. Divatia	७
प्रवेशक	दि. व. कृष्णलाल झवेरी	९
Preface	P. G. Shah	११
बीजी आवृत्तिनुं निवेदन	श्री. पोपटलाल गो. शाह	२५
पहेली आवृत्तिनुं निवेदन	श्री. पोपटलाल गो. शाह	४९
संक्षेपोनी समज		५३
ग्रंथसूची		५३

प्रथम विभाग

वैज्ञानिक शब्दसंग्रह	१-१२८
----------------------	-------

द्वितीय विभाग

Terms of International Importance	१२९
आंतरराष्ट्रीय अगत्यना पारिभाषिक शब्दो	१३३
खंडिका १ खगोलविद्यामां वपराता नामवाचक शब्दो	१३७
„ २ रासायनिक तत्त्वोनां नाम, संज्ञा, वगरेनी सूची	१४१
„ ३ रासायनिक संयोजनो	१४४
„ ४ वीजविद्या, चुंबकविद्या अने बीजा विषयोमां वपरातां अेकमो अने स्थिरांको	१४७
„ ५ वजन अने माप	१५१
„ ६ वनस्पतिनां नामो, वर्गो वगरे	१५९
„ ६-अ महागुजरातनी वनस्पतिना वर्गो	१६१
„ ६-आ महागुजरातनी वनस्पतिना लेटीन अने गुजराती नामोनी यादी	१६३
„ ७ प्राणीविद्याना शब्दो	१८३
„ ८ भूविद्याना आंतरराष्ट्रीय शब्दो	१९१
„ ९-अ हवामानविद्याना आंतरराष्ट्रीय शब्दो	१९२
„ ९-ब हिंदी सरकारना वायुचक्रखाता तरफथी वपराता गुजराती शब्दोनी यादी	१९३
„ १० अवशेष नामावलि	१९६
„ ११ भौतिकशास्त्रमां वपराती केटलीअेक प्रमाणभूत संज्ञाओ	१९७

INTRODUCTION

I am glad to write an introduction to this English Gujarati Glossary of Scientific Terms on behalf of the Gujarat Research Society. The publication is getting ready at an opportune time when the questions regarding the medium of instruction and scientific terminology are on the anvil and our country would welcome every effort which brings their solution nearer.

As the preface of the book shows, the author has taken a comprehensive view of the whole subject of scientific terminology and the allied question of medium of instruction. The stand taken by him is reasonable and practicable. He advocates that as long as Secondary Education is through the mother tongue, the students and the common man who do not hope to reach higher education must be given the facility of a vocabulary based on his own mother tongue ; when the higher education is given through the national language the Hindi terminology will be available. As Mr. Shah says, there will be very little effort necessary on the part of the student to change-over from the Gujarati glossary to the Hindi.

The adoption of Nagari script is an important and useful innovation for the Gujarati language. This script will render the cultural unification of the country easier and quicker.

Another welcome feature is the adoption of important foreign terms where necessary. The country cannot afford to lose international contacts and our national language should make full use of such foreign terms; for, I feel sure that our scientists will, with their own contributions, soon achieve international status for words coined correctly in our country.

In view of the decision that secondary education is to be imparted through the mother tongue, such scientific vocabularies and glossaries for each regional language are useful and appropriate. In the early stages, a collection of all suitable words already in use would be welcome as it would, without giving undue rigidity and finality, secure equivalents for a large variety of shades of meanings in common use.

The book will be also useful to the writers of popular scientific books who are at present hampered greatly by want of scientific terminology. Our working classes have now much more leisure than ever before, and urgently need the message of science to be conveyed

to them. Publication of popular scientific literature in simple language for the masses will receive great encouragement from such scientific glossaries and I hope the present one will set an example to other regional compilations in many ways.

Mr. Shah has a distinguished literary and official career. He is a Member of Bombay Public Service Commission. He had a distinguished record at the Bombay University. He won the Narayan Vasudev Scholarship for standing first in the University at the B. A. examination in Physical Sciences and James Taylor Prize for standing first in History and Political Economy group. He had also been awarded the Sir George Le Grand Jacob and the Ashburner Prizes by the Bombay University. After working for four years as Professor of Chemistry at the Forman Christian College, Lahore, he joined the Indian Audit and Account Service in 1914 after an All-India competitive examination, and retired as Accountant General, Bombay, in 1943. He is the founder Vice-President of Gujarat Research Society and is interested in social and medical welfare of the masses. He is the author of two other books in Gujarati *Vignan Vichar* (4 editions) and *Vignan Vinod*.

Rajkot, 31-7-'48

H. V. DIVATIA

President, Gujarat Research Society

પ્રવેશક

શ્રી દ્વાર્ગસ ગુજરાતી સભા (મુંબઈ)ના કેટલાએક હેતુઓમાં નીચેના એ હેતુઓનો પણ સમાવેશ થાય છે :—

૧. ગુજરાતી ભાષાનાં સ્વતંત્ર પુસ્તકોને ઉત્તેજન આપવું.

૨. વિજ્ઞાન શાસ્ત્રાદિક ગ્રંથોને ઉત્તેજન આપવું.

એ હેતુઓને અનુસરી આજથી આર વર્ષ ઉપર એટલે સન ૧૯૩૭માં (“વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ”)ની યોજના શ્રી પોપટલાલભાઈએ સભા સમક્ષ રજૂ કરી હતી, તે તરત જ સ્વીકારાઈ.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે તે અરસામાં શ્રી પોપટલાલભાઈને વિજ્ઞાનવિભાગના પ્રમુખ નીમીને એક પેટા સમિતિની તેમને મદદ આપી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ તૈયાર કરવા સૂચવેલું હતું. તે તૈયાર થયે સભાના ત્રૈમાસિકમાં છપાવવાની ગોઠવણ કરી જન્યુઆરી-માર્ચ સને ૧૯૩૮માં છપાવી. સભાની પ્રકાશિત પત્રિકાઓમાં તેમને સ્થાન આપી, છૂટી પત્રિકા તરીકે છપાવેલી, તે વખતે તેનું કદ માત્ર ૮૮ પાનાં હતું.

વિજ્ઞાનની દિશામાં શ્રી પોપટલાલભાઈ આજ લગભગ આઠીસ વરસથી કામ કરતા આવ્યા છે. ઘણા થોડાઓને ખબર હશે કે એમણે સરકારી નોકરી, ઇન્ડિયન ઓડિટ સર્વિસ સ્વીકારી તે પહેલાં લગભગ સાત વર્ષ ૧૯૦૭થી ૧૯૧૪ સુધી રસાયનવિદ્યાના અધ્યાપક તરીકે કામ કરેલું. પછી પણ એમનો એ વિષય સંબંધેનો ઝોક અને રસ કાયમ રહ્યા અને તે હજી સુધી પણ કાયમ છે. એમણે “વિજ્ઞાનવિદ્યા”ને “વિજ્ઞાનવિચાર” એ નામનાં એ પુસ્તકો લખ્યાં છે. તેમાંનું એક તો મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ પાઠ્યપુસ્તક તરીકે પસંદ કર્યું હતું : એમના એ રસ, એ શોખ અને એ ઝોકને આ “વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ”નું પુસ્તક આભારી છે. એમનો એ પરિપક્વ અનુભવ એમાં ખપ લાગ્યો છે તે વિષે કાંઈ કહેવાનું હોય નહીં; પરંતુ તે ઉપરાંત ઘણા ખર્ચ કરી આ સંગ્રહ તૈયાર કરી છપાવ્યો છે અને સાહિત્યસેવાની એમની નિરંતર ધગશને લઈને તેના વેચાણથી જે કાંઈ નફો રહે તે શ્રી દ્વાર્ગસ ગુજરાતી સભા તથા ગૂજરાત સંશોધન મંડળને આપી દેવાની ઉદારતા બતાવી છે.

વિજ્ઞાન શબ્દ સંગ્રહ પરંતુ જુદી જુદી વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ તરફથી થયેલા પ્રવાસોનો સવિસ્તર ઇતિહાસ શ્રી પોપટલાલભાઈએ પોતાની લાંબી પ્રસ્તાવનામાં આપ્યો છે. સ્વ. ત્રિભોવનદાસ કલ્યાણદાસ ગજનરે જે શરૂઆત કરી તેથી બીજા લેખકોને પ્રેરણા મળી અને તે પ્રેરણા વડે લખાયેલાં પુસ્તકોની હારમાં શ્રી પોપટલાલભાઈનો “સંગ્રહ” છેલ્લું ને શ્રેષ્ઠ જ પુસ્તક છે.

મૂળ આવૃત્તિ કરતાં હાલની આવૃત્તિનું કદ ત્રણ ગણ વધી ગયું છે. શ્રી પોપટલાલભાઈ તથા તેમણે રોકેલા સહાયકોના વર્ષોના પ્રયાસોનું એ ફળ છે. પોતાનો જ્ઞાન સમય તેમણે આ જ કામમાં વાપર્યો છે. હસ્તલિખિત નકલો કરવા, તથા પ્રૂફો સુધારવામાં એમનો જે વખત ગયો છે અને એમને જે મહેનત પડી છે તેનો મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે અને તેથી તેની પૂરી કદર કરી તેમને ધન્યવાદ આપું છું.

વિજ્ઞાન વિષય એવો છે કે તે દિનપરદિન સંશોધનને લીધે તેમ જ રોજબરોજ નવી શોધો થતી હોવાને લીધે પ્રગતિમાન થતો જ રહે છે. નવી શોધોને સમજાવવાને નામ આપવા નવા શબ્દો જોઈએ અને શબ્દો ચાલુ ભાષામાં ન હોય તો તે કાં તો નવા ઘડાવા જોઈએ યા તો સંસ્કાર પ્રામેલી જૂની પ્રચલિત નહીં એવી ભાષાઓમાંથી સર્જવા જોઈએ, અને તે સર્વામાન્ય હોવા જોઈએ. વિકાસમાં આવતા અંતરાયનો સામનો કરવાનો એક ટૂંકો રસ્તો એ લેવામાં આવ્યો છે કે શોધકર્તાએ તે શોધને માટે જે શબ્દ વાપર્યો હોય તેને અપનાવી લેવો. દા. ત. એક્સ-રે “X-Ray” આ શબ્દ આજે દુનિયાની દરેક ભાષામાં અપનાવાઈ ગયો છે, જેવી રીતે રોજિંદા જીવન અંગે ફેરફારો થતા હોવાથી તેને દર્શાવતા પરભાષાના શબ્દો ભારતના દરેક પ્રાંતના સાહિત્યમાંથી લોકજીવનમાં રૂઢી પડી ગયા છે. દા. ત. ઇસ્પિતાલ - સ્ટેશન - મિલ - એન્જિન તેવી જ રીતે વિજ્ઞાનના સાહિત્યમાં પણ થવું જોઈએ અને થયું છે. એની શ્રી પોપટલાલભાઈએ નોંધ લીધી છે. જૂની સંસ્કારી ભાષા-સંસ્કૃત જેવી પ્રચલિત યા ચાલુ હોય તે વખતે જે વસ્તુસ્થિતિ અસ્તિત્વમાં ન હોય તે વસ્તુસ્થિતિ દર્શાવવાને ભાષામાંથી શબ્દ જડે નહીં એ સ્વાભાવિક છે તો પછી તેમાંથી શબ્દ મેળવવાનો નિશ્ચય કરી જે ગેરકુદરતી હોય તેને કુદરતી બનવાય નહીં. તે દિશામાં જવાનો લોભ કરવો એ યોગ્ય નથી.

રાષ્ટ્રીય લિપિ નાગરી થશે એમ સમજી શ્રી પોપટલાલભાઈએ એ “સંગ્રહ” એ લિપિમાં જ છાપ્યો છે.

“શબ્દસંગ્રહ”ની યોજના ઘણી ખૂબીથી પર્યાય વગેરે આપી સંગ્રહકે અમલમાં મૂકી છે. જોકે તે ગુજરાતી ભાષામાં હોવાને લીધે માત્ર ગુજરાતી સમજનારાઓના જ સંકુચિત ઉપયોગમાં આવી શકે અને તેટલા પૂરતો તે રાષ્ટ્રીય ઉપયોગમાં નહીં આવે એમ કેટલાએકને તાત્કાલિક લાગે પણ તે ભૂલ છે. દા. ત. ઘણા અંગ્રેજી શબ્દોના પર્યાય આપતી વખતે ગુજરાતીમાં રૂઢ થઈ ગયેલા શબ્દો ઉપરાંત તેમણે બીજા એવા પર્યાયો આપ્યા છે કે જે આખા દેશને ઉપયોગી થઈ પડે. “Jar” શબ્દ ને માટે બરણી એ ગુજરાતી શબ્દ ઉપરાંત કઢશ, પાત્ર, એવા શબ્દો આપ્યા છે કે જે ગુજરાતીઓ ઉપરાંતના પરપ્રાંતીય વાંચકો સમજી શકે. “Order-Momentum” એવા એવા અનેક શબ્દોના પર્યાયમાં ગુજરાતી જેવું કાંઈ છે જ નહીં. મતલબ કે આખા દેશમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવો સંગ્રહ રચવો હોય તેના માટે આ સંગ્રહ પૂરતી સામગ્રી પૂરી પાડે છે. એટલું જ નહીં પણ ઉપર જણાવેલાં કારણોને લીધે આજે પણ આખા દેશમાં આ સંગ્રહ વાપરી શકાય તેમ છે. બાકી તો બ્યાં સુધી શરૂઆતની તેમ જ તે પછીની માધ્યમિક કેળવણી અપાતી રહેશે ત્યાં સુધી આવા સંગ્રહની આવશ્યકતા રહેવાની.

એમની લાંબી પ્રસ્તાવનામાં આ આખા પ્રશ્નનું એકેએક અંગ એમણે એટલી બારીકા અને બાહોશીથી છણ્યું છે કે તે વિષે કાંઈ વિશેષ લખવું હું ઉચિત ધારતો નથી.

તા. ૩૧-૭-૪૬

મુંબઈ.

કૃષ્ણલાલ જવેરી

પ્રમુખ

શ્રી કાળંસ ગુજરાતી સભા

PREFACE

In every country, scientific terminology has been a matter of slow growth each word growing from precedent to precedent in variety of meaning and with changes in local circumstances and use. At the present stage in India, however, the problem has reached a new importance and emergency by the acquisition of self-government and by the growing anxiety to achieve great things for the new country. Even before the problem of the adoption of a national language for the country reaches near the solution, questions of the medium of instruction through the mother-tongue or the national language are being hotly debated and conclusions reached hurriedly without either full study of the question or a proper understanding of the real problem. The same is the case with the scientific terminology about which so little is studied and much less understood. There is one wide-awake school of thought which carries everything before it under the slogan, that the culture of the nation is in danger unless the whole of India adopts a terminology based entirely on Sanskrit. On the other hand, there are many who are content with academic resolutions seeking reasons for postponing to come to a decision and who believe that the existing state of affairs need not be disturbed for some years. No one examines the problem from the point of view of the common man who has to bear the increasing strain of understanding science in daily life. The scholar-aristocrat still seeks to domineer over the working man burning midnight oil in his attempts to understand science and its achievements through the regional languages. Few realize that the pivot of progress of our country rests on the spread of scientific knowledge and the scientific attitude of mind among the masses, and that a language, in the words of Pandit Jawaharlal Nehru, "has to function essentially as the language of the masses of the people and not of a select few."

2. THE HISTORICAL REVIEW : URDU

Taking a review of the previous history of this subject in various parts of the country, we find that the first attempt to supply modern terminology for *Urdu* text-books was undertaken as early as 1833 by Dr. Springer and Mr. Batrous of the Old Delhi College and certain principles were laid down by the Translation Society of that college. This work was however not completed and the Anjuman-e-Taraqqi-e-Urdu much later prepared glossaries of terminology for various science subjects. The work was extended much later by the Osmania University where a bureau of translation and a committee for scientific terminology were established; unfortunately, neither the terminology nor the text-books have satisfied the external examiners of the

University, the scientific writers and the popular readers. The whole experiment of teaching the highest sciences through Urdu at the Osmania University is a failure. This is not the place to examine the reasons for the failure, but there is no doubt that the terminology is complex and divorced from the language spoken by the majority of the students, and that greater emphasis is laid on the purity of the forms or the words rather than facility of expression. The experience of the Osmania University and the failure of a terminology which passes over the heads of the common man, should prove a useful lesson to these worshippers of the high-flown Sanskrit who ignore the capacity, limitations and requirements of the common man.

3. MARATHI

Marathi has a large number of distinguished devotees of science who have thought and worked on the subject, most important of whom is Prof. G. R. Paranjpe lately of the Royal Institute of Science. As the former editor of the magazine *Srishtijnan*, and an experienced writer in Marathi and teacher of Physics in English, his views on the subject are deserving of deepest consideration. His glossary of words on Physics, however, has unfortunately not been extended to other sciences. The Maharashtra Paribhasha Mandal of Poona prepared glossaries for various science subjects in 1936. This has been followed by *The English-Indian Dictionary of Scientific Terminology* prepared by Messrs. Y. R. Date and C. G. Karve on behalf of the Maharashtra Kosha Mandal Ltd., Poona, 1948. This is a comprehensive compilation with a sound background but it would have been more useful if it had been prepared without the idea of covering all Indian languages. If the anxiety to completely replace all foreign words — even the internationally accepted names for plants, animals and chemical elements — had not so completely overpowered the discretion to keep a balance between the international and national points of view, the volume would have increased in importance and practical utility. It is futile to attempt to prepare one scientific terminology for all Indian languages, as long as large groups of people yet use provincial languages and are to be given primary and secondary education in the sciences through the medium of the mother-tongue.

4. GUJARATI

(a) It has been stated by Dr. Amarnath Jha that, "the earliest attempts of organized work on science in an Indian language was made in 1888 by Professor T. K. Gajjar at Baroda in *Gujarati*." Professor Gajjar usually planned on a large scale and his polyglot scientific dictionary, his preparation for series of scientific books in Gujarati, his scheme of the first Polytechnic school with Gujarati as the medium (Kalabhavan at Baroda) and his numerous other scientific activities, though left incomplete, show his versatile genius. The far-sighted patriotism of Sir Sayajirao, the great Baroda Ruler, who had adopted Gujarati as the language of the State and also for technical education, had

led to the foundation of scientific terminology long before either the Bangiya Sahitya Parishad or the Nagari Pracharini Sabha of Benares entered the field.

(b) The dictionary of legal terms covering nearly 800 pages" and the *Sayaji Vajnanik Shabda Sangraha* and a series of books on popular science (1921) were the notable contributions made by the Baroda State. The over-Sanskritized colour of these books brought several protests and Vijnana Samiti of the Gujarati Sahitya Parishad in 1923-25 prepared another list of scientific terms; the present writer led a deputation to the Baroda State authorities in 1924 suggesting a simplification of these terms. The Chemists Club at Baroda also made an attempt at a scientific glossary of chemical terms in 1928.

(c) In the meantime, the Gujarat Vernacular Society, renamed now as Gujarat Vidyasabha, Ahmedabad, had got busy with preparing glossaries of terms on miscellaneous subjects including science, and these efforts are valuable. About the same time, the anarchy that had prevailed in the field of spelling in Gujarati was removed by the masterful personality of Mahatma Gandhi, the father of the nation, who sponsored an authentic dictionary under the auspices of the Gujarat Vidyapith, Ahmedabad. The expectation that the same institution would take up the responsibility of preparing a complete scientific terminology has not been yet fully realized. As early as 1921, a glossary of mathematical terms was prepared for the Vidyapith but there was a lull after that. As the President of the Science Section of the Gujarati Sahitya Parishad in 1937, the present writer prepared a running glossary of about ten thousand scientific terms. This was published by the Forbes Gujarati Sabha in 1938. The book was out of print and the writer undertook in 1948 to prepare a revised edition. During the interval, the circumstances have changed considerably.

(d) The Gujarat Vidyapith had, with the help of an expert committee, prepared *Vijnanani Paribhasha* in 1944 and also *Arthashastrani Paribhasha* in 1948. When the former publication was sent to the Bombay University for recognition, the latter gave the unusual decision on the 18th November 1946 that there should be "a common scientific terminology for the matriculation science subjects for all the modern Indian languages, that the system of scientific terminology developed by Dr. Raghuvira in his great *English-Indian Dictionary* should be adopted, and that he may be requested to bring out an abridged edition of his dictionary for the use of matriculation candidates." Such a decision seems to have been reached without proper deliberation, and without a detailed examination of Dr. Raghuvira's system. The language of a people cannot be thus altered even under great national emergency, much less after the attainment of freedom for the country. The principles of education through the mother-tongue and of linguistic freedom as the birthright of every citizen appear to be sacrificed to the slogan of "danger to the Indian national culture without Sanskrit". Every devotee of Indian

culture, including the present writer, would like to draw upon Sanskrit as the fountain-head of culture and storehouse of knowledge; but this source is to be reserved for the highest levels of learning and not poured down the immature throats of the masses or even the matriculation students. Even after the removal of the English from the political supremacy, and the eventual removal from its position as medium of University education, it has been recognized that primary and secondary education has to be conducted through the medium of the mother-tongue and any attempt to ignore this simple fact is bound to dismal failure even though supported by all the authority of a University.

In 1944, Dr. Y. G. Naik published a list of all technical terms used in the Gujarati text-books of Physics and Chemistry for matriculation students. This book "पदार्थविज्ञान અને રસાયણ — પારિભાષિક શબ્દકોષ" was published under the auspices of the Bombay University.

5. HINDI

The earliest efforts for scientific terminology were pioneered* by the Nagari Pracharini Sabha in 1906. This has been revised in 1929-34 by various groups of professors. *The 20th Century English Hindi Dictionary* published by Shri Sukhsampatirai Bhandari at the Dictionary Publishing House at Ajmere is planned more as a general dictionary than a scientific glossary. But the most gigantic effort in the matter of evolution of scientific terminology for all the Indian languages, has been made by Dr. Raghuvira. His attempts to prepare *The Great English Indian Dictionary* deserve the credit which the insistence on a single idea may merit. His preference for Sanskrit as fountain-head of all new words is laudable, only if the use of the existing words is not neglected. He has worked out the idea that derivatives should be evolved out of certain fundamental concepts. Dr. Raghuvira recognizes that for general literature regional languages will have their peculiarities and differences, but only for technical words there will be one Indian word in all regional languages for one English word! A perusal of Volume I, Chemistry, Part I, does not convince any serious student of the subject that it would be acceptable even to all the 82 signatories with whose co-operation the terminology is claimed to have been prepared. This volume only deals with chemical elements, their derivatives and compounds, symbols, suffixes, etc. A great deal of ingenuity has been spent in coining Sanskritized words, e. g. अुदजन for Hydrogen, जारक for Oxygen, अंबुली for Iodine, नेपाली for Arsenic, तेजातु for Radium, स्फटयातु for Aluminium, शुल्वारीयण for Sulphur, शुल्वारीयित अिषीका for Sulphur matches, त्रपुष्टन for tinplate, भूयदर्शन for Nitrophenol, भूयदर्शन-द्वि-शुल्वायिक अम्ल Nitrophenol-disulphonic acid. These examples are enough to indicate the unsuitability of nomenclature from the point of view of either international practice or the immediate requirements of the common man. It might be clever and learned to combine and collate information about

philological and phonetic derivation of various groups of words, but it is useful to remember that such attempts at evolving a new scientific terminology will fail, if they do not meet with two important requirements. Firstly, the terminology should not completely cut off all chances of international contact with the English-speaking nations of the world. Secondly, it should not ignore the local usage of scientific terms by local agriculturists, factory workers, the businessmen and the local newspapers. Further, it must be recognized that many hundreds of the existing State organizations always used regional languages and had never fully accepted English either as medium of administration or of education, and that they have already initiated the use of certain technical and scientific words which need not be replaced now.

6. THE DOCTRINE OF UNIFORM TERMINOLOGY

The disadvantages of the system adopted by Dr. Raghuvira has led to severe criticism from many directions. In attempting to evolve a uniform terminology for the thirteen languages of the country on the basis of "one new Indian word for one English word", enormous difficulties have arisen — some of which are ignored and some overridden — with the result that the terminology has satisfied no one. The Constituent Assembly which entrusted the great Doctor with the work of translating the Draft Constitution of India has not been able to accept Dr. Raghuvira's translation which has to be revised. Sir Shantiswarup Bhatnagar who wrote the preface to the first volume of *Terminology of Chemical Elements and Compounds*, appears to be no longer so enthusiastic about it. The various provincial authorities have not been able to welcome the same, with the exception of the Nagpur and Bombay Universities; and Maharashtra group has prepared another *English Indian Dictionary* of 630 pages. It raises the question whether, after centuries of evolution of separate languages for India, the past should be forcibly suppressed and a new language — which is neither Hindi nor Sanskrit, and which has no respect for the past* usage of the words — need be encouraged. This disregard of past usage creates an unnecessary violence to the spirit of a language for which there is neither a necessity nor an occasion. Why should simple words like *gramme* and *grain* be replaced by धान्य and यव! Need *engine* be named गन्त्र and *engineer* as अभियंता? Why translate *cheque* as चनादेश and *clerk* as लिपिक? Why not continue to use दूरबीन and why coin दूरक्ष for *telescope*? Till the All-India terminology contemplated by the Central Advisory Board is ready, each province (including Hindi) should be allowed to evolve its own provincial terminology for the first period of five or ten years, and then alone a separate All-India terminology can be evolved, if necessary. With the adoption of the national language, its Hindi vocabulary will be available and will become compulsory for all high scientific purposes throughout the country.

*See criticism in the Journal of the Bombay University, September 1948 by Dr. Y. G. Lele D. Sc. pps. 55 to 64.

7. OFFICIAL EFFORTS

While private efforts have worked in different provinces in various directions, the wheels of official machinery have moved slowly with caution almost amounting to stagnation. A great deal of the work of Central Advisory Board from 1940 to 1947 has been simplified by the changed circumstances after the 15th August 1947 when the country attained freedom and English no longer remained a compulsory State language. The meeting of the Central Advisory Board of Education in January 1948 recorded the following important resolutions which have far-reaching effects on the question of scientific terminology :

(i) English as medium of instruction at the university stage should be replaced during the next five years by Indian languages.

(ii) Within this period universities should adopt the language of the State or Province or region as the medium of instruction and examination. After the period of five years ending in 1953, English will cease to be the medium of instruction and examination.

(iii) During the transition period English should remain as a compulsory second language in the higher courses.

(b) The question of scientific terminology is entrusted to the Reference Board on Scientific Terminology, whose report made in May 1947 was adopted by the Central Advisory Board at the meeting held in January 1948. This Board had then expressed the opinion that "while due note should be taken of such scientific terms as have been used and are well-known in the different languages and have a specific and unambiguous connotation, so far as new terms are concerned, it is desirable to adopt international scientific terminology with such suffixes and prefixes as may be needed by particular languages. It may be that in some languages, there is a greater abundance of well-established scientific terms than in others. In these cases, such terms may be retained."

"Immediate steps should be taken to appoint qualified persons, on a paid basis to undertake the translation of standard scientific publications, including modern popular books on scientific subjects, incorporating international scientific terms, so that they may serve as models for similar publications in the Indian languages."

The above report was sent to various provincial governments and universities, most of whom have agreed with the recommendations of the Board in general. Unfortunately the Central Advisory Board which met in January 1949 did not take further action this year, in the expectation that the new All-India University Commission will also report on this point before the next session of the Advisory Board.

(c) The committee on the subject appointed by the National Institute of Sciences has prepared its report, after holding prolonged discussions with Dr. Raghuvir. On the basis of this report, the council of the Institute arrived

शुद्धिपत्र

	पृष्ठ	कॉलम	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
भूमिका	९		२६	प्रवासो	प्रयासो
	१०		६०	अपाती	मातृभाषामां अपाती
	३६		३३	श्ले	रोझ
	३६		३४	कनेकशन	कनेकशन नेट
	३८	१	५	Parline	Purlin
विभाग १	२	१	३१, ३२	थडने बदले मूलमांथी	
				वधना	काढी नांखो
	२	२	४	बीज जेतुं फळ	काढी नांखो
	५	१	१२	अकान्वेक	काढी नांखी
	६	२	१९	Animometer	काढी नाखो
	६	२	३१	— ring	आ शब्द Annular साथे मुकायो छे त्यांथी खसेडीने Annual साथे वांचो.
	६	२	३४, ३६	घनध्रुव, घनाग्र, घनयन, घनोद	धनध्रुव, घनाग्र, घनायन, घनोद
	१६	२	३२, ३३		
	६९	१	२७, २८		
	९९	२	२७		
	७	२	९	सूर्योच्च	ग्रहपथतुं सूर्योच्च स्थान.
	७	२	१०	निम्नसूर्य	ग्रहपथतुं सूर्यनीच स्थान
	७	२	१७		आखी लीटी काढी नांखो
	७	२	१९	भूमि-शुच्च	चंद्रोच्च, Perigee चंद्रनीच
	९	१	८	जनक	मारक
	९	१	११, १२, १३	अमैथुनी	अमैथुन
	९	१	३५	आ	काढी नांखो
	९	२	३०	अपकर्षण	अपाकर्षण
	१०	२	१	हिमसंपात	हिमप्रपात
	१२	१	२६	Biescal	Biaxial
	१४	१	२०	Bractea	Bract
	१४	२	१७	Bryophyllum	
				Bot. पणजा	काढी नांखो
	१४	२	२४	कांदावाळो	कंदधारक
	१५	२	३६	केशाकर्षण	केशीयाकर्षण
	२५	१	११	अर्थहीन पटन	शुकपाठ

२५	२	१२	केसरी	केसर
२७	१	२	जाग्रत	जाग्रत
	१	८	शिलाचूर्ण	भंगार
२९	२	२	विगंधकवन	निगन्धीकरण
		३०	दैत्य	काढी नाखो
३४	२	११	कच्छ	कृच्छ
३८	१	१५	शृंखल	शृंखला
४०	२	१२	Equuleus	Equelius
	१	३३	अयन	काढी नाखो
		३५	अयनचलन	संपातचलन
४०	२	१६	En	Er
४६	१	३१	कशा Bot.	काढी नाखो
४९	१	२२, २३	ठार सोजो	हिमडंख
५०	१	२१	दुग्ध शर्करा	गेल्लेक्टोस
५१	२	६	जनी	जीन
६०	१	३०	डुंगर	तरतो डुंगर
६१	२	२८	Imparinnate	Imparipinnate
६४	२	२८	अधोरक्त	आ शब्द Infra red साथे वांधो
६५	१	३०	रसी मुकाम	रसीमूकाण
७७	१	२५	बहुमति	बहुमती
८२	१	८	लघुमति	लघुमती
८३	२	२८	मध्यय	मध्यम
८४	१	२०	Bot.	काढी नाखो
८४	१	२१	कोष्ठ	कोष
८५	२	६	Bot.	काढी नाखो.
८६	२	५	Nader	Nadir
८८	२	१०	धावण	धावणी
९२	२	२	मातृ	भावंना
९४	१	५	वनस्पति	काढी नाखो
९६	१	२५	अपबुद्धि	अपबुद्धि
९६	२	१०	अुदिष्ट	अुदिष्ट
११०	२	३९	Sciaticia	Sciatica
११७	२	२४	Syrius	Sirius
१४०		१३		
१२१	२	४	मूळिंधुं	काढी नाखो

૧૨૪	૧	૩૩	પાંદહીની	પાંદહાની
૧૩૭	૨	૬	વેહીમુખ	નદીમુખ
૧૨૫	૨	૨૭	વોલ્ટમીટર	વોલ્ટામીટર
૧૩૯		૯	ખરતો તારો	શુલ્કા
		૧૩	શંગાશ્વ	એકશંગ
૧૩૯		૨૯	ધ્રુવ	ધ્રુવતારો
		૩૪	ધન	ધનુ
૧૫૦		૩૪	Cal ¹	Cal ⁻¹
૧૫૩		૨૨	Sqare	Square
૧૬૫	૨	૮	Edgen	Edgew
૧૬૬	૨	૧૬	sexindica	sindica
૧૭૧	૨	૧૫	foetida	Asafoetida, Boiss.
૧૭૪	૨	૩૨, ૩૩	મીઠાં તુરિયાં	ગલકાં
૧૭૬	૨	૩૮	foetida	equis
૧૭૯	૧	૧૪	મોટી મોરિંગળી,	કાઢી નાંચો
૧૮૧	૨	૧	Z	કાઢી નાંચો

આ શુદ્ધિપત્રમાં જોડણીની અશુદ્ધિઓ સામેલ કરવામાં આવી નથી કારણ કે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના જોડણી કોષને જ આધારભૂત ગણવામાં આવ્યો છે અને તે કોષની જોડણી જ ખરી ગણવાની છે. વપરાયેલા સંક્ષેપોનો અર્થ એમ નથી કરવાનો કે એ શબ્દો વિજ્ઞાનની વીજી શાખામાં વાપરી શકાય જ નહીં; શુલકું એક શબ્દ વિજ્ઞાનની વીજી શાખામાં પણ વાપરી શકાય છે એ સારી હકીકત ખુબ ધ્યાન રાખવાની જરૂર ન હોવી જોઈએ ।

અંગ્રેજી શબ્દોની જોડણીમાં ઘણી ભૂલો પ્રૂફ વાંચતાં રહી ગઈ છે . આ પુસ્તક વાપરનારને અંગ્રેજી શુદ્ધ જોડણી માહિતી હશે એમ ધારીને આ શુદ્ધિપત્રકમાં આવી અશુદ્ધિઓ સામેલ કરવામાં આવી નથી ।

પૃ. ૧૯૬ આખું બદલવાની જરૂર પડી છે.

નવી આવૃત્તિ થાય ત્યાં સુધી આ શુદ્ધિપત્રક પ્રમાણે પોતાની નકલો સુધારીને જ પુસ્તક વાપરવું એવી વિનંતિ છે.

To be substituted for page 196. SECTION X FOSSILS

Fossils are relics of ancient plants and animals, generally petrified, or entombed in the rocks of the earth's crust, each standard group or system of rocks being characterised by the presence of a particular assemblage of fossils. The association of fossils with their particular rock-groups has been found to be the same all over the world. The names of fossils are according to the Standard Linnean System of nomenclature, accepted by International Scientific bodies and should not be translated into regional languages. A few representative fossils typical of Indian geological formations are named below:—

Eras	Standard Geological Systems:	Indian Equivalents.	Age in million years.	Typical Fossils of the Period.	
Quaternary	Recent	Neolithic Palaeolithic	2	Man (<i>Homo</i>) and living species of plants and animals.	
	Sub-Recent				
	Pleistocene				
Canozoic	Pliocene	Siwalik System	10	<i>Stegodon ganesa</i> ; <i>Bos</i> ; <i>Equus</i> .	
	Miocene		21	<i>Hipparion</i> ; <i>Sivapithecus</i> .	
	Oligocene		30	<i>Dinotherium</i> .	
	Eocene		40	<i>Marsupials</i> <i>Birds</i> ; Mammals <i>Nummulites planulatus</i>	
Mesozoic	Cretaceous	Gondwan System	70	<i>Dinosaurus</i> ; <i>Reptiles Lametosaurus</i>	
	Jurassic		110	<i>Perisphinctes spitiensis</i> . <i>Ammonites</i> (<i>Shaligrams</i>)	
	Triassic		170	<i>Ceratites normalis</i> ; <i>Ophioceras sakuntala</i> .	
Palaeozoic	Permian	Gondwan System	200	<i>Productus indicus</i> ; <i>Spirifer</i> .	
	Carboniferous		280	<i>Gangamopteris</i> ; <i>Glossopteris</i> .	
	Devonian		330	<i>Orthis</i> ; <i>Pentamerus</i> .	
	Silurian		400	<i>Asaphus</i> ; <i>Mono-graptus</i> .	
	Ordovician		500	<i>Agnostus spitiensis</i> ; <i>Neobolus warthii</i> .	
	Cambrian				
Archaeozoic	Torridonean	Vindhyan	Purana Group	1000	No record of life.
	Algonkian	Cuddapa			
	Archaean	Dharwar			

at the conclusions in August 1949 that (1) the Indian languages are suitable to serve as medium of instruction for the teaching of science upto the undergraduate level (2) and international Scientific terms should be used without attempting to coin new Indian equivalents, except when there are in any particular Indian language well established words in common use with unambiguous meaning. This decision supports the plan adopted in this book.

8. VIEWS OF INDEPENDENT THINKERS

The opinions expressed by the national thinkers on this topic are definite and cannot be overlooked. (a) Mahatma Gandhi wrote :

(1) "The test of 'foreign' and 'indigenous' shall not be applied to any word, but only the test of currency.

(2) "That in the choice of technical terms, specially political terminology, no preference be given to Sanskrit terms as such, but as much room as possible be allowed for natural selection from among Urdu, Hindi and Sanskrit terms."

(b) Pandit Jawaharlal Nehru has stated in his brochure* *The Question of Language*:

(1) "We should be bold enough, I think, to lift bodily foreign and technical words which have become current coin in many parts of the world and to adopt them as Hindustani words. Indeed, I should like them to be adopted by all the Indian languages.

(2) "An attempt to have a separate and distinguished scientific vocabulary is to isolate and stultify our scientific growth and to put an intolerable burden on the teacher and the taught alike.

(3) "Many foreign words can and thus should be taken in, but many technical words will have to be taken from our own language also."

(c) In his article on "Evolving National Language for India" written in February 1949, not as Prime Minister but as an author, Panditji has exploded the theory of Sanskritisation by insisting that "in regard to technical terms, we should first of all accept every word that has been accepted in popular use". "Further, in coining new words, we should again try to approximate to popular use and understanding and in regard to technical words, as far as possible, we should not detract from the world language that is growing up".

(d) The following sentences from the appeal issued in July '49 in the names of Kaka Kalelkar, Vinoba Bhave and Shri Kishorlal Mashruwala are relevant:—"There should be no policy of boycott of words, phrases, and ideas of foreign origin as such—particularly such as have become current in popular language—either as general or technical words. Rather it should make its door open for entry of words from other languages".

"New words whether they are to be coined for technical purposes or accurate rendering of special words and expressions of other languages, should

* Quoted by Shri B. S. Audholia in *Education Through Mother Tongue*, pp. 39-40,

come in the first place from the various provincial languages and from dialects. Even words of purely foreign origin may not be altogether excluded.

"The source from which a large number of new words are to be coined should be Sanskrit. . . . In this matter, pedantry should be avoided and our efforts should be to coin such words as would fit in with the structure and genius of the spoken language and be loveable for their simplicity." (Dr. Rajendra Prasad)

9. THE INTERNATIONAL ASPECT OF THE QUESTION

In connection with international aspect of scientific terminology, it is useful to remember the words of Professor J. B. S. Haldane: "Science is an international concern. Any paper on science becomes the property of the world, the moment it is published, and the special scientific terminology, so frequently termed jargon is with all its faults, an international language. One can have the gist of a scientific paper in any European tongue through mathematical expressions, numerical tables, and chemical formulae." This aspect of international contact cannot be exaggerated even after full freedom has been achieved for India. On the other hand, India with its population of about one-fifth of the whole world and with its large and growing importance in commerce, industry and politics has to retain, maintain and develop its cultural and political status and to discuss many problems at international level. At a time when international standards have to be fixed and modified to suit local requirements in the fields of health, disease and treatment in the preventive and curative side of human and veterinary medicine, in the fields of transport by air, water or land, in the spheres of industrial and labour welfare, in the development of mining, metallurgical, manufacturing industries and in the progress of knowledge and science, it would be a great loss if international scientific terminology is entirely ignored. In the zeal of attainment of freedom and assertion of our individuality as a nation, we should not be unpractical isolationists in any sphere, at a time when Asia and the world expect India to give them a new lead and direction.

Let us also not forget that as Indians begin to make their own new contributions to science and literature, they will coin hundreds of words which the whole world will have to accept on their own inherent merit. Indian languages have sufficient strength and vitality, not to get "deculturated" for having taken a few thousand words of foreign origin. Nor would this mean that a keen supporter of Indian culture,—and in this category the present writer would not like to yield his place to any one,—should be afraid of losing his opportunities for the development of Indian languages. There is vast and broad field for ingenuity in coining words for the scientific terms concerning concepts, qualities and properties, phenomena, processes, and their derivative adjectives, verbs, adverbs, etc., names of scientific instruments, apparatus, tools and machinery. There is no necessity or justification for the forcible adoption of an All-India terminology, when the requirements of

regional areas can be best met from words already in use locally, as long as they express the scientific idea correctly. The solution is therefore, as stated by Pandit Jawaharlal Nehru, to conserve the best of international terminology and of the terms in regional use and at same time slowly evolve a national language for the country which will naturally synthesize from various directions all that is the best in regional languages as well as in English. There should be no fear of loss of homogeneity which will be continued to be secured by the evolution of the national language on natural lines.

10. WORKING RULES

The above resume of the subject explains the scope of the difficulties in the work of preparing a satisfactory system of scientific terminology. The writer thinks that the question of scientific terminology for the use of secondary schools, where the teaching is to be through the mother-tongue does not brook delay and has to be solved on the basis of the provincial language. So also a handy book of reference for use by the self-instructing workman anxious to learn modern science by himself and by persons who write popular science for the daily newspaper and the magazine is in great demand. It would provide also opportunity and scope for giving practical exposition of the principles which the writer has evolved after working in this field for nearly twentyfive years. In doing so he had the benefit of frequent and prolonged discussions with his old friend and critic, Shri Kishorlal Mashruwala. These principles are summarized below :

1. Simplicity, currency and expressiveness should override other considerations when coining or selecting a technical word, e. g. words used in practical conversation in rural or factory areas should be preferred to a learned word coined afresh.

2. English words like 'station', 'railway', 'motor', 'signal', 'pump', 'whistle', etc. which have been accepted in common parlance by the man in the street and by the workmen in various walks of life, should not be replaced by words of classical origin coined for the sake of purity of language.

Note:- In support of the above two propositions, the words of Mahatma Gandhi quoted already are:- "The test of 'foreign' and 'indigenous' shall not be applied to any word, but only the test of currency."

3. Words expressing ideas, actions, thoughts or processes should be freely translated or coined. Compared to other restrictive suggestions; this is the only one which permits opening out new paths; the field of work here is vast and the greatest skill is demanded of the literary artist and scholar whose aim should be to devise simple words expressing the exact shade of the meaning using where possible, simple prefixes or suffixes. Sanskrit is the basic language for Gujarati and words from Sanskrit roots, with the large field for prefixes and suffixes and with great flexibility and scope will come naturally, but extremes have to be avoided.

4. While aiming at a uniform line of action, a rigid uniformity of scientific terms in all the Indian languages is neither possible nor desirable; each language should be allowed to develop its own shades of meaning for words of common origin, in consonance with its own literary and cultural traditions. The standard national language should have its normal evolution and should not be dragged by other languages nor should it drag others which are unable to walk with it. The scientific expressions in various Indian languages need not be identical, just as the terminology used for different languages at a radio station is allowed to vary.

5. (a) Names of chemical elements, symbols, constants, units, coefficients, formulae and equations should be the same as accepted in international scientific circles, e. g. Radium, Sodium, Helium, Sulphides, Sulphites, Sulphates, Thiosulphates, Benzene, Benzaldehyde, etc. should not be translated but should be accepted with the correct English pronunciation. The symbols for chemical elements or compounds should remain unaltered e. g. H_2O , H_2SO_4 , KNO_3 . There should be no attempt to avoid contact with English which is the most widely spoken language in the world at present, particularly with the condition prevailing in Germany and Japan after the second World War.

(b) Similarly, the letters of English and Greek alphabets used as symbols, as also the mathematical signs universally adopted need not be replaced by sanskrit alphabets, if our books and research papers are to be referred to by workers in other parts of the world. A list of such symbols is given in Section XI Part II.

6. In Zoology or Botany, where Latin nomenclature of classification has been universally adopted, no alteration should be made e. g., "Cat" should continue to be scientifically described as "Felis domestica" and "Tulasi" as "Ocimum sanctum roxb", or "Lotus" as "Nelumbium speciosum wild".

7. In translating English words or coining new equivalents for them, the correct present meaning and not the original meaning of the words should be kept in view e. g. "Organic Chemistry" should be translated as "Chemistry of Carbon Compounds".

8. Where astronomical, anatomical, chemical, medical and mathematical terms from ancient Indian writers like Charak, Sushrut and Bhaskaracharya, or from Persian, Arabic or Urdu authors, are available, preference should be given to them, but only after proper verification of the correct shades of meaning, and never losing sight of the double test of simplicity and currency.

9. In the early stages, no rigid emphasis should be placed on fixing a single equivalent for a technical term; several synonyms should be coined and it should be left to time and usage to reject those not suited

to the genius of the language. More than a single synonym would also be useful in expressing different shades of meaning necessary for the various branches and sub-branches of the sciences. The prevalence or the use of more than one synonym for a scientific term need not lead to confusion if the equivalent is specified in brackets in the case of doubt.

10. (a) In coining new words from Sanskrit or Persian or Arabic, the essential point to be observed is simplicity and previous familiarity of the selected term, e. g. the word "attraction" is better expressed in Gujarati language by **खेंचण** rather than by **आकर्षण**. Similarly for 'repulsion' **हटाण** is simpler than **अपाकर्षण** and for 'garage' **वाहनघर** is better than **वाहित्रगृह**.

(b) The tests of simplicity and currency are applicable even to Sanskrit words e. g., The Commentator of **अमरकोष*** (A. D. 1297) mentions very simple words used by the common man, e. g., **लोहार, सोनार, सुतार, कुंभार, रंगारी, चाकर, मजूर** as also **लगाम, गाडी, डोली, पालखी** etc. (pp. 193-195). When selecting words from Sanskrit, simple and current words have to be preferred.

11. When a foreign word is accepted, the additions of prefixes or suffixes from Gujarati or Sanskrit should be applied without hesitation e. g. there should be no hesitation in adopting **कमनोर्मल** for subnormal, once the word 'normal' is accepted. Similarly, if **दाब** is accepted for pressure, **वधदाब** may be used for high pressure and **कमदाब** for low pressure.

12. In coining new words, adjective form may be converted into a verb in an effective manner by the addition of **वुं** e. g. **वधारे थुं=वधवुं; ओछा थुं=ओछावुं; उंचा थुं=उंचावुं; नीचा थुं=नीचावुं**. In the same manner transitive verbs **दूरावुं; पासवुं; उंचावुं; मेदावुं**.

13. In coining or selecting new words, preference should be given to simpler words used by the masses, e. g. **आगगाडी** for railway train, **हवागाडी** or **मोटर** (used in Bihar) for motorcar, **फटफटी** (used in C. P. for motor bicycle), **उंटढो** for crane, **चकली** for water tap,

14. When words are taken from Sanskrit, the rules of grammar need not be pressed as it would confuse the new reader; e. g. **रजत्+मय=रजतमय** and not **रजनमय**. Similarly, in forming adjectives, the complex Sanskrit form may be avoided; e. g. **त्रैमासिक** should be kept as **त्रिमासिक**. Similarly, the adjective from electricity should not be **वैद्युतीय** but **वीजमय**. Similarly, for adjective from Femur (**उरु अस्थि**), should be not **औरव** but **उरु**; femoral artery should be **उरुधमनी** and not **औरव धमनी**. For Femur, **जांव अस्थि** and not **जांवास्थि**, and **उरुअस्थि** and not **उर्वेस्थि**.

Though the scientific terminology prepared by the writer is primarily intended for the Gujarati-speaking population of India consisting of Hindus, Muslims, Parsis and Christians, the possibility of its use in other parts of India has never been lost sight of. The Nagari script has been used as it is now getting

* p. 242-43 of 1907 Edition Nirnaya Sagar Press.

more and more known even in Gujarat and encourages inter-provincial contact and secures assimilation with Hindi, the national language. Words of international nomenclature have been accepted unaltered from English and have been also included in a separate part. This attempt is made in all humility and the spirit of service. No finality or originality is claimed for any of the words included in this collection but the problem is approached in a realistic attitude, tempered by considerations of the limitations of the masses in the regional areas, of the supreme necessity of evolution of a national language for the country, and the great desirability of the maintenance of the international contact. For science is one and universal, and Mother India's place in the comity of nations which is already high will have to be raised higher and higher by the work of her children. It is in the spirit of this triple conception that the work is dedicated to the Motherland.

This second edition of the writer's *वैज्ञानिक शब्दसंग्रह* has been prepared under the joint auspices of Gujarat Research Society and Shri Forbes Gujarati Sabha. He is fortunate in obtaining the co-operation and advice of several friends including the authorities of these two institutions. He must acknowledge the guidance and help he received from Shri Kishorlal Mashruwala whose presence in Bombay for several months continuously was of immense value. On the scientific side, his old friend, Dr. D. N. Wadia has given him encouragement and advice which have been specially valuable. Drs. Mataprasad, R. C. Shah, S. C. Sethna and R. N. Sutaria of the Royal Institute of Science, Drs. A. S. Kalapesi and Sukeshwala of St. Xaviers College, Shri B. L. Desai, Shri Bapalal Vaidya and Prof. G. A. Kapadia, as well as Dr. R. D. Adatia of Bharatiya Vidya Bhavan, have also freely given all the help required of them. Principal H. G. Anjaria has given most valuable help from the point of grammar and literary criticism. Dewan Bahadur K. M. Jhaveri, the veteran scholar and President of Forbes Gujarati Sabha and Sir H. V. Divatia, President of the Gujarat Research Society have taken continued interest in this work from the very beginning.

It is a matter of agreeable surprise that when the writer sent round an advance copy of this preface to the Vice-Chancellors of various universities in India, most of them except that of the Nagpur University, expressed themselves in favour of the plan adopted in this book. The present and past Presidents of the Science Section of the Gujarati Sahitya Parishad, who have been freely consulted, have rendered great personal co-operation in many directions. Shri Maganbhai Desai of the Gujarat Vidyapith has given the benefit of his personal views at various stages of the preparation of the book. It is a matter of great satisfaction to him that his old friend, Hon'ble Shri G. V. Mavlankar, President of the Central Legislative Assembly and of the Gujarat Vidya Sabha is also in agreement and has extended his hand of sympathy and co-operation.

In conclusion I must thank Messrs. H. M. Vyas, B. A. L. L. B., and Dr. Y. G. Naik, M. Sc., Ph. D., for the invaluable help rendered by the former in preparing the manuscript for the press and by the latter in correcting the final proofs at Ahmedabad. But for their sound and indefatigable help it would not have been possible to complete this task undertaken by me as a labour of love in the spirit of humility and service.

I am grateful also to Shri Jivanji Desai and Shri Dhirubhai of the Navajivan Karyalaya, Ahmedabad for their placing at my disposal the resources of their well-regulated organisation and for giving the writer various facilities required for this novel type of multi-script printing.

Lalitkunj, Bombay-21
8th August 1949

P. G. SHAH

in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the
in the year 1870, the first class of the

1870

બીજી આવૃત્તિનું નિવેદન

આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં કોઈ પણ દેશનાં પ્રગતિ, સમૃદ્ધિ અને વિકાસ વિજ્ઞાનની ખિલવણી ને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણના ફેલાવા ઉપર તેમ જ વિજ્ઞાન પ્રત્યેની આમજનતાની અભિરુચિ ઉપર આધાર રાખે છે. વિજ્ઞાનમાં પ્રગતિ સાધ્યા વિના આજે કોઈ રાષ્ટ્ર આંતરરાષ્ટ્રીય જગતમાં અગત્યનો ભાગ ભજવી શકે તેમ નથી. સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી હિંદે પોતાનું માનભયું અને ઉચિત સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું હોય અને જાળવી રાખવું હોય તો વિજ્ઞાન પ્રત્યે ઉદ્દાસીનતા રાખવી એ ભૂલભરેલું છે. આમજનતામાં વિજ્ઞાનનો ફેલાવો થાય અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ સધાય તે માટે વૈજ્ઞાનિક કેળવણીની જરૂર પ્રથમ ઉપસ્થિત થાય છે અને તે માટે એક સ્થિર પરિભાષાની જરૂરિયાત છે. આજે આપણા દેશની પરિસ્થિતિ આ દષ્ટિએ બહુ જ દુઃખદ છે. હિંદની કોઈ પણ ભાષામાં આજે સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક કેળવણી આપવી હોય તો પ્રથમ તો શબ્દોની — પરિભાષાની — ખોટ નડે છે. સ્થિર વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા વિના આપણી વિજ્ઞાન પ્રવૃત્તિને ખેડડ નુકસાન થઈ રહ્યું છે. કોઈ પણ દેશ ચોક્કસ પરિભાષા વિના આગળ ધપી શકે નહીં.

૨. પરિભાષા નિર્માણની ધોમો ગતિ

દરેક દેશમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષાનો વિકાસ ધીમી ગતિએ થયો છે. અર્થની વિવિધતામાં અને સ્થાનિક સંયોગો અનુસાર એના ઉપયોગમાં પારિભાષિક શબ્દોના ઘસતરમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહ્યો છે. સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ પછી આપણા દેશ માટે અનેક મહાન સિદ્ધિઓ સાધીએ એવી તીવ્ર આકાંક્ષા જન્મી છે. સ્વતંત્ર હવામાં આ એતન રહેલું છે. આ પરિસ્થિતિમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષાના પ્રશ્ને નવી અગત્ય અને જરૂરિયાત ધારણ કર્યાં છે. દેશ માટે રાષ્ટ્રભાષા કઈ રાખવી એ પ્રશ્નનો ઉકેલ હજુ આવ્યો નથી; તે પહેલાં તો શિક્ષણનું માધ્યમ કે યોધભાષા માતૃભાષા રાખવી કે રાષ્ટ્રભાષા રાખવી એ વિષે ગરમાગરમ ચર્ચા થયા કરે છે: અને આ પ્રશ્નના જિંડાણમાં ગયા વિના, બંધી દષ્ટિએથી અભ્યાસ કર્યા વિના અને પ્રશ્નની સાચી સમજણ પ્રાપ્ત કર્યા વિના આ સંબંધમાં ઉતાવળે નિર્ણયો લેવામાં આવે છે.

૩. રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રશ્ન

આવી જ હકીકત વિજ્ઞાનની પરિભાષા સંબંધમાં છે. આ પ્રશ્નનો બહુ જ એાછો અભ્યાસ થયો છે: અને એ વિષે સમજ પણ બહુ એાછી પ્રવર્તે છે. આપણા દેશ સ્વતંત્ર થયા પછી અને પાકિસ્તાન જુદું પડ્યા પછી દેશમાં એક નવા પ્રકારની સ્વમાનની વૃત્તિ જાગ્રત થઈ છે તેને માટે આપણે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીના અનેક રીતે ઋણી છીએ. પરંતુ તેમના અકાળ અવસાનથી આ સ્વમાનની વૃત્તિ પ્રાંતિક વાતાવરણોમાં ગૂંચવાઈ પડી છે. ભાષાવાર પ્રાંતોના વિષયમાં જે વિષય વાતાવરણ ઉપજવવામાં આવ્યું છે તેથી વધારે વિષય વાતાવરણ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના સંબંધમાં ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. એક

બાબુથી નિષ્ક્રિયતાના ઉપાસકો ચાલુ પદ્ધતિથી સંતોષ માનીને આ પ્રશ્નને અભરાર્થ પર ચડાવી દેવાની તત્પરતા દાખવી રહ્યા છે. ખીજી બાબુએ “ સમગ્ર હિંદમાં જે સંસ્કૃત ભાષા ઉપર રચાયેલી પરિભાષા નહીં અપનાવવામાં આવે તો પ્રજાની સંસ્કૃતિ ભયમાં રહેલી છે.” એવાં સૂત્રનો પોકાર કરનારા પડ્યા છે.

સંસ્કૃતભાષાઆગ્રહ

આ સંસ્કૃતમય હિંદીના ઉપાસકો ભૂતકાળ અને ભાષાના સાંપ્રત સંસ્કારોને ત્યજીને કેવળ સંસ્કૃતમય અબલ્યા અને અયોગ્ય અર્થવાળા નવા પારિભાષિક શબ્દોથી નવી પરિભાષા લાદી રહ્યા છે. ડૉ. રઘુવીર નાગપુર યુનિવર્સિટી અને હિંદી સાહિત્ય સંમેલન અને ખીજી કેટલીક સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓની મદદથી આ પરિભાષા સકળ હિંદને માથે ખેસાડવાની યોજના પાથરી રહ્યા છે. રોજિંદા જીવનમાં વિજ્ઞાન સમજવાનો વધતો જતો બોલે જેને વહેવાનો છે એ સામાન્ય માનવીની દૃષ્ટિથી આ પ્રશ્ન પ્રત્યે ધ્યાન અપાતું નથી. માતૃભાષા દ્વારા વિજ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની સિદ્ધિ સમજવા જે શ્રમજીવીઓ મધરાત સુધી રાત્રીશાળાઓમાં દીવા બાળી ઉભાગરો વેઠી મહેનત કરે છે એના તરફ હજી પંડિતશાહી બેદરકારી અને ઉદાસીનતા જ બતાવાય છે. આ પંડિતો એ વાત ભૂલી જાય છે કે દેશની પ્રગતિની ચાવી આમવર્ગમાં વિજ્ઞાનના પ્રસારમાં અને તેમના મનમાં વૈજ્ઞાનિક વલણની સ્થાપનામાં રહેલી છે. “ભાષા સુખ્યત્વે જનસમુદાયની ભાષા હોવી જોઈએ અને નહીં કે પંડિતોની એક નાની ટોળકીની :” સંસ્કૃત ઝંડાધારી પંડિતો પંડિત નેહરુના આ શબ્દોથી અજાત હોવા જોઈએ, નહીં તો તેની અવગણના કરવાની હિંમત કરે નહીં.

શ્રી વિનોબા ભાવેએ પણ આ સંબંધમાં માર્ગદર્શક સૂચનાઓ કરી છે. “આપણે કેવળ અરબી કે ફારસી ભાષાના જ નહીં પણ દ્રાવિડી ભાષાઓના શબ્દો અપનાવવા જોઈએ; જેવી રીતે સંસ્કૃતમાં ઘણાં વિદેશી તત્ત્વો પચાવવામાં આવ્યાં છે તેવી રીતે આપણે હજી પણ નવીન તત્ત્વોનો સમન્વય ચાલુ રાખવો જોઈએ. સંસ્કૃત્ય સંસ્કૃત્ય પદાનિ સુચ્યન્તે તસ્માત્ સંસ્કૃતમ્ એ પાતંજલ સૂત્ર ધ્યાનમાં રાખીને આપણા શબ્દોની પસંદગી કરવી જોઈએ. અને વધુ સંસ્કૃતિ અને શુદ્ધિ દેશકાળને યોગ્યરૂપમાં થવા દેવી જોઈએ. તેમાં શબ્દોનાં સાદાં અને લોકબોગ્ય સ્વરૂપોને પ્રધાનપદ આપવું જોઈએ. અમરકોશના વાંચનારને સંસ્કૃતભાષાની સમૃદ્ધિ ઉપરાંત સરળતા અને વિવિધતા પ્રત્યક્ષ થાય છે. તેની ઉપર સન ૧૨૯૭ માં સંસ્કૃતમાં ટીકા લખનાર સર્વ, ગાઢી, માઠી, સિઢી, નિદ્રાહ, લોહાર, સુતાર, રંગારી, ચાકર, લગામ, એવા સાદા દેશ્ય શબ્દોને સ્વીકારે છે, તો આપણે આ લોકશાહી સમાનતાના યુગમાં ભાષા સરળ અને સમૃદ્ધ બનાવવાને બદલે કઠિન અને સંકુચિત શા માટે કરવી ?

સંસ્કૃતમય હિંદીના ઉપાસકોએ બનાવેલ સંકુચિત પરિભાષાને અને ખાસ કરીને પ્રચલિત થયેલા વિદેશી શબ્દોના અહિંકારને અનુલક્ષીને પંડિત નેહરુએ ખીજો ઉલ્લેખ કર્યો છે : “અંગ્રેજી ભાષાના કેટલાક બાણીતા સામાન્ય શબ્દોનું ભાષાંતર કરવાના તાજેતરમાં પ્રયત્નો થયા છે તે છેક જ ઉટપટંગી છે, આ જાતનો ઢંગ જે ચાલુ રહ્યો, તો વિચારોને પ્રગટ કરવાના એક સુંદર વાહનની ખરેખર હત્યા કરવા બરાબર થશે.” આવા પ્રયાસોની ટીકા કરતાં પંડિત નેહરુ લખે છે કે “ગમે તેમ હોય, પણ એ થોડીક સતીઓના ઇતિહાસથી

જ તથા લોકોના જીવનથી જ આપણે અત્યારે જેવા છીએ તેવા બન્યા છીએ; ઇતિહાસના આ કાર્યને ભૂંસી કાઢવા પ્રયત્ન કરવો એ મને તો બેહુકું તથા ચોક્કસપણે ગેરહાપણુ-ભયું લાગે છે. સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો, ઇતિહાસને ભૂંસી નાખવાનો કે પ્રગતિનો કાંટાને પાછો ફેરવવાનો એમ પ્રયત્ન કરવો એ તો આપણી માલિકીના સાંસ્કૃતિક વારસાથી આપણને વંચિત કરવા જેવું જ થાય.”

૪. અંગ્રેજી પ્રત્યે ‘ચલે જાવ’ વૃત્તિ

અંગ્રેજી સત્તાના વિલોપન પછી અંગ્રેજી ભાષા, સાહિત્ય, વર્ણુમાળા કે વર્ણુમાળાના અક્ષરનો પણ અંશ આ દેશમાં રહેવો જોઈએ નહીં એ વિચારથી અંગ્રેજી સાથેના સંબંધો પૂરેપૂરા તોડવાની વૃત્તિ — એક જાતની અહિંષ્કારવૃત્તિ ડોકિયાં કરી રહી છે. આ દૃષ્ટિબિંદુમાં ઘેરાઈ ગયેલા આ પ્રકારના ઉત્સાહી હિમાયતીઓ હિન્દનું જગતમાં વાસ્તવિક સ્થાન શું છે એ ભૂલી ગય છે. હિન્દ જેવા મહા પ્રદેશને તે પૃથ્વીના પાંચમા ભાગની વસ્તીને આંતર-રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રમાંથી પાછળ પડવું કે સંકોચાવું પાલવે તેમ નથી. હજુએ હજારો વિદ્યાર્થીઓ વરસો સુધી અમેરિકા અને ઇંગ્લંડ મોકલવા પડશે. તે ઉપરાંત યુરોપના ખીજ દેશોના વૈજ્ઞાનિકો અને અધ્યાપકોનો સંપર્ક ચાલુ રાખવો પડશે એ વસ્તુસ્થિતિમાં આપણી આંતરરાષ્ટ્રીય અને આંતરપ્રાંતીય પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી થાય તેવી અંગ્રેજી ભાષાનો સાંસ્કૃતિક ત્યાગ કરે પાલવે તેમ નથી. વળી તે ભાષાના પ્રચલિત શબ્દો, સંજ્ઞાઓ, સૂત્રો, સમીકરણોનો સ્વીકાર કરવો જ પડશે.

૫. ઐતિહાસિક સમાલોચના

ગુજરાતી ભાષામાં વિજ્ઞાનની પરિભાષા વિષે નિર્ણય કરતા પહેલાં આ વિષયમાં હિંદની અન્ય ભાષામાં થયેલા પ્રયત્નોની ઐતિહાસિક સમાલોચના કરી લઈએ.

શુદ્ધ : વિજ્ઞાનની પરિભાષા બનાવવાની દિશામાં દેશના જુદા જુદા ભાગમાં થયેલ પ્રયાસોનો ઇતિહાસ જોતાં પ્રથમ પ્રયાસ સને ૧૮૩૩ જેટલો વહેલો થયો માલૂમ પડે છે. જૂની દિલ્હી કોલેજના ડૉ. સ્પ્રીંગર અને મિ. બેટ્સે આ સાલમાં ઉર્દૂ પાઠ્યપુસ્તકો માટે આધુનિક પરિભાષા તૈયાર કરવાનું માથે લીધું હતું, પરંતુ આ કાર્ય પૂરું થયું નહીં. ત્યાર પછી ઘણો વખત વીતી ગયા પછી અંગ્લમન-એ-તરક્કી-એ-ઉર્દૂએ વિજ્ઞાનના જુદા જુદા વિષયો માટે પારિભાષિક શબ્દોની યાદીઓ તૈયાર કરી હતી. ઉસ્માનિયા યુનિવર્સિટી સ્થપાયા પછી તરત જ તેણે આ કાર્ય હાથમાં લીધું હતું. આ સંસ્થાએ ભાષાંતર શાખાની અને વિજ્ઞાનની પરિભાષા માટે એક સમિતિની સ્થાપના કરી હતી. પરંતુ કમનસીબે આ પરિભાષાથી કે નવા સ્વેચ્છાં પાઠ્યપુસ્તકોથી યુનિવર્સિટીના અહારના પરીક્ષકોને કે વૈજ્ઞાનિક લેખકોને કે વિજ્ઞાનપ્રેમી વાચકોને સંતોષ ન મળ્યો. ઉસ્માનિયા યુનિવર્સિટીનો ઉર્દૂ દ્વારા સર્વોચ્ચ વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવાનો અખતરો સદંતર નિષ્ફળ ગયો છે. આ નિષ્ફળતાનાં યથાં કારણો તપાસવા માટે આ યોગ્ય સ્થાન નથી; પરંતુ એટલું ચોક્કસ છે કે આ પરિભાષા ક્લિષ્ટ છે અને મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ બોલે છે એ ભાષાથી વેગળ છે. એમાં વધુ ભાર શબ્દરચનાની સુવાચ્યતા કે સુગમતા ઉપર નથી મુકાયો પણ શબ્દોના સ્વરૂપ અને શુદ્ધિ ઉપર મુકાયો છે. ઉસ્માનિયા યુનિવર્સિટીના આ અનુભવ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આમમાનવીને અવગણતી પરિભાષા નિષ્ફળ જ થાય

છે. સામાન્ય માનવીની શક્તિ, મર્યાદા અને જરૂરયાતની અવગણના કરનારા કેવળ સંસ્કૃત ભાષાના ઉપાસકોને એ પાઠ લેવો જરૂરી છે.

મરાઠીમાં આ વિષય પરત્વે વિચાર કર્યો હોય અને કાર્ય કર્યું હોય એવા અનેક સુપ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાનભક્તો છે. એમાં સૌથી મોખરે મુંબઈની રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ સાયન્સના ભૂતપૂર્વ પ્રિન્સિપાલ જી. આર. પરાંજપેનું નામ આવે છે. સૃષ્ટિજ્ઞાનના માલ સંપાદક તરીકે, અનુભવી મરાઠી લેખક અને અંગ્રેજી ભાષામાં ભૌતિક વિદ્યાના અધ્યાપક તરીકે આ વિષય સંબંધી તેમનાં મંતવ્યો ઊંડી વિચારણા માગી લે છે. આ દિશામાં તેમનો પ્રયાસ ભૌતિક અને વનસ્પતિ વિદ્યાના શબ્દસંગ્રહથી આગળ વધીને વિજ્ઞાનની ખીલ શાખાઓ તરફ ગયો નહીં એ દુઃખદ છે. મહારાષ્ટ્ર પરિભાષા મંડળે સને ૧૯૩૬માં વિજ્ઞાનના જુદા જુદા વિષયોના શબ્દોનો પરિભાષા કોશ તૈયાર કર્યો હતો. ત્યાર પછી પૂનાના મહારાષ્ટ્ર કોશ મંડળ દ્વારા તરફથી સને ૧૯૪૮માં શ્રી યશવંત રામકૃષ્ણ દાતે ખી. એ. એલ.એલ. ખી. અને શ્રી ચિંતામણુ ગણેશ કર્વે ખી. એ. કૃત જ્ઞાત્વીય પરિભાષા કોશ (*The English-Indian Dictionary of Scientific Terminology* Price Rs. 40) બહાર પડ્યો છે. આ કોશની ભૂમિકા સંગીન છે અને એક દૃષ્ટિએ તે સર્વગ્રાહી સંપાદન કહેવાય. પરંતુ હિંદની બધી ભાષાઓને પહોંચી વળવાના વિચારથી શુદ્ધ અને દેશી મરાઠી શબ્દોનો ત્યાગ થયો ન હોત તો આ સંપાદન મોઘું હોવા છતાં પણ સ્વીકારવામાં આવત. વનસ્પતિઓ, પ્રાણીઓ, અને રાસાયનિક તત્ત્વોના સંબંધમાં સ્વીકૃત થયેલા આંતરરાષ્ટ્રીય શબ્દો અને ખીજા વિદેશી શબ્દોનો અત્યંત અહિંકાર કરવાની ચિંતા સેવી ન હોત તો આ કોશની અગત્ય અને વહેવારુ ઉપયોગિતા ઘણી વધી ગઈ હોત. પ્રબલ મોટા ભાગ જ્યાં સુધી પ્રાંતીય ભાષામાં વહેવાર કરે છે, પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળામાં વિજ્ઞાનની કેળવણી માતૃભાષા દ્વારા અપાવાની છે ત્યાં સુધી અનેક ભારતીય ભાષાઓ માટે એક જ વૈજ્ઞાનિક પારિભાષિક કોશ માટે પ્રયાસ કરવો બિનજરૂરી અને હાનિકારક છે.

હિંદી : હિંદી ભાષામાં વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા માટે સૌથી પહેલો પ્રયાસ સને ૧૯૦૬માં નાગરી પ્રચારિણી સભા તરફથી થયો હતો. ૧૯૨૯-૩૪માં અધ્યાપકોનાં જુદાં જુદાં મંડળ તરફથી તેની સુધારાવધારાવાળી ખીલ આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી અજમેરના ડિક્ષનરી પબ્લિશિંગ હાઉસ તરફથી શ્રી સુખસંપતિરાયે 20th Century *English-Hindi Dictionary* પ્રગટ કરી છે. આ પુસ્તકનું સ્વરૂપ વૈજ્ઞાનિક શબ્દકોષ કરતાં સામાન્ય શબ્દકોષ જેવું વધારે છે. પરંતુ બધી ભારતીય ભાષાઓ માટે એક વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાની ઉત્કાન્તિની દિશામાં સૌથી મહાન ભગીરથ કાર્ય ડો. રઘુવીરે કર્યું છે. ડો. રઘુવીરે આબ્ગલ-ભારતીય મહાકોષમાં 'એક વિચાર' ઉપર આગ્રહપૂર્વક ભાર મૂક્યો છે એ પૂરતી એમના આ પ્રયાસોને પ્રતિષ્ઠા ઘટે છે. સંસ્કૃત ભાષાના જ અમુક મૂળભૂત પદોમાંથી જ નવા શબ્દો યોજવા જોઈએ એ વિચારસૂત્ર ઉપર તેમણે ખાસ આગ્રહ રાખીને કામ કર્યું છે. ડો. રઘુવીરે એ સ્વીકારે છે કે સામાન્ય સાહિત્ય માટે પ્રાદેશિક ભાષાઓની આસિયતા અને ફેરફારો રહેવા દેવામાં આવશે; પરંતુ માત્ર વિજ્ઞાનના પારિભાષિક શબ્દો માટે દરેક અંગ્રેજી શબ્દ માટે બધી પ્રાદેશિક ભાષાઓ માટે એક જ હિંદી શબ્દ રાખવામાં આવશે!

ડો. રઘુવીરના પ્રથમ પુસ્તક, રસાયનવિદ્યા ભાગ પહેલો વાંચતાં રસાયણવિદ્યાના ગંભીર અભ્યાસીઓને ઘણો અસંતોષ થાય છે. વળી એવી ખાતરી નથી થતી કે પારિભાષા

તૈયાર કરવામાં જેમનો સહકાર મળ્યો છે એવા ખ્યાશી સહી કરનારાઓને પણ આ પરિભાષા સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકાર્ય હોય. આ પુસ્તકમાં રાસાયનિક તત્ત્વો, તેમાંથી ફલિત અને સાધિત શબ્દો, સંયોજનો, સંકેતો, પ્રત્યયો વગેરેનો સમાવેશ થયેલો છે. એમાં સંસ્કૃતમય નવા શબ્દો બનાવવામાં ઘણી બુદ્ધિશક્તિનો વ્યય થયો દેખાય છે. ૬૦ તો Hydrogen માટે હુદ્જન, Oxygen માટે જારક, Iodine માટે જંબુલી, Arsenic માટે નેપાલી, Radium માટે તેજાતુ, Aluminium માટે સ્ફટવાતુ, Sulphur માટે શુલ્વારીયણ, Sulphur matches માટે શુલ્વારીયિત બિબીકા, Tinsplate માટે ત્રુપપદ્મ, Nitrophenol માટે મૂયદર્શવ, Nitrophenol-disulphonic acid માટે મૂયદર્શવ-દ્વિ-શુલ્વાયિકઅમ્લ. આંતરરાષ્ટ્રીય વહેવારની તેમ જ આમમાનવીની જરૂરિયાતની દૃષ્ટિ વચારતાં આ પરિભાષા કેટલી અયોગ્ય છે એ દર્શાવવા માટે આટલા જ દાખલા બસ છે. વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર કે ઉચ્ચારશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ કયા કયા ગુદા ગુદા શબ્દસમૂહો કેવી રીતે નીપજેલા છે અને કેવી રીતે જોડાયેલા છે એની માહિતી મેળવવી અને એ માહિતીને સાંકળવી એમાં વિદ્વતા અને બુદ્ધિકોશક્તિની જરૂર પડે છે એ વાત ખરી, પરંતુ એટલું યાદ રાખવું ઉપયોગી થઈ પડશે કે જે નવી વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા તૈયારી એ અગત્યની જરૂરિયાતો પૂરી નહીં પાડતી હોય તો એ અવશ્ય નિષ્ફળ જશે : પહેલું દુનિયાની અંગ્રેજી બોલતી પ્રજા સાથેના આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કની સંભવિતતા સમૂળી ન કાપી નાખે એવી આ પરિભાષા હોવી જોઈએ, અને બીજું સ્થાનિક ખેડૂત, કારખાનાંના કારીગર, વેપારી કે છાપાંવાળાની ભાષામાં રૂઢ થયા હોય એવા શબ્દોની અવગણના થવી ન જોઈએ. હવે આપણા કારીગરો અને મજૂરોને વધારે કુરસદ મળતી જાય છે. તેમને તેમના ધંધાનું જ્ઞાન વૈજ્ઞાનિક રીતે સાદી ભાષામાં આપવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. વધુમાં એ વસ્તુ પણ સ્વીકારવી જોઈએ કે સેંકડો દેશી રાજ્યોએ સદા પ્રાદેશિક ભાષાઓ જ વાપરી છે અને વહીવટ માટે કે કેળવણી માટે કદી સંપૂર્ણપણે અંગ્રેજીનો સ્વીકાર કર્યો જ નથી; તેમ જ ઘણાં દેશી રાજ્યોએ કેટલાક હુન્નરી અને વૈજ્ઞાનિક શબ્દોને વહેવારમાં મૂકી દીધા છે અને તેમને હવે ફેંકી દઈ શકાય નહીં એટલે કે આપણી પ્રજા અને ભાષાનો છેલ્લો સેંકડો વર્ષનો ઇતિહાસ ભૂલીને અને તેમની હાલની જરૂરિયાતોની અવગણના કરીને અત્યંત પ્રાચીન સમયના સંસ્કૃત ભાષાના વાતાવરણમાં વિહરવું એ અયોગ્ય અને હાનિકારક છે.

ડૉ. રઘુવીરે અપનાવેલી પદ્ધતિમાં રહેલા ગેરલાભોએ અનેક દિશામાંથી કડક ટીકા જગાવી છે. ‘એક અંગ્રેજી શબ્દ માટે એક નવો ભારતીય શબ્દ’ના ધોરણ ઉપર દેશની વીસેક પ્રાંતીય ભાષાઓ માટે એકધારી પરિભાષા ઘડવા માટેના પ્રયાસમાં જખરદસ્ત મુશ્કેલીઓ ઊભી થયેલી છે — એમાંની કેટલીક અવગણનામાં આવી છે અને કેટલીકને દબાવી દેવામાં આવી છે : એનું પરિણામ એ આપ્યું કે આ પરિભાષાએ કોઈને સંતોષ આપ્યો નથી. હિંદના અધારણીય ખરડાના અનુવાદનું કાર્ય લોકસભાએ ડોક્ટર રઘુવીરને સોંપ્યું હતું પરંતુ તેમનો અનુવાદ લોકસભા પણ સ્વીકારી શકી નહીં અને આ અનુવાદ ફરીથી કરવાનો છે. રાસાયનિક તત્ત્વો અને સંયોજનોની પરિભાષાના પ્રથમ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખનાર સર શાંતિસ્વરૂપ ભટનાગર હવે એ વિષે એટલા ઉત્સાહી રહ્યા જણાતા નથી. નાગપુર અને મુંબઈ યુનિવર્સિટી બાદ કરતાં અધી પ્રાંતિક યુનિવર્સિટીઓ પણ આ પરિભાષાનો સ્વીકાર કરી શકી નથી, અને મહારાષ્ટ્ર સમૂહે ૬૩૦ પાનાની બીજી અંગ્રેજી

ભારતીય ઉદ્યોગની તૈયાર કરી છે. આથી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે હિંદ માટે જુદી જુદી ભાષાઓ સહીઓથી ઘડાતી રહી છે ત્યાર પછી તો ભૂતકાળ ભૂલી જઈને જે હિંદી નથી કે સંસ્કૃત નથી તેમ જ જેને શબ્દોનાં ભૂતકાલીન વપરાશ માટે આદર નથી એવી નવી પરિભાષાને શા માટે ઉત્તેજવી! શબ્દોની જૂની વપરાશ અને પરંપરાની અવગણનાથી ભાષાના આત્મા ઉપર બિનજરૂરી ઘા પડે છે. Gramme ગ્રામ અને Grain ગ્રેન જેવા સાદા શબ્દોને સ્થાને શા માટે ધાન્ય અને યવ શબ્દો મૂકવા જોઈએ? Engine એન્જિનને બદલે ગન્જ અને Engineer ઇન્જિનેર ને બદલે અભિયંતા શા માટે યોજવા જોઈએ? Cheque નો ઘનાદેશ અને Clerk નો લિપિક એવો અનુવાદ શા માટે કરવો જોઈએ? Telescope માટે દૂરઘ્વીન શબ્દ વાપરવો અંધ કરીને શા માટે દૂરેક્ષ એવો શબ્દ બનાવવો જોઈએ? મધ્યસ્થ સલાહકાર ઓડે કલેપેથી અખિત્ત હિંદ પરિભાષા તૈયાર થાય ત્યાં સુધી દરેક પ્રાંતને પહેલાં પાંચ કે દશ વરસ માટે પોતાની પ્રાંતિક પરિભાષા ઘડી કાઢવાની છૂટ રહેવી જોઈએ અને ત્યાર પછી જ જે જરૂર હોય તો જુદી અખિત્ત હિંદ પરિભાષા યોજવી જોઈએ. રાષ્ટ્રભાષા દાખલ થતાં દેશભરમાં વિજ્ઞાન માટે હિંદી શબ્દભંડાર પ્રાપ્ય બનશે અને હિંદી પરિભાષા બધે સ્વીકારાશે. તે વખતે પણ પ્રાદેશિક ભાષાઓના કોશો અને શબ્દસંગ્રહો તેમ જ પરિભાષા આણુ રહેશે.

ગુજરાતી : ડૉ. અમરનાથ ઝાએ લખ્યું છે કે “ભારતીય ભાષામાં વિજ્ઞાન સંબંધમાં સૌથી પહેલો વ્યવસ્થિત પ્રયાસ ગુજરાતી ભાષામાં વડોદરામાં સને ૧૮૮૮માં ડૉ. ટી. કે. ગળ્જરે કર્યો હતો.” ડૉ. ગળ્જરે હાથ ધરેલા લગભગ બધા પ્રયાસો વિશાળ પાયા ઉપર હતા. તેમણે ૮૦ પુસ્તકોમાં શરૂ કરેલ વૈજ્ઞાનિક શબ્દકોશ, વિજ્ઞાન વિષયક ગ્રંથમાળા લખાવવા માટેની તેમની તૈયારીઓ, ગુજરાતી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપે એવી વડોદરામાં હુન્નરઉદ્યોગની પ્રથમ શાળા — કલાભવન — ની સ્થાપના તેમ જ તેમની અન્ય વૈજ્ઞાનિક પ્રવૃત્તિઓ, જેમાંની ઘણીખરી જે કે અપૂર્ણ રહી હતી — આ બધી હકીકતો ડૉ. ગળ્જરની સર્વગાંધી યુદ્ધિમતા દર્શાવે છે.

વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના ક્ષેત્રમાં વડોદરાના મહારાજની શ્રીમંત સયાજીરાવે અમૂલ્ય સેવા આપી છે. એ દૂરદેશી અને દેશભક્ત વડોદરાનરેશે ગુજરાતીને રાજભાષા બનાવી હતી અને હુન્નરી કેળવણી માટે પણ બોધભાષા તરીકે ગુજરાતી દાખલ કરી હતી. જ્યારે બંગ્લીય સાહિત્ય પરિષદ કે નાગરી પ્રચારિણી સભાએ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના ક્ષેત્રમાં પગ પણ માંડ્યો ન હતો એ સમયે શ્રીમંત સયાજીરાવની પ્રેરણાથી ગુજરાતી ભાષામાં વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાનો પાયો નખાયો હતો. ૮૦૦ પાનાંનું શ્રી સયાજી શાસન શબ્દ કલ્પતરુ, વળી સયાજી વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ અને લોકોપયોગી વિજ્ઞાનની ગંથમાળા — આવી અનેક દિશામાં વડોદરા રાજ્યે આપેલ ફાળો તોંધપાત્ર છે. આ પુસ્તકો શરૂઆતમાં અતિસંસ્કૃત-મયતાના રંગથી રંગાયેલાં હતાં તેથી તેની સામે અનેક વિરોધો જાગ્યા હતા.

સને ૧૯૨૦-૧૯૨૩માં ડૉ. કાંતિલાલ પંડ્યા અને શ્રી સાંકળચંદ શાહના પ્રમુખપણા નીચે મંત્રી શ્રી પ્રીતભરાય વજરાય દેસાઈએ શ્રી પોપટલાલ શાહની મદદથી વિજ્ઞાનસમિતિ દ્વારા એક ટૂંકા વૈજ્ઞાનિક કોશ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તે વખતે તેમાં લગભગ ૧૭૦૦ થી ૧૮૦૦ શબ્દો મુકાયેલા હતા. ત્યાર પછી ૧૯૨૮માં વડોદરાની કેમિસ્ટ ક્લબે પણ રાસાયનિક શબ્દોની યાદીનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

વચગાળાના સમયમાં અમદાવાદની ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી — હવે ગુજરાત વિદ્યાસભા — એ વિજ્ઞાનસહિત ગુદા ગુદા વિષયોના પારિભાષિક કોષો તૈયાર કરાવવા શરૂ કર્યા હતા. આ પ્રયાસો ઘણા અમૂલ્ય થઈ પડ્યા છે. લગભગ એ જ વખતે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીની તેજસ્વી પ્રતિભા નીચે અમદાવાદની ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી એક પ્રમાણુભૂત નેડણીકાશ તૈયાર થયો અને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રવર્તતી નેડણીની અરાજકતા અને તિમિર દૂર થયાં. આ જ સંસ્થા સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા તૈયાર કરવાની જવાબદારી લેશે એવી સેવાતી આશા હજી સંપૂર્ણપણે ઈળીભૂત થવી બાકી છે. સને ૧૯૨૧ની સાલમાં રાષ્ટ્રીય વિદ્યામંદિર તરફથી શ્રી હરિહર પ્રાણુશંકર ભટ્ટે યોજાવી ગણિતકી પરિભાષા પ્રગટ થઈ હતી. તેમાં લગભગ ૮૦૦ શબ્દો છે. ત્યાર પછી અનેક વરસો સુધી આ સંસ્થાની આ દિશામાં પ્રવૃત્તિ અંધ રહી હતી. સને ૧૯૩૬માં ભરાયેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના બારમા સંમેલન વખતે વિજ્ઞાન વિભાગના પ્રમુખ શ્રી પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહે એક સમિતિ મારફત આધારભૂત વૈજ્ઞાનિક કોષ તૈયાર કરવાનું માથે લીધું હતું. પરંતુ તે કામમાં મુશ્કેલીઓ નડવાથી એક શબ્દસંગ્રહ ઈક્ત કાયા રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરીને કરાંચીની સાહિત્ય પરિષદ વખતે રજૂ કર્યો હતો. આ પુસ્તક શ્રી કાર્યસ ગુજરાતી સભા તરફથી શ્રી ભુદ્ધિવર્ધક ગ્રંથમાળા પુષ્પ ફામાં ૧૯૩૭માં પ્રસિદ્ધ થયું હતું. આ સંપાદનની પ્રતો ખલાસ થઈ ગઈ હતી એટલે ૧૯૪૮માં આ લેખકે સુધારાવધારાવાળી બીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું. વચગાળામાં સંયોગો ખૂબ જ પલાટાઈ ગયા.

અમદાવાદના નવજીવન કાર્યાલય તરફથી સને ૧૯૪૪માં વિજ્ઞાનની પરિભાષા — પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તેમાં આશરે ૧૭૦૦ શબ્દો છે. ‘આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં અનેક અભ્યાસીઓ, શિક્ષકો અને લેખકોની સેંકડો કલાકોની મહેનત, અભ્યાસ અને ચર્ચા સમાયેલાં છે.’ તેમણે નિર્ણય કરેલા નિયમો વિચારપૂર્વક યોજાયા હોવાથી અનેક રીતે ઉપયોગી છે, પરંતુ ઈક્ત હાઈસ્કૂલોને માટે જ આ શબ્દો યોજવામાં આવેલા હોવાને લીધે આ નાની પુસ્તિકા જોઈ એ તેટલી ઉપયોગી થઈ પડી નથી. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠને આદર્શ હંમેશાં અધું શિક્ષણ સ્વભાષા દ્વારા જ આપવાનો હોવાથી અર્થશાસ્ત્રના શિક્ષણ અંગે અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષાનું એક નાનું પુસ્તક ૧૯૪૮માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. આ બધા પ્રયત્નો વિજ્ઞાનને ગુદા ગુદા વિભાગમાં વહેંચી નાખીને આપણી ભાષાને તેમ જ વિજ્ઞાનને અન્યાય કરે છે, વિજ્ઞાન એટલે વિશિષ્ટજ્ઞાન એ અર્થ ખોટો છે, સ્વતંત્ર વૈજ્ઞાનિક વિષયો છે જ નહીં. જ્ઞાનમાત્ર એ જ વિજ્ઞાનનો વિષય; એટલે મનુષ્યના ભૂતકાળ, સાંપ્રતકાળ અને ભવિષ્યકાળની બધી ઘટનાઓના જ્ઞાનનો તેમાં સમાવેશ થાય છે, આ દૃષ્ટિએ વૈજ્ઞાનિક શબ્દોને ગુદા ગુદા વિભાગોમાં વહેંચી નાખવા એ અયોગ્ય અને અવાસ્તવિક છે. જ્ઞાનમાત્રને એક જ સ્વરૂપ ગણીને વિજ્ઞાનના વપરાતા બધા શબ્દોને એક સાથે જ એક જ શબ્દ સંગ્રહમાં ક્રમવાર યોજવાથી આપણા શબ્દોમાં વધારે ચોકસાઈ મળે છે; અને ગુદા ગુદા વિષયોમાં ગુદા ગુદા અર્થમાં વપરાતા શબ્દોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય છે. ૧૯૪૪માં ડૉ. યશવંત નાયકે પણ મેટ્રિક સુધીનાં ભૌતિક અને રસાયણશાસ્ત્રનાં ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તકોમાં વપરાયેલા શબ્દોની યાદી (પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણપારિભાષિક શબ્દકોષ) મુંબઈ યુનિવર્સિટીના આશ્રયે બહાર પાડી હતી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી વિજ્ઞાનની પરિભાષાને મેટ્રિકની પરીક્ષા માટે પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે સ્વીકારવા માટે મુંબઈ યુનિવર્સિટીને પત્ર દ્વારા વિનંતી થઈ ત્યારે મુંબઈ

યુનિવર્સિટીએ ૧૯૪૬ના નવેમ્બરની ૧૮મીએ વિચિત્ર નિર્ણય આપ્યો કે “હિંદની બધી આધુનિક ભાષાઓ માટે મેટ્રિકના વિજ્ઞાન વિષયો માટે એક સામાન્ય વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા હોવી જોઈએ. ડૉ. રઘુવીરે આજ્ઞા ભારતીય મહાકોશમાં વિકસાવેલ પરિભાષાની પદ્ધતિ અપનાવવી જોઈએ અને મેટ્રિકના ઉમેદવારોના ઉપયોગ માટે ડૉ. રઘુવીરને તેમના મહાકોશની સંક્ષિપ્ત આવૃત્તિ બહાર પાડવા વિનંતિ કરવી.” મુંબઈ યુનિવર્સિટી આવા નિર્ણય ઉપર પૂરતી વિચારણા ચલાવ્યા વિના અને ડૉ. રઘુવીરની પદ્ધતિની વિગતપૂર્ણ તપાસણી કર્યા વિના પહોંચી છે. દેશને માથે મહાન આપત્તિ ઝૂમતી હોય એવા પ્રસંગે પણ પ્રાંતીય ભાષાઓની આવી રીતે અવગણના કરવી જોઈએ નહીં અને તે પણ દેશની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થયા પછી તો હરગિજ નહીં.

‘સંસ્કૃત વિના ભારતની રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ ભયમાં છે’ એ સૂત્રની વેદિ ઉપર માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણના અને ભાષાકીય સ્વાતંત્ર્યના પ્રત્યેક નાગરિકના જન્મસિદ્ધ હક્કના સિદ્ધાંતોનું બલિદાન અપાયું છે. નવા શબ્દોની રચના વખતે સંસ્કૃતિના કુવારા સમી અને જ્ઞાનના બંડાર સમી સંસ્કૃત ભાષા પાસે ભારતીય સંસ્કૃતિના દરેક ભક્તને જવું ગમે એ સ્વાભાવિક છે: પરંતુ બ્યારે અને ત્યારે, જરૂર હોય કે ન હોય તોપણ લોકભાષામાં રૂઢ થયેલ શબ્દોને અવગણીને, આમજનતાની અને વિદ્યાર્થીઓની માતૃભાષાનો અનાદર કરીને સંસ્કૃતમય કડિન શબ્દોનો આવાર લેવો એ વિવેકશૂન્યતા દર્શાવે છે. અંગ્રેજી ભાષા રાજકીય સર્વોપરિપદ્ધેથી વિલીન થયા પછી અને પરિણામે યુનિવર્સિટી કેળવણીના વાહન તરીકે બંધ પડ્યા પછી પણ એ વસ્તુ સ્વીકારવામાં આવી છે કે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કેળવણીની લોકભાષા તો માતૃભાષા જ રહેવી જોઈએ: તેથી આ કેળવણીના ક્ષેત્રોમાં તો માતૃભાષાની પરિભાષા જેમ અને તેમ સાદી અને દેશ્ય શબ્દોથી ભરેલી હોવી જોઈએ. આ સ્પષ્ટ વસ્તુસ્થિતિની અવગણના કરવાના પ્રયાસોને યુનિવર્સિટી જેવી બળવાન સત્તાનો ટેકો હશે તોપણ તેમને નિષ્ફળતા જ સાંપડશે એ નિઃસંદેહ છે.

૬. રાજ્ય અને વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા

વિજ્ઞાનની પરિભાષાના ક્ષેત્રમાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં ખાનગી પ્રયાસો થયા છે તેનાં પ્રમાણમાં સરકારી તંત્રનાં ચક્રો સાવચેતીથી એટલી ધીરી ગતિએ ચાલ્યાં છે કે એ ગતિને લગભગ ગતિરહિતતા જ કહી શકાય. સને ૧૯૪૦ થી ૧૯૪૭ દરમિયાન મધ્યસ્થ સલાહકાર ઓર્ડે કરેલ ઘણાખરા નિર્ણયો, દેશે સ્વતંત્રતા મેળવ્યા પછી અને અંગ્રેજી ફરજિયાત રાજભાષા તરીકે નહીં રહેવાથી નવા સંજોગોમાં, તદ્દન નિરુપયોગી થઈ પડ્યા છે. ૧૯૪૮ના જાન્યુઆરીમાં મધ્યસ્થ સલાહકાર ઓર્ડેની એકમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષાના પ્રશ્ન ઉપર જીંડી અસર કરતા નીચેના અગત્યના ડરાવો પ્રસાર થયા હતા :

(ક) યુનિવર્સિટી દરજ્જે કેળવણીના વાહન તરીકે અંગ્રેજીના સ્થાને હિંદની ભાષાઓ આવતાં પાંચ વરસ લાગવાં જોઈએ.

(ખ) આ સમય દરમિયાન યુનિવર્સિટીએ રાજ્ય, પ્રાંત કે પ્રદેશની ભાષાને શિક્ષણ તેમ જ પરીક્ષાના માધ્યમ તરીકે દાખલ કરવી જોઈએ. ૧૯૫૩માં પૂરા થતાં પાંચ વરસના સમય પછી, કેળવણી અને પરીક્ષાના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજી ભાષા બંધ પડશે.

(ગ) સંક્રાન્તિકાળ દરમિયાન ઉચ્ચતર અભ્યાસક્રમમાં અંગ્રેજી બીજી ભાષા તરીકે ફરજિયાત રહેવી જોઈએ.

વિજ્ઞાનની પરિભાષાનો પ્રથમ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના રેકરન્સ બોર્ડને સોંપવામાં આવ્યો છે. તેણે ૧૯૪૭ ના મે માસમાં રિપોર્ટ કર્યો હતો અને તે ૧૯૪૮ના જાનેવારીમાં થયેલી મધ્યસ્થ સલાહકાર બોર્ડની બેઠકમાં માન્ય કરવામાં આવ્યો હતો.

આ બોર્ડે એ વખતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે “જુદી જુદી ભાષાઓમાં વપરાતા હોય અને જાણીતા હોય અને જેના ચોક્કસ અને અસંદ્ધિગ્ધ અર્થ હોય એવા વૈજ્ઞાનિક શબ્દોની ઘટતી તૌંધ લેવી જોઈએ, પરંતુ નવા શબ્દોની રચનાને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી ભાષાની જરૂરિયાત પ્રમાણે જરૂરી પૂર્વગો અને પ્રત્યયો સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા સ્વીકારવી એ ઇચ્છવાળો છે. એમ બનવાળો છે કે એક ભાષા કરતાં બીજી ભાષામાં સુસ્થાપિત વૈજ્ઞાનિક શબ્દો વિપુલ પ્રમાણમાં હોય. આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં આવા શબ્દો જેમના તેમ રહેવા દેવા જોઈએ.”

“વૈજ્ઞાનિક વિષયો સંબંધી લોકપ્રિય પુસ્તકો અને આધારભૂત વૈજ્ઞાનિક પ્રકાશનોના અનુવાદનું કામ લેવા માટે પગારના ધોરણે સારા લાયકાતવાળા માણસોને નીમવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવાં જોઈએ. આ અનુવાદમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા વાપરવી જોઈએ જેથી ભારતીય ભાષામાંના એવાં જ પ્રકાશનો માટે એ નમૂનારૂપ થઈ પડે.”

ઉપરોક્ત અહેવાલ જુદી જુદી પ્રાંતિક સરકારો અને યુનિવર્સિટીઓ ઉપર મોકલવામાં આવ્યો હતો : એમાંથી લગભગ બધા સામાન્ય રીતે બોર્ડની ભલામણો સાથે સંમત થયા છે. ૧૯૪૯ ના જાનેવારીમાં મધ્યસ્થ સલાહકાર બોર્ડની બેઠક થઈ ત્યારે આગળ કાંઈ પગલાં લેવામાં આવ્યાં નહીં અને અખિલ હિંદ યુનિવર્સિટી કમિશન આ મુદ્દાઓ સંબંધમાં અહેવાલ રજૂ કરશે એવી ધારણાથી વધુ વિચારણા મુદ્દતવી રાખવામાં આવી.

ભારતીય નેશનલ સિન્ડ્રીકેટ બોર્ડ ઓફ સાયન્સીસે આ વિષય માટે એક ઉપસમિતિ નીમી હતી. તેણે ડૉ. રઘુવીર પદ્ધતિ તેમની સાથે લાંબી ચર્ચા કરીને તપાસી હતી. તેના રિપોર્ટ ઉપરથી એ સંસ્થાની કારોબારી સમિતિએ ઓગસ્ટ ૧૯૪૯માં અગત્યના નિર્ણયો જાહેર કર્યાં છે. (૧) યુનિવર્સિટીના ઉપરનાતક વર્ગો સુધી તે આ દેશની પ્રાંતીય ભાષાઓ વિજ્ઞાનના શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે વાપરી શકાય. (૨) આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાના શબ્દો એમ ને એમ સ્વીકારવા, અને હિંદી ભાષાઓમાં નવા શબ્દો રચવા ન જોઈએ, પરંતુ તેમાં રૂઢ થયેલા સ્પષ્ટ અર્થવાળા શબ્દોને ચાલુ રાખવા. આ બંને નિર્ણયો આ પુસ્તકની પદ્ધતિને સારી રીતે ટેકા આપે છે એટલું જ નહીં પણ અન્ય ભાષાઓને માટે તેની ઉપયોગીતામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

૭. દેશચિત્તરકો અને વિજ્ઞાનની પરિભાષા

વિજ્ઞાનની પરિભાષા સંબંધમાં દેશવિચારકાનાં મંતવ્યો ચોક્કસ અને નિશ્ચિત છે અને એને અવગણી શકાય નહીં.

મહાત્મા ગાંધીજી : (૧) કોઈ શબ્દ ગ્રહણ કરતી વખતે તે ‘વિદેશી’ છે કે ‘દેશી’ એવી કસોટી એને લાગુ પાડવામાં નહીં આવે પરંતુ એની વપરાશ છે કે કેમ એટલી જ માત્ર કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે. (૨) પારિભાષિક શબ્દોની પસંદગીમાં, ખાસ કરીને રાજકારણી પરિભાષામાં, સંસ્કૃત ભાષાનો શબ્દ છે એ તરીકે જ એને પસંદગી ન આપવી પરંતુ ઉર્દૂ, હિંદી અને સંસ્કૃત શબ્દોમાંથી કુદરતી પસંદગી માટે શક્ય એટલો બધો અવકાશ રાખવો જોઈએ.

પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ : ધી ક્વેશ્ચન ઑફ લેન્ગ્વેજ માં તેમનો અભિપ્રાય નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) દુનિયાના ઝાઝા ભાગની અંદર રૂઢ થઈ ગયા હોય તેવા વિદેશી અને પારિભાષિક શબ્દો જેમના તેમ સ્વીકારીને હિંદુસ્તાની ભાષાના શબ્દો તરીકે તેમને અપનાવી લેવાની આપણે પૂરતી હિંમત બતાવવી જોઈએ એમ હું માનું છું. હું તો ખરેખર એમ ઇચ્છું કે હિંદની બધી ભાષાઓ આવા શબ્દો અપનાવી લે.

(૨) જુદા અને નિરાળા વૈજ્ઞાનિક શબ્દકોશ માટેનો પ્રયાસ આપણા વૈજ્ઞાનિક વિકાસને અળગો પાડી દેશે અને રૂંધશે તેમ જ શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી બંનેને માથે એકસરખો અસહ્ય બોળે લાદશે.

(૩) આવી રીતે ઘણા વિદેશી શબ્દો લઈ શકાય અને લેવા જોઈએ પરંતુ ઝાઝા પારિભાષિક શબ્દો આપણી ભાષાઓમાંથી પણ લેવા પડશે.

(શ્રી બી. એસ. અધોલિયાકૃત એજ્યુકેશન ટ્રુ મધરટંગમાં આ અભિપ્રાયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. પૃ. ૩૯-૪૦)

(૪) શાસ્ત્રીય પારિભાષિક શબ્દોની બાબત વિચારીએ તો, આપણે સૌથી પ્રથમ તો લોકોના ઉપયોગમાં સ્વીકારાઈ ગયેલો દરેક શબ્દ લઈ લેવો જોઈએ. નવા શબ્દો બનાવતી વખતે આપણે લોકોમાં પ્રચલિત ઉપયોગ અને અર્થને બનતા લગી અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને વૈજ્ઞાનિક પારિભાષિક શબ્દોની બાબતમાં આપણે બને ત્યાં સુધી, જગદ્વ્યાપી જે ભાષા બોલી થતી જાય છે તેથી વિખૂટા પડવું ન જોઈએ. (હરિજનબંધુ, પાનું ૪૪૩)

શ્રી. કાકા કાલેલકર, વિનોબા માવે, અને ફિશોરલાલ મણહવાલાએ જુલાઈ ૧૯૪૬માં બહાર પાડેલા વિજ્ઞાનપત્રમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે ચાલુ ભાષામાં રૂઢ થયેલા શબ્દો, વાક્યો અને વિચારોનો ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ ન રાખવી જોઈએ. બહુ ઓછા ભાષાના શબ્દોને માટે દાર ખુલ્લાં રાખવાં. . . . વૈજ્ઞાનિક શબ્દોની રચનામાં પ્રાંતીય ભાષાઓ અને બોલીઓમાં પ્રચલિત શબ્દોને પ્રથમ સ્થાન આપવું જોઈએ. . . . નવા શબ્દો સંસ્કૃતમાંથી લેવા જોઈએ પરંતુ પાંડિત્યદર્શનનો સર્વથા ત્યાગ થવો જોઈએ અને બોલાતી ભાષાના બંધારણ અને સંસ્કારને યોગ્ય સાદા અને પ્રેમપાત્ર શબ્દો જ પસંદ કરવા.

૮. વિજ્ઞાનનું આંતરરાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ

વૈજ્ઞાનિક પારિભાષાના આંતરરાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ સંબંધમાં પ્રો. જે. બી. એસ. હેંડેનના શબ્દો યાદ રાખવા ઉપયોગી થઈ પડશે. “વિજ્ઞાન એ આંતરરાષ્ટ્રીય હિંદની બાબત છે. વિજ્ઞાન ઉપરનો કોઈ પણ નિબંધ પ્રગટ થયો તે ક્ષણે જ તે દુનિયાની માલિકીની વસ્તુ બની જાય છે. વારંવાર જેને ભૂલભરેલી રીતે ખાસ વૈજ્ઞાનિક પારિભાષા કહેવામાં આવે છે એ પણ આંતરરાષ્ટ્રીય ભાષા છે. ગમે તે યુરોપી ભાષામાં નિબંધ લખાયેલો હોય છતાં કોઈ પણ વ્યક્તિ એનો સારાંશ લેખમાં આવતી ગણિતની રકમો, આંકડાના કોડા અને રાસાયનિક સૂત્રોદ્વારા મેળવી શકે છે.” ભારતે પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કની અગત્ય ઉપર જેટલો ભાર મૂકીએ એટલો ઓછો છે. પૃથ્વીના પાંચમા ભાગની વસ્તીવાળા આ મહાન દેશને વેપાર, ઉદ્યોગ અને રાજકારણમાં વધતી જતી અગત્યના કારણે પોતાનું બ્યાજબી સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય સ્થાન જાળવી રાખવાનું છે અને વધુ વિકાસ સાધવાનો છે તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય ભૂમિકા ઉપર અનેક પ્રશ્નોની છણાવટ કરવાની છે. વિદેશથી તબીબી, ઔદ્યોગિક, ખનીજ, અને ધાતુને લગતું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે, ઔદ્યોગિક અને

મજૂર ઉત્કર્ષના ક્ષેત્રમાં, હવાઈ, દરિયાઈ અને જમીનમાર્ગના વાહનવ્યવહારના ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંસર્ગ પ્રતિદિન વધતો જાય છે ત્યારે આંતરરાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાથી વિખૂંડું પડવામાં મોટું નુકસાન સમાયેલું છે. યુદ્ધથી વિદારિત થયેલ જગતની અંદર ન્યારે ગાંધીજીએ શીખવેલ અહિંસાનો પયગામ સુણુવા અને નવા દિશાસૂચન માટે એશિયા અને સમગ્ર જગત હિંદ તરફ નજર માંડે છે ત્યારે આપણે એક સંકુચિત ક્ષેત્રમાં અવહવારુ અલગવાદી બનીને ન એસી શકીએ.

આપણે એ ન ભૂલીએ કે હિંદીઓ ન્યારે વિજ્ઞાન અને સાહિત્યમાં પોતાનો ફાળો આપવાનું શરૂ કરશે ત્યારે હિંદીઓ અનેક નવા શબ્દો બનાવશે અને શબ્દોની કુદરતી લાયકાત અને શક્તિના કારણે આખા જગતે એનો સ્વીકાર કરવો પડશે. ભારતીય ભાષાઓમાં પૂરતું જોર અને તાકાત છે એટલે વિદેશી ભૂમિના થોડાક હજારેક શબ્દો એમાં આવી જશે એથી ભાષા 'સંસ્કારહીન' નહીં થઈ જાય. આ વસ્તુસ્થિતિ સ્વીકારવામાં યાદ રાખવું જોઈએ કે દેશની ભાષાને યોગ્ય નવા શબ્દો યોજવામાં કોઈ પણ પ્રકારના આળસ કે નિષ્ક્રિયતાને ઉત્તેજન ન મળે. જ્યાં જ્યાં સામાન્ય નામો, વિશેષણો અને ક્રિયાપદો યોજવાની જરૂર પડે ત્યાં જરૂર ભાષાને યોગ્ય એવા નવા શબ્દો યોજવા જ જોઈએ. આ કાર્યક્ષેત્ર એટલું વિશાળ છે અને તેમાં દરેક ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરનારાની એટલી મોટી સંખ્યાની જરૂર છે કે વર્ષો સુધી આ કાર્ય ચાલુ રહેશે, તે સમયમાં આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના શબ્દોનું ભાષાન્તર કરવાનું કામ મુલતવી રાખવું જોઈએ.

આપણા મજૂરો, કારીગરો, ખેડૂતો અને અન્ય આમવર્ગમાં વપરાતા દેશ્ય શબ્દોનો અનાદર કરીને વિજ્ઞાનના સાહિત્યને લોકપ્રિય કે લોકભોગ્ય બનાવવાનું કામ સફળ થઈ શકે જ નહીં. પ્રાદેશિક ભાષામાંથી વૈજ્ઞાનિક ત્રિચારો સ્પષ્ટ કરી શકે તેવા સરળ શબ્દો મળી શકે તો અખિલ હિંદ રાજ્યભાષાના નવા શબ્દો લાદવાની જરૂર રહેતી નથી. પંડિત જવાહરલાલ નેહરુના વિચાર પ્રમાણે આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાના શબ્દો, તેમ જ પ્રાદેશિક વપરાશમાં હોય એવા શબ્દો જળવવામાં અને તેમાં યોગ્ય શબ્દોને રાષ્ટ્રભાષામાં સ્વીકારવામાં જ તેમ જ સર્વ દિશામાંથી સર્વોત્તમ તત્ત્વોનું સંકલન કરવાથી જ ઉત્તમ રાષ્ટ્રભાષાનું ઘડતર થઈ શકે.

૯. ગુજરાતીઓ અને પરિભાષા

આખા હિંદમાં વૈજ્ઞાનિક પારિભાષાના પ્રશ્ન ઉપર સર્વથી પ્રથમ અને ભગીરથ પ્રયત્ન એક પ્રતિષ્ઠિત ગુજરાતી પ્રો. ત્રિભુવનદાસ ગજ્જર તરફથી થયો હતો. પરંતુ ત્યાર પછીના સમયમાં હિંદી, મરાઠી અને અન્ય ભાષાઓમાં થયેલ પ્રગતિ ગુજરાતીઓને શરમમાં નાખે એવી છે એટલું જ નહીં પરંતુ આ સંબંધમાં પૂરતી સંભાળ અને આયોજનનું પાલન ન થાય તો આંતરરાષ્ટ્રીય અને આંતરપ્રાંતીય ક્ષેત્રોમાંથી ગુજરાતી ભાષાનું નામ નિશાન ઊડી જાય એવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે.

કેટલાએક વિચારકો ગુજરાતી નવલકથા, નાટકો કે કવિતા માટે ગુજરાતી ભાષા કે લિપિમાં ગુજરાતની અસ્મિતા સાચવવાનો આગ્રહ કરે છે; પરંતુ વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં તો હિંદી ભાષા કે લિપિ સદંતર સ્વીકારવા તત્પર છે. બીજા કેટલાએક નિષ્ક્રિયવાદીઓ એમ સમજે છે કે રાષ્ટ્રભાષામાં શિક્ષણ આપવાનું શરૂ થશે ત્યારે પણ આપણે બીજાઓએ તૈયાર કરેલી રાષ્ટ્ર પરિભાષાને સ્વીકારી લઈશું. તેથી આપણી મહેનત ગયશે અને દેશના સંગઠનના મહાકાર્યમાં પૂર્તિ આપ્યાનું માન ખાટી શકાશે. પરંતુ આ વિચારદષ્ટિ

બૂલભરેલી છે એટલું જ નહીં પણ ગુજરાતી ભાષાના ગૌરવને અને સામર્થ્યને નિંદે છે, એ તેમની ધ્યાન બહાર નીકળી જાય છે. દેશમાં રાષ્ટ્રભાષાનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થયું છે તેને પોષવું જોઈએ એ વાત ખરી પરંતુ આ પોષણ આપવામાં, પ્રાંતીય ભાષાને ભોગ આપવાની જરૂર નથી; જિલ્લું પ્રાંતીય ભાષાએને પોષણ મળે અને ભાષાસમૃદ્ધિનો વિકાસ થાય એ દષ્ટિએ જ રાષ્ટ્રભાષાનો વિકાસ થવો જોઈએ. વળી કેવળ સંસ્કૃતમય પરિભાષા સ્વીકારવામાં અને પ્રાંતીય ભાષાની સંસ્કૃતિની અવગણના કરવામાં ભાષાદ્રોહ, દેશદ્રોહ અને સંસ્કૃતિદ્રોહ એ ત્રિવિધ દોષ રહેલા છે.

૧૦ રોજિંદો વ્યવહાર અને પરિભાષા

દેશમાં અને રોજિંદા વહેવારમાં પ્રચલિત થયેલા અને ગુજરાતની જુદી જુદી કોમોના વહેવારમાં પ્રચલિત થયેલા શબ્દોનો ત્યાગ કરવો અને કેવળ સંસ્કૃતમય શબ્દો યોજવા એ બૂલભરેલું છે.

દાખલા તરીકે હવા, આખોહવા, કાયદો, કાખૂ, વસૂલ, હગ્ગર, હિસાબ, આરામ, ખરીદી, સરેરાશ એવા શબ્દોને આપણે છોડી શકીએ નહીં. ભાષાસમૃદ્ધિની દષ્ટિએ તો આવા શબ્દોનો ત્યાગ કરવો એ અયોગ્ય જ ગણાય. તે ઉપરાંત આમવર્ગની દષ્ટિએ પણ આવા શબ્દો આપણી ભાષામાં રાખવા જ જોઈએ. વળી સંસ્કૃતમય ભાષાથી ડરીને સાક્ષરી સંસ્કૃતમય ગુજરાતીનો ત્યાગ કરીને પારસીભાષાએને પારસી ગુજરાતી ભાષા યોજવાની જરૂર પડી છે એ વસ્તુસ્થિતિ ફરીથી જિભી ન થવી જોઈએ, એની સંભાળ રાખવાની આ નવા યુગમાં આપણી ખાસ ફરજ રહે છે. ખેળ, મેમણ, વેરા અને બીજા ઉર્દૂ, અરબી કે ફારસી શબ્દોથી વધારે પરિચિત કોમોને પણ દેશની આર્થિક અને ઔદ્યોગિક તેમ જ સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિમાં ભાગ લેવાની જરૂર છે. એ દષ્ટિએ પણ ગુજરાતી ભાષાએ સંસ્કૃત ઉપરાંત અરબી, ફારસી અને અંગ્રેજી ભાષાનો સંપર્ક રાખવો જોઈએ.

વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત થયા હોય તેને માત્ર ભાષાશુદ્ધિ ખાતર જ ફેરવવાનો પ્રયાસ ન કરવો. એના આધારમાં મહાત્મા ગાંધીજીનું કથન પણ આ પ્રકારનું છે: “કોઈ શબ્દ ગ્રહણ કરતી વખતે તે ‘વિદેશી’ છે કે ‘દેશી’ એ કસોટી એને લાગુ નહીં કરવામાં આવે, પરંતુ એની વપરાશ છે કે કેમ એટલી જ માત્ર કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે.” મોટર તેમ જ વીજળી અને કડિયાકામનાં કારીગરો રોજિંદા વ્યવહારોમાં શબ્દો વાપરે છે એની યાદી ભાઈ શ્રી ભોગીલાલ ઇજનેરે મિલોમાં થતી વાતચીત ઉપરથી પ્રત્યક્ષ નોંધ કરીને તૈયાર કરેલી છે. આ યાદી ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે ૩૬ થયેલા શબ્દોને બદલે નવા શબ્દો બનાવવા એ ‘રોજિંદા વ્યવહાર’માં દખલરૂપ બની કુદરતી વિકાસમાં રોધક બનવા રૂપ છે. ચાલુ શબ્દો કારીગરોને ચોક્કસ જ્ઞાન આપે છે અને ચોક્કસ સૂચનાઓ આ શબ્દો દ્વારા જ અપાય છે. દા. ત. “ઘરના ત્રીજે માળે લાઝીટ થતી નથી તેથી વાયરિંગમાં કાંઈ ફોલ્ટ હોવો જોઈએ. તેથી સીલીંગ શેલ, પેન્ડન્ટ, લેમ્પહોલ્ડરના ફનેક્શન કેવિંગ ખેલી કેવિંગમાં વાયર તપાસી લેવા અને ઝિન્સ્યુલેશન ટેસ્ટ તથા કન્ડિન્યુઓટી ટેસ્ટ લઈ ફ્યુઝબોર્ડનાં કોન્ટેક્ટ તપાસી નવાં ફ્યુઝો નાખી લાઝીટ ચાલુ કરવી.” સાધારણ રીતે ઉપર પ્રમાણે સમજૂતી અપાય છે અને તે વાયરમેન સમજી શકે છે. આવા શબ્દોને સ્થાને નવા શબ્દો બનાવીએ તો રોજિંદા વહેવારમાં

કેટલી મુસીબત ઊભી થાય તેનો ખ્યાલ આવે. આવા શબ્દો વ્યવહારમાં પ્રચલિત છે. તે જોમના તેમ ચાલુ સ્વરૂપમાં જ સ્વીકારવામાં ભાષાની સમૃદ્ધિ અને વિકાસ અને આમ-જનતાની સગવડ રહેલાં છે. આ મુદ્દાઓનો અનાદર કરીને સંસ્કૃતમય નવા શબ્દો રચવાના પ્રયાસથી ઘણી હાનિ થાય છે. એક તો સમૃદ્ધ ભાષાભંડોળના કુદરતી વિકાસના લાભથી આપણે વંચિત રહીએ છીએ અને જૂનો એકડો લુલાવી નવો એકડો ઘૂંટાવવાનો આગ્રહ રાખી કારીગર માથે ખેવડો શ્રમનો યોગ્યે લાદીએ છીએ. ભાષાશુદ્ધિના અત્યાગ્રહથી આપણી દૃષ્ટિ આટલી બધી સંકુચિત ન થવા દેવી જોઈએ.

Accelerator એક્સેલરેટર	Compression કમ્પ્રેશન	Glazing ગ્લેઝીંગ
Alternating current એ. સી. કરન્ટ	Column કોલમ	Gutter ગટર
Ampere એમ્પીયર	Conductor કન્ડક્ટર	Hall drop હોલડ્રોપ
Arch આર્ચ, કમાન	Conduit કોન્ડીટ	Handle હેન્ડલ
Aerial એરિયલ	Contact, (Electric, in wiring) કોન્ટેક્ટ	Hardcoke હાર્ડકોક
Axle એક્ષલ	Cornice કોરનીસ	Heater (electric) હીટર
Ball bearing બોલબેરીંગ	Coupling કપ્લિંગ,	Hood હૂડ
Battery બેટરી	Chromium-plating ક્રોમિયમપ્લેટિંગ, કોમ્પવું.	Ignition ઇગ્નિશન
Beam બીમ	Current (electric) કરન્ટ	Insulation ઇન્સ્યુલેશન
Body, Motor બોડી (મોટર)	Cut out કટ આઉટ	Lamp holder લેમ્પહોલ્ડર
Boxing બોક્સિંગ	Direct current ડી. સી. કરન્ટ	Lamp shade શેડ
Brake બ્રેક	Double cotton covered wire ડી. સી. સી. વાયર	Lintel લિન્ટેલ
Buffer બફર	Earth, Earthing અર્થ	Load લોડ
Cable કેબલ	Exhaust pipe એગઝોસ્ટ પાઇપ	Overload ઓવરલોડ
Candle power (of lamp) કેન્ડલ પાવર	Filament ફીલામેન્ટ	Under — અન્ડરલોડ
Capping કેપિંગ	Fire brick ફાયરબ્રીક	Normal — નોર્મલલોડ
Carbon-steel કાર્બન સ્ટીલ	Fireclay ફાયરક્લે	Loud speaker લાઉડ સ્પીકર
Carburetter કાર્બ્યુરેટર	Flexible wire ફ્લેક્સીબલ વાયર	Machining મશીનિંગ
Casing કેસિંગ	Flourescent light ફ્લોરોસન લાઇટ	Magnetism મેગ્નેટિઝમ
Cell સેલ	Four seater ફોરસીટર	Metal, Gun - ગનમેટલ,
Ceiling સીલિંગ, છત	Fuse ફ્યુઝ	White - વ્હાઇટમેટલ
Ceiling Rose સીલિંગ રોઝ	Gear ગીયર	Mosaic tiles મોઝેક ટાઇલ્સ
Cement સિમેન્ટ	Gas ગેસ	Mould મોલ્ડ
Centering સેન્ટરિંગ		Moulder મોલ્ડર
Chassis ચેસીસ		Mudguard મડગાર્ડ
Choke ચોક		Negative pole નેગેટિવ પોલ
Clutch ક્લચ		Neutral ન્યુટ્રલ
Coil કોઇલ		

Oilcasting	ઓઈલ	Pulley પુલી	Spark સ્પાર્ક
કારટીંગ		Push button પુશ બટન	Sparking plug સ્પાર્કિંગ પ્લગ
Pedal પેડલ		Radiator રેડિએટર	Steering wheel સ્ટિઅરિંગ વ્હીલ
Panel પેનલ		Radio રેડિયો	Stopper સ્ટોપર
Parapet પારાપેટ		Rafter રૈફ્ટર	Switch સ્વીચ
Parline પાર્લીન		Railing રેલિંગ	Switch board સ્વીચ બોર્ડ
Pattern પેટર્ન		Refrigerator રેફ્રીજરેટર	Tiles (flooring) ટાઈલ્સ
Pattern-maker પેટર્ન-મેકર	પેટર્ન-મેકર	Regulator રેગ્યુલેટર	Touring car ટૂરીંગ કાર
Phase ફેઝ Single — સિંગલ Three — થ્રી		Reinforcement રીઈન્ફોર્સમેન્ટ	Tube ટ્યૂબ
Pig-iron પીગ-આયર્ન		Resistance (in electric circuit) રેસીસ્ટન્સ	Unit યુનિટ
Pillar પીલર		Resistance Test રેસી-સ્ટન્સ ટેસ્ટ	Venitian વેનિશિયન
Plan પ્લાન		Room air conditioner રૂમ એર કન્ડીશનર	Ventilator વેન્ટિલેટર
Plaster of Paris પ્લાસ્ટર ઓફ પેરિસ		Screw (wood screw) સ્ક્રૂ	Verandah વરંડા
Plinth પિલ્લનથ		Shafting શેફ્ટીંગ	Volt વોલ્ટ
Plug પ્લગ		Silencer સાયલન્સર	Water casting વોટર કાસ્ટિંગ
Points, (electric), પોઈન્ટ્સ		Single cotton covered wire એસ. સી. સી. વાયર	Watt વૉટ
Polarity પોલારિટી		Socket સોકેટ	Weather board વેધર બોર્ડ
Pole, પોલ			Wheel વ્હીલ
Polishing પોલિશિંગ			Wired glass વાયરગ્લાસ
Positive પોઝિટિવ			Wiring વાયરિંગ

કારીગર વર્ગમાં જેમ ઉપર આપેલા શબ્દો રૂઢ થયા છે એ રીતે છેલ્લાં થોડાં વર્ષોની કંટ્રોલ પદ્ધતિની લીધે રોજિંદા વહેવારમાં બીજા ઘણા વિદેશી શબ્દો રૂઢ થયેલા છે. તે શબ્દો પણ જેમના તેમ અપનાવી લેવા જોઈએ. દા. ત. કન્ટ્રોલર, લાયસેન્સ, પરમીટ, રેસનકાર્ડ, કોટા, કન્ટ્રોલ, પ્રાયોરિટી, ફાઈન, સુપરફાઈન, ટ્રેડમાર્ક, ટ્રેક્ટર, બોરિંગ.

ઉપરની વિચારસંકલનાથી ફલિત થાય છે કે વિજ્ઞાનની પરિભાષા તૈયાર કરવાનું કામ ઘણું ગુદિત અને કઠિન છે. માધ્યમિક શાળામાં માતૃભાષા જ બોધભાષા તરીકે રહેવાની છે એટલે આ શાળાઓના ઉપયોગ માટેની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા નક્કી કરવામાં હવે વધુ વિલંબ ચાલી શકે તેમ નથી. સકળ હિંદની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા માટે હજી અનિશ્ચિતતાને સ્થાન છે પરંતુ માધ્યમિક શિક્ષણમાં માતૃભાષાનું સ્થાન નિર્ણીત થયા પછી આ ક્ષેત્રમાં પરિભાષાના પ્રશ્નો ઉકેલ પ્રાંતિક ભાષાના ધોરણે જ કરવાનો છે. એટલે પણ વધુ વિલંબ બિનજરૂરી અને હાનિકારક છે એમ આ લેખક દૃઢતાથી માને છે. આપમેળે વિજ્ઞાન શીખવા માગતા કામદાર વર્ગના ઉપયોગ માટે તેમ જ રોજિંદાં છાપાં અને સામયિકોમાં લોકવિજ્ઞાન વિષયો સંબંધી લેખકોના ઉપયોગ માટે નાના સંદર્ભગ્રંથની ખાસ જરૂરિયાત

છે. આ વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહની ખીજ આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આ રીતે આમજનતાની વિદ્યાર્થીઓની અને કામદારોની તેમ જ માતૃભાષાની નમ્ર સેવા કરવાનો ઉદ્દેશ રહેલો છે. સાથે સાથે હિંદભરતી પરિભાષાના પ્રશ્નના ઉકેલ માટે એક વ્યાવહારિક, વાસ્તવિક અને માર્ગદર્શક પુસ્તક હિંદમાતાના ચરણે ધરવાનો પ્રયાસ છે. તેથી અંગ્રેજી ભાષાને કે નાગરી લિપિને જરા વધારે પડતી અગત્ય આપવામાં આવી હોય તો તે ગુજરાતી વાચકો દેશ-વિકાસની દૃષ્ટિએ દરગુજર કરશે એવી આશા રાખું છું.

૧૨. પરિભાષાની નિયમાવલિ

આ શબ્દસંગ્રહ તૈયાર કરવામાં નીચેના ઉદ્દેશો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યા છે :—

(અ) ગુજરાતી ભાષા બોલનાર આમવર્ગમાં પ્રચલિત થયેલા દેશ્ય શબ્દો અને ગુજરાતના વેપાર વ્યવહારમાં, છાપાંઓમાં અને કારખાનાંઓમાં વપરાતા શબ્દોને યોગ્ય સ્થાન મળવું જોઈ એ.

(બા) કેવળ સંસ્કૃતમય શબ્દો વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહમાં લેવાનો દુરાગ્રહ ત્યજીને અંગ્રેજી, ઉર્દૂ, ફારસી અને અરબી શબ્દો દેશમાં પ્રચલિત થયા હોય તેનો બહિષ્કાર ન કરવો જોઈ એ.

(બિ) વિજ્ઞાનકોશની લિપિ નાગરી હોવી જોઈ એ કે જેથી રાષ્ટ્રભાષાનો અને ખીજ પ્રાંતોનો સંબંધ સુલભ થઈ શકે.

વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં લખવામાં મારા પચીસ વરસના અનુભવના અંતે હું નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે નીચેના નિયમો આપણે સ્વીકારવા જોઈ એ, નહીં તો હિંદી રાષ્ટ્રીય બોધભાષા થતાં આપણી ગુજરાતી ભાષાના સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વતંત્રો વિનાશ થવાનો સંભવ છે.

શ્રી. કિશોરલાલભાઈ મશરૂવાળાએ પરિભાષા રચના સંબંધમાં મને પત્રવ્યવહારથી તેમ જ રૂબરૂ ચર્ચામાં અગત્યની મદદ આપી છે, તેમ જ તેમણે ૧૯૪૦ અને ૧૯૪૧માં ‘પ્રસ્થાન’ તથા ‘શિક્ષણ અને સાહિત્ય’ના અંકોમાં લેખો દ્વારા સૂચનાઓ પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ સૂચનાઓ આ શબ્દસંગ્રહમાં માન્ય રાખેલી છે અને તેમનો સાર નીચેના નિયમોમાં સમાવવામાં આવ્યો છે. વળી ગુજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી તૈયાર કરવામાં આવેલી પરિભાષામાં વપરાયેલા નિયમો ન્યાં ન્યાં સ્વીકાર્ય હોય ત્યાં તેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેવી રીતે સાહિત્ય પરિષદ, ગુજરાત વિદ્યાસભા અને અન્ય સંસ્થાઓ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં પરિભાષાનાં પુસ્તકોમાંથી મળતી સામગ્રી અને સિદ્ધાન્તોનો સમન્વય કરવામાં આવ્યો છે.

૧. પારિભાષિક શબ્દો જેમ અને તેમ સરળ રાખવા. ભાષાશાસ્ત્ર, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર અને ભાષાશુદ્ધિના કરતાં સુગમતા અને સરળતા ઉપર વધારે ભાર મૂકવો આવશ્યક છે. દા. ત. કારીગર વર્ગમાં હથિયારો, ઓળરો અને સાંચાકામ માટે પ્રચલિત થઈ ગયેલા શબ્દો અશિષ્ટ ગણાતા હોવા છતાં પણ વધારે સફળ અને ઉપયોગી થાય.

૨. વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત થયા હોય તેને માત્ર ભાષાશુદ્ધિ ખાતર જ ફેરવવાનો પ્રયાસ ન કરવો. દા. ત. ‘સ્ટેશન’ ‘મોટર’ ‘સિગ્નલ’ ‘પંપ’ ‘બ્લીસલ,’ ‘વાયરમેન’ ‘ઇન્જનેર’ ‘માસ્ટર’ ‘ઇસ્પિતાલ’ વગેરે.

નોંધ: ઉપરોક્ત એ નિયમોના આધારમાં મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દો આ પ્રમાણે છે : ‘કોઈ શબ્દ ગ્રહણ કરતી વખતે તે તે ‘વિદેશી’ છે કે ‘દેશી’ એ કસોટી એને લાગુ

નહીં કરવામાં આવે, પરંતુ એની વપરાશ છે કે કેમ એટલી જ માત્ર કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે.’

૩. વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત ન થયા હોય તે પણ પ્રચલિત થવા દેવામાં ખાસ વાંધો ન લેવો. ખીજા કોઈ નિયમનો વાંધો ન આવતો હોય તો આવા શબ્દોને એમના એમ અથવા જોઈતા ફેરફાર સાથે પ્રચલિત થવા દેવા. દા. ત. ‘એશીયટ’, ‘કંપાસ’, ‘કોલર’, ‘પાઈપ’, ‘ગેજ’, ‘પ્લેન’, ‘પંચ’, ‘લાઈન’ વગેરે, પરંતુ વધારે સરળ અને સૂચક દેશી શબ્દો બની શકે તો તે બનાવવા માટે સંકેત ન હોવો જોઈએ. દા. ત. આગગાડી, વિમાન, ઊંટડો.

૪. આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના વસ્તુવાચક કે નામવાચક શબ્દોનો અનુવાદ કરવો નહીં પરંતુ અંગ્રેજીમાંથી લેવા. દા. ત. હાઇડ્રોજન માટે આર્દ્રવાયુ કે નાઇટ્રોજન માટે નત્રિલ એવા પ્રયોગો ન કરવા, પરંતુ અંગ્રેજી નામો રાસાયણિક તત્ત્વો તેમ જ સંયોજનો માટે અસલ રૂપમાં ચાલુ રાખવાં.

૫. ક્રિયાપદ કે ક્રિયાવાચક નામોને માટે નવા શબ્દો સંસ્કૃત, ફારસી, અરબી કે ઉર્દૂમાંથી સરળતા અને અર્થ જ્ઞાનમાં રાખીને યોજવા. દા. ત. એટ્રેક્શન — ખેંચાણ, આકર્ષણ, રિપલ્શન — હલાણ, અપાકર્ષણ, ટેલીસ્કોપ — દૂરબીન.

૬. હિંદના ખીજા પ્રાંતોની ભાષા સાથે સામ્ય સાધવાનો બનતો પ્રયાસ કરવો, પરંતુ ગુજરાતી ભાષાની સ્વતંત્ર વૃદ્ધિમાં બાધ આવવા ન દેવો.

૭. રાસાયણિક તત્ત્વો, સંજ્ઞાઓ, ફોર્મ્યુલા, અને સમીકરણ — (રસાયણશાસ્ત્ર અને ગણિતશાસ્ત્રનાં) આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિઓએ નક્કી કરેલાં રૂપમાંથી જરાયે ફેરફાર કર્યા વિના વાપરવાં. દા. ત. રેડિયમ, સોડિયમ, હેલિયમ, સલ્ફાઈડ, સલ્ફેઈટ વગેરે. આ બધા અંગ્રેજી શબ્દો શુદ્ધ અંગ્રેજી ઉચ્ચાર સાથે ગુજરાતીમાં જોમના તેમ સ્વીકારી લેવા જોઈએ. રાસાયણિક તત્ત્વો અને સમાસોની સંજ્ઞાઓ ફેરફાર કર્યા વિના લખી લેવી જોઈએ. દા. ત. H_2O , H_2SO_4 , KNO_3 . આવી સંજ્ઞાઓના સંખ્યાંકના ગુજરાતી ભાષામાં ઉચ્ચારો, ખે, ચાર, ત્રણ ઇત્યાદિ કરવા હોય તો અને તેથી સુગમતા મળતી હોય તો તે માટે વાંધો ન લેવો.

૮. તેવી જ રીતે પ્રાણીશાસ્ત્ર અને વનસ્પતિશાસ્ત્રની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા લેટિનમાં છે તે જોમની તેમ અપનાવી લેવી જોઈએ, દા. ત. બિન્નાડીનું વૈજ્ઞાનિક નામ ફેલીસ ડોમેસ્ટિકા, તુલસીનું વૈજ્ઞાનિક નામ ઓસાઈમમ સેન્કટમ.

૯. નવા શબ્દો યોજવામાં શબ્દોનો મૂળ અને હાલનો અર્થ બંને સમજવા જોઈએ. તેમાં હાલના અર્થને લક્ષમાં રાખીને નવા શબ્દો બનાવવા જોઈએ, દા. ત. ઓર્ગેનિક કેમિસ્ટ્રીને માટે ‘સેન્દ્રિય રસાયન’ એ શબ્દો હાસ્યાર્પદ છે. ‘કાર્બન રસાયન’ વધારે સુવાચ્ય અને યોગ્ય છે.

૧૦. ખગોળ, શરીરરચના, રસાયણ, ઔષધ કે ગણિતશાસ્ત્રના શબ્દો, ચરક, સુશ્રુત અને ભાસ્કરાચાર્ય જેવા જૂના સંસ્કૃતલેખકો કે ફારસી, અરબી તથા ઉર્દૂ લેખકોના લખાણમાંથી મળી શકે તેમ હોય તો તેમને પસંદગી આપવી જોઈએ, પરંતુ તે પહેલાં તેના સાચા અર્થની ચોકસાઈ થવી જોઈએ.

૧૧. (ક) હાલમાં થોડાં વરસો સુધી એક કરતાં વધારે પર્યાય શબ્દો સાથે રાખવા. અનુભવ પછી અમુક શબ્દો રૂઢ થશે અને બાકીનાનો ત્યાગ થશે.

(ખ) આ શબ્દસંગ્રહમાં એક કરતાં વધારે પર્યાયો રાખવાનાં બે કારણો છે; એક તો ભાષાની સમૃદ્ધિ વધારવાનું અને બીજું વધારે અગત્યનું કારણ શબ્દની વિવિધ અર્થછાયા સમજાવવા માટે ભિન્ન ભિન્ન શબ્દોની આવશ્યકતા હમેશાં રહે છે. વળી એક જ શબ્દ ઉપર અતિઆગ્રહ રાખવાથી જડતા અને પ્રગતિવિરોધ ઊભા થવાનો સંભવ રહે છે.

૧૨. સંસ્કૃત, દારસી વગેરેમાંથી શબ્દો શોધવાનો પ્રયત્ન કરતાં પહેલાં એ ભાવ દર્શાવનારા ભાષામાં રૂઢ થયેલા શબ્દો શોધવાનો અને તેને પારિભાષિક અર્થ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એ શબ્દનું મૂળ ગમે તે ભાષામાં હોય તે વિષે એકિંકર રહેવું જોઈએ અને તે જો તદ્દન મામૂલી અને પાંડિત્યહીન લાગતો હોય તો તે તેનો દોષ નહીં પણ ગુણ સમજવો જોઈએ. દાં તં ‘એટ્રેક્શન’ માટે આકર્ષણ કરતાં ખેંચાણ ‘ગેરેજ’ માટે વાહિત્રગૃહને અદલે વાહનધર, વિદ્યુતને અદલે વીજ, સ્તરને અદલે થર, કૂકૂસને અદલે ફેફસુ, વગેરે સાદા શબ્દોને માટે પસંદગી ઊતરવી જોઈએ.

૧૩. એકાદ પ્રાચીન કે પરભાષાના શબ્દને દાખલ કરવાનું નક્કી કર્યા પછી એને આપણે આપણી પોતાની ભાષાના શબ્દ તરીકે જ પૂરેપૂરો લેખવો જોઈએ. તેને ઉપસર્ગો કે પ્રત્યયો લગાડવામાં કે બીજા શબ્દો સાથે એના સમાસ કરવામાં આપણે આપણી સ્વભાષાની ખાસિયતો તપાસી નિયમો કરવા અને લગાડવા જોઈએ. એમાં અમુક ભાવ માટે અમુક ઉપસર્ગો કે પ્રત્યયો ઠરાવવાને કે નવા નિર્માણ કરવાનેયે હરકત ન હોય. એ નક્કો કર્યા પછી એ જોવાપણું નહોય કે એ શબ્દ અને પ્રત્યય એક જ મૂળ ભાષાના છે કે જુદી જુદી. દાં તં જો આપણે ન્યૂનતા દેખાડવા કમ, અધિકતા માટે પર, વધ, કે બડ, અનિયમિતતા માટે કુ, અભાવ માટે બે અથવા અ (અન) ઉપસર્ગો સ્વીકાર્યા હોય અને અંગ્રેજી ‘નોર્મલ’ શબ્દ પણ રૂઢ થયો હોય તો ‘સબનોર્મલ’ માટે ‘કમનોર્મલ’ એવા શબ્દો બનાવતાં સંકોચ ન કરવો જોઈએ. તે જ પ્રમાણે ‘પ્રેશર’ માટે દાખ શબ્દ હોય તો ‘હાઇપ્રેશર’ માટે વધદાખ કે બડદાખ અને ‘લોપ્રેશર’ માટે કમદાખ શબ્દો બનાવાય.

૧૪. આપણે આપણી ભાષાની ખાસિયતોનો અભ્યાસ કરી તેને અનુસરી શબ્દો બનાવવાની કળા પણ નિર્માણ કરવી જોઈએ. દાં તં વિશેષણને તથા કોઈ વાર નામને ‘વું’ પ્રત્યય લગાડવાથી તે મુજબ થવું એવા અર્થનાં ક્રિયાપદો કરી શકાય છે. જેમ કે વધારે થવું—વધવું, ઓછા થવું—ઓછાવું, પાસે થવું—પાસાવું, ઊંચા થવું—ઊંચાવું, નીચા થવું—નીચાવું, મોટું થવું—મોટાવું, વીજ—વીજવવું એવા શબ્દો બનાવવાને હરકત ન હોય. એ જ મુજબ ‘આ ૨ (૩) વું’ લગાડવાથી તે પ્રમાણે કરવું એવું સકર્મક ક્રિયાપદ કરી શકાય છે. જેમ કે વધારવું, ઘટાડવું, સમારવું: તે પ્રમાણે દૂરાવવું, પાસાવવું, ઊંચાવવું, મોટાવવું.

૧૫. પરભાષામાંથી નામ કે વિશેષણ સ્વભાષામાં અપનાવી શકાય છે. પરંતુ ક્રિયાપદ અપનાવી શકાતાં નથી. આ સંબંધમાં આપણી ભાષાની ખાસિયત પ્રમાણે ‘વું’ પ્રત્યય લગાડીને પરભાષાના નામ કે વિશેષણમાંથી ક્રિયાપદ બનાવવાની યુક્તિ ઉપયોગી નીવડે એમ છે. દાં તં હાઇડ્રોજન ઉપરથી હાઇડ્રોજનવું, ઓક્સિજન ઉપરથી ઓક્સિસવું, કોમિયમ ઉપરથી કોમિયવું, વગેરે શબ્દો સહેલાઈથી સમજી શકાય એમ છે. આવી રીતે

કરેલા શબ્દયોજનથી નવા અપરિચિત સંસ્કૃત મૂળ શબ્દો શોધવાનું અને તેના ઉપરથી નવા શબ્દો બનાવવાની જરૂરિયાત રહેતી નથી.

૧૬. એ શબ્દોના સમાસમાં એના છૂટા છૂટા અર્થો કરતાં વધારે અર્થ સમાવવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. અંગ્રેજીમાં એ શક્તિનો બહુ છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દા० તં Up-start, bygone, red-handed, bye-product વગેરે. આપણી ભાષામાં પણ આ શક્તિ રહેલી છે, દા० તં જોડકમ, આડખીલી, આડખર્ચ. એ જ પ્રમાણે Bye-product માટે આડબાલ, આડપેદાશ કે આડબીજા વાપરી શકાય. તળવટ, તળજનીન, તળપદું વગેરે આવા શબ્દો છે.

૧૭. ઉ, ઉત્, બિન્ધા; ની, નીચા; પી, પીછ, પીછા; આગા, આઘા, આડા; મહીં, બહાર; ક, કૂડા; ફડા; સ, સહ, સાથ, સથ; ઉલટ; પાર; ફેર, ફરી; પેટ, પેટા; પડ; અ, અન, એ; પાસ; ફર; વિના, સિવા, ગેર; જોર, દીલ, મહેર વગેરે ઉપસર્ગો માનીએ. જેમ અંગ્રેજીમાં pro, sub, cen, ab, ad, trans, ex, in વગેરે ઉપસર્ગોથી અનેક શબ્દો બનાવી શકાય છે. તેમ આ શબ્દો જોડીને ગુજરાતીમાં પણ બનાવી શકાય. અંગ્રેજીમાં ઉપસર્ગ હોય ત્યાં દેશી ભાષામાં પ્રત્યયવાળા અને એથી બિલ્લી રીતે પણ શબ્દો બનાવી શકાય.

૧૮. જ્યાં સંસ્કૃત કે ફારસીમાંથી શબ્દો શોધ્યા વિના છૂટકો જ ન હોય ત્યાં પણ આપણે એ નિયમો જાળવી શકીએ તો સારું: (ક) ગુણુ કે વૃદ્ધિ કરવાં પડે તે કરતાં સીધા પ્રત્યયો ઉમેરી શકાય એવા પ્રત્યયોને પસંદગી આપવી, જેમ કે દારિદ્ર, વૈધર્મ્ય, વૈલક્ષણ્યને બદલે દરિદ્રતા, વિધર્મતા, વિલક્ષણતા વગેરે. (ખ) એ જ રીતે નામ તરીકે તાર્કિક, દાર્શનિક વગેરે નહીં પણ તર્કશાસ્ત્રી, તર્કકાર; દર્શનશાસ્ત્રી, દર્શનકાર વગેરે શબ્દો વાપરવા. ગુજરાતી ભાષાની વપરાશમાં વૃદ્ધિ કરવાની રીત નથી એ સમજીને નવા શબ્દો યોજવા. પ્રમાણિક, બ્યવહારિકને બદલે પ્રામાણિક, બ્યાવહારિક ન લખવા. આ રીતે ત્રિમાસિક, વિજ્ઞાનિક, અધ્યાત્મિક એવા સાદા શબ્દો યોજવા. (ગ) જ્યાં લુપ્ત પ્રત્યય લગાડી શકાતો હોય ત્યાં કિલ્લ રૂપ પ્રત્યય ન લગાડવો. જેમ કે ચારિત્ર્ય નહીં પણ ચારિત્ર, ધૃષ્ટિ નહીં પણ ધૃષ્ટિ. વળી જ્યાં પ્રત્યય લગાડ્યા વિના તેમ જ લગાડીને શબ્દ બનાવી શકાતા હોય ત્યાં પ્રત્યયવાળો શબ્દ વાપરવો નહીં. અધ્યાત્મદષ્ટિ, તર્કપદ્ધતિ, દર્શનપદ્ધતિ, શબ્દચતુરાઈ બોલી શકાય ત્યાં સુધી આધ્યાત્મિક દષ્ટિ, તાર્કિક પદ્ધતિ, દાર્શનિક પદ્ધતિ એવા શબ્દો વાપરવા નહીં. (ઘ) શબ્દો બન્યા પછી આગળનાં રૂપો સ્વભાષાના બ્યાકરણુ પ્રમાણે જ કરવાં. દા० તં મકાનનું બહુ વચન મકાનાન, અમીરનું ઉમરાવ, કમિશનરનું કમિશનર્સ નહીં પણ મકાનો, અમીરો, કમિશનરો વગેરે રૂપો કરવાં.

૧૯. શબ્દ બનાવવામાં જાણ્યે અજાણ્યે અંગ્રેજી શબ્દોનો અક્ષરાર્થ આવે એવો પ્રયત્ન થઈ જાય છે. કોષ્ટકવાર એ જ શક્ય હોય. પરંતુ એમ જ કરવાનો આગ્રહ ન રાખતાં શબ્દ વડે કે શબ્દથી દર્શાવાતા પદાર્થનો કંઈક ભાવ આવી જાય એવો ધ્વનિત શબ્દ વધારે સફળ થવા સંભવ છે. બિહારમાં 'મોટર' માટે હવાગાડી, મધ્યપ્રાંતમાં 'મોટરસાઇકલ' માટે ફટફટી, નળના 'ટૅપ' માટે ચકલી એવા શબ્દોનો સાર્વાત્રિક સ્વીકાર થવો ઘટે છે.

૨૦. અંગ્રેજીમાં er કે or પ્રત્યય મનુષ્ય તેમ જ વસ્તુ બંનેને માટે વપરાય છે. સાધારણ રીતે આપણી ભાષામાં મનુષ્ય માટે ક, કર, કાર, ગર, ગાર, નાર, દાર વગેરે; અને વસ્તુ માટે ની, ણી, ઉં, યું વગેરે વપરાય છે. આ વિવેક જાળવાય તો ઠીક. દા० તં

એકચુમ્બુલેટર માટે સંગ્રહકને બદલે સંઘરિયું, સંઘરું, સંઘરણી-ણું જેવા શબ્દો યોગ્ય શકાય. એ જ રીતે ક્રિયા કરનાર કે વસ્તુ આપનાર માટે નાર અને ક્રિયાનો ભોગ થનાર કે વસ્તુના લેનાર માટે દાર પ્રત્યય વપરાતો જણાય છે. જેમ કે ધીરનાર પણ લેણુદાર; કાઠનાર, લેનાર પણ દેવાદાર; આ વિવેક પણ સાચવવો જોઈએ. આ પ્રકારના શબ્દો ખચરદાર, જોરદાર, હવાદાર, માલદાર, કામદાર, દળદાર પ્રચલિત છે તે ઉપરથી ચૂનેદાર અને રેતીદાર શિક્ષાઓ માટે શબ્દો યોગ્ય શકાય છે. વળી કચમદાની, ચાહદાની, મચ્છરદાની, પાનદાની, ઘૂંકદાની, વગેરે શબ્દો પણ અપનાવવા ઘટે છે.

૨૧. અંકવાચક ઉપસર્ગો પણ સંસ્કૃતને બદલે ગુજરાતી કે હિંદુસ્તાની વાપરીએ તો ઠીક. જેમ કે ત્રણપૂણિયો, ચોપૂણિયો, પંચપૂણિયો, દુભાગવું (Bisect, dissect) ઇત્યાદિ.

૨૨. અનતાં સુધી શબ્દો મિતાક્ષરી બનાવવા. લોકોને શબ્દો ટૂંકાવવા પડે તે કરતાં પહેલેથી જ મિતાક્ષરી શબ્દ તેમને આપ્યો હોય તો સારો. સિનેમા, ફોટો, ટ્રામ, આઈક, ઓ. કે. મૂવી, ટોફી વગેરે જગુ, કતુ, રસુ, જેવા લોકોએ ટૂંકાવેલા શબ્દો છે. હવે એ સિષ્ટ અન્યા છે.

૨૩. સંસ્કૃતમાંથી શબ્દો સ્વીકારવામાં આવે ત્યારે વ્યાકરણ કે સંઘિના નિયમોનો ખાસ આગ્રહ રાખવો નહીં. દા० ત૦ રજત્ + મય = રજતમય પણ રજન્-મય નહીં, સુર + અસ્થિ = સુરઅસ્થિ, સુર્વસ્થિ નહીં, જાંઘ + અસ્થ = જાંઘઅસ્થિ પણ જાંઘાસ્થિ નહીં.

૧૨. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના નિયમો

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી હાઈસ્કૂલ કક્ષાની વિજ્ઞાન શાખાઓ માટે પરિભાષા યોજવા ગૂજરાતના લેખકો, શિક્ષકો અને અભ્યાસીઓની અનેલી સમિતિએ કેટલાક સૂચક નિયમો “વિજ્ઞાનની પરિભાષા (૧૯૪૪)” માં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. આ નિયમોના નીચે આપેલા સાર ઉપરથી સહજ સમજી શકાશે કે વિદ્યાપીઠના નિયમો અને આ શબ્દસંગ્રહની પહેલી આવૃત્તિ (૧૯૩૭)માં દર્શાવેલા નિયમો એકરૂપ છે.

અ ‘જે પરિભાષા ઘડવામાં આવે તે જેમ અને તેમ સરળ અને સહજ હોવી જોઈએ.’

આ આ સાધવાને માટે એક તો એ વસ્તુ યાદ રાખવી જોઈએ કે આપણી ભાષાની તળપદી શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનું ચૂકવું ન જોઈએ.

બિ ‘તળપદી શક્તિ દાખવીને કેટલાય પારિભાષિક શબ્દોને આજ સુધીમાં આપણે અપનાવી લીધા છે.’ જેમ કે આગગાડી, દાકતર, મોટર, સલોપાટ, ઈન્જિન વગેરે, આવા શબ્દો પરિભાષામાં જેવા ને તેવા સ્વીકારી લેવા જોઈએ.

બી કેટલાક શબ્દો મૂળરૂપ જ આપણી ભાષામાં ચાલતા થયા છે. ટ્રામ, પંપ, ઓક્સિજન વગેરે. આવા શબ્દો જેમ ને તેમ લઈ લેવા.

સુ સામાન્ય રીતે પરિભાષામાંથી નામ કે કદાચ વિશેષણ લઈ શકાય છે, ક્રિયાપદ લઈ શકાતું નથી. તે ઉપરથી ક્રિયાપદની જરૂર પડે તો નામ-ધાતુ બનાવવાની યુક્તિ ખપમાં લઈ શકાય. ઉદા० ક્લોરીન-ક્લોરવું ઓક્સિજન-ઓક્સવું. કેટલાક પદાર્થો ગુજરાતીમાં જણીતા જ નથી જેમ કે ક્લોરીન, રેડિયમ ઇત્યાદિ તે નામ તરીકે સીધા તેને તે રૂપે લઈ શકાય.

જૂ કેટલાક પદાર્થો માટે આપણા શબ્દ પણ હશે. જેમ કે ગંધક-Sulphur લોહ-Iron જેવા. તેવે સ્થાને ગુજરાતી શબ્દ રાખવો.

એ સાચી આંતરરાષ્ટ્રીય જરૂર નિશ્ચિત સૂત્ર ભાષા માટે ગણાય. તેમને ગણિતની સંગ્રહ પેઠે એ જ રૂપે લેવામાં આવે. H_2O , H_2SO_4 આનો અર્થ એ કે તેનું લખાણ એમ રહે. બોલવા વાંચવાને માટે એ - બી-સી - ના અક્ષરો બોલાય; અંકો ગુજરાતી બોલાય.

૧૩. શબ્દસંગ્રહનું સ્વરૂપ અને મર્યાદાઓ :

આ શબ્દસંગ્રહ મુખ્યત્વે કરીને હિંદની ગુજરાતી ભાષા બોલતી હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તી વસ્તીના ઉપયોગ માટે છે. ગુજરાતમાં નાગરી લિપિનો પ્રચાર વધતો જાય છે અને ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદે ગુજરાતી લિપિના નાગરીકરણનો જૂનાગઢ ખાતે ઠરાવ કર્યો હોવાથી, તેમ જ પ્રાંત પ્રાંત વચ્ચે તેમ જ રાષ્ટ્રભાષા સાથે નિકટ સંપર્ક સધાય એ ઉદ્દેશથી શબ્દસંગ્રહમાં દેવનાગરી લિપિ વાપરવામાં આવી છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાના શબ્દો જેમના તેમ અંગ્રેજીમાંથી ફેરફાર વિના લીધા છે અને એનો એક જુદો વિભાગ બનાવવામાં આવ્યો છે. આ પ્રયાસ સંપૂર્ણ નબ્રતાથી અને સેવાભાવથી કરવામાં આવ્યો છે. આ સંગ્રહમાં લીધેલા કોઈ શબ્દો માટે આંતરમતા કે મૌલિકતાનો દાવો નથી. પરંતુ જ્યાં જ્યાં શક્ય હતું ત્યાં ત્યાં પ્રમાણભૂત પુસ્તકોનો આશ્રય લેવાયો છે. આ સંગ્રહ તૈયાર કરવામાં ગુજરાત વિદ્યાપીઠના જોડણીકોશની સહાય અને સૂચના વિના એક પગલું પણ ભરી શકાયું નથી અને ન ભરી શકાય એ દેખીતું છે. આ મહાકોશ પૂજ્ય ગાંધીજીની પ્રેરણા અને નિયમનથી તૈયાર થયેલો છે. તે ગુજરાતનું જિંવામાં જિંચું સાહિત્યધન છે. તેમાં વપરાયેલ શબ્દો દેશની અમૂલ્ય સંપત્તિ ગણાય અને એ શબ્દોને જ પ્રમાણભૂત ગણવાની દરેકની ફરજ જિભી થાય છે, તેમાં વપરાયેલ શબ્દો ઘરગથ્થુ, સાદા અને સમજવાળા છે. જોડણીકોશમાં આપેલ અંગ્રેજી શબ્દો અને તેના અર્થોનો આ શબ્દસંગ્રહમાં બની શકે તેટલો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪. પૂર્વગો અને પ્રત્યયો

આ શબ્દસંગ્રહ તૈયાર કરવામાં નીચે જણાવેલા પૂર્વગો અને પ્રત્યયોના ગુજરાતી અર્થો આપ્યા છે એ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે શબ્દો બનાવવાનો પ્રયાસ થયો છે. જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં ત્યાં એ અર્થો અનુસાર શબ્દો બનાવાયા છે, પરંતુ પ્રચલિત અને રૂઢ શબ્દો એથી જુદા પડતા હોય ત્યાં એમ કરવું એ ઉચિત નથી કારણ કે પ્રચલિત અને રૂઢ શબ્દોને પ્રથમ સ્થાન મળવું જોઈએ એ લક્ષ્ય આ સંપાદનમાં કદી ભુલાયું નથી. સમયના અભાવે બધા શબ્દો આ અર્થ પ્રમાણે રચાયા નથી એ કબૂલ કરવું પડે છે, પરંતુ આ દિશામાં કાર્ય કરી રહેલા ભાઈઓને આ અર્થો સહાયરૂપ થઈ પડે એ દૃષ્ટિથી આ યાદી આપવાનું ઉચિત ધારું છું. એમાં યોગ્ય સુધારા વધારાને અવકાશ છે.

આ ઉપરાંત ત્ર પ્રત્યયથી નવા શબ્દો બનાવવાની યુક્ત અજમાવવા જેવી છે. દા.ત. નેત્ર, વક્ર, સ્તોત્ર, શાસ્ત્ર, પાત્ર, ગાત્ર. ક્રિયાપદના યોગ્ય રૂપને ત્ર પ્રત્યય લગાડવાથી તે ક્રિયા કરતું સાધન એવો અર્થ થાય છે. એ ઉપરથી સંગ્રહિત્ર (Accumulator), જનિત્ર (Generator), પ્રયોત્ર (Apparatus), આવા શબ્દો બનાવી શકાય. પરંતુ તેમાં કઠિનતાનો દોષ રહી ન જાય તેથી સાવધ રહેવાની જરૂર રહે છે.

પૂર્વગો

Auto - સ્વયં, આત્મ	Iso - સમ	Pro - ઉત્
Anti - પ્રતિ	Macro - વૃદ્ધ	Poly - બહુ
Bi - દ્વિ, -દુ	Meta - પરિ, પરા,	Proto - આય,
Bye - ઉપ આઢ	Micro - સૂક્ષ્મ	Quadri - ચો -, ચતુર
Circum - પરિ -	Mono - એક	Re - પુનઃ, પ્રતિ
De - અવ, વિ, નિર્, અધો	Mega - મહા	Retro - પશ્ચાત્
Dis - વિ	Multi - બહુ, અનેક	Syn - સં
Dys - દુઃ	Meso - મધ્યમ, મધ્ય	Sub - પેટા, અુપ
Ex - માજી, પૂર્વ, બહિર્	Mal - દુઃ, દુસ, કુ,	Super - અતિ
Inter - અન્તર	Mis - ગેર;	Semi - અર્ધ
Epi - બહિર્, બાહ્ય	Ortho - સૂચ્વ, સૂચુ.	Trans - પાર
Equi - સમ, તુલ્યે	Over - અતિ	Tele - દૂર
Geo - ભૂ	Peri - પરિ	Tri - ત્રિ
Hydro - જલ	Para - પર	Ultra - પાર, બાહ્ય, અતિ
Hypo - ઉપ, અધિ, અલ્પ	Post - અન્તુ (ઉપસર્ગ)	Un - અ, નિર્, અન્
Hyper - ઉપર	ઉત્તર (પ્રત્યય)	Uni - એક
Hexa - ષટ	Pre - પૂર્વ; પ્રાક	Under - અુપ, અન્તર, અધો

પ્રત્યયો

- al ઝિક	- ful પૂર્ણ, મરેહું	- lity - તાળી
- ally - પૂર્વક, - સર	- fy - વર્ણ	- logy વિદ્યા, વિજ્ઞાન
- age - તા, પળું	- graph લેખક, આલેખ	- meter - માપક
- algia દુઃખ, દર્દ	- ise - વર્ણ	- metry - મિતિ
- asia - રોગ	- ism - વાદ, તા, ત્વ	- mania અુન્માદ
- cracy - શાહી, તંત્ર,	- isation - અિકરણ	- ous - હ, - ટ
શાસન	- ian, ist - વાદી, શાસ્ત્રી,	- scope દર્શક
- cy તા, શક્તિ	વેત્તા	- ship ત્વ, પદ
- er (or) ક, અિયું, નાર	- ic, ical - અિ, અિક,	- stitis સોજો, દાહ, શોથ
- fication વર્ણ, કરણ, મવન	વિષયક, સંબંધી	- therapy - અુપચાર

૧૬. અુપસંહાર

ગુજરાતી આમજનતાની મર્યાદાઓની, દેશ માટે રાષ્ટ્રભાષાની ઉત્કાન્તિની સર્વોપરી જરૂરિયાતની, અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્ક જાળવવાની ખૂબ જ ઇચ્છનીયતા એ ત્રિવિધ લક્ષ્યથી આ શબ્દસંગ્રહનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. નાગરી લિપિ હવે તો ગુજરાતમાં પ્રચલિત થઈ છે અને આમજનતાનો પણ હિંદી-રાજભાષાનો સંપર્ક વધતો જાય છે; તેથી આંતરપ્રાંતીય સંપર્કની વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાથી પણ આ શબ્દસંગ્રહની લિપિ નાગરી રાખવામાં આવી છે.

આ નિવેદનની થોડી અંગ્રેજી નકલો માર્ચ માસમાં દેશના વિદ્વાનો અને યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિઓને મોકલવામાં આવી હતી. તેના ઉત્તરમાં મળેલા પત્રો ઉપરથી સંપાદકને પોતાની કોષપદ્ધતિ માટે મજબૂત ટેકા અને ઉત્સાહન મળ્યાં છે. ફક્ત નાગપુર યુનિવર્સિટી જેણે ડૉ. રઘુવીરને પરિભાષા અને પાઠ્યપુસ્તક પ્રકાશનને માટે લાખો રૂપિયોની યોજનાઓ સોંપી છે તેણે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો નથી. દરેક પ્રાદેશિક ભાષામાં માધ્યમિક શિક્ષણ માટે પોતાના શબ્દસંગ્રહની જરૂર પડે છે તે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. અને રાષ્ટ્રભાષાની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા તૈયાર થયે તે પછી જિયાં ઘોરણોમાં સ્વીકારવામાં આવશે. ફક્ત પ્રાદેશિક અને રાષ્ટ્રીય ભાષાના શબ્દોમાં જેમ અને તેમ ઓછું અંતર રહે તે વિચારવાનો દરેક વિજ્ઞાનભક્તનો ધર્મ છે.

વિજ્ઞાન એક અને સાર્વત્રિક છે અને જગતની પ્રજાઓમાં હિંદમાતાનું સ્થાન જિંચું છે અને વધુ ને વધુ જિંચું લઈ જવાનું કાર્ય એના બાળકોનું છે, એ દૃષ્ટિથી આ નવ પ્રયાસ માતૃભૂમિની સેવામાં સમર્પિત કરવામાં આવે છે.

વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહની આ બીજી આવૃત્તિ ગુજરાત સંશોધનમંડળ અને શ્રી કાર્પસ સભાના સંયુક્ત આશ્રય નીચે તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ બંને સંસ્થાઓના અધિકારીઓ સહિત અનેક મિત્રોના સહકાર અને સલાહ મેળવવાને આ સંગ્રહના લેખકને સહભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. મુંબઈમાં શ્રી કિશોરલાલ મશરૂવાળા કેટલાક મહિના સુધી સળંગ રહ્યા તે દરમિયાન મળેલ તેમની અમૂલ્ય દોરવણી અને સહાય માટે લેખક તેમનો ઋણી છે. વૈજ્ઞાનિક પક્ષે, જૂના મિત્ર ડૉ. ડી. એન. વાડિયાએ આપેલ પ્રોત્સાહન અને સલાહ ખૂબ જ કિંમતી થઈ પડ્યાં છે. રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ સાયન્સના ડૉ. માતાપ્રસાદ, ડૉ. આર. સી. શાહ, ડૉ. એસ. સી. શેઠના અને ડૉ. આર. એન. સુતરિયા, સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજના ડૉ. એ. એસ. કાલાપેસી અને સુકેશવાલા તે ઉપરાંત ડૉ. બી. એલ. દેસાઈ, શ્રી. બાપાલાલ વૈદ્ય, પ્રો. જી. એ. કાપડિયા અને ભારતીય વિદ્યાભ્યાસના ડૉ. આર. ડી. આડતિયાએ છૂટથી આ સંપાદનમાં મદદ કરી છે. વ્યાકરણશુદ્ધિ અને સાહિત્ય વિષયક ચર્ચાની દૃષ્ટિથી પ્રિન્સિપાલ હિંમતલાલ અંબરિયાએ ઘણી જ કીમતી મદદ આપી છે. પ્રખર વિદ્વાન અને શ્રી કાર્પસ સભાના પ્રમુખ દીવાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ તથા ગુજરાત સંશોધન મંડળના પ્રમુખ સર હરસિદ્ધભાઈ દિવેટિયાએ આ કાર્યમાં પ્રારંભથી જ ચાલુ રસ લીધો છે.

આ શબ્દસંગ્રહના સંપાદનમાં ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદના વિજ્ઞાનવિભાગના ભૂતપૂર્વ અને સાંપ્રત પ્રમુખોએ આપેલા સહકાર અને સૂચનાઓ ઉપયોગી થઈ છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર શ્રી મગનભાઈ દેસાઈ અને ગુજરાત સાહિત્ય સભાના ડૉ. હરિપ્રસાદ અને શ્રી ચૈતન્યપ્રસાદના વિચારોનો લાભ સંપાદકને મળ્યો છે. વળી મારા જૂના મિત્ર મધ્યસ્થ ધારાસભાના અને ગુજરાત વિદ્યાસભાના પ્રમુખ, માનનીય શ્રી. માવલંકર આ અંગ્રંથપદ્ધતિને સહકાર અને સંમતિ આપે છે એ આનંદ અને સંતોષનો વિષય છે.

આ કાર્યમાં ભાઈ હરિપ્રસાદ વ્યાસે મને આપેલી સહાય માટે તેમનો ઉપકાર માનવાની આ તક જન્મા દેવી ન જ્નેઈએ. તેમનો સુયોગ કોઈ આકસ્મિક કારણોને લીધે જ થયો હતો અને તેમને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ કે વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય સાથે દૃઢ સંપર્ક ન હોવા છતાં પણ તેમણે સંપૂર્ણ એકદિલી અને ખંતથી આ કાર્યમાં મને સહાય કરી છે. તેમની સહાય વિના

આ કાર્ય માથે લેવાનું કે પૂરું કરવાનું અશક્ય જ હતું. ઘણા અધ્યાપકો અને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષકોએ સહાય તો આપેલી જ છે પરંતુ કોશના કંટાળાભરેલા કામમાં યુદ્ધિપૂર્વક એકદિલી રાખીને કામ કરવાના કઠિન કાર્યમાં શ્રી હરિપ્રસાદ વ્યાસની સહાય અમૂલ્ય નીવડી છે.

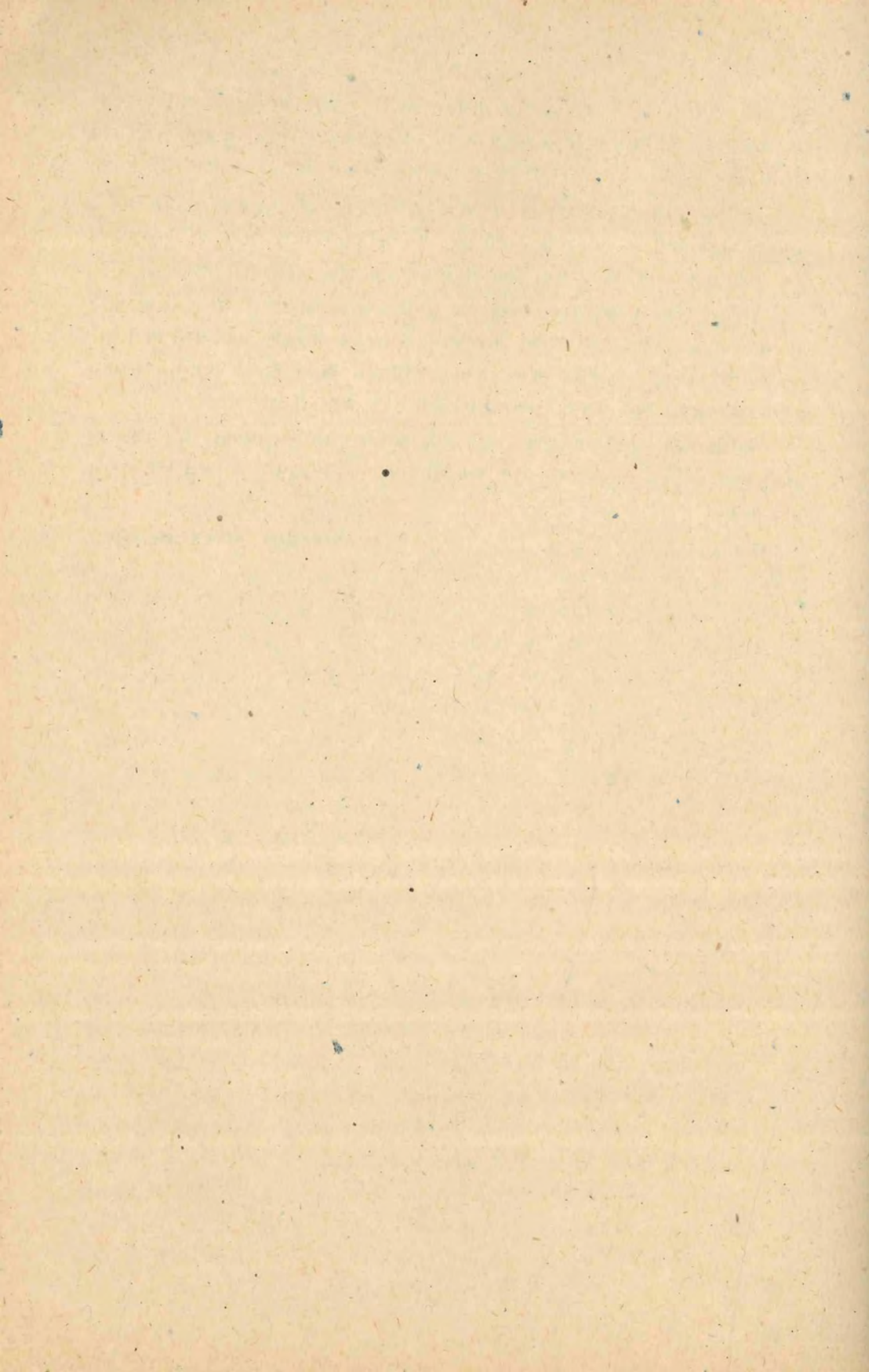
નવજીવન પ્રેસના ટ્રસ્ટી શ્રી જીવજીભાઈએ આ કાર્યમાં પ્રથમથી જ રસ લઈને છાપવાને માટે બધી સરળતા કરી આપી છે; અને મુશ્કેલીઓમાંથી ભાઈ શ્રી ધીરુભાઈએ પણ ઘણી મદદ આપી છે. તેમનો અને નવજીવન કાર્યાલયનો હું અત્યંત ઋણી છું.

પ્રોફેસર યશવંત ગુલાબરાય નાયકે પ્રૂફ સુધારવાના કામમાં ઘણી મદદ કરી છે. પહેલું પ્રૂફ મારા હાથે સુધાર્યા પછી ખીજું પેજ પ્રૂફનું છેલ્લું રૂપ પ્રોફેસર નાયકે ઘણી ખંત અને કાર્યદક્ષતાથી સુધાર્યું છે. તેઓ અમદાવાદમાં જ હોવાથી આ કાર્યમાં તેમનો ઉત્સાહ, તેમની કાર્યદક્ષતા, અને તેમની નિયમિતતા ઘણી રીતે ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે.

આશા રાખું છું કે આ કાર્ય વિજ્ઞાનપ્રેમી જનતા અને સંસ્થાઓને ઉપયોગી થઈ પડશે; અને જે કાંઈ બિચુપો રહી હશે તેને ખીજી આવૃત્તિમાં સુધારવાને જલ્દીથી પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે.

લલિતકુંજ,
ખાર, ૮-૮-૪૬

ચોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ

વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ

પહેલી આવૃત્તિનું નિવેદન

ઓક્ટોબર ૧૯૩૬માં ભરાયેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ૧૨મા સંમેલન વખતે વિજ્ઞાનવિષયક કાર્યો સાધવાને માટે નીચેના સભ્યોની સમિતિ નીમવામાં આવી હતી :— પ્રમુખ : પોપટલાલ ગોંવલદલાલ શાહ; મંત્રી : ભોગીલાલ કેશવલાલ પટવા; સભ્યો : પ્રો. સાંકળચંદ શાહ; ડૉ. કાન્તિલાલ પંડ્યા, ડૉ. કુંવરજી નાયક, પ્રો. વીરમિત્ર દિવેટિયા, શ્રી. પ્રીતમરાય દેસાઈ, શ્રી. યશવંત નાયક, શ્રી. ઠાકોરલાલ ઠાકોર, શ્રી. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, શ્રી. રવિશંકર આચાર્ય, શ્રી. સુરેશ દીક્ષિત, શ્રી. હરિહર ભટ્ટ, પ્રો. પ્રાણજીવન પાઠક, રા. વિજયલાલ ધ્રુવ. આ સમિતિએ ઉઠાવેલાં કામોમાં પહેલું કાર્ય એક આધારભૂત વૈજ્ઞાનિક કોશ તૈયાર કરવાનું છે. આ કાર્ય સમિતિના સભ્યોમાં વહેંચી લેવાનું હતું. પરંતુ તેમાં મુશ્કેલી નડવાથી, અને આગામી પરિષદના સંમેલન પહેલાં થોડુંએક કાર્ય પણ બતાવવું એ ઉદ્દેશથી આ કાર્ય મારે માથે લેવું પડ્યું છે. તેમાં શ્રીયુત ભોગીલાલ પટવા, શ્રી. યશવંત નાયક, શ્રી. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી અને શ્રી. ઠાકોરલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર એમણે આપેલી મદદને માટે ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. હાલમાં તો આ શબ્દસંગ્રહ કામો ૩૫માં છપાય છે, પણ સમિતિના સભ્યોના અને અન્ય વિદ્વાનોના અભિપ્રાય લીધા પછી આ શબ્દસંગ્રહને પાકા ૩૫માં વૈજ્ઞાનિક પારિભાષિક કોશ એ પૂરા નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

વિજ્ઞાન વિભાગના અધ્યક્ષ તરીકેના મારા ભાષણમાં પરિભાષા સંબંધી મેં કેટલાએક પ્રાથમિક નિયમો સૂચવેલા. તે વિષે ખીજા મિત્રો અને ખાસ કરીને મારા જૂના સહાધ્યાયી શ્રીયુત કિશોરલાલ મશરૂવાળાની સાથે વિવેચન કર્યા પછી તેમાં ફેરફાર કર્યા છે. નીચેના નિયમો વાંચવાથી આ કોશની રચના વિષે સારી સમજૂતી મળશે :—

૧. પારિભાષિક શબ્દો જેમ અને તેમ સરળ રાખવા. ભાષાશાસ્ત્ર, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર, અને ભાષાશુદ્ધિના કરતાં સુગમતા અને સરળતા ઉપર વધારે ભાર મૂકવો આવશ્યક છે. દા. ત. કારીગર વર્ગમાં હથિયારો, ઓળખો અને સાંચાકામ માટે પ્રચલિત થઈ ગયેલા શબ્દો અશિષ્ટ ગણાતા હોવા છતાં પણ વધારે સફળ અને ઉપયોગી હોય છે.

૨. વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત થયા હોય તેને ફેરવવાનો પ્રયાન ન કરવો. દા. ત. સ્ટેશન, ઇસ્પિતાલ, દૂરબીન, માસ્તર, સિગ્નલ, મોટર, પંપ વગેરે.

૩. વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત ન થયા હોય તોપણ પ્રચલિત થવા દેવામાં ખાસ વાંધો ન હોય, ખીજા કોઈ નિયમનો વાંધો ન આવતો હોય તેને પ્રચલિત થવા દેવા. દા. ત. એશપીટ, કંપાસ, કોલર, પાઈપ, ગેન્ડ, પ્લેન, પંચ, લાઈન વગેરે. પરંતુ વધારે સરળ અને સૂચક દેશી શબ્દો બની શકે તો તે બનાવવા માટે સંકોચ ન હોવો જોઈએ. દા. ત. આગગાડી, વિમાન, ઊંટડો.

નામ નિર્માણ કર્યાં છે તેમના ઉપર જરાયે ઉદ્ધારીનતા બતાવવી ન જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ પહેલાં પરિશિષ્ટમાં અપાયેલા ખગોળવિદ્યાના શબ્દોમાં લગભગ બધા જ શબ્દો પ્રાચીન હિન્દુ ખગોળ સાહિત્યમાંથી જ શ્રી. ભોગીલાલ પટવાએ શોધી કાઢ્યા છે; તેવી જ રીતે પ્રાચીન વૈદ્યવિદ્યામાં પણ જે કાંઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું તેના આધાર ઉપરથી શરીરરચનાશાસ્ત્ર અને શરીરવ્યાપારશાસ્ત્રના શબ્દો સારી સંખ્યામાં યોગ્ય શકાય તેમ છે. આ બધી સામગ્રીનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવાની આ તક ગુમાવવી ન જોઈએ. પરંતુ તેની સાથે તાત્સ્ય કૂવોડ્યં એમ કહીને પ્રાચીનતા કે રૂઢિબદ્ધતાના પંકમાં ડૂબવું પણ ન જોઈએ.

આ પ્રયત્નના સંબંધમાં ટીકા કે સૂચના નીચેના સરનામે મોકલવામાં આવશે તો તેની ઉપર તરત જ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

લલિતકુંજ, ખાર

મુંબઈ-૨૧

તા. ૧-૧૦-'૩૭

ચોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ

LIST OF ABBREVIATIONS

संक्षेपोनी समज

Accounts	<i>Acc.</i>	Mathematics	<i>Math.</i>
Anatomy	<i>Ana.</i>	Medicine	<i>Med.</i>
Anthropology	<i>Ant.</i>	Meteorology	<i>Met.</i>
Archaeology	<i>Arch.</i>	Music	<i>Mus.</i>
Astronomy	<i>Ast.</i>	Navigation	<i>Nav.</i>
Biology	<i>Bio.</i>	Philosophy	<i>Phil.</i>
Botany	<i>Bot.</i>	Psychology	<i>Psy.</i>
Chemistry	<i>Chem.</i>	Physics	<i>Phy.</i>
Commerce	<i>Com.</i>	Physiology	<i>Phys.</i>
Economics	<i>Eco.</i>	Politics	<i>Pol.</i>
Geology	<i>Geo.</i>	Shipping	<i>Ship.</i>
Geography	<i>Geog.</i>	Zoology	<i>Zoo.</i>
History	<i>His.</i>		

BIBLIOGRAPHY

Webster's New International Dictionary 2 volumes (1932).

The Meteorological Glossary published by Air Ministry Meteorological Office, London (1944).

Elements of Petrology by Prof. A. S. Kalapesi B. A. B. Sc. (1921).

A Class Book of Botany by Prof. R. N. Sutaria B. A., M. Sc. (1947).

The Chemists' Pocket Manual by R. K. Meade M. S. (1910).

Education through Mother Tongue by Prof. B. S. Audholia (1946).

AIR Lexicon, All India Radio, 4 volumes.

Handbook of Chemistry and Physics. by C. D. Hodgman M. S; and H. N. Holmes Ph.D. published by Chemical Rubber Publishing Co. Cleveland, Ohio (1940).

A Glossary of Botanic Terms by Dr. B. D. Jackson, London 1916.

Physical and Chemical Constants and Some Mathematical Functions by Dr. G. W. C. Kaye F. R. S. and Dr. T. H. Laby F. R. S. 9th Edition. Longmans. 1941.

Sanskrit English Dictionary by Lakshman Ramchandra Vaidya M. A. LL. B.

A Dictionary of English and Gujarati by Dr. N. R. Ranina.

Standard Nomenclature of Disease and Standard Nomenclature of Operations edited by Edwin P. Jorden M. D. published by American Medical Association (1943).

The Medical Dictionary (Gujarati) by Dr. Umar Manji Chouhan (1930).
The Hindi Scientific Glossary edited by Syamsundar Das, Nagari Pracharini Sabha (1906).

The Twentieth Century English-Hindi Dictionary 4 volumes by S. S. Bhandari M. R. A. S. Dictionary publishing house, Ajmer (1937)

The Great English-Indian Dictionary,—Chemistry by Prof. Dr. Raghu Vira M. A. Ph.D (Lond.), D. Litt., et Phil (Holland) (1944)

Elementary English-Indian Dictionary of Scientific Terms by Prof. Dr. Raghu Vira. (1948).

The English-Indian Dictionary of Scientific Terminology by V. R. Date B. A. LL. B. and C. G. Karve B.A. Poona. 1948 Price Rs. 40.

Constitutional Terms by G. S Gupta 1948.

English-Hindi Words for Use in Legislative Assemblies. Series 1, 2 and 3 by Shri Ghanshyam Singh Gupta, Speaker C. P. and Berar Legislative Assembly 1947, 1948.

અમરકોશ. મુંબાપુરીવર્તિરાજકીયશાલાધિકારિણા પ્રકાશિત. ૧૯૦૭.

પરિભાષાકોશ. મહારાષ્ટ્ર શાસ્ત્રીય પરિભાષા મંડલ. પૂના ૧૯૩૬.

પારિભાષિક શબ્દસંગ્રહ (૧) પદાર્થવિજ્ઞાન. (૨) વનસ્પતિશાસ્ત્ર. સંપાદક પ્રિન્સિપાલ ગોપાલ રામચંદ્ર પરાંજપે. ૧૯૩૯.

સાંખ્યિક શબ્દકોષ રચયિતા. આચાર્ય રઘુવીર ૧૯૪૮.

વાણિજ્ય શબ્દકોષ. રચયિતા આચાર્ય રઘુવીર ૧૯૪૮.

સંક્ષિપ્ત હિંદીશબ્દસાગર. સંપાદક રામચંદ્ર વર્મા. નાગરી પ્રચારિણી સભા. ૧૯૩૩.

સાર્થ ગૂજરાતી નેડણીકાશ. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર (૧૯૩૭).

ગૂજરાતી શબ્દાર્થ ચિંતામણિ, જીવનલાલ અમરશી મહેતા. (૧૯૨૬).

ગણિતકી પરિભાષા, યોજક શ્રી. હરિહર ભટ્ટ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ (સં. ૧૯૭૮).

વિજ્ઞાનની પરિભાષા [પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ] નવજીવન કાર્યાલય (૧૯૪૪).

પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણપારિભાષિક શબ્દકોષ (ડૉ. યશવંત નાયક) મુંબઈ યુનિવર્સિટી (૧૯૪૪).

અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષા. સંયોજક - વિઠ્ઠલદાસ મગનલાલ ડોહારી. નવજીવન કાર્યાલય (૧૯૪૮).

“શ્રી. સયાજી જ્ઞાનમંજૂષા” કર્તા ડૉ. ટી. કે ગજનર.

શ્રી સયાજી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ પ્રયોજકો: જયસુખરામ પુરુષોત્તમરાય જોષીપુરા અને ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા (૧૯૨૦).

શ્રી સયાજી શાસન શબ્દ કલ્પતરુ, Published by Government of Baroda (૧૯૩૧).

પારિભાષિક કોષ, કર્તા વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી (૧૯૩૦/૩૨).

ભગવદ્ ગોમંડળ, કર્તા સ્વ. ભગવતસિંહજી મહારાજ ગોંડળ, જી. સી. એસ. આઈ, જી. સી. આઈ. ઈ. એમ. ડી, એલ. એલ. ડી. વગેરે ભાગ ૧ અને ૨ (૧૯૪૪).

માનવ શરીરરચનાશાસ્ત્ર, લે. ડૉ. પુનમચંદ મોહનલાલ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ. (૧૯૪૦).

પ્રસૂતિશાસ્ત્ર, લે. ડૉ. ચમનલાલ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ. (મુંબઈ) એફ. આર. એફ. પી. (ગ્વાસ), એફ. સી. પી. એસ. (મુંબઈ), ઓમ્બે નર્સિસ મિડવાઈફ્ઝ એન્ડ હેલ્થ વિઝિટર્સ કોલેન્સિવ. (૧૯૪૬).

વનસ્પતિશાસ્ત્ર, કર્તા જ્યકુંબ્જ ઇન્દ્રજી ઠાકર (૧૯૧૦):

જન્મભૂમિ પારિભાષિક જ્ઞાનકોષ, અનુવાદક શ્રી કાંતિલાલ મ. શાહ (૧૯૪૨).

વિવિધમ જન્મસકૃત માનસશાસ્ત્ર, અનુવાદ કર્તા હરસિદ્ધભાઈ વજુભાઈ દિવેટિયા, એમ. એ; એલ. એલ. બી. ગુજરાત વનાકચુલર સોસાયટી (૧૯૧૮).

ઉદ્ભિન્નજાતિશાસ્ત્ર, શ્રી આપાલાલ વૈષ્ય (૧૯૪૦).

ઉદ્ભિન્નજાતિ વિદ્યાનું રેખાદર્શન, અનુવાદક શ્રી લલિતાપ્રસાદ શ્રીપ્રસાદ દવે, બી. એ; બી. એસસી; એલ. એલ. બી. (૧૯૧૮).

ગુજરાતની વનસ્પતિ, લે. સુરેશ દીક્ષિત, એમ. એ., એમ. એસસી. (૧૯૩૫).

નિઘંટુ આદર્શ, શ્રી આપાલાલ વૈષ્ય, બે ભાગ. (૧૯૨૭).

વહાણુની પરિભાષા, સંગ્રાહક અને સંપાદક હરિલાલ રંગીલાલ માંકડ, બી. એ., ગુજરાત વર્નાકચુલર સોસાયટી (૧૯૩૫).

રસાયન શાસ્ત્રનું પાઠ્ય પુસ્તક, કર્તા, ઠાકોરલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર બી. એ. બી. એસસી. (૧૯૩૭).

આપણે આંગણે ઊડનારા, લે. નિરંજન વર્મા અને જયમદ્વ પરમાર (૧૯૪૨).

ગગનને ગોખે, લે. નિરંજન વર્મા અને જયમદ્વ પરમાર ભારતી સાહિત્ય સંઘ (૧૯૪૪).

વિજ્ઞાન પાઠાવલિ, લે. અરવિંદ પટેલ (૧૯૩૭).

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-વિજ્ઞાન સમિતિનો રિપોર્ટ પ્ર૦ પ્રિતમરાય વજુરાય દેસાઈ (૧૯૨૪).

પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ, પ્રો. ડૉ. યશવંતરાય ગુલાબભાઈ નાયક, એમ. એસ. સી. પીએચ. ડી. (૧૯૩૬).

હવામાનશાસ્ત્ર અને ગુજરાતની આબોહવા, કર્તાઓ ડૉ. ભીમભાઈ નીચ્છાભાઈ દેસાઈ, બી. એ., એલ. એલ. બી., એમ. એસસી. પીએચ. ડી., એફ. આર. એસ. ઈ. અને રા. સા. મુકુન્દ વી. ઊનાકર બી. એ. (૧૯૩૬).

આકાશ દર્શન, લે. ભોગીલાલ કેશવલાલ પટવા બી. એ. (૧૯૩૨).

જીવવિજ્ઞાન, લે. ડૉ. માધવજી બી. મચ્છર, સી. એમ. એન્ડ એસ. ગુજરાત વર્નાકચુલર સોસાયટી (૧૯૪૧)

ઊંઘનું જીવન [મોરિસ મેટરલિંક કૃત] અનુવાદક : શ્રી કિ. ઘ. મશરવાળા, નવજીવન કાર્યાલય (૧૯૪૦).

સમાજ અને ધર્મ, લે. શ્રી. કિ. ઘ. મશરવાળા, નવજીવન પ્રકાશન મંદિર (૧૯૪૮).

સમૂળી ક્રાન્તિ, લે. શ્રી. કિ. ઘ. મશરવાળા, નવજીવન પ્રકાશન મંદિર (૧૯૪૮).

પ્રાણીવિજ્ઞાનું રેખાદર્શન, ભાષાંતર કર્તા, ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા (૧૯૧૮).
 માનવ જીવનનો ઉપકાળ લે. અશોક હર્ષ, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી (૧૯૪૦).
 મજબૂતતંત્ર, ચિત્તશાસ્ત્ર ભાતિકવિજ્ઞાન અને ચિત્તશાસ્ત્ર, વ્યાખ્યાતા, પ્રાણજીવન વિ.
 પાઠક, એમ. એ. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી (૧૯૩૩).

માનસરોગ વિજ્ઞાન, લે. ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક, એમ. બી. બી. એસ.,
 ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી (૧૯૪૭).

જંતુશાસ્ત્ર પ્રવેશિકા, લે. ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક એમ. બી. બી. એસ.,
 ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી (૧૯૩૯).

પ્રત્યક્ષ શારીર, ડૉ. ગણનાથસેન કૃત. અનુવાદક ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક
 એમ. બી. બી. એસ. (૧૯૩૪).

જીવન અને વિજ્ઞાન, લે. ડૉ. રમણિક કે. ત્રિવેદી, એમ. એસરી. ડી. એસ. સી.,
 ભાઈલાલ પ્ર. કોહારી, એમ. એ. (૧૯૩૯).

વિજ્ઞાન વિનોદ, લે. પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ એમ. એ., બી. એસરી. (૧૯૪૭).

વિજ્ઞાન વિચાર, લે. પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ ગુજરાત સંશોધન મંડળ તરફથી
 એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કો. (૧૯૪૭).

પૃથ્વીનો ઇતિહાસ. ડૉ. યશવંત નાયક. શ્રી. ડા. ગુ. સભા (૧૯૩૭).

પારિભાષિક શબ્દકોશ (પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ) સંપાદક. ડૉ. યશવંત નાયક
 (૧૯૪૪).

ભૂવિજ્ઞાનાં મૂળતત્ત્વ અને ગુજરાતની ભૂમિરચના. ડૉ. રતન ના. સુખેશવાળા.
 શ્રી કાર્મસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ (૧૯૪૯).

वैज्ञानिक शब्द संग्रह

प्रथम विभाग

Abbreviation	A	Accelerated
Abbreviation संक्षेप, संक्षेपाक्षर, टूंक, टूंकवाणी	Absenteeism <i>Eco.</i> अनिवासित्व	
Abcess <i>Med.</i> फोहो, गडगुमड, गुमडुं, विद्रधि	Absentminded <i>Psy.</i> शून्यमनस्क, भानसूनो	
Abdication <i>Pol.</i> राजगारीत्याग, गारीत्याग	Absolute <i>Phil.</i> (१) केवल, निरपेक्ष, निर्विकल्प;	
Abdomen <i>Ana.</i> झुदर, पेडु, कूख	(२) निरंकुश, अप्रतिबद्ध, अमर्यादित; (३) स्वायत्त	
Abdominal cavity झुदरगुहा	-Zero <i>Math.</i> निरपेक्ष शून्य <i>Phy</i>	
Abduction <i>Anr.</i> बहिर्नयन, अपनयन	झुष्मारंभ	
<i>Law</i> अपनयन [बहिःक्षेपकपेशी	Absorption <i>Phy.</i> शोषण <i>Bio.</i> अवशोषण,	
Abductor muscle <i>Ana.</i> बहिर्नयिनीपेशी,	अपशोषण, चोषण <i>Psy.</i> तल्लीनता, अेकाप्रता	
Aberration <i>Phy.</i> विपथगमन, दिशान्तर,	-lines शोषणरेखा -spectrum	
पथच्युति <i>Psy.</i> मतिभ्रम, भ्रम, विपथगमन	शोषणवर्णपट	
<i>Ast.</i> विभ्रमण, विभ्रम, पथच्युति <i>Chro-</i>	Abstinance <i>Phil.</i> त्याग, संयम, मनो-	
matic — रंगदिशान्तर, वर्णविक्षेप <i>Optical</i>	निग्रह, जितेन्द्रियता	
— प्रकाशभ्रंश <i>Spherical</i> — गोलीय	Abstract <i>Adj.</i> अमूर्त, तर्कगम्य, गूढ,	
दिशान्तर [तत्पतिवाद	भाववाचक, <i>N.</i> टूंकसार, सार <i>Math.</i>	
Abiogenesis <i>Bio.</i> अजीवजनन, जडो-	शुद्ध, अमूर्त [दुर्ज्ञेय	
Ablation <i>Geo.</i> खडकनुं धोवाण	Abstruse <i>Phil.</i> गूढ, गहन, अगम्य, दुर्गम,	
Abluent <i>Med.</i> रेचक	Absurd अयोग्य, अयुक्त, बुद्धिशून्य, बुद्धिविरोधी	
Abnegation <i>Psy.</i> निग्रह, संयमन [विकृत	Abysmal अगाध	
Abnormal असाधारण, विषमधारण, विलक्षण,	Academic विद्याविषयक, सिद्धान्तलक्षी,	
Abnormality विकृति	पांडित्यदर्शक	
Aborigines आदिवासी, मूलवतनी, आदिमवासी	Acalycine } <i>Bot.</i> छालरहित, आच्छादन	
Aboriginal <i>Bot.</i> देशी	Acalycinous } रहित	
Abortion निष्कलता <i>Med.</i> गर्भस्राव, गर्भपात	Acotyledon <i>Bot.</i> अदल	
Abortive <i>Bot.</i> अविकसित, लुप्त, अपूर्ण-	Acarpellous <i>Bot.</i> गर्भपत्रविहीन, दलविहीन	
घटित	Acarpous <i>Bot.</i> अफल, फलरहित, बंध्य	
Abrasive <i>Geo.</i> घर्षक [मुक्ति	Acaulescent <i>Bot.</i> दांडी वगरनु, अस्कन्ध	
Abreaction <i>Psy.</i> भूमिमोक्ष, प्रतिक्रिया,	Accelerate <i>Phy.</i> प्रवेगनुं, गति वधारनी	
Abscissa <i>Math.</i> कोटिभुज, भुज, कोटि	Accelerated प्रवेगित, त्वरित	

- Acceleration प्रवेग, वेगवर्धन, गतिवर्धन
 Accelerator प्रवेगक, वेगवर्धक, त्वरावर्धक, प्रवेगियुं
 Accessory सहकारी, श्रुपकारी, अजुपंगी
 N. श्रुपकारक सामान, श्रुपांग
 Bot. सहायकारी
 Accident अणघायुं, आकस्मिक, आगन्तुक
 N. अकस्मात्, आपत्ति, श्रुपाधि
 Accommodation जग्या, सगवड, समावेश
 Phy. संकोचविकास शक्ति, डेरवणी, मेळवणी, मेळशक्ति
 Accomplice Law सहअपराधी, सहगुनेगार, सागरीत
 Accord स्वभावमेळ, परस्परमेळ Mus. सुरमेळ, सुरसंवाद
 Accouchment Med. प्रसूति
 Accoucheur Med. प्रसूतिवैद्य
 Accoucheuse Med. सुयाणी, दाभी
 Accrescent Phy. वर्धनशील, वर्धिष्णु
 Accrescence वधारो, वृद्धि
 Accretion वर्धन
 Accumulate संग्रहयुं, संचय करवो, संघरयुं
 Accumulator Phy. संग्रहित्र, संग्राहक, संचायक, संघरियुं, अेक्युमुलेटर
 Accurate चोक्रस, सुनिश्चित, अचूक, साचुं, खरूं
 Acentric Zoo. अपृष्ठवंशी
 Acephala Zoo. अकपाली, अशीर्ष
 Acephalous Zoo. अमस्तकी, अशीर्षी
 Bot. अूर्ध्वमूली (थडने बदले मूळमाथी वधनारुं)
 Acerose } Bot. सूचिकाकार, सोय जेवुं
 Acicular }
 Acetabulum Ana. नितंबोदखल, शुरुखाड, श्रोणि शुरुखल, [जांचयुं हाडकुं बेसे छे ते वाटकी]
 Acetic acid Chem. सरकानो तेजाव, शुक्ताम्ल, अेसेटीक अेसीड
 Acetimeter शुक्ताम्लमापक
 Ache Med. वेदना, दरद, दुखावो, सणको
 Achenium Bot. अेकबीजफळ, बीज जेवुं फळ
 Achernar Ast. वेवीमुख (तारो)
 Achlamydeous Bot. वज्र के फूलमणि वगरयुं, अनाच्छादित, नम्र, अनावृत्त
 Achromatic Phy. निवर्ण, तथ्यरंगदर्शक, रंगदोषरहित
 Acid Chem. तेजाव, अम्ल, अॅसिड (Alkali अल्क, अूस Salt लवण, क्षार)
 Acidic आम्लिक
 Acidity अम्लता
 Acidimeter अम्लतामापक
 Acinaciform Bot. असिपत्राकार
 Acoasma Psy. श्रुतिभ्रम
 Acknowledgement स्वीकार, पहोंच, रसीद
 Aconitine Chem. वच्छनाग, अेकोनीटीन
 Acoria Med. अतिशुधा, राक्षसीभूख
 Acotyledon Bot. अदल, निर्दल
 Acoustics ध्वनिविद्या, नादविद्या, श्रवणविज्ञान
 Acquittal Law आक्षेपमुक्ति, दोषमुक्ति
 Acquisitiveness Psy. लिप्सुता, लिप्सा
 Acrania Zoo. अखोपरियां, अकरोटि, करोटिहीन
 Acrocarpus Bot. फलाग्री
 Acrodant Bot. अग्रदन्ती
 Acrogene Bot. शीर्षवर्धक
 Acrotism Med. नाडीनी मन्दगति
 Actinic rays Met. अुद्दीपक किरणो, प्रकाश अने अुष्माकिरणो
 Actiniform किरणाकार
 Actinochemistry किरणरसायन
 Actinology Phy. किरणविद्या
 Actinozoa Zoo. किरणकाय-प्राणी
 Actinograph Phy. किरणलेखक
 Action कर्म, कार्य Phy. Chem. क्रिया आघात; Law काम, पगलां [कायदेसर काम चलावयुं ते]

- Actinium (Ac) *Chem.* ऐक्टिनियम
 Active *Phys.* चपल, सक्रिय, क्रियात्मक, क्रियाशील
Chem. चंचल, जलद
 -principle मुख्यसत्त्व
 Activated शुभ्रेजित
 Actuary वीमाशास्त्री, वीमागणिती, संख्याशास्त्री, ऐक्युअरी
 Acute *Bot.* सूक्ष्माग्र, अणियाळुं *Med.* तीव्र, जलद
 -angle *Math.* लघुकोण, न्यूनकोण
 Adamant वज्र, वज्रकठिन
 Adaptation अनुवाद, अनुकृति, अनुवर्तन, अनुवर्तीक्रिया, अनुकूलन, अनुयोग, *Bot.* अनुविधान, *Soc.* संजोगानुसार वर्तनविकृति
 Adapter अडेप्टर, नासुमोटुं आयुपाळुं थशी शके तेंवुं शुपकरण, संयोजक
 Addendum परिशिष्ट, पुरवणी, अधिकांश
 Adduction *Ana.* अभिकर्षण, शुपचालन
 Adductor muscle *Ana.* अभिकर्षक-पेशी, शुपचालकपेशी
 Adelphous *Bot.* (पुंकेसर) ऐक्युच्छी [Manoadelphous ऐक्युच्छी Diadelphous द्वियुच्छी]
 Adenoid *Ana.* मांसग्रंथि, तालव्राना काकडा
 Adhesion *Phy.* अभिलाग, संसर्गबळ, संबंधा-कर्षण, पृष्ठाकर्षण [Cohesion : संलाग, संघातबळ *Ana.* अभिलग्न स्नायु]
 Adiabatic *Phy.* अतापिक, समोष्णता धर्मी *N.* शुष्णावरोधक रेखा
 Adipose *Ana.* चरबीभरेळुं, कूर्चा, मेदपूर्ण
 Adjacent संलग्न, समीप, अडोअड
 Adjustment गोठवणी, बंधबेसाड, समायोजन, व्यवस्थापना
Law समाधान, तोडजोड
 Adjuvant *Med.* अनुपान, सहायक, मददगार
 Admission प्रवेश *Law* अंगीकार (Confession कबूलात)
 Admixture संमिश्रण
 Adnate *Bot.* तंतुस्थित, पृष्ठस्पर्शी
 Adolescence तारुण्यक्रान्ति, किशोर-तारुण्य संधिकाल
 Adrenal *Ana.* अधिवृक्क [मूत्राशय पासेनुं]
 Adsorption शुपचोषण, अधिचूषण [Absorption शोषण, चोषण]
 Adulteration भेळवणी, भेळसेळ, भेगवणी
 Advantage लाभ, फायदो
 Mechanical — यांत्रिक लाभ
 Advection *Met.* अतिवाहन
 Adventitious आकस्मिक, आगन्तुक, अस्थानिक, अप्रकृत — root *Bot.* आगन्तुक मूळ
 Aerated वातपूर्ण, गेसपूर्ण
 Aerial आकाशी, हवासी, *N.* वायुतार, ऐरीयल-roots *Bot.* आकाशी मूळ, हवामूळ
 Aerodrome ऐरोड्रोम, विमानघर
 Aerodynamics *Met.* वायुगतिशास्त्र, हवागतिशास्त्र
 Aerography वायुलेख, वातलेख, वायुवर्णन
 Aerology *Met.* वायुविद्या, वातविद्या
 Aerometer *Met.* वायुमापक, वातमापक
 Aeronautics विमानशास्त्र
 Aesthetics रसशास्त्र, सौन्दर्यशास्त्र, सौन्दर्य-कलाविज्ञान
 Aether-Ether *Che.* अीथर
Astr. अवकाशन्यापी तत्त्व, अीथर
 Aetheriscope *Phy.* वातोष्णतादर्शक, किरणोष्णतादर्शक
 Aetiology *Med.* रोगशुत्पत्तिशास्त्र, निदान-शास्त्र, रोगविज्ञान
Bio. कार्यकारण विज्ञान
 Affection *Psy.* १. संवेदन, लागणी २. प्रेम, प्रीति, स्नेह *Med.* विकार, रोग

- Afferent *Ana.* अभिगामी, अन्तर्वाही
[Efferent अपगामी]
- Affidavit *Law* सोगंदनासुं, अिकरारनासुं
- Affiliated मान्य, स्वीकृत, संबंधित
- Affinity *Bio.* आकर्षण, संबंध, मैत्रीबल,
बन्धुता, सर्पिडत्व, रचनासाम्य
Psy. स्वभावसाम्य, सहभाव
Chem. रासायनिक आकर्षण
Math. सामान्य, सादृश्य
-residual अवशिष्ट आकर्षण
- Affluent *Geo.* सहायक प्रवाह, शुपनद,
शाखानधी
- After-image *Phy.* शुत्तरप्रतिमा, अनु-
प्रतिमा, पश्चात् प्रतिबिंब
- Agamous *Zoo.* अलिंगी, लिंगविहीन
Bot. अपुष्प
- Aganic अलिंगसर्जन संबंधी
- Agate अकीक, अगेट
- Agemneses *Bio.* अकलत्व
- Agenda *Pol.* कार्यसूचि, पेशनासुं, अंजेन्डा
[Programme कार्यक्रम, प्रोग्राम.]
- Aggregate १ संग्रह, जथ्यो, समूह, राशि
२. अेकत्र, कुल
-fruit *Bot.* शुमखावालुं फल
- Aggressiveness अभियोग, आक्रमणशीलता,
आक्रमणकारित्व
- Agitation *Chem.* संक्षोभ, आंदोलन,
Pol. चलवल
- Agglomerate आग्नेयशिला जमावट
(Conglomerate जल अने कादवथी
शिला जमावट)
- Agnate (१) सगोत्री, पितृसंबंधी (२) संबंधित,
संकळायेल, अेक जात पितृसंबद्ध (प्राणीओने
अेग्नेट, अने मातापिता बंनेनो संबद्ध धरावनारने
कोग्नेट - Cognate)
- Agnosticism *Phil.* अज्ञेयवाद, संशयवाद
- Agonic lines *Math.* अकोणिक रेखा,
ध्रुवरेखा
- Agraphia *Med.* लेखनाघात
- Agronomics *Eco.* कृषि-अर्थशास्त्र, खेती-
वाडीनुं अर्थशास्त्र
- Agynous *Bot.* स्त्रीकेसरहीन, स्त्रीकेसर रहित,
अजनक
- Air हवा, वायु, *Mus.* राग, स्वर, - bath
हवापात्र - bladder *Zoo.* वायुकोथळी,
हवाकोथळी, वाताशय -cell *Ana.* वायुकोष,
हवाकोष -pump *Phy.* हवापंप, वातपूरक
-space वातस्थान -ship हवाओी जहाज
- Akin सजातीय, समानधर्मी, समगुणी
- Albino रंगहीन -albinism रंगहीनत्व
- Albumen *Zoo.* (ओीडानी) सफेदी, श्वेति,
अॅल्ब्युमन
- Alcohol *Chem.* मद्यार्क, मद्यसार,
अल्कोहोल, कोहल (सं)
- Alcor *Ast.* अरुन्धती (तारो)
- Aldebaran *Ast.* रोहिणी (नक्षत्र)
- Alexipharmic *Med.* विषहारक, विषमारक
- Algae *Bot.* जलशेवाल, लील, शेवाल वर्ग
- Algol *Ast.* ययाति नं. २ (तारो)
- Alimentary canal *Ana.* अन्ननली,
अन्नस्रोत, पाचननळी
-system पाचनतंत्र; पाचनपद्धति, पाचन-
संस्थान
- Alioth *Ast.* अंगिरस (तारो - सप्तर्षिमां)
- Aliped *Zoo.* पादपक्षी, पगपांखी
- Aliquant part *Math.* सशेषभाजक
- Alkahest *Chem.* सर्वद्रावक
- Alkali *Chem.* अल्कली, अल्क, अूस
(Acid अम्ल)
- Alkaline अल्कगुणयुक्त
- Alkaloid आम्लसंयोगी, अल्कलोअिड
- Allegory रूपक
- Allied series *Math.* सखी श्रेणी
- Allogamy *Bot.* परवशगर्भधारणा
(Autogamy स्वगर्भधारी)

- Allopathy *Med.* अल्लोपथी, रोगविरोधवाद
(Homeopathy रोगसमवाद, होमीओ-
पथी)
- Allotropy *Chem.* अनेकरूपता, बहुरूप-
शीलता
- Alloy *Chem.* मिश्र धातु
- Alluvium *Geo.* कांप
- Alpharad *Ast.* अक्षराभाद्रपद (नक्षत्र)
- Alpha-rays *Phy.* अ-किरणो, आल्फाकिरणो
- Altair *Ast.* श्रवण (नक्षत्र)
- Alternando *Math.* अेकान्तर प्रमाण
- Alternate *Math.* अेकान्तर, अेकान्तेक,
व्युत्क्रम
-angle अेकान्तरकोण, युग्मकोण
-current *Phy.* परावर्तीप्रवाह, सव्यापसव्य-
प्रवाह, शुलटसुलटप्रवाह, दिशाबदल प्रवाह,
अे० सी० प्रवाह
- Alternative विकल्प
-proof *Math.* वैकल्पिक प्रमाण
- Alternator विपर्यय यंत्र, परावर्तक, परावर्तित्र
ओल्टरनेटर
- Altimeter *Meteo.* अूंवाअीमापक
- Altitude *Phy.* अूंवाअी *Math.* अुच्छ्रय
- Alum *Chem.* फटकडी
- Aluminium (Al) *Chem.* अॅल्युमिनियम
- Alvelus *Ana.* वायुकोश
- Alwaid (Draco) *Ast.* स्पर्शमणी (तारो)
- Amalgam *Chem.* पारामिश्रण, पारदमेल
- Amalgamation *Chem.* पारवणी
- Amarantaceae *Bot.* अपामार्ग वर्ग, राज
गरानो वर्ग
- Amaurosis *Med.* अन्धापो, नेत्रतंतुमूढता
- Amber *Phy.* अंबर, केरबो
- Ambiguous संदिग्ध, मोघम, द्वि-अर्थी
- Amendment *Pol.* सुधारो
- Amenorrhoea *Med.* नष्टार्तव, बंधमासिक,
अनार्तव
- Amentum *Bot.* अुभयकेसरी मंजरी
- Ammeter *Phy.* वीजप्रवाहमापक, अेम्पमापक,
अेमिटर
- Amnesia *Med.* स्मृतिभ्रंश, स्मृतिहास
- Amnion *Ana.* गर्भवेष्टन, गर्भोदकावरण
- Amoeba *Bot.* अमीबा, अरूपी
- Amorphous अनियतरूप, आकारहीन *Geo.*
Chem. अस्फटिक, घाटशून्य, लोटरूप
- Amount रकम, जथो *Math.* व्याजमुद्दल,
राशि
- Ampere वीजप्रवाह अेकम, अॅम्पेरे, अम्प
- Amperage वीजप्रवाह
- Amperemeter वीजप्रवाहमापक, अेम्पमापक
- Amphiarthrosis *Ana.* अिच्छित चेष्टासंधि
- Amphibia *Zoo.* अुभयचर, द्विचर, जल-
स्थलचर
- Amphiscerca *Bot.* काचलीवालुं फल
- Amphoetric अुभयरूपी
- Amplifier *Phy.* कंपवर्धक, ध्वनिविस्तारक,
अेम्प्लीफायर
- Amplitude *Phy.* विस्तृति, कंपविस्तार,
आंदोलन विस्तार *Math.* कोणांक
magnetic — चुम्बक विस्तार
- Anabolism *Phys.* विधायकक्रिया, प्रक्रिय-
सर्जकक्रिया [Catabolism विघातक क्रिया,
अपक्रिया Metabolism परिक्रिया, जीवन-
क्रिया]
- Anacanthini *Zoo.* अकंटकी
- Anaesthesia *Med.* संज्ञारहितता, निश्चेतनता,
अचेतनता
- Anaerobe *Bio.* अवातजीव
- Analogy सादृश्य, तुलना
- Analyser *Chem.* विश्लेषक,
(Analyst पृथक्कार) [पृथकरण
- Analysis परिच्छेद *Chem.* विश्लेषण,
- Analytical geometry वैश्लेषिक भूमिति
- Anandrous पुंकेसरविहीन, परागकेसरहीन
- Anantherous परागकोषहीन

- Ananthous पुष्पहीन, अपुष्प, फूलरहित
 Anarchy Pol. अराजकता
 Anarthropoda Zoo. हीनसंधिपादी,
 असंधिपादी
 Anastaltic Med. रक्तस्तंभक, लोहीथंभक
 Anatomy शरीररचनाशास्त्र, व्यवच्छेदविद्या
 Anatropal ovule Med. अधोमुखी अंड
 Ancestral पैतृक, आनुवंशिक, परंपरागत
 Anchor Nav. लंगर
 Ancipital Bio. बेधारी, द्विधारी
 Adrenal gland Ana. वृक्कोत्तरीय ग्रंथि
 Androecium Bot. पुंकेसरबीज, पुंकेसरमंडल,
 पुंकेसरसंघ, नरवास (gynecium नारीवास)
 Androgynal Zoo. अुभयलिंगी, द्विजातीय,
 (द्विलिंगी = Bisexual)
 Andromeda Ast. देवयानी (तारामंडल)
 Androphore Bot. नरदंड (Gynophore
 नारीदंड)
 Anelectric Phy. बीजवाहक, विद्युतवाहक
 Anemometer Phy. वायुवेगमापक
 Anemophilous Bot. वात-परागित
 Anenterous Ana. अंत्रहीन, अंत्ररहित
 Aneroid Phys. निर्वायु, अनार्द्र -baro-
 meter निर्वायु हवाभारमापक
 Aneurism Med. धमनीदाह, धमनीनो सोजो
 Angina वेदना -pectoris हृदयवेदना
 -tonsillaris काकडावेदना
 Angiosperm Bot. संवृत्तबीज
 Angle Math. कोण [वि. प.] Acute -
 लघुकोण Adjacent-अुपकोण Alternate-
 युग्मकोण Complimentary-कोटिकोण
 Corresponding-अनुकोण Critical
 -क्रान्तिकोण Declination-ध्रुवकोण De-
 flection-वंकाणकोण Deviation-
 चलकोण Dip-नमनकोण Dihedral-
 द्वितलकोण Emergence-निर्गमकोण
 Eccentric-अुत्केन्द्रकोण Friction-
- धर्षणकोण Incidence-आपातकोण
 Exterior } - बहिष्कोण
 External }
 Included } - अंतःकोण
 Internal }
 Intrinsic-स्पर्शकोण Obtuse-गुरुकोण
 Plane-क्षेत्रकोण Reflex-विपरीतकोण
 Reflection-परावर्तनकोण
 Refraction-वलनकोण
 Right-काटखणो, मूलकोण Solid-घनकोण
 Supplementary-पूरककोण Vertically
 Opposite-अभिकोण
 Angular distance कोणीय अन्तर
 Anhydride Chem. अनार्द्र
 Anhydrous Chem. निर्जल, जळरहित
 Animalcule Bio. पोरा, क्षुद्रप्राणी
 Animal kingdom प्राणिसृष्टि, प्राणिकुल-
 वर्ग
 Animometer Phy. वायुवेगमापक
 Anion Phy. ऋण-आयन (Cation घन-
 आयन)
 Anisomeric Bot. विषमभागी (anisot
 विषम)
 Anisophilly विषम भिन्नपर्णत्व
 Anisostemonous विषमसंख्या पुंकेसर
 Ankle joint Ana. गुल्फसंधि, चुंटीसंधि
 Annual वार्षिक Bot. वर्षायु, वर्षजीवी
 Annuity वर्षासन, वर्षवृत्ति
 Annular Ast. कंकणाकार,
 Bot. वलयाकार -ring, वार्षिक काष्ठचक्र
 Annulate Bot. चक्रचिन्ह, वलयाकृति
 Annulus वर्तुल, चक्र
 Anode Phy. घनध्रुव, (घनाग्र, Cathode
 ऋणध्रुव, ऋणाग्र)
 -rays घनाग्र किरणो
 Antarctic circle Geog. दक्षिणध्रुववृत्त
 Antares Ast. पारिजात-ज्येष्ठा (नक्षत्र)
 Antecedent पूर्वगामी Log. प्रतिज्ञा वाक्य

- Antenna Zoo. स्पर्शसूत्र, दिशाशूल, जंतु-
स्पर्शेन्द्रिय, *Phy.* अन्टीना, अरीअल
- Anterior *Bot.* अग्रभाग, पूरःसर
- Anther *Bot.* परागाशय, परागकोष, पराग-
पिटिका, परागधर, परागपेटी-lobes परागखालुं
- Anthesis *Bot.* पुष्पविकार समय
- Anthophore *Bot.* पुंकेसर नलिका, पुंकेसरनी
दांडी
- Anthophyll *Bot.* स्त्रीपुष्प वर्ण
- Anthropology मानवशास्त्र, मनुष्यवंश विद्या
- Anthropometry मानवमापन विद्या, मनुष्य-
मापन विद्या
- Anticlockwise *Phy.* प्रतिघटी, वामवर्ती,
अवर्तुं (clockwise समघटी, सवर्तुं)
- Anticyclone *Geog.* प्रतिवंदोल
- Antidote *Med.* प्रतिविष, विषमारण
- Antilogarithm *Math.* प्रतिमान
- Antimony (Sb) *Chem.* अन्टीमनी
- Antinode *Ast.* प्रतिसंपात
- Antipathy विरोध, प्रतिभाव (समभाव
sympathy)
- Antipyretic *Che.* ज्वरांकुशक
- Antiquity *His.* पुरातत्त्वविद्या
- Antiseptic *Med.* जंतुनाशक, जंतुविरोधक,
अन्टीसेप्टिक
(Disinfectant जंतुनाशक
Germicide ")
Aseptic जंतुरहित)
- Antithesis प्रतिश्लेषण, प्रतिविधान, विरोध
- Antitoxin *Med.* प्रतिमद, केफनाशक,
विषनाशक
- Antitruagus *Ana.* प्रतिमेश
- Anus *Ana.* मलद्वार, गुदा
- Aorta *Ana.* महाधमनी, महारोहिणी
-valve कपाट, पडदो
- Apathy अज्ञासीनता, तटस्थता, विभाव
- Apellous *Ana.* त्वचारहित
- Apepsy *Med.* बदहजमी, अजीर्ण
- Aperture *Phy.* मुख, छिद्र, छेद - of a
lens तालव्यास -of a mirror
दर्पणमुख
- Apetalae *Bot.* अपटल वर्ग, Apetalous
पटलहीन, पुष्पमुकुटहीन
- Apex *Phy.* शिखा, शिखर, टोच
Bot. अणि, पर्णाग्र, टेरवुं
Ana. अग्रभाग; -of sacrum त्रिकमूल
- Aphelion *Ast.* सूर्योच्च (Perihelion
रविनीच, निम्नसूर्य)
- Apheliostropism *Ast.* सूर्यविमुखी
- Aphyllous *Bot.* अपत्री, अपर्णी, निष्पत्र,
पत्ररहित, पर्णहीन
- Apiary Zoo. मधपूडो, मधमाखनिवास,
मधुमक्षिकालय
- Apical *Bot.* अग्रस्थ, शिखरस्थ, अणिवालुं
- Apihelion *Ast.* सूर्योच्च
- Apoda Zoo. अपादी
- Apogee *Ast.* भूमि-शुच्च
- Apocarpus *Bot.* विलगनगर्भकोषी, छुटा
गर्भकोषवालुं
- Aponeurosis *Ana.* प्रस्तारक (स्नायु)
- A posteriori *Log.* अनुभवसिद्ध
(A priori अनुमानजन्य)
- Apparatus *Phy.* उपकरण, प्रसाधन, प्रयोत्र
- Apparent देखीतु, स्पष्ट,
-time *Ast.* स्पष्टकाल
- Apparition पडछाया, छाया *Ast.* तारोदय
- Appendage *Ana.* पुच्छ, अुपांग *Ast.*
अुपग्रह
- Appendicitis *Med.* अंत्रपुच्छदाह, वंक्षण-
विद्रधि, अेपेन्डीसाजिटीस
- Appendix परिशिष्ट *Ana.* अंत्रपुच्छ, अुपान्त्र,
अेपेन्डीक्स
- Apperception *Phil.* संवेदन, संज्ञान
- Apply (To) अरजी करवी *Med.*
लगाडवुं, चोपडवुं, *Law* लागु पडवुं-करवुं

- applied व्यवहारिक, औपपत्तिक, विनियुक्त, झुपयुक्त
- Apprehension भय, दहेशत, धास्ती *Psy.* ज्ञान, ग्रहण
- Approver *Law.* राजसाक्षी
- A priori Log.* प्रथम दृष्टिअे, सहज, तार्किक, अनुमानजनित
- Aptitude *Psy.* स्वाभाविक बलण, -योग्यता, लायकात, सामर्थ्य
- Aqua जळ, वारि, पाणी
- Aquarium जळचरघर, जळजसंग्रहस्थान, अेक्वेरियम
- Aquarius *Ast.* कुंभराशि
- Aquatic *Zoo.* जळचर
Bot. जळज, जळोत्पन्न
- Aqueous humour *Ana.* नेत्रजळ, तरलरस
- Aqueous rocks *Geo.* जळकृत खडको, जळजशिलाओ
- Aquila *Ast.* गरूड (तारामंडळ)
- Aquilon *Geog.* अुत्तरवायु
- Ara *Ast.* पीठ-पाट (तारामंडळ)
- Arbitrary नियमरहित, स्वच्छंडी, मनस्वी, निरंकुश
- Arbitration *Law* लवादी, मध्यस्थता (Adjudication अदालती फेंसलो)
- Arboreous *Bot.* वृक्ष संबंधी
- Arboretum *Bot.* वृक्षसमूह
- Arborization *Ana.* रक्त-केशिकांतुं चामर-भवन, (चामरजेवा गुच्छा)
- Archeology पुरातत्वविद्या
- Archipelago *Geog.* द्वीपसमूह
- Architecture शिल्पविद्या, स्थापत्य
- Arctic circle *Geog.* अुत्तर ध्रुववृत्त
- Arcturus *Ast.* स्वाति (नक्षत्र)
- Arcuate line *Ana.* धनुरेखा
- Area प्रदेश, विस्तार *Math.* क्षेत्रफळ
- Arenose पुलिनज, रेतीमां अुगतुं
- Areola *Ana.* बलय, वर्तुलाकार
- Argentum रजत, चांदी, सील्वर, रुपे
- Argentiferous रौप्य, रजतमय, चांदीवाळु
- Argillaceous *Geo.* माटीवाळो, मृत्तिकाबद्ध, मृदमय
- Arso *Ast.* नौका (तारामंडळ)
- Argon (A) *Chem.* आर्गन
- Arided *Ast.* बकपुच्छ (तारो)
- Aries *Ast.* मेषराशि
- Aristocracy *Pol.* १. अमीरशासन २. अुदात्तवर्ग
- Arithmetic mean *Math.* समान्तर मध्यक, गणितमध्य, समश्रेणीमध्य
-progression *Math.* गणितश्रेढी, समश्रेढी
- Arm *Phy.* भुज, बाहु. *Gen.* हाथ, हथियार
- Armature *Phy.* आर्मेचर (कवच) Drum -ड्रम आर्मेचर Ring -रींग आर्मेचर Winding -परिवेष्टन आर्मेचर
- Aromatic *Chem.* सुगंधित, अेरोमेटिक
- Arrangement गोठवण, प्रबन्ध
- Arrester (lightning) बीजवाहक, बीज-वाहित
- Arroroot *Bot.* आरारूट, तपखीर लोट; खेळ, आर
- Arrowshaped *Bot.* मळाकार
- Arsenic (As) *Chem.* आर्सेनिक, सोमळसत्त्व
-oxide सोमळ
Red -मनशील
- Arterioles धमनिका प्रतौना
- Arteriosclerosis धमनीजडता, धमनी जडीभवन
- Artery *Ana.* धमनी, रोहिणी, (Vein-शिरा capillaries केशिका)
- Arthropoda *Zoo.* सन्धिपादी, संधिपगा
- Arthritis *Ana.* सन्धिदाह, सांधानो दुखावो

- Asbestos **असबेस्टॉस**
- Ascending axis **Bot.** आरोही अक्ष
-order **Math.** आरोहीक्रम
- Ascension **Ast.** आरोहण
-oblique कान्त्यांश
-right विषुवांश
- Ascorbic acid **Chem.** ऐस्कॉर्बिक ऐसीड,
रक्तपित्तजनक आम्ल
- Asco-spore **Bot.** धानी-बीजाणु
- Asexual अजातीय, अलिंगी, अमैथुनी, अयौन;
-method अमैथुनी पद्धति
-reproduction अमैथुनी अुत्पत्ति,
अमैथुन-प्रजनन, असंभोगजनन
- Aspect दृष्टि, दृश्य, देखाव
- Aspermatous **Bot.** बीजरहित, अबीज
- Asperous **Bot.** कठोरस्पर्शी
- Asphyxia मूर्च्छा, श्वासवरोध
- Aspirator **Phy.** वायुशोषक, वायुशोषित्र,
हवाशोषणियुं
- Aspirin ऐस्पीरीन
- Assay **Chem.** कस, चोकसी, पृथकरण
- Asset **Eco.** मिलकत, पुंजी, मालमत्ता,
धनमाल
(-capital मूडी -wealth संपत्ति) liquid
-हाजर धन
- Assimilation स्वीकरण, अेकीकरण, आत्मी-
करण, आत्मीभवन, सांगीकरण, अभिशोषण,
आत्मलयन -of food अन्नपाचन
- Association संगठन, मंडळ **Psy.** साहचर्य,
संगति -of ideas **Psy.** विचारसंगति,
विचारोनुं साहचर्य
-areas **Ana.** संयोजक क्षेत्रो
- Assumption स्वीकृत मान्यता, मान्यता
- Astatic **Math.** स्वतंत्र, आ
- Asterism **Ast.** तारापुंज
- Astigmatism **Ana.** वक्रदृष्टि, असमत
- Astral body **Psy.** सूक्ष्मदेह, लिंगशरीर
- Astringent कषाय, तुरं
- Astrolabe **Ast.** वेधयंत्र, नक्षत्रयंत्र
- Astrology जोषविद्या, ज्योतिर्विद्या
- Astronomy खगोलविद्या
- Astrope **Ast.** अंबा (तारो)
- Asymmetric **Math.** असमप्रमाण, असम,
समतारहित **Bot.** असमरूप
- Asymtote **Ast.** अुपगा, स्पर्शकल्परेखा,
असंपातरेषा
- Asymptotic अुपगम्य
- Atheism **Phil.** निरीश्वरवाद, अनीश्वरवाद
- Atlas **Geog.** नकशापोथी, अेटलास **Ana.**
शेषमणि, शिरोधर
- Atmometer **Phy.** बाष्पमापक
- Atmosphere **Phy.** हवामान, वातावरण
- Atmospheric pressure हवादाब
- Atmospherics **Met.** हवाक्षोभ
- Atoll परवाळानो बेट, अटोल
- Atom **Phy.** परमाणु (Molecule अणु
Particle कण)
- Atomic weight **Chem.** परमाणुभार
- Atomizer **Med.** विच्छेदक, कणदानी
- Atonic शक्तिविहीन
- Attachment **Psy.** आसक्ति, अनुराग, प्रेम
Pol. जोडाण **Law** जप्ती, टांच
- Attention **Psy.** ध्यान, लक्ष (Concentra-
tion अेकाग्रता, संकेन्द्रितता)
- Attestation **Law** साक्षी, साख
- Attraction **Phy.** आकर्षण, खेंचाण
(Repulsion अपकर्षण, हठाण)
- Attribute गुण, धर्म, स्वभाव
- Atrophy **Med.** गात्रशोषण **Zoo.** गात्रलोप,
अंगलोप
- Audibility **Phy.** श्रवणीयता
- Auditory nerve **Ana.** श्रवणतंतु
-tube **Ana.** श्रवणनळी
- Auricle **Ana.** हृदयनो मूर्ध्वांशय, कर्णिका
Left - डाबो०, सैव्य०
Right - जमणो०, दक्षिण०

- Auriga *Ast.* ब्रह्ममंडळ, सारथि (तारामंडळ)
 -Delta *Ast.* प्रजापति (तारो)
 Aurora *Ast.* अरुणप्रकाश
 Auster *Geog.* दक्षिणवायु
 Authority *Pol.* (१) सत्ता, अधिकार
 (२) सत्तावाळा, अधिकारी *Log.* (१) प्रमाण
 (२) प्रमाणपुरुष
 Autocracy *Pol.* आपखुदतंत्र, निरंकुश
 शासनपद्धति
 Autoclave ऑटोक्लेव [वराळनो अतिदाब
 शुभ्रजावनाहं यंत्र]
 Auto-erotism *Psy.* स्वदेहकामुकता
 Automatic स्वयंगतिक
 Autonomy *Pol.* स्वराज्य, स्वशासन
 Provincial - प्रांतिक.
 Autophagi *Zoo.* स्वपोषक
 Auto-plaster शीर्णांगसंधान.
 Autopsy मृतछेदन.
 Autotrophic *Bot.* स्वफलित, स्वयंजीवी
 Auto-suggestion *Psy.* स्वसूचन, आत्म-
 सूचन

B

- Bacca *Bot.* रसालफळ, अनष्टिला, मज्जागर्भी
 Baccate *Bot.* रसालफळसदृश
 Bacillus *Bot.* सूक्ष्मजंतु, दंडाणु, बेसीलस
 Back पृष्ठ, पीठ - bone पृष्ठवंश, पृष्ठअस्थि,
 पीठबळ - ground पृष्ठभाग, पृष्ठभूमि, पश्चाद्
 भूमिका - pressure झुलटदाब, प्रतिदाब.
Psy. Backwardness विलंबित विकास.
Psy. Backward pupil विलंबितगति-
 शिष्य, ठोठ निशाळीओ
 Bacteria *Bio.* जीवाणु, वेत्राणु, बेकटेरिया,
 अेककोशीजंतु; वेत्रांकुरो, कीटाणु
 Bacteriology जीवाणुविज्ञान, जीवाणुविद्या,
 जंतुविद्या, कृमिंतंत्र -logist जीवाणुवेत्ता,
 जंतुवेत्ता - phage जंतुनाशक, जंतुहन
 Baking powder भुंजन पावडर, भुंजन चूर्ण
 Balance *Phy.* तुला, त्राजतुं, कांयो, बेलेन्स
 Beam of a - तुलादंड
 Hydrostatic - जलतुला
 Spring - कमानकांयो Torsion - वळकांयो
 - wheel बालचक्रकर [वडियाळ], बलचक्र,
 तुलाचक्र
 - of mind *Psy.* मानसिक समता,
 मननी समतुला
 - of power *Pol.* बळनी समतुला,
 सत्तानी समतुला
 - of trade *Eco.* वेपारतुला, वेपारतुं
 सरवैयुं, वेपारपुरांत
 - sheet *Acc.* पुरांतनासुं, बेलेन्सशीट,
 सरवैयुं
 Balanced diet *Med.* युक्त आहार,
 समतोल खोराक

- Ball and socket joints *Ana.* कन्दुक-भुल्लखल-सन्धि, गोखलावाला सांधा
 Ball-bearing गोलकयुक्त, गोलीवाळुं
 Ballistics अन्नविद्या, दूरवेधीशास्त्र
 Ballot *Pol.* गुप्तमतदान, मतगुटिका, मत-चिट्ठी, बॅलट
 Balsam *Bot.* बालसम वृक्ष, बालसम रस
 Balsuta *Bot.* दाडिम जातिनां फल, रसाल-बीजावरणयुक्त फल (दाडिम)
 Baluster *Arch.* गराद, थांभली
 Band पट, पटी *Phys.* वर्णपट, वर्णावलि
 Bank *Geo.* तट, तर, *Eco.* पेढी, बँक, धनसंस्था, -Deposit जमा, डीपोजीट, Saving - बचतबँक
 Banner पताका, धजा
 Bar दंड *Law* वकीलमंडळ; न्यायसभा, Single - अकेरदंड Double - द्विदंड *Geo.* बंध
 Bar of limitation *Law* मुदतनो बाध
 Barbate *Bot.* दाढीवाळुं
 Barbed डबल हुकवाळुं
 Barbellate *Bot.* नानी पींछी जेवुं
 Bare *Bot.* निष्पत्र, नग्न
 Barium (Ba) *Chem.* बेरियम
 Bark छाल, कवच, वल्कल, बाह्य त्वचा
 Barograph *Phy.* वायुभार लेखक, हवा-दाब लेखक
 Barometer *Phy.* वायुभारमापक, हवाभार-मापक, पाराशीशी, बॅरोमिटर
 Barometry *Phy.* वायुभारमिति, हवाभारमिति
 Basal तलस्थ, मूलगत, मौलिक
 -metabolism मौलिक प्रक्रिया
 Base पायो, आधार, पीठ, तल, मूल. *Math.* पायो, आधाररेखा, अधोरेखा *Chem.* अलकली, बेस, पीठ
 Basic मूलगत, पायानुं, तलगत *Chem.* भास्मिक, अलकलीय
 Basidiospore *Bot.* प्रकणी
 Basifixed *Bot.* अधःस्पर्शी, मूल लग्न, तळीअेथी वळ्णेलुं
 Basin *Phy.* भांड, कुंडी, Catchment-जलसंग्रह प्रदेश
 Bast *Bot.* रेषाल छाल; रसवाहक त्वचा, - fibre छालतंतु, पेशीजाल
 Bath स्नान, तपामणुं, पात्र, तापनयंत्र, Air-हवाणुं तपामणुं Sand - रेतीनुं Water - पाणीनुं - room स्नानगृह, बाथरूम
 Battery कोषावलि, पुट्यावलि, बॅटरी High tension - तेज कोषावलि, तेज बॅटरी Low tension - मंद को०, मंद बॅ० Primary - प्राथमिक को०, प्राथमिक बॅ० Secondary - गौण को०, गौण बॅ० Voltaic - वोल्टेभीक को०, वोल्टेभीक बॅ०
 Beaded *Bot.* मालाकार, बेरखा के माला जेवुं
 Beaker *Chem.* प्याळुं, बीकर
 Beam (१) दांडी, आधारपट्टी; (२) दंड -balance दंडतुला, दांडीत्रांजुं -of rays किरणावलि, किरणदंड
 Bear *Zoo.* रीछ Great - *Ast.* सप्तर्षि Little - ध्रुवमत्स्य, शिशुमार
 Becoming *Psy.* प्रगतिक्रम
 Bed *Med.* पथारी *Geo.* स्तर, स्तरस-मुच्चय -pan मलपात्र
 Bees wax मधुमीण, मीण
 Behaviour वर्तन, आचरण, चेष्टा *Psy.* चेष्टा, मानसवर्तन, वर्तन, आचरण -ism वर्तनवाद. -ist वर्तनवादी
 Belief *Psy.* मत
 Bell घंट, घंटडी Electric - वीजघंट -flower घंटाकार फूल -jar हांडी, बेलजार -shaped घंटाकार

- Belligerent *Pol.* युद्धप्रवृत्तराष्ट्र, युयुत्सुदेश
 Bellows *Phy.* धमण
 Hydrostatic - जलधमण
 Belt (१) पट्टे *Geog.* (२) कटिबंध
 -of Calms निर्वात कटिबंध
 -of Jupiter बृहस्पति कटिबंध
 Beneficiary *Law* हिताधिकारी, हित
 धारण करनार
 Benign *Med.* शुभ सौम्य, (Malign
 घातक, दुष्ट)
 Bent tube *Phy.* वक्रनली
 Bequest *Law* वसियत
 Beryllium (Be) *Chem.* बेरीलियम
 Beta rays *Phy.* ब-रश्मि, ब-किरणो, बिटा-
 किरणो
 Betulaceae *Bot.* भूर्जपत्रवर्ग
 Bevel विषम कोण; तिर्यक् कोण - Bevelled
 edge वांकी, आढी धार
 Biacid *Chem.* द्वि-अम्ल, दोतेजाव
 Biantheriferous *Bot.* adj. द्विकेसरग्रंथी
 (ग्रंथि+अन्त्र)
 Biarticulate *Bot.* द्विसंधियुक्त, बे सांधावाळं
 Bias पक्षपात, पूर्वग्रह
 Biauriculate *Bot.* बे काननी बुट जेवुं,
 द्विकर्णप्रान्तीय
 Biascal *Math.* द्विअक्षी, द्विधारीय
 Bibasic *Chem.* द्विभास्मिक, द्विधातुगुणी
 Bibliography संदर्भग्रंथ, ग्रंथसूचि
 Bicallos *Bot.* बे अतिकठिन स्थानवाळं
 Bicameral system *Pol.* द्विधारासभा
 पद्धति
 Bicapsular *Bot.* द्विवीजकोपी
 Bicarinate *Bot.* बे होडीवाळं
 Bicarpellate *Bot.* द्विवीजांडकोशी
 Bicellular *Bio.* द्विकोशी
 Biceps muscle *Ana.* द्विचिरस्नायु,
 बाहुपिंडस्नायु
 Biciliate द्विपक्ष्म
 Bicipital *Bot.* द्विशीर्षविभागित, द्विशीर्षयुक्त
 Bicollateral *Bot.* द्विसंलग्न
 Biconcave *Phy.* शुभयान्तर्गोल
 Biconjugate *Bot.* बे जोडीवाळं, द्वियौगिक
 Biconvex *Phy.* शुभयबाह्यगोल
 Bidentate *Bot.* द्विदंतक
 Biennial *Bot.* द्विवर्षायु, द्विवार्षिक, बे वर्ष-
 जीवी
 Bifarious *Bot.* बे हारमां गोठवायेळं,
 द्विश्रेणियुक्त
 Bifilar *Bot.* द्विरेषी
 Bifoliate *Bot.* द्विपर्णी, द्विदलयुक्त
 Biforate *Bot.* द्विछिद्री, बेछिद्राळ
 Bifurcated *Bot.* द्विभाजित, द्विशाखी
 Bifurcation *Bot.* द्विभाजन, द्विमार्गीकरण,
 दुभागवणी
 Bijugate *Bot.* द्विजोडीधारी
 Bilabiate *Bot.* दिओष्ठी
 Bilamellate *Bot.* द्विपटधारी
 Bilateral *Bot.* द्विपार्श्विक, द्विपक्षी, दोतरफी
 -symmetry द्विपक्षी समता
 Bile *Ana.* पित्त
 -capillary पित्तकेशिका
 -production पित्त जनन, पित्त-स्रुत्पादन
 Bill हूँडी, खत, आंकडो *Zoo.* चांच *Pol.*
 खरडो
 Billiary canal *Ana.* पित्तनली, पित्तघ्नोत
 Bilobed *Bot.* द्विखंडित
 Bilocular *Bot.* द्विकोपी, द्विपेशीयुक्त
 Bimetallism *Eco.* द्विधातुवाद
 Bimolecular *Phy.* द्वि-अणुक
 Binary *Bot.* बन्बेमां; द्विभागशील, द्विध,
 द्विमय, द्विगुण
 -fission *Bio.* द्विखंडन - compound
 द्विमूलसंयोजन
 Binet Simontest *Psy.* बीने-सीमन निकर्ष
 Binocular *Phy.* द्विनेत्री *N.* दोनाळी
 दूरचीन

- Binomial *Math.* द्विपद, द्विनामी
 -equation द्विपदसमीकरण
 -expression द्विपदी; द्विपदशक्ति
 -nomenclature *Bio.* द्विनाम पद्धति
 -theorem द्विपद सिद्धांत
- Biochemistry जीवनरसायन, सजीव रसायन
- Biogenesis *Bio.* जीवजनन, जीवात्, जीववाद, जीवपरंपरा
- Biological जैव, जीवाश्रित
- Biology जीवविद्या, जीवविज्ञान,
- Biometry जीवनमापनविद्या, जीवनमिति
- Bioplasm *Bot.* जीवरस=Protoplasm
- Bioscope जीवदर्शक
- Biotic जैविक
- Biparous *Bio.* जोडजननी, जोडजणती, युग्मप्रसवी
- Bipartite *Bot.* द्विभागित, द्विविभाग
- Biped *Bio.* द्विपादी, बेपयुं
- Biperipinnate *Bot.* द्विपक्षाकार
- Bipetalous *Bot.* द्विदली
- Bipinnate *Bot.* द्विभ्रमन, द्विपक्षभूत
- Biplane *Phy.* द्विपांखी विमान
- Biplicate *Bot.* वे वखत साथे वळेळुं, द्विवेळित
- Biprism *Phy.* द्विपार्श्व
- Biquadratic equation *Math.* चतुर्घात समीकरण, द्विवर्गात्मक समी०
- Bird *Bio.* पक्षी, विहंग Bird's eye view विहंगावलोकन
- Birth-control *Med.* गर्भनिरोध, संतति-नियमन, जनननिरोध -mark जन्मलांछन -rate जन्मप्रमाण
- Bisect *Math.* द्विभाजयुं, द्विछेदयुं, दुभागयुं
 Bisection - द्विभाजन, समभाजन
- Bisector द्विभाजक, समभाजक, अर्धक
- Biserial *Bot.* वे द्वारवाळुं
- Bisexual *Bio.* उभयलिंगी
- Bismuth (Bi) *Chem.* विस्मथ
- Biternate *Bot.* द्वि-त्रिपक, द्विगुणत्रिदल
- Bivalent *Chem.* द्विसंयोजी, द्विमात्री, दुहथियुं
- Bivalve *Zoo.* द्विपुट
- Bladder *Ana.* क्रोथळी, आशय Gall — पित्ताशय Urinary — मूत्राशय
- Blade *Bot.* पान, पत्र, दल, फलक
 -bone *Ana.* स्कन्धास्थि
- Blast *Bot.* पवन; विनाशक हवा; सुरंग तोड
 -furnace वातभट्टी
- Bleach *Chem.* निखारयुं, उपटायुं, निरंगयुं
- Bleaching powder *Chem.* निरंगक — रंगनाशक — शुभ्रक — चूर्ण, ब्लीचींग पावडर
- Blind अंध, पटल, पडदो colour — रंगान्ध, वर्णांध - spot *Phy.* अंधभाग, प्रकाशहीन स्थान, अतेज बिन्दु
- Blizzard बरफयुं तोफान, हिमवात प्रकोप
- Blockade *Pol.* नाकाबंदी
- Blood *Ana.* रक्त, रूधिर, लोही
 -vessel रक्तवाहिनी
 circulation of — लोहीयुं भ्रमण, रूधिरपरिवहन, रक्ताभिसरण
- Blood pressure *Med.* रक्तदाब, लोही-दाब, लोहीयुं दबाण
- Bloom *Bot.* छारी [पान अने फल सुपरनी]
- Blue vitriol *Chem.* मोरथुथु, तांबानो सल्फेट
- Body *Phys.* पिंड, वस्तु. *Med.* शरीर, डिल, देह, काया, अंग, बदन
- Boiling point *Phy.* सुत्कलनबिंदु, बुदबुदांक, अूकळबिंदु, बोअीलिंग पोअीन्ट
 B. P.
- Bole *Bot.* स्कंध
- Bolometer *Ast.* तेजमापक, *Phy.* बीज सुष्मामापक

- Bonafide *Eco.* विश्वासलायक, विश्वसनीय, प्रामाणिक *Pol.* शुद्धबुद्धि
- Bone-ash. अस्थिभस्म
-marrow *Ana.* मज्जा, मज्जातत्त्व
- Bony labyrinth *Ana.* अस्थिगहन
- Borax *Chem.* टंकणखार
- Boracic Acid-(Boric Acid) टंकण-अम्ल, बोरीक अेसीड
- Boron (B) *Chem.* बोरॉन [मिञ्जविद्या]
- Botany वनस्पतिशास्त्र, वनस्पतिविज्ञान, शुद्ध-
- Bounty *Eco.* भुत्तेजक मदद, सहाय
- Bowels *Ana.* आंतरडा, अंत्र, कोठा
- Brachy *Bot.* नानी, टूँकी -carpus. स्वल्पफली -cephalic *Bot.* लघुशीर्षी, लघुकपाली -sterous *Bot.* लघुपत्री
- Brachyura *Zoo.* लघुपुच्छी
- Bracket कौंस, *Ana.* ढांकणी *Phy.* टेको, आधार, बँकेट
- Bractea *Bot.* झुपपत्र, निपत्र, पुष्पपत्र
- Brain *Ana.* मगज. *Psy.* मस्तिष्क
-fag *Psy.* मनोग्लानि, मनःकलांति
-folds मगजनां पड -matter मगजनुं द्रव्य
- Branch *Bot.* शाखा, डाली, स्कन्ध, झुपशाखा — branching शाखाप्रबन्ध
- Branchiopoda *Zoo.* पत्रपादी
- Branchlet *Bot.* शाखा, स्वल्पशाखा
- Brassage *Eco.* टंकणमूल्य, टंकणामणी, टंकशाळी, टंकामणी
- Breadth *Math.* पहोळाअी
- Breaker *Geog.* महातरंग
- Breaking up *Chem.* विभाजन, त्रोटन
- Breast वक्षस्थल, छाती, स्तन. -bone वक्ष अस्थि
- Breathing श्वसनक्रिया, श्वास, श्वासोच्छ्वास
- Breeze *Geog.* लहरी, समीर, वायु Land - जमीनवायु, जमीनलहरी Sea - समुद्रवायु, समुद्रलहरी
- Brick ऑँट, भिष्टका. -field ऑँटवाडो
-layer कडियो, -maker कुंभार
- Bridge पुल, दादरो, सेतु *Ana.* नासिका-सेतु, नासिकादंड [कांटा]
- Bristle *Zoo.* जाडा वाल, रोम, *Bot.* शल्य,
- Brittle *Phy.* बरड, भिदुर
- Broad पहोळे, विशाल, विस्तृत; Broad-cast वायुप्रवचन, ब्रॉडकास्ट, ध्वनिक्षेपण
- Bromine (Br) *Chem.* ब्रोमिन [नलिका]
- Bronchi *Ana.* क्लोम, श्वासनाली, श्वास-
- Bronchitis *Med.* कंठनालीदाह, क्लोम-नालीप्रकोप, श्वासनाली रोग
- Brown कथ्याअी, बदामी, तपखीरी, कपिल
- Brownian movement ब्राझुनीअन गति
- Bryology *Bot.* शेवाळविद्या
- Bryophyllum *Bot.* पणजा [शेवाळवर्ग]
- Bryophyta *Bot.* द्विअंगी वनस्पति,
- Buccal cavity *Ana.* मुखगुहा
- Buccinator *Ana.* कपोलिका पेशी
- Bud *Bot.* कलिका, कळी, मुकुल
flower - पुष्पकलिका leaf — पत्रकलिका
- Budget अंदाजपत्र, बजेट [गोलक]
- Bulb *Bot.* कंद, गांठो *Phy.* गोळो, बल्ब,
- Bulbiferous *Bot.* कांदावाळो
- Bulblets *Bot.* जमीननी बहार आवेला नाना कंद [स्थूलता]
- Bulk *Phy.* आयतन, घनफल, आकार,
- Bundle समूह, भारो, पुंज, गुच्छ - of rays *Phy.* रश्मि समूह
- Bunsen burner बन्सन बरनर, बन्सन-दीप — ज्वालक
- Buoyancy *Phy.* तारकता, झुत्पलाविता, तरणशक्ति [शासन]
- Bureaucracy *Pol.* नोकरशाही, अधिकारी-
- Burn बल्लुं, दाह, ज्वलन, डाम
- Bursac *Ana.* कोथळी
- Butter माखण, मस्को, नवनीत

Buzzer *Phy.* गुंजन यंत्र
Bye-election *Pol.* पेय चुंटणी

—law पेटानियम, सुपनियम —product
Eco. आडपेदाश, पेदापेदाश

C

Cable दोरडुं, वीजसंदेश, केबल
Cacogenic *Psy.* दुष्प्रजनन, कुप्रजनन,
जातिद्रास [cacos=दुष्ट, कु; Eugenic
सुप्रजनन]
Cadre वर्ग, श्रेणि [गलनशील
Caducous *Bot.* पूर्वपाती, अस्थिर, शीघ्र-
Caecum *Ana.* अंधांत्र, सुडुंक
Caespitose *Bot.* गुच्छी, हरितगुच्छ
Calamus *Bot.* (१) नेतर (२) वेतस वर्ग
(३) वेत्र
Calathiform *Bot.* प्यालाकार, चषकाकार
Calcarate *Bot.* सपुच्छ, पुच्छयुक्त
Calcareous *Chem.* चुनावाळुं, चूनेदार,
चुनाळुं
Calceolate *Bot.* स्लीपर जोडाना आकारना
Calcimeter *Chem.* चूनामापक
Calcination *Chem.* भस्मीकरण, पाक,
शेकवणी
Calcite आरसजुं स्फटिक रूप
Calculation *Math.* हिसाब, गणतरी
Calculus *Math.* कलनशास्त्र
Differential — चलनकलन, सूक्ष्मकलन
Integral — चलराशिकलन, समासकलन
Med. पथरी, अश्मरी
Calendar तारीखियुं, पंचांग, कॅलेन्डर
Calibre (१) शक्ति, मानसशक्ति (२) कक्षा,
बुद्धिकक्षा *Math.* गाळो, व्यास
Calibration *Math. & Met.* क्रमांकनिर्णय,
परिमाणमापन, अंकशोधन [दुर्लेखन
Calligraphy सुलेखन Cacography
Callipers *Phy.* व्यासमापक, कॅलिपर
Callose *Bot.* स्थूलविभागी, खरीभूत, जाडी
Calms of cancer *Geog.* कर्कमंडळ

Calomel *Chem.* रसकपुर, मर्क्युरस
क्लोरायडीड [प्रमाण
Calorie *Phy.* शुष्मांक, कॅलरी शुष्णतामापक
Calorimeter *Phy.* शुष्णतामापक, शुष्णता-
मापक, तापमापक
Calx *Chem.* (१) कळीचूनो (२) धातुनी खाख
Calyciflorus *Bot.* वृन्ताश्लेषी
Calycine *Bot.* वृन्तीय, पुष्पबाह्यकोशीय
Calyptra *Bot.* अधिपान, टोपी
Calyx *Bot.* वज्र, वृन्त, पुष्पकोष, टोपी-
पुष्पबाह्यकोष
Cambium *Bot.* सुत्पादककोष, वर्धिष्णुथर,
जीवनथर, मध्यथर, जनकपेशी
Camera केमेरा, छवीयंत्र
Campanulate *Bot.* घंटाकार [वाकमुखं
Campylotropous *Bot.* वक्र, धनुर्मुख,
Can पात्र, वासण
Canal *Met.* नालि
Canaliculate *Bot.* धाराफल, रेखाफल
Cancel रद्द करतुं [Ast. कर्कराशि
Cancer *Med.* केन्सर रोग
Candidate सुमेदवार
Candle-power *Phy.* वत्तीशक्ति,
प्रकाशशक्ति
Canescent *Bot.* राखोडी जेवो
Canthus *Ana.* नेत्रकोण, नयनोपांत, अपांग
Capacity (१) शक्ति, (२) धारणशक्ति,
ग्रहणशक्ति, (३) क्षमता, (४) समासशक्ति
Law (कायदेसर) योग्यता, लायकात
Capillaceous *Bot.* केशाकार
Capillament *Bot.* केशर, तंतु
Capillary *Phy. Adj.* केशीय *Ana.*
केशिका, केशवाहिनी, केशनलिका
— attraction *Phy.* केशाकर्षण

- Capital *Eco.* मूडी, पूंजी, मूलधन
 Capitalism मूडीवाद, पूंजीवाद
 Capitata *Bot.* टांरुणीना माथा जेवुं
 — inflorescence पुष्पगुच्छ
 Capitulum *Bot.* गुच्छ, स्तवक, पुष्पशेखर
 Capsular *Bot.* शिबसदृश, स्फोटशील
 Capsule *Bot.* संपुट, बीजकोश, शिग,
 संयुक्तशिबी
 Carbon *Chem.* कार्बन - assimilation
Bot. कर्बमीलन, कर्बग्रहण, प्रकाशसंयोग,
 अंगार अेकरसता
 Cardiac *Ana.* हृदय संबंधी
 Cardinal मुख्य, प्रधान *Ast.* मूलभूत,
 आधारभूत
 Carding *Eco.* पींजण, पींजणी
 Cardiogram *Med.* हृदयक्रियालेखन
 Caricature (१) अतिकथा, (२) अतिचित्र,
 (३) ठट्टाचित्र
 Carina *Bot.* नौका, नौतल
 Carinate *Bot.* नौकाकार, नावडीआकारी
 Cariopsis *Bot.* प्रियंगु, तृणधान्य फल,
 शूक्रफल
 Carneous *Bot.* अल्परक्त, मांसरंगी
 Carnivora *Zoo.* मांसभक्षी, मांसभुक्त,
 मांसभोजी [कांडाना हाडकां
 Carpal bones *Ana.* कांडानां अस्थि,
 Carpel *Bot.* बीज अंडकेसर, स्त्रीकेसरदल,
 गर्भनलिका, गर्भकोष
 Carpology *Bot.* फलविभागविज्ञान
 Carpospore *Bot.* फलरेणु, फलदंड
 Carpus *Ana.* कांडातुं हाडकुं
 Cartesian diver *Phy.* मरजीवो, निमज्जक
 Carotid *Ana.* रुक, कण्ठीय, गलीय
 Cartilage *Ana.* कोमलास्थि, तरुणास्थि,
 तरुणकास्थि [अुपहासचित्र
 Cartoon ठट्टाचित्र, व्यंगचित्र, कटाक्षचित्र,
 Caruncle *Bot.* बीजडाघ
- Caryophyllaceous *Bot.* लवंगाकार
 Case (१) पेटी, (२) किस्सो, (३) मुकद्दमो,
 (४) विभक्ति
 Cast (१) भरवुं, (२) मरेळं, ढाळ पाडेळं
 Caste ज्ञाति, जाति
 Casting भरतर, ढाळण
 Casting vote *Pol.* विशिष्टमत, निर्णया-
 त्मक मत
 Castration *Med.* वृषण बन्धनो छेद,
 [खसीकरण
 Casuistry *Phil.* मिथ्यावाद
 Catabolism *Bio.* विभाजन क्रिया, विध्वंसी
 क्रिया, अपक्रिया, अपचय (Anabolism
 सर्जकक्रिया, चय Metabolism परिक्रिया,
 चयापचय)
 Catalepsy *Geog.* अपवायु, तटस्थवायु
 Catalogue सूचिपत्र, बोधपत्र, यादी, केटलोग
 Catalyser अुद्दीपक, सहायक
 Catalysis *Chem.* अुद्दीपन, अुत्प्रेरण, सहाय-
 क्रिया [निर्देशक
 Catalyst *Chem.* अुत्प्रेरक, अुद्दीपक,
 Cataphyllary *Bot.* वल्कपत्र
 Cataract *Med.* आंखनो मोतियो
Geo. जलप्रपात, घोघ
 Category वर्ग, जाति, कोटि
 Catenate *Bot.* मालाकार, लगोलग
 Catharsis *Psy.* शोधनक्रिया
 Cathartic *Med.* रेचक
 Catheter *Med.* मूत्रसळी, पेशाबसळी
 Cathode *Phy.* ऋणध्रुव, ऋणाग्र (Anode
 धनध्रुव, घनाग्र) - rays ऋणकिरणो
 Cation *Phy.* धनयन, ध्रुवायन
 (Anion : ऋण-आयन Ion : आयन
 Catkin *Bot.* तालजटा, शीघ्रपतिष्णु
 Caudate *Bot.* पुच्छाग्र
 Caudex *Bot.* तालस्कंध, शाखाहीनस्कंध
 Caudicle *Bot.* पुष्परजनिधि, पिंडनाल

- Caulescent Bot.* स्क्रन्धमय, सस्क्रन्ध
Caulicle Bot. बालस्क्रन्ध, स्क्रन्धक, डांखली
Caulocarpic Bot. बहुवर्षायु, दरवर्षे फल आपनारं
Cause कारण, *Efficient* — निमित्तकारण, *Material* — सुपादानकारण, सुत्पादनकारण
 -of action *Law* दावानुं कारण
Causeway बांध, सेतु, बांध
Caustic Chem. दाहक, कॉस्टीक - potash
 •पोटाश - soda •सोडा
Cauterisation दहन, जलन, डामण
Cavity Ana. गुहा, कोटर, *Bot.* खात
Celestial Ast. (१) आकाशगामी, गगनगामी
 (२) खगोलीय, खगोलस्थ (३) दीव्य
 -distance आकाशीय अंतर
Cell Ana. कोष, पिंड *Phy.* सेल, बॅटरी, कोठी
Bot. -division कोष विभाजन
 -formation कोष घटना - fusion कोषमीलन, कोषसंयोग - sap कोषरस, पिंडरस
 -tissue कोषतंतु - wall कोषकवच, कोषभित्ति, कोष्ठावरण
Celluloid कचकडुं, सेल्युलोडीड
Cellulose Bot. काष्ठतंतु, काष्ठक, सेल्युलोस, भित्तिद्रव्य
Censor Psy. आत्मनियामक — ship
Psy. आत्मनियमन
Census वसती गणतरी
Centiflorous Bot. शतपत्री, सो पांदावाळुं
Centigrade शतांशमापक, सेन्टीग्रेड
Centipede Zoo. शतपादी, कानखजूरो
Central मध्यस्थ, केन्द्रीय, मध्यवर्ती
Centre मथक, मध्य *Math. & Phy.* केन्द्र, मध्यबिन्दु, नाभि - of bouyancy तारणकेन्द्र - of curvature वक्रताकेन्द्र, वर्तुलमध्य - of gravity गुरुत्व मध्यबिन्दु, गुरुत्वकेन्द्र - of pressure दाबकेन्द्र, भारकेन्द्र - of similitude सजात्यकेन्द्र
Circum — परिकेन्द्र *Ex* — बहिः केन्द्र
In — अंतः केन्द्र *Radical* — मूलकेन्द्र
Centric Bot. नलिकाकार, शलाकाकार
Centrifugal Phy. केन्द्रापगामी, केन्द्र-
 त्यागी, केन्द्रोत्सारी, केन्द्रविमुख
Centripetal Phy. केन्द्रगामी, केन्द्राभिसारी,
 केन्द्राभिमुखी, केन्द्रोन्मुख
Centrode Math. केन्द्रपथ
Centroid Math. & Phy. त्रिकोणकेन्द्र,
 भारमध्य, आकारमध्य, गुरुत्वकेन्द्र
Centrosome Ana. केन्द्रकाया
Cephalic Anth. मस्तकीय, कपालि
Cephalopod Zoo. कपालपादी
Cereal Bot. शकृधान्य, शस्य
Cerebellum Ana. लघुमस्तिष्क, नातुं
 मगज, सरेबेलम [गोलार्ध
Cerebral hemisphere Psy. मस्तिष्क
Cerebro-spinal Ana. मस्तिष्क-मेरुदंडीय
Cerebrum Ana. बृहद मस्तिष्क, मोटुं
 मगज, सरेब्रम
Cernuous Bot. नमतुं, ढळतुं (फल के फूल)
Certificate प्रमाणपत्र, सर्टिफिकेट
Cervical Ana. Adj. श्रेव, गरदननुं
 -vertebra करोडना मणका, ग्रीवामणि
Cervix Ana. ग्रीवास्नायु, (गर्भाशयनी) ग्रीवा
Chaff Bot. छोतरां, फोतरां
Chain of reflexes Psy. परिवर्तनीय
 क्रियाशृंखला
Chalaza Bot. संधिस्थान, नाभि, तूषबांध,
 बीजांडतल
Chamber Bot. कोटर, विवर
Change परिवर्तन, विकार, फेरफार
Chaos अव्यवस्था, अराजकता
Chapter प्रकरण, अध्याय, विभाग
Character Phy. गुण, चिह्न *Bot.* गुण,
 विशेषता *Psy.* शील, स्वभाव, लक्षण,
 व्यक्तित्व, चारित्र्य

Charge *Phy. N.* (१) वीजभार, विद्युत परिमाण, (२) विजकारो *V*, वीजवचुं, विजकावचुं, वीजभारवचुं *Positive* — *Phy.* धन विजकारो *Negative* — ऋण० *Law* (१) तहोमत, (२) हवालो — *sheet Law* तहोमतनासुं

Chart नकशो

Chartaceous Bot. कागळ जेवुं

Chemical रासायनिक, रसायणी — *affinity* • आसक्ति, खेचण — *combination* • संयोग — *composition* • संगठन, संघटन — *compound* • समास, संयोजन — *contact* • संस्पर्श, संसर्ग — *equation* • समीकरण — *formula* • सूत्र, संकेत — *laboratory* रसशाळा — *law* • नियम, विधि, सूत्र — *method* • पद्धति — *operation* • कर्म — *process* • प्रक्रिया — *symbol* • संज्ञा, संकेताक्षर

Chemist रसायनिक, रसायनवेत्ता, रसायणी

Chemistry रसायनविद्या *Analytical* — पृथक्करण-रसायनविद्या *Applied* — औपपत्तिक • *Inorganic* — अकार्बन • *Organic* — कार्बन • *Physical* — भौतिक • *Practical* — क्रियात्मक •

Chemonastic Bot. रसायनप्रेरित

Chemonasty Bot. रसायनप्रेरणा

Chemotactic Bot. रसायनोत्तेजित

Chemotropic Bot. रसायनानुवर्ती

Cheque Eco. चेक

Chest Ana. सुरोगुहा, छाती, वक्ष

Chilblain Med. शरदसोज

Child psychology Psy. बालमानस विद्या, बालमनोविज्ञान, — *welfare* बालसंगोपन, — *management* बालपालन, शिक्षुपालन, — *birth*, प्रसूति, प्रसव

Chlorate Chem. क्लोरेट

Chloride Chem. क्लोराइड

Chlorination Chem. क्लोरवणी

Chloric acid Chem. क्लोरीक अॅसीड क्लोरिक अम्ल

Chloranthus Bot. हरितपुष्पक

Chlorocarpus Bot. हरितफलमय

Chloroform Med. क्लोरोफोर्म

Chlorophyll Bot. क्लोरोफील, नीलरस, हरितद्रव्य [हरितकण

Chloroplasts Bot. क्लोरोप्लास्ट, नीलकण,

Chloros Bot. लीडुं हरित- [पांडुरोग

Chlorosis Bot. लीलाश *Med.* हरित

Cholagogue Phys. पित्तघ्न

Chord Math. ज्या, पूर्णज्या, जीवा, चापकर्ण *Music* स्वरमेळ *Ana.* रज्जु

Chordate Bio. पीठदंडी, मेरुदंडी

Chorion Ana. गर्भत्वक्, पोषकावरण

Chorisis Bot. वियोजन (पत्र के फूलनुं)

Chromate क्रोमचुं

Chromated क्रोमित

Chromatic Phy. रंगसंबंधी, रंगविषयक, वर्णविषयक [विषयन

— *aberration* रंगच्युति, वर्णच्युति, वर्ण-

Chromatin Bot. रंजक, रंज्य, क्रोमेटिन

Chromatophore Bot. वर्णजनक, रंगीत जीवनपिंड

Chromoplastids Bot. रंगप्लास्टीड

Chromosome Bot. रंगतंतु, रंगसूत्र, रंगकाय, क्रॉमोसोम

Chromosphere Ast. वर्णमंडल, रंगमंडल

Chromule Bot. रंजकद्रव्य

Chronograph Phy. काललेखक

Chronology कालविज्ञान

Chronometer कालमापक

Chronoscope कालदर्शक

Chrysalis Bio. कोशेडो

Chrysanthous Bot. सुवर्णपुष्पक, पीतपुष्पक

Chyle Med. (लघु अंत्रमां) खाद्यरस, काजील

- Chyme *Med.* (जठरमानो) खाद्यरस, काभीम
 Cicatrix *Bot.* नालचिह्न, क्षतचिह्न
 Cilia *Bot.* केशतंतु, झालर, रोम, शूक
 Ciliated *Bot.* झालरदार, लोमवाळुं, पांपण
 जेवा घालदार
 Cinnabar रससिन्दुर, हिंगळोक, हिंगुल
 Cinnamon *Bot.* तज, दालचीनी
 Cipher संज्ञा, गूढाक्षर *Math.* शून्य
 Circinate *Bot.* कुंडलिताग्र, अग्रसंबलित
 Circle *Math.* वृत्त, वर्तुल, गोळ Auxiliary
 - सहायकवृत्त Circumscribed —
 परिवृत्त Concentric — अेक केन्द्रवृत्त,
 संकेन्द्रितवृत्त Director — नियामक वृत्त
 Escribed — बहिर्वृत्त Inscribed —
 अंतर्वृत्त
 Circuit *Phy.* मार्ग, पथ, चक्कर प्रवाह,
 कुंडल, परिघ, सरकीट Closed — युक्त०,
 बद्ध० Open — मुक्त०
 Circular *N.* परिपत्र *Adj. Phy.* वर्तुलाकार,
 चक्राकार, वृत्ताकार - motion वर्तुलाकार
 गति, चक्राकार गति
 Circulation *Ana.* अभिसरण, परिभ्रमण
 - of blood रूधिराभिसरण, लोहीतुं
 परिभ्रमण
 Circumcentre *Math.* परिकेन्द्र
 Circumference *Math.* परिघ, घेरावो,
 चक्रावो
 Circumnavigation नौकापर्यटन, समुद्रपर्यटन
 Circumscissile *Bot.* शीर्षस्फोटी, शीर्षल
 Circumscribed *Math.* परिगत, परि-
 निर्णित, परिलिखित
 Circumscription *Bot.* रूपरेखा, परिलेखन
 Cirrose *Bot.* तंतुमय, तंतुयुक्त, तंतुसदृश
 Cistern (१) टांकी, जलागार, (२) होज, कुंड
 Citric acid *Chem.* लिंबुनो अम्ल-तेजाव,
 सांजीरीक अॅसिड
 Civics पौरविद्या, नागरिकविद्या, नगरव्यवस्था
 Cladode *Bot.* कांडपत्र, पर्णशाखा
 Clairaudience *Psy.* दूरश्रवण
 Clairvoyance *Psy.* दूरज्ञान, अप्रत्यक्ष
 दर्शन, दूरदर्शन, अतीन्द्रिय ज्ञान
 Clamp पकड, चापडो, चपरास
 Class *Bot.* वर्ग (genus जाति species
 झुपजाति family कुटुंब, वंश order
 समुदाय, श्रेणि) *Psy.* वर्ग
 Classification वर्गीकरण, वर्गवणी
 Class struggle *Pol.* वर्गविग्रह
 Clause वाक्यांग, पद, झुपवाक्य *Law*
 कलम, वाक्य
 Clavate *Bot.* मगदळाकार
 Clavicle *Ana.* अक्षकास्थि, हांसडी *Bot.*
 तंतुप्रतान.
 Claviculate *Bot.* तंतुमय, हुकवाळुं
 Claw *Zoo.* पंजो *Bot.* नखलो, डांडली,
 दलमूल
 Cleavage *Med.* विभाजनक्रिया, फाट, तड
 Cleft *Bot.* चिरित
 Cleistogamous *Bot.* मुकुलाधान, छन्नबीज,
 निर्विकारी
 Cleptomania *Psy.* स्तेयोन्माद, चोरवानी
 टेव, चोरवृत्ति [हवापाणी
 Climate *Met.* आबोहवा, ऋतुमान,
 Climatology *Met.* ऋतुमानविद्या
 Climax पराकाष्ठा, अवधि
 Climber } *Bot.* आरोही, पकडीने चढती
 Climbing }
 Clinging *Bot.* श्लेपी
 Clinical *Psy.* वैदकीय [जहाज
 Clipper त्वराशी चालतुं दरियाओ के हवाओ
 Clitoris *Ana.* योनिर्लिंग, भगर्लिंग
 Clock घडियाळ *Astronomical* — वेधघडी
 Electrical — बीजघडी Sidereal —
 ताराघडी
 Clockwise *Phy.* सव्य, दक्षिणवर्ती, सवळ

- Cloud *Met.* मेघ, बादल, जलधर Cirrus
— तंतु० Nimbus — वरसाशु० Stratus
— स्तर०
- Club-moss *Bot.* मृगशृंगशैवाल
- Club-shaped *Bot.* मगदलाकार
- Clustered *Bot.* गुच्छीभूत, झुमखंड
- Cluster of stars *Ast.* तारापुंज, तारानो
झुमखो
- Coadunate *Bot.* सहजात
- Coagulation *Chem.* जमावट, घट्टीभवन
- Coalescent *Bot.* सहवर्धक
- Coarctate *Bot.* संकुचित, संयोजित
- Coated *Bot.* आवरणयुक्त
- Cob *Zoo.* करोलियो - web करोलजाल
- Cobalt (Co) *Chem.* कोबाल्ट
- Cobra *Zoo.* कोब्रा साप [पुच्छास्थि]
- Coccyx *Ana.* अनुत्रिकास्थि, गुदास्थि,
- Coccus *Bot.* सुका फलनां फाडियां
- Co-education सहशिक्षण [विवर]
- Cochlea *Ana.* कर्णशंख, काननुं शंखाकार
- Cochleariform *Bot.* चमचाकार
- Cocoa कोको बीज, कोको बीजनो भूको
- Cod liver oil कॉडलीवर तेल [कॉड
माछलीना लीवरनुं तेल]
- Coecum *Ana.* खंडुक, वृहद अंत्राग्र
- Coefficient *Math.* गुणक, गुणांक, अंक
कोओफिशियन्ट — unit अेकम *Psy.* परस्पर
संबंध दर्शक चिह्न, आवश्यक — विविष्ट गुण
— लक्षण — of friction *Phy.* घर्षणांक
— of linear expansion रैखिक
प्रसरणांक — of relation *Psy.*
परस्पर संबंधदर्शकचिह्न — of superficial
expansion पृष्ठप्रसरणांक — of volume
expansion कदप्रसरणांक, अयतान प्रसरणांक
- Coercion (१) बल, दबाण, जबराओ (२)
दंडशक्ति नियमन
- Coeval *His.* समकालीन
- Cognate संबंधी, अेकजातीय, सगुं, सगपणवाल
- Cognition *Psy.* ज्ञान, संवेदन, जाण,
संज्ञान, प्रतीतिभवन
- Cogwheel दांतालुचक्र, दांतावालुचक्र, दंतगरगढी
- Coherence *Psy.* संश्लेष, सुसंगति, संबध
- Coherent *Bot.* संलग्न
- Cohesion *Phy.* संसक्ति, संघात *Psy.*
स्नेहाकर्षण *Bot.* संलग्नता, संयोग
- Cohort *Bot.* कूल, झुपवर्ग
- Coil *Phy.* गूंचलुं, कॉओल induction —
झुपपादन गूंचलुं
- Coincidence अेककालीयता, अेकस्थता,
समनुपात, संधि, अचानक संबध, संपात
Math. अेकाकार
- Coke कोक, भाठवेलो कोलसो
- Coleorhiza *Bot.* मूलावरण, आदिमूलावरण
- Colic *Med.* शूल, चूक
- Collar कंठपाश, कॉलर
— bone हांसडी, गल-अस्थि, कॉलरनुं हाडकुं
- Collateral *Math.* आनुषंगिक, पार्श्वपार्श्वी
Bot. समकेन्द्र, परस्परसंलग्न, संलग्न,
पार्श्वकामी
- Collection संग्रह, संचय
- Collective consciousness *Psy.*
सामूहिक भान,० प्रतीति
- Collective fruits *Bot.* संयुक्त फल,
झुमखो
- Collective mind *Psy.* समुह मानस
- Collectivism संयुक्त तंत्रवाद, समुदाय हित
- College महाविद्यालय, कॉलेज
- Collinear *Math.* अेकरैखिक
- Collision प्रतिघात, संघर्षण, अथडामण
- Colloid *Chem.* कोलॉइड
- Colloidal solution कोलॉयडल द्रवण
- Collum (Collar) *Bot.* मूलाग्रभाग
- Colon *Ana.* वृहद-अंत्र, मोटुं आंतरडुं
- Colony *Pol.* संस्थान, वसाहत

- Colour *Phy.* रंग, वर्ण - spectrum रंगपट
- blind रंग-अंध
- Columba *Ast.* परावत (तारामंडल)
- Columella *Bot.* गर्भकोषदांडी
- Column स्तंभ *Ana.* दंड *Jour.* कटार,
कॉलम *Bot.* पुंकेसर स्तंभ
- Columnar *Bot.* स्तंभाकार
- Coma अल्पविराम *Ast.* आवरण, पूंछडीआ
तारानी पूंछडी, कोमा *Med.* मूर्छा, बेभान-
स्थिति *Bot.* फूमतुं
- Combination मेलवणी, संयोजन, समाहार,
गठन — of cells in parallel कोषतुं
समगठन — — series क्रमगठन — of
pulleys गरेडीओनी कप्पी
- Combustible *Chem.* दहनशील, दाह्य,
दहनीय, ज्वलनशील, शिघ्रदाह्य
- Combustion *Chem.* ज्वलन, दहन, दहन-
क्रिया External - बहिर्दहन Internal -
अंतर्दहन Selective - विशिष्टदहन Spon-
taneous - स्वयंदहन - tube दहननली
- Comet *Ast.* धूमकेतु
- Commander सेनापति, कमान्डर - in-chief
सर सेनापति, कमान्डर-अीन-चीफ
- Commensurate *Phil.* मापनशील,
अनुरूप, समान
- Commentary टीका, विवरण, भाष्य
- Commissure *Med.* जोडनारा तंतुओ
Bot. १ गर्भकोषसंधिरेखा २ शतपुष्पादिवर्ग
- Common साधारण; सम, समान, सामान्य
- angle सामान्य कोण - denominator
समच्छेद
- Communal *Pol.* कोमी, - award
कोमी चुकादो
- Commutator *Phy.* दिशापरिवर्तक, परि-
वर्तनसाधक कॉम्युटेटर, विपर्ययसाधक [अे.
सी - डी. सी. प्रवाह बदलनारुं यंत्र]
- switch बेवडीचाप
- Comose *Bot.* फूमतादार
- Companion cell. *Bot.* सहायक कोष,
अनुषंगिक कोष
- Comparative तुलनात्मक, सापेक्ष - method
[*Psy.* तुलनापद्धति - psychology *Psy.*
तुलनात्मक मानसशास्त्र
- Comparison *Psy.* तुलना
- Compass *Phy.* होकायंत्र, दिग्दर्शक *Math.*
परकार, कंपास
- Compensation बदलो, पूर्ति, प्रतिकार
Psy. पूरक
- Competition *Psy.* स्पर्धा
- Complementary पूरक, संपूरक, संपूर्तिरूप,
अनुपूरक - angles *Math.* कोटिकोण
- Complex मिश्र, गुंफित, गूंचवाळुं, जटिल,
संकीर्ण *Psy.* ग्रंथि, जाळुं, संकीर्ण, संयुक्त, संमि-
श्रानुभव Inferiority — *Psy.* लघुताग्रंथि,
अल्पताग्रंथि Superiority — अुच्चताग्रंथि,
अधिकताग्रंथि, अहंभाववृत्ति
- Complication गूंच, गूंचवण, आंटीघुंटी
- Component *Phy.* घटक, अवयव, भाग
- Composite मिश्र, संयुक्त, समुहित
- Composition (१) संयोजन, संगठन (२)
शुद्धलेखन, सुलेखन *Law* समाधान
- Compound *N.* समास, संमेलन, *Adj.* संयुक्त
Chem. संयुक्त पदार्थ, संयोजन, समास
- colours *Phy.* मिश्ररंग
- corymb *Bot.* संयुक्त वृहन्मंजरी
- division *Math.* मिश्र भागाकार
- flower *Bot.* संयुक्त फूल
- interest *Math.* चक्रवृद्धि व्याज
- leaf *Bot.* संयुक्तपत्र
- umbel *Bot.* संयुक्त छत्र, स्तबक
- Comprehension *Psy.* ग्रहणशक्ति,
वस्तुज्ञान, वस्तुबोध, ज्ञान, बोध
- Comprehensive व्यापक, सर्वग्राही
- Compressible *Phy.* दबनीय, संकुच्य

- Compressibility दबनीयता
 Compression *Phy.* संकोच, संकोचन, दाब, दबाण, दबाजी - pump दाबपंप
 Compulsive ideas *Psy.* बलात्कारी मनोभाव
 Compulsory फरजियात, आवश्यक
 Conation *Psy.* स्वाभाविक प्रवृत्ति
 Concave *Phy.* अंतर्गोळ, नतोदर
Med. पुढाकार - lens अंतर्गोळ काच, — ताल - mirror अंतर्गोळ दर्पण, — आरसी
 Concentrated *Psy.* ओकाग्र, संकेन्द्रित
Chem. जलद, जाडुं
 Concentration *Psy.* ओकाग्रता, ध्यान, केन्द्रवर्ती शिक्षण *Phy.* ओकीकरण, संघटन - of solution *Chem.* द्रवणमात्रा
 Concentric *Phy.* ओककेन्द्रित, समकेन्द्रित, ओककेन्द्र, समकेन्द्र - bundle *Bot.* केन्द्रमुखी बंध, केन्द्रानुमुखी - method *Psy.* समानकेन्द्र शिक्षणपद्धति
 Concept *Psy.* संवेदन, संज्ञा, बोध, बोधन, वस्तु कल्पना, संकल्प भावना, सामान्यकल्पना, विचार
 Conception *Med.* गर्भधारण *Psy.* ख्याल, विचार, कल्पना, समजण, वस्तुकल्पन, सामान्यकल्पन
 Conch *Zoo.* शंखडु, शंख, कोडो
 Concha *Ana.* शुक्ति, [नसिकानी गुदातुं ओक हाडकुं]
 Conchiform *Bot.* शंखाकार
 Concinuous *Bot.* स्वच्छ
 Concolour *Bot.* समरंगी, सरखा रंगवाळी
 Concrete *Phil.* स्थूलमूलक, व्यक्तिगत, गुणधर्म विशिष्ट *Psy.* मूर्त, वास्तविक, वस्तुगत, प्रत्यक्ष, पदार्थविषयक *Eng.* कोन्क्रीट, कांकरेट
 Concurrent *Math.* ओकबिन्दुक, सहगामी
 Condensability संघन्यता
 Condensation *Phy.* घट्टवणी, ठारण, जमावणी, घनीभवन, घनीकरण, संघनन - of vapour वराळतुं ठारण, बाष्पघनीभवन
 Condenser *Phy.* ठारक, जमावणुं, शीतक संघनक, कन्डेन्सर *Ele.* वीज संभारियुं, वीजसंघरियुं, विद्युत्प्राहक, कन्डेन्सर
 Conditioned reflex or response *Psy.* कृत्रिम प्रतिकार, कृत्रिम प्रत्याघात
 Conduct *Phy.* वहेतु, संवहतुं *Psy.* आचरण
 Conduction वहन, संवहन
 Conductor वाहक Good - सुवाहक Bad - मंदवाहक Non - अवाहक
 Conduit नहेर, प्रनाली
 Cone *Math.* शंकु, सूची - section शंकुच्छेद - projection शंकुप्रक्षेप
 Confidential गुप्त, खानगी
 Configuration आकार, आकृति, स्थिति *Psy.* समाकृति - of stars तारकस्थिति - of atoms परमाणुस्थिति [क्लेश
 Conflict *Psy.* परस्पर विरोध, मानसिक
 Confluence संगम, संगति
 Confluent *Bot.* संलग्न
 Confocal समनाभिक
 Congestion *Med.* संगठन लोहीनी गांठ, दडब
 Congress *Bio.* संस्थिति, संगति, *Pol.* महासभा, कॉन्ग्रेस
 Congruent *Math.* ओकरूप, पर्यायिक
 Conics *Math.* शंकुविद्या, शंकुसिद्धांत
 Coniferous शंकुद्रुम
 Conjugation *Bot.* संयोग, आश्लेषण, यौगिक मिलन, संयोगविधि
 Conjunction *Ast.* योग, युति
 Connate *Bot.* सहजात - perfoliate *Bot.* सहजात परिकांड
 Connectivum *Bot.* योजक, संयोजक, संधिनी, संयोगिका (पेशी-तंतु)
 Connivent *Bot.* समीपागत, पासे पासे आवेली

- Connotation *Psy.* व्यंजनार्थ, गुणबोधन
 Conscience *Psy.* अंतःकरण, सारासार बुद्धि
 Conscious *Psy.* जाग्रत, चेतन, सचेत
 Consciousness *Psy.* भान, जाग्रति, अस्मिता, बोधनावस्था
 Consecutive क्रमिक - number क्रमांक
 Conservative स्थितितुस्त, रूढितुस्त, प्राचीन पंथी, स्थितिरक्षक, रूढिरक्षक
 Conservation संरक्षण - of energy
Phy. शक्तिसंरक्षण - of matter द्रव्यसंरक्षण
 Consideration विचारणा *Law* अवेज, बदलो
 Consonancy संवादिता
 Constant *Math.* स्थायी, स्थिर, निल्य, अचल *Phy.* स्थिरांक, स्थायी अेकम, दृढांक
 Universal — नित्यांक - expression
Math. अचलपद -quantity अचलराशि
 Constellation *Ast.* नक्षत्र, तारामंडल
Psy. विचारराशी
 Constituent *Adj.* अंगभूत, अवयवभूत
N. घटक, अंग, संघटक - assembly
Pol. बंधारण सभा, लोकसभा
 Constitution *Pol.* बंधारण *Phy.* रचना
 Constitutional बंधारणीय
 Constriction आकुंचन, खांचो
 Construction रचना *Math.* रचना, योजना
 Constructive रचनात्मक, मंडनात्मक, विधेयात्मक - programme रचनात्मक कार्यक्रम
 Contact स्पर्श, संपर्क, संसर्ग, संनिकर्ष
 Point of — स्पर्शबिन्दु
 Contagious *Med.* स्पर्शजन्य, चेपी
 Contempt of Court *Law* अदालतनो तिरस्कार, ०नुं अपमान
 Content -of education *Psy.* शिक्षण विषय — of consciousness *Psy.* बोधक्षेत्र
 Conterminus समानावधि, संलग्न, निकटवर्ती
 Continent खंड
 Continental climate खंडीय ऋतुमान
 Continuity *Phy.* सातत्य, अविराम, अनवच्छेद - of species *Bot.* वंशसातत्य
 Continuous *Phy.* अविरामी, सतत, चाडु
 Contorted *Bot.* अमळायेली, वींटायेली
 Contour *Geo.* आकार, संरेखा -lines आकाररेखा, संरेखा [निरोध
 Contraception *Med.* संततिनिरोध, गर्भ-
 Contract *V.* संकोचवुं, संकोचवुं *N.* झुद्धड, कन्ट्राट *Law* करार
 Contractible संकोचनीय
 Contractile संकुचित, संकोची
 Contraction संकोचन, आकुंचन, संकोच - of currency *Eco.* चलणनी संकोचणी, चलणुं संकोचन, नाणाघट
 Contrast *Psy.* असाम्य, वैषम्य, असादृश्य, भिन्नत्व, वैलक्षण्य
 Control *Psy.* संयम, निग्रह, नियमन, नियंत्रण
 Controlled association *Psy.* नियंत्रित संयोजन
 Controlled experiment निर्णायक प्रयोग
 Contusion सोर, सोळ, रक्तगठन, छोलाण
 Convalescence *Med.* समारोग्यता
 Convection *Phy.* नयन, परिवहन (Conduction संवहन Radiation, विकिरण)
 Converge *Phy.* केन्द्रवुं, केन्द्रित थवुं, अेकठावुं
 Convergence *Phy.* केन्द्रण, अेकठाण, केन्द्रा-भिसार (Divergence विकेन्द्रण, विखेरण)
 Converse झुलडुं, झुंझुं, प्रतिलोम, विलोम, व्यतिक्रान्त *Math.* प्रतीप - theorem प्रतिसिद्धांत

- Conversion *शुद्धदान, व्यतिक्रम, परिवर्तन, पलत्रो Psy. संवर्तन*
- Convex *Phy. वहिर्गोल, शुन्नतोदर*
- Conveyance *वाहन Law दस्तावेज, लेख, वेचाण खत*
- Convolute *Bot. अमलायेली, कुंडलित*
- Convolution *Med. (मगजनुं) बळीयुं, वळ*
- Convulsion *Med. आंचकी, ताण Psy. मस्तिष्कपुट*
- Co-operation *सहकार*
- Co-opt *सहवरण [भुजयुग्म*
- Co-ordinates *Math. प्रतिष्ठापक, नियामक,*
- Co-ordination *Psy. सहनियमन*
- Copernican system *Ast. सूर्यमध्यवाद, कोपरनीकसवाद*
- Copper (Cu) *Chem. तांबु, कॉपर*
- Copy *नकल, प्रत, प्रतिकृति*
- Coracoid *Ana. अंसतुंड, [खमानी हांसडी अने छातीना हाडकाने जोडनारुं]*
- Coral *Geo. प्रवाल*
- Cord *Med. नाळ*
- Cordate *Bot. हृदयाकार, तांबूलाकार*
- Core *अंतर्भाग, मध्यभाग*
- Coriaceous *Bot. चीवट, चर्मल*
- Coriander *Bot. धाणा, कोथमीर*
- Corium *Ana. चामडीतळ - vera अंतर त्वचा*
- Cork *Bot. विधानकत्वचा, कॉर्क*
- Corm *Bot. सखतकंद, वज्रकंद, घनकंद*
- Cormogens *Bot. प्रकांडवान वनस्पति*
- Cornea *Ana. कॉर्नीआ [आंखना डोळानी परनो पारदर्शक पडदो]*
- Corneulate *Bot. स्वरूपशृंगी*
- Corneous *Bot. शिंगाकार*
- Cornute *Bot. शृंगोत्सेध*
- Corolla *Bot. पुष्पपत्र, फूलमणी, मुकुट -tube Bot. पुष्पनलिका*
- Corollary *Math. उपसिद्धांत, उपप्रमेय*
- Coronate *Bot. मुकुटधारी, मुकुटित*
- Coronna *Ast. मुगट (तारामंडळ) Ana. मुगट (ना जैवा अवयवो) Bot. फूलाग्र, पुष्पाग्र, पुष्पमुगट*
- Corpuscle *Phy. अणु, कण Blood - रक्ताणु, लोहीकण*
- Corpuscular theory of light *Phy. प्रकाशकणवाद*
- Correction *सुधारो, शुद्धि, सुधारणा*
- Correlation *Psy. अन्योन्यसंबंध, परस्पर संबंध*
- Corresponding *सदृश, संवादी, तदनुरूप, अनुवर्ती - angle Math. अनुकोण*
- Corrosive *Chem. क्षयकार, नाशकारी*
- Cortex *Bot. छाल, ब्राह्मपट, दळपत्र, अंतरछाल Ana. कवच, बाह्यक Psy. मस्तिष्क पृष्ठभाग*
- Corundum *Min. कुरुन्द, कोरन्डम खनिज*
- Corvus *Ast. हस्त (नक्षत्र) Zoo. काक, कागडो*
- Corymb *Bot. बृहन्मंजरी, तोरो, समशिख, चामर*
- Coryza *Med. सरदी, सळेखम, शैल्य*
- Cosecant *Math. कोटिच्छेदक, कोटिछेदन रेखा, कोसेकेन्ट, कोसेक [कोसाभिन*
- Cosine *Math. कोटिज्या, कोज्या, कोभूज*
- Cosmetic *देहशोभक (पदार्थो), सुंदरक*
- Cosmic *Phy. विश्वसंबंधी, वैश्विक, -energy विश्वशक्ति - rays विश्वरश्मि, विश्वकिरण, कॉश्मिकरश्मि*
- Cosmos *ब्रह्मांड, विश्व, सृष्टि*
- Cosmology *सर्गमीमांसा, सृष्टिरचनाविद्या*
- Costa *Bot. मध्यरेषा Med. पाश्चास्थि, पांसळी*
- Costate *Bot. रेषावान*
- Cotangent *Math. कोटिस्पर्शक, कोटेंजट*
- Cotyledon *Bot. बीजपत्र, दळ, बीजदळ*
- Cough *Med. खांसी, बुधरस Whooping - अुंदाटियो*

- Counter काशुन्दर, प्रति -action *Phy.*
 प्रतिक्रिया -balance *Phy.* प्रतितुला
 -clockwise अपसव्य, अवलुं, प्रतिघटीवत,
 वामावर्त -poise प्रतितोल, -ed समतुलित
 -weight घडो, प्रतितुलित वजन
- Couple *N.* जोड, बळजोड *V.* जोडवुं
- Course गति, चाल, प्रवाह, क्रम
- Crab *Ast.* कर्कराशि *Bot.* कोठवुं झाड
Zoo. दशपदीमाछली, कॅब
- Cramming *Psy.* अर्थहीन पठन, गोखणपट्टी
- Crane *Phy.* अंडडो *Zoo.* बगलो [लांबा
 पग, गरदन अने चांचवाळुं पक्षी]
- Cranial nerves *Psy.* शीर्षज्ञान तंतु
- Craniostomy *Med.* मस्तकवेध
- Craniology मस्तकमापनविद्या
- Cranium *Ana.* खोपरी, मस्तक, करोटि
- Crater *Ast.* चशक, चरु (तारामडळ)
- Crator *Geo.* ज्वालामुख, अग्निमुख
- Craving *Psy.* तृष्णा, लालसा, वासना
- Crayon *Chem.* कॅरॉन, पेन्सिल, चित्रशलाका
- Credulity *Psy.* वेवलापणुं, अतिविश्वास
- Creek *Geo.* खाडी, खांजण, वाकण, वहोळियुं
- Creeping *Bot.* भूसर्पिणी, विसर्पी
- Creep *Bot.* वेळ, वेलो
- Cremocarp *Bot.* अर्धफल, फाड, अडधियुं
- Crenate *Bot.* कांगरावाळुं, गोळदंतुर, चापदंतुर
- Crepitus *Med.* कडकड अवाज
- Crescent *Ast.* बीजचंद्र, कमानाकार, चंद्राकार
- Crest शिखर, टोच, चूडा, कलगी *Ana.*
 शेखर, वळ - of wave तरंग शिखर, तरंगनी
 फूमकी [क्रीटेशीअस]
- Cretaceous *Geo.* चाकमय, चाकवाळुं,
- Cretinism *Psy.* अपूर्ण शारीरिक वृद्धि
- Cribose *Bot.* चाळणी जेवां छिद्रोवाळुं
- Cricket क्रिकेटनी रमत, गेडीदडा
Zoo. तमरुं, कंसारी
- Criminal *Psy.* गुनेगार *Law* फोजदारी
- Criminology *Psy.* अपराधविज्ञान, गुनाविद्या
- Crinite *Bot.* रीर्धकेशधारी
- Crispate, *Bot.* वांकळिया
- Criterion *Psy.* कसोटी, धोरण, प्रमाण
- Critic विवेचक, टीकाकार
- Critical सीमान्त, विशिष्ट; विवेचनपूर्ण, टीकामय
 - point सीमान्तबिन्दु, कान्तिबिन्दु - situ-
 ation कटोकटीवाली परिस्थिति, अवधि,
 कान्तिस्थिति, परिसीमा
- Criticism *Psy.* गुणदोषविवेचन, चर्चा, टीका
- Croceous *Bot.* केशरीरंगी
- Cross *N.* कुस, *V.* संकर करवो, संकरवुं *Adj.*
 सामो - breed *Bot.* संकरजाति, संकरप्रजा
 असर्पिंड संतति - examination *Law*
 शुल्यतपास - fertilisation *Bot.* संकर
 योजन objections सामावांधा - pollina-
 tion *Bot.* परपराग संयोजन, परसेवन - se-
 ction आडोछेद, आडोवाड; मध्यछेद *Law*
 -suit सामोदावो - wire आडो चोरसतार,
 मध्यस्थसूत्र
- Crown *Pol.* मुकुट, ताज, किरीट, राज,
Eco. अदी शीलींग, *Med.* शीर्ष
- Crucial निर्णायक
- Crucible *Chem.* वाडकी, मूषा, मूस
 - support मूसनी बेसणी
- Cruciform *Bot.* कुसाकार, स्वस्तिकाकार
- Crude अशुद्ध, कावुं, असंशोधित - oil
 अशुद्धतेल, कूडतेल
- Cruiser कुशीझर, युद्धनौका
- Crumpled *Bot.* परिवेष्टित
- Crusade *Pol.* धर्मयुद्ध, आग्रहपूर्वक प्रयास
 जेहाद
- Crust *Geo.* भूपृष्ठ, भूपटल, भूकवच,
Bot. पटल, कवच, आवरण
- Crustacea *Zoo.* कवची प्राणीवर्ग
- Crustaceous *Bot.* कवचधारी
- Cryptogamia *Bot.* गुप्तबीज, छन्नबीज,
 अपुष्प [वनस्पति]

Cryptopetalous *Bot.* गुप्तपटल
 Crystal *Chem.* स्फटिक, रवो, पासो, दाणो
 Crystalline पासदार, रवादार, दाणादार
 Crystallisation *Chem.* पासवणी, स्फटिकीकरण, दाणवणी
 Cube *Math.* घन -root घनमूल
 Cubic *Math.* घनीय, घन, घनाकार
 -equation घनसमीकरण -measure
 घनमान -contents घनमाप
 Cucullate *Bot.* फणाकार
 Culm *Bot.* सांडो, तृणप्रकांड
 Cultrate *Bot.* छुरिकाकार
 Culture *Psy.* संस्कृति -epoch संस्कृतियुग
 Cuneous *Ana.* कौलक
 Cup-shaped *Bot.* चषकाकार
 Cupule *Bot.* प्याली, फलकपुटवाटिका
 Cure (१) उपचार; दवां, औषधि (२)
 सुकवुं, (३) पकवुं. Nature —
 निसर्गोपचार, कुदरती उपचार
 Curiosity *Psy.* जिज्ञासा, कुतूहल
 Current प्रवाह -detector प्रवाहशोधक,
 वीजवाहशोधक -reversor परिवर्तक
 Ocean — समुद्रप्रवाह
 Curvature *Math.* वक्रता, गोळाभी, आनति
Ana. वक्रिमा *Bot.* वक्रता, वांक Centre
 of — वक्रता केन्द्र Radius of — वक्रता
 त्रिज्या
 Curve *Math.* वांक, वळांक, आलेख, वक्ररेखा
 Curvilinear वक्रीय, वक्ररेखीय
 Cushion ओसीकुं. *Bot.* फुलावो

Cusp *Math.* स्पन्ध, वक्ररेखानो अंचो
 भाग *Ana.* अग्र
 Cuspidate *Bot.* कंडकाग्र, सूक्ष्माग्र
 Custard apple *Bot.* सीताफल
 Cuticle *Bot.* रक्षक त्वचा,
Med. बाह्यत्वचा
 Cutin *Bot.* चीकट पदार्थ, क्युटीन
 Cutinization त्वचानुं घट्टीकरण
 Cutting छेदन *Bot.* कलम, डांखळुं
 Cyaneous *Bot.* अतिनील
 Cyathium *Bot.* वाटिका पुष्पव्यूह (थोर)
 Cycle (१) पायगाडी, सांभीकल
 (२) चक्र, क्रम, वर्तुल, पूर्णचक्र
 Cyclic *Math.* चक्रीय, क्रमीय, क्रमबद्ध
 Cycloid चक्राभास
 Cyclone चक्रवंटोळ, साओक्लोन, वायुचक्र,
 फरकुं, हवानुं भारे तोफान
 Cyclosis *Bot.* भ्रमण
 Cygnus *Ast.* हंसमण्डल [तारामण्डल]
 Cylinder *Math. & Phy.* नळ, नळो,
 भुंगळाकार, सीलिनडर
 Cylindrical *Bot.* वेलणाकार
 Cymbiform *Bot.* नौकाकार [स्तबक
 Cyme *Bot.* तोरो, पुष्पगुच्छ, पुष्पव्यूह,
 Cymose *Bot.* विभागित तोरा जेवी,
 स्तबकित परिमित पुष्पगुच्छ
 Cynical मानवदोषदर्शी
 Cystitis *Med.* मूत्राशयदाह, बस्तिनो सोजो
 Cystolith *Bot.* स्फटिकपुंज
 Cytology *Bot.* कोशविद्या
 Cytoplasm *Bot.* कोशरस

D

Dacryelosis *Med.* अश्रुनळीदाह — dacry-
 yolin अश्रुसत्त्व, डेक्रीओलीन
 Dacryhemorrhoea *Med.* अश्रुसक्तलाव
 Dactyl *Ana.* आंगळी, अंगुठो
 Dactylogy *Med.* अंगुलसंकेतभाषा

Damp *Adj.* आर्द्र, मीनुं *N.* मीनाश, मेज
 Damping *Phy.* स्तंभन, दोलननिरोध
 Data } *Math.* हकीकत, आंकडा,
 Datum } तथ्य, सामग्री
 Datum line अंकितरेखा, निश्चितरेखा

- Day-dreaming *Psy.* जागृतस्वप्न, जागृत स्वप्नावस्था, दिवास्वप्न
- Deacidificaton *Chem.* अम्लतानिवारण, निरम्लवणी वि-अम्लन, निष्क्रियकरण
- Debar निषेध, मनासी
- Debase *Eco.* हीणवतुं, हलकवतुं, हलकुं करवुं
- Debility कमजोरी, अशक्ति, नवलाभी
- Debris *Geo.* शिलार्चुर्ण
- Decadence अपगति, अवगति, पडती
- Decagon *Math.* दशभुज
- Decagynous *Bot.* दश स्त्रीकेसरयुक्त
- Decamerous *Bot.* दशभागी
- Decandrous *Bot.* दशपुंकेसरधारी
- Decantation *Chem.* नितारण, नितार
- Decapitation *Med.* शिरच्छेद
- Decapod *Zoo.* दशपादी, दशपगा
- Decentralisation विकेन्द्रीकरण
- Deceptive भ्रान्तिजन्य, भ्रान्तिमूलक
- Decidua *Med.* गर्भकला - *basalis Med.* आधारगर्भकला
- Deciduous *Bot.* गलनशील, खराशु, पान-खर, पतनशील, पश्चात्पाती
- Decimal *Math.* दशांश, दशमिक - fraction दशांश अपूर्णांक - point दशांश बिन्दु
- Decimeter डेसीमीटर, दशांशमापक
- Decision *Psy.* निर्णय, निश्चय
- Declaration जाहेरात, घोषणा, प्रतिज्ञा
- Declension *Ast.* अवरोहण, पतन
- Declinate *Bot.* अेक बाजु नमती अथवा ढळती, अभिनत
- Declination *Ast.* (१) विचलन (२) क्रांति, वांक (३) पतन, ढोळाव (४) स्खलन (५) दिग्क्षति, ध्रुवपात Circle of - *Ast.* अहोरात्रवृत्त, ध्रुज्यावृत्त - circle *Phy.* ध्रुवपातमापक
- Decolourization *Chem.* रंगहरण, निस्सारणी, निरंगाट, विरंजन
- Decomposition विघटन, अपाकरण
- Bot.* वियोजन, कोहवाट [पक्षाकार
- Decomound *Bot.* अतिविभागित, बहु-
- Decorum शिष्टाचार, सभ्यता
- Decree हुकम, आदेश, *Law* हुकमनामुं
- Decrement घट, घटाडो, अपक्रान्ति
- Decrepitation *Chem.* तडतडाट
- Decumbent *Bot.* नीची नमती, पार्श्वरोही
- Decurrent *Bot.* अधोगामी, अधोधावी, अधोवलम्बी [स्वस्तिकाकार
- Decussate *Bot.* चोसार, स्वस्तिकरोही,
- Deduction *Phil.* अनुमान, परामर्श
- Arith.* वादवाकी *Geom.* उपसिद्धांत
- Deed (१) कार्य, कर्तव्य (२) खत, लेख
- Defect भूल, दोष, न्यूनता, खोड
- Defective *Psy.* अपूर्ण, दोषयुक्त, दोषित
- Defence mechanism *Psy.* अबोध मनोरक्षण युक्ति
- Defendent *Law* प्रतिवादी
- Deficit खाध, न्यूनता, अपूर्णता
- Definite निश्चित, नियत, स्पष्ट *Bot.* परिमित, नियमित, निर्दिष्ट
- Definition *Psy. Geo.* व्याख्या, स्पष्टता
- Deflagration *Chem.* प्रज्वलन [तणखा सहित सलगाट]
- Deflect *V.* वंकावुं *N.* वांक
- Deflection *Phy.* विचलन, आवर्तन, अपवर्तन, वंकाण Angular - कोणीयवंकाण, कोणावर्तन
- Deflexed *Pol.* नीची नमेली, - झुकेली, अधोवलम्बी
- Deflorate *Bot.* व्यतीतक्रियाकाल
- Deformation विकृति, विरूपता
- Degeneration *Zoo.* अधोगति, अपकर्ष, अवनति *Psy.* भ्रंश, मानसिक अपकर्ष, क्षय, अवगति
- Degree (१) पदवी, स्थान, दरज्जो (२) प्रमाण
- Math.* (१) अंश, ढीघ्री (२) घात

- Dehiscent *Bot.* विकसतुं, फाटंतुं, फाटनार, स्फोटनशील
- Dehydration *Chem.* निर्जलन, जलहरण
- Dehydrator *Chem.* निर्जलक, जलहारक
- Dehydrogenation *Chem.* निर्हायीडोजन-वणी, निर्हायीडोजनन, डीहायीडोजनेशन
- Deism *Phil.* अीश्वरवाद
- Dejection विषाद, खेद, अुद्वेग
- Delactation *Med.* धावणस्तंभन
- Delete लोप करवो, लोप थवो
- Deliberation *Psy.* विचार, विचारणा, मंत्रणा, विवेचन, समीक्षा
- Delineation आलेखन, वर्णन
- Delinquency *Psy.* गेरवर्तेन
- Deliquescent *Bot.* अनेक शाखामय. *Chem.* मेजद्रावी, प्रस्वेद्य, पाणीशोषक, जलशोषक
- Deliquescence मेजद्रवण
- Delirium *Med.* सन्निपात, वाचाळो
- Delivery *Med.* प्रसव, प्रसृति *Eco.* सुपरत, सोंपणी, वहेंचणी —tube *Chem.* निकासणी, निर्गमनली, विमोचननली
- Delphinus *Ast.* धनिष्ठा (नक्षत्र)
- Delta *Geo.* नदीतुं मुख, डेल्टा *Math.* डेल्टा
- Delta Sagitta *Ast.* पूर्वाषाढा (नक्षत्र)
- Deltoid *Ana.* त्रिकोणिक, अंशवेष्ट *Bot.* त्रिकोणाकार
- Deluge प्रलय, जलरेल, जलप्रलय
- Delusion *Psy.* विभ्रम, मोह, भ्रान्ति, आभास [विचुमकावणी
- Demagnetisation *Phy.* विचुंबकन
- Demand *Eco.* मांग, मागणी
- Dementia *Psy.* चित्तभ्रंश, मनोद्दास
- Demersed *Bot.* पाणीमां बूडेलं
- Democracy *Pol.* लोकशाही, लोकशासन, प्रजातंत्र, प्रजाशासन
- Demography वसतीविद्या
- Demonetisation *Eco.* विचलण
- Demonolatry *Phil.* असुरपूजा
- Demonstration *Psy.* निरूपण, प्रदर्शन, प्रतिपादन
- Demurrage *Com.* नुकसानी, डामरेज
- Denate *Bot.* दंतुर
- Denary *Math.* दशमिक, दशमय, दशती
- Denatured गुणरहित, गुणविकृत
- Dendriform वृक्षाकार
- Dendrite *Ana.* लघुशाखा, लघुतंतु
- Dendroid *Bot.* वृक्षाकार
- Dendrology वृक्षविद्या
- Dendron *Bot.* शिखातंतु
- Deneb *Ast.* बकपुच्छ (तारो)
- Denebola *Ast.* अुत्तराफाल्गुनी (नक्षत्र)
- Denominator *Math.* छेद, हर, भाजक
Common — समच्छेद
- Denotation *Psy.* नाम, अभिधान
- Dense (१) घन, घट, जाडुं (२) घाडुं, चींच
- Density *Phy.* घनता, घटत्व, गुरुत्व
Absolute — निरपेक्ष० Specific -- विशिष्ट० Vapour — बाष्प०
- Dental pulp *Ana.* दंतमज्जा
- Dentate *Bot.* दन्तुर, दंतुरित, दान्तावाळा
- Denticulate *Bot.* सूक्ष्मदंतुरित, दंताळ, लघुदंतुर
- Dentifrice *Med.* दंतमंजन
- Dentine *Ana.* दन्तिन, दन्ती
- Dentistry *Med.* दंतविज्ञान
- Denture *Med.* (दांतुं) चोकडुं
- Denudation *Geo.* धोवाण, घसरो
- Deodorant *Med.* गंधनाशक, गंधहारक
- Deoxidation प्राणवायुहरण, विओकसवणी, ओकसीजनहरण
- Dependence अवलंबन, आश्रय
- Depolarization *Phy.* विध्रुवणी, विध्रुवाण
- Depolarizer *Phy.* विध्रुवक

- Deposit *Com.* अनामत, डीपोझिट *Phy.* रोप, ओप *Geo.* कांप, निक्षेप, भरण
- Deposition कचरो, कादव *Law* जुवानी *Pol.* पदभ्रष्टता
- Depressant *Med.* अुपशामक
- Depression *Bot.* नतपृष्ठ *Math.* अवनतांश *Ast.* अधरांश, नति *Geo.* खाडो, पोलाण, अुतार *Psy.* निराशावृत्ति, हतोत्साह, निरुत्साह, अवसाद, ग्लानि, दौर्मनस्य, अुदासीनता *Phy.* निम्नन, अवसाद — *Met.* तोफान, फरकुं constant — *Phy.* निम्नन स्थिरांक Angle of — *Math.* अवनतांशकोण
- Derangement *Psy.* बुद्धिभ्रंश, चित्तभ्रम
- Derivative साधित, व्युत्पन्न
- Derm *Med.* त्वचा, चामडी
- Dermatitis *Med.* चामडीनो सोजो
- Dermatology *Med.* त्वचाविज्ञान
- Dermatozoan *Med.* चर्मजन्तु
- Dermis *Bot.* आंतरत्वचा, त्वचा
- Descending अवरोही, अधोगामी, अुतरती, नीची अुतरती — axis *Bot.* निम्नाक्ष
- Descent *Phy.* अुतार *Bio.* अनुवंश, वंशावतार
- Description वर्णन
- Desert *Met.* रण
- Desexualisation *Bio.* विलिंगन, विलिंगवणी
- Desiccation *Met.* सुकवणी, जलशोषण, शोषण
- Desiccator सुकवणियु, जलशोषित्र, डेसीकेटर
- Design (१) योजना, रचना (२) घाट, आकृति
- Desire *Psy.* अिच्छा, अुत्कंठा, आकांक्षा, कामना, लालसा
- Despotism *Pol.* आपखुदशाही, निरंकुशता, आपखुदसत्ता
- Destructive *Bot.* संहारक, विनाशक *Chem.* नाशक, विच्छेदक—distillation *Chem.* विच्छेदक आसवन
- Desugar विशर्करण
- Desulphurisation *Chem.* विगंधकवन
- Detailed तपसीलवार, विगतवार
- Detection शोध,
- Detector *Psy.* शोधक, संवेदक, वेदक
- Determinism *Phil.* } नियतिवाद, निश्चयवाद
Psy. }
- Deterioration विध्वंस, विकृति, बगाडो
- Determinate *Bot.* नियमितव्यवस्था
- Determination निश्चयन, निर्माण, प्रमाण-निर्णय
- Detonation अधिस्फोटन
- Deuterium *Chem.* ड्युटेरियम [भारे हाभीड्रोजन]
- Deuteron *Chem.* ड्युटोरॉन
- Develop विकसावतुं Developer विकासक
- Development विकास—methods *Psy.* विकासपद्धति
- Deviation *Psy.* भ्रंश, विचलन, अवगम, च्युति, स्खलन, अुन्मार्गगमन, विपथगमन
- Devise योजतुं
- Devitrification विकाचवण, काचहीनता
- Devolution अपक्रान्ति
- Dew *Met.* झाकळ, तुषार, ओस Dew point ओसांक, झाकळबिन्दु [दक्षावर्तन
- Dextrorotation *Phy.* दक्षिणावर्तन,
- Dextrin-डेक्स्ट्रीन
- Dextrose *Chem.* डेक्स्ट्रोझ *Bot.* बहिर्मुख
- Diabetes *Med.* मीठीपेशाब, मधुमेह
- Diabolic (१) दैत्य, आसुरी, दानवसंबंधी, (२) दुष्ट, (३) द्विअर्थी
- Diabrotic *Med.* अतिदाहक
- Diacoustics *Phy.* ध्वनिगतिविद्या = Diaphonics
- Diacritical स्पष्टकारक, अुच्चारदर्शक
- Diactinic rays प्रक्रिय रश्मि
- Diadelphous *Bot.* द्विगुच्छी, द्विभातु, द्विगुच्छभूत

- Diagnosis *Med.* निदान (रोग) विनिश्चय
Psy. चिकित्सा
- Diagonal *Math.* विकर्ण, कोणीरेखा, कोणीय
- Diagram आकृति, चित्र, रूपरेखा
- Dial डायल, तकती sun — छायायंत्र
- Dialect बोली, अपभाषा
- Dialectics *Psy.* विवादशास्त्र, तर्कशास्त्र
- Dialysis *Med.* शरीरनी नबळाशी *Chem.*
 पारश्लेषण, पारपृथक्करण, चालण, द्विविश्लेषण
- Diamagnetic न्यूनचुंबकीय, विचुंबकीय
- Diameter *Math.* व्यास
- Diamond हीरो - jubilee हीरकमहोत्सव,
 मणिमहोत्सव
- Diandrous *Bot.* द्विपुंकेसरयुक्त
- Diapharous *Phy.* पारदर्शक, निर्मल, स्वच्छ
- Diaphragm *Ana.* अंतरपाट, पटल, पडदो
 अुदरपटल *Bot.* अंतर्पट
- Diaphysis *Ana.* अंतराधि
- Diapnoic *Med.* स्वेदकारक
- Diarrhea *Med.* अतिसार
- Diary रोजनीशी, डायरी
- Diastole *Med.* हृदयप्रसरण
- Diathermal *Phy.* शुष्णतामेदक
- Diathesis *Med.* धातुदोष
- Diatom *Phy.* द्विअणु *Geo.* डाअेटमप्राणी,
- Diatomic *Phy.* द्वि-परमाणुक
- Dibasic द्विभास्मिक
- Dicarpellary *Bot.* द्विगर्भकोषसंबंधी
- Dichlamydeous *Bot.* द्विआच्छादित,
 शुभयाच्छादित
- Dichotomy *Bot.* द्विभाग, अर्धचंद्र
- Dichotomous *Bot.* द्विशाखी, द्विभंगी,
 द्विविभक्त
- Dichroism *Phy.* द्विरंगता, द्विवर्णत्व
- Diclinous *Bot.* अेकजातीय, अेकलिंगी,
 अलगपुष्पी
- Dicotyledon *Bot.* द्विदल, द्विवीजपत्र
- Dictator *Pol.* सरमुखत्यार, तानाशाह,
 सर्वाधिकारिनिदर्शक
- Dictum नियम, कथन, आप्तवचन, सूत्र
- Didactics *Psy.* शिक्षाशास्त्र, शिक्षणकला,
 बोधकला
- Didymous *Bot.* जोड, द्विभक्त
- Dielectric वीजरोधक Insulator =
 Non-conductor
- Dietetics *Med.* आहारविद्या, भोजनविज्ञान
- Difference *Psy.* फेर, तफावत, अन्तर,
 भेद, विसादृश्य, भिन्नत्व Common -
 सामान्य अन्तर Finite - परिमित अन्तर
 Method of - अंतरविधि Squared -
 वर्गान्तर - of pressure दाबभेद,
 चापभेद
- Differential *Math.* क्रमिक, चलनात्मक,
 अवकल, भेददर्शक - calculus चलनकलन
 विद्या -coefficient अवकल गुणांक -
 diagnosis *Med.* समान रोगोनुं विभेदी-
 करण - equation *Math.* अवकल
 समीकरण - galvanometer भेददर्शक
 वीजवाहमापक - gear क्रमिक दांताचक्र,
 गीअर, - pulley क्रमिक पूली, विभेद
 चक्री-गरगडी
- Differentiation विभेदन, विभक्तीकरण,
 विभागीकरण, विषमीभवन, स्वगतभेद
- Difficult कठिन, दुष्कर
- Diffraction *Phy.* विवर्तन, तिर्यगगमन
 - grating विवर्तन रेखापट
- Diffused प्रसारित, प्रसृत, व्याप्त *Bot.*
 विस्तारी, भोंयपर पथरायेल [प्रकाश
- Diffused light *Phy.* प्रसृत प्रकाश, व्याप्त
- Diffusion प्रसार, प्रसारण *Chem.* प्रसार,
 व्यापन *Phy.* विकीर्णन *Bot.* व्यतिकरण,
 व्यापन - pump व्यापन पंप - tube व्यापन
 नलिका
- Digest *Ana.* पचावतुं

Digestant *Med.* पाचनोत्तेजक
 Digester *Chem.* पाचकपात्र, पाचित्र
 Digit *Math.* अंक, कला, लेखा, स्थानांक
Med. आंगळी, अंगुठी
 Digitate *Bot.* करतलाकार
 Digitigrade *Zoo.* आंगळापर चालनार
 प्राणी, अंगुलग [अुरग -पेटे चालनारा]
 Digynous *Bot.* द्वित्रीकेसरयुक्त, द्वियोनी,
 द्विवाहिनिक
 Dihedral angle *Math.* द्वितलकोण
 Dilate विस्तरवुं, विस्तारवुं
 Dilation विस्तारण, वितनन, विस्फारण,
 फुलाण, फूलावो *Bot.* विस्फारण
 Dilemma धर्मसंकर, शुभयतःपाश
 Dilute *Chem.* मंद करवुं, मिश्र करवुं
 Dilution मंदन, अवमिश्रण
 Dimension *Math.* (१) परिमाण (२)
 विस्तार, आयतन (३) घात
 Dimensional equation घातीय समीकरण
 Dimerous *Bot.* द्विदल, द्विभागमय,
 द्विभागशील
 Dimidiate *Bot.* दुभंगित, अर्धुं
 Diminution, द्वास, नानवणी
 Dimorphic *Chem.* द्विरूपी, *Bot.* द्विरूपधारी
 Dimorphism *Chem.* द्विरूपता *Bot.* द्विमूर्ति,
 द्विभेदिक
 Dioecious *Bot.* विभक्तलिंगी, अलगलिंगी
 Diopter } *Phy.* डायोप्टर [चस्माना काचनो
 Dioptre } अेकम]
 Dioptrics *Phy.* वकीभवनविद्या
 Dioxide *Chem.* द्वि-ओक्साजीड, डायोक्साजीड
 Dip *Phy.* नमन, आनति, नमावो -circle
 नमनमापक, आनतिवृत्त -needle नमनकांटो,
 आनतिसूची
 Dipetalous *Bot.* द्विपटली
 Diploid *Bot.* द्विगुणित, पूर्णसंख्या
 Dipterous *Bot.* द्विपक्षी, बेपांखाळी
 Diphtheria *Med.* डिफथेरीआ

Dipolar *Phy.* द्विध्रुव
 Direct *Adj.* प्रत्यक्ष, सीधुं, सरळ, ऋजु *V.*
 नियमवुं -current सरळ वीजप्रवाह, डी०
 सी० प्रवाह -combination प्रत्यक्ष संयोग,
 ऋजुसंयोग -image प्रत्यक्ष प्रतिमा, प्रत्यक्ष
 बिंब -impact प्रत्यक्ष संघात -method
 प्रत्यक्ष पद्धति, सरळ विधि, ऋजुविधि, सरळ
 पद्धति -motion ऋजुगति -rays ऋजुरश्मि
 Direction (१) सूचना, हुकम, निर्देश (२)
 दोरवणी, नियंत्रण, संचालन (३) दिशा, दिक्
 Director circle *Math.* प्रधानवृत्त, परि-
 चालकवृत्त, नियामकवृत्त
 Disc चकती, चक्र, बिम्ब
 Discernment *Psy.* विवेक, अवबोध, विवेचन
 Disciform *Bot.* कर्णिकाकार
 Discoidal *Bot.* कर्णिकासदृश, पडघीदार,
 कर्णिक, चक्राकार
 Discharge विसर्जन, विभार, शुन्मोचन
Phy. निर्विजकारो *Med.* छाव *Law*
 मुक्ति, छुटकारो Acquittal - दोषमुक्ति,
 आरोपमुक्ति *Com.* रुखसद, कार्यमुक्ति, पदमुक्ति
 Discipline शिस्त, नियमपालन, नियंत्रण,
 नियमन, व्यवस्था
 Discolourization निरंगन, विरंगवणी
 Disconnected असंबद्ध, असंतत
 Discontinuity विच्छेद, असातत्य
 Discord विसंवाद, दुर्मेल [वादिता
 Discordance स्वरविरोध, अपस्वर, विसं-
 Discordant विसंवादी, असंगत, बेसूरुं
 Discount वटाव, डिस्काउन्ट
 Discovery शोध, शुपलब्धि, आविष्कार,
 प्रकाशन, प्रसिद्धि
 Discrete *Bot.* विभिन्न
 Discriminant *Math.* निकर्ष
 Discrimination *Psy.* (१) विवेकशक्ति,
 विवेक, परीक्षा (२) भेदभाव, भेदबोधन,
 Racial - *Pol.* रंगभेद
 Disepalous *Bot.* द्विवृन्तकदलिक, द्विपर्ण

- Dish रकाबी, थाली, डिश
 Disinfectant *Med.* चेपनाशक, जंतुनाशक, रोगाणुनाशक [विभाजन
 Disintegration *Phy.* विघटन, वियोजन,
 Disintegrator *Phy.* वियोजक, खल, खलवटो [चकाकार
 Disk *Bot.* कर्णिका, आसन, चक्र - Discoid
 Dislocation *Med.* लचक, स्थानांतर, संधिभंग, विसंधान [सांधातुं छुतरी जतुं ते]
 Disparity विषमता, असमानता, असंगति
 Dispensary औषधालय, दवाखानुं
 Dispersion *Bot.* विभाजन, विच्छेद, विक्षेपन
Phy. अपकिरण Normal - नियमित अपकिरण
 Displacement स्थानान्तर, अपगमन, विस्थापन, निरसन, खसेड, झुकाव
 Display प्रदर्शन, आडंबर
 Disposition *Psy.* प्रकृति, स्वभाव
 Dissected *Bot.* विभागित, भग्न, अतिखंडित
 Dissection *Ana.* शवच्छेदन, अवयवच्छेदन
 Dissepiment *Bot.* पट, पोल, खंड
 Dissimilar असदृश, असमान, असम
 Dissimilation *Bio.* अपचय, (अपक्रिया = Catabolism) [शक्तिक्षय
 Dissipation अपचय, लय, क्षय, -of energy
 Dissociation *Phy.* छूटाण, विवचन, संकलन-क्षय विच्छेद विघटन *Med.* विभाजन, पृथ-करण -theory विघटन सिद्धांत Thermal -तापीय विघटन, शुष्मा विश्लेषण
 Dissolvable *Chem.* द्रवणशील, विलीनशील
 Dissolve *Chem.* द्रवतुं, विलीन करतुं-थतुं, ओगळतुं, ओगळतुं [बेसूरता
 Dissonance *Phy.* विस्वरता, बेसूरापणुं,
 Distance *Math.* अंतर, दूरत्व, दूराभी Angular - कोणीय अंतर Focal - नाभ्यंतर
 Distil *Chem.* आसवतुं, अर्क काढवो, अर्ध-पातन, अर्क
 Distillation *Chem.* अर्धपातन, निस्स्यंदन, आसवन, अर्कनिर्यासन, तिर्यकपातन *Bot.* पातन Destructive - विच्छेदक निस्स्यंदन Fractional - अंशिक, विभागीय निस्स्यंदन Steam - वाष्प निस्स्यंदन
 Distilled water वराळेळुं पाणी, वाष्पित-जल, वाष्पजल,
 Distillery आसवनी भट्टी, फड, दारुनी भट्टी
 Distinction (१) विशिष्टता, विलक्षणता, (२) भेद, भिन्नता
 Distinguish जुटुं पाडतुं, लक्षित करतुं, भेदकरण [आमळो
 Distortion *Phy.* विकरण, विकृति, विपथगमन,
 Distractibility *Psy.* मानसिक व्यग्रता
 Distributed वहेंचेळुं, वितीर्ण, वितरित
 Distribution *Eco.* वहेंचणी *Bot.* निवसन [Production शुत्पादन Consumption वापर, वपराश]
 Disturbance *Met.* तोफान
 Ditheous *Bot.* द्विपरागकोषीय
 Diuretic मूत्रवर्धक, मूत्रोत्पादक [रोजितुं
 Diurnal *Meteo.* दैनिक, रोजिडु, दिवसतुं,
 Divalent *Chem.* द्विसंयोजी
 Divariant द्विपरिणम्य
 Divaricate *Bot.* निरनिराळो
 Diver मरजीवो, निमज्जक, डूबकीमार
 Divergence अपसार, अपसरण
 Divergent अपसारी, विगामी, अपसृत
 Diversity विविधता
 Divided भागेळुं, विभक्त, विभाजित *Bot.* भग्न, खंडितपर्णी [भाज्य
 Dividend *Com.* व्याज, डिविडन्ड *Math.*
 Diving जलनिमज्जन, डूबकी
 Divisibility विभाज्यता
 Division (१) भागाकार, विभाजन, विभागणी (२) भागला, विभाग, कोटी (३) गण, शुपविभाग
 Divisor *Math.* भाजक

- Doctrines मत, वाद, सिद्धांत
 Dodder Bot. आकाशवेल, आकाशवल्ली, अमरलता
 Dogma दृढमत, मताग्रह
 Dodecagon Math. द्वादशभुज, बारखुणियुं, बारड्थी
 Dodecagynous Bot. बार छीकेसरवाळुं
 Dodecandrous Bot. बार पुंकेसरवाळुं
 Dogstar Ast. लुब्धक तारो
 Doldrum Met. निर्वातप्रदेश
 Dolomite Geo. डोलोमाओट
 L minant प्रबळ, प्रभावी, प्रभावक
 Dormant सुप्त, अव्यक्त, अप्रकट, गुप्त, अनुद्भूत, सुस्त - consciousness Bio. अव्यक्त चेतना, अप्रकट चेतना
 Dorsifixed Bot. पृष्ठलम्, पृष्ठयुक्त, अन्तरलम्
 Dorsal Bot. पृष्ठ, पीठनी बाजुं, पृष्ठभूत
 Dorsum Ana. वांसो, पीठ
 Dose Med. मात्रा, अंश, भाग, डोज
 Dot बिन्दु, टपकुं
 Dotted ducts Bot. लांछित स्थानको
 • नलिकाओ
 Double बमणुं, बेवडुं, द्वियुगल, द्वि-, युगल -
 — concave युगल अंतर्गोल - बेवडो-
 Doublet द्विक, युग्मक
 Douche पिचकारी, डुश
 Downstroke अनुज्ञोत
 Downy Bot. सुंवाळावाळवाळुं, नरमवाळवाळुं
 Draco Ast. कालीय (तारामंडल)
 Drainage जलोत्सारण
 Drastic कडक, सखत, जोरदार, प्रचंड
 Draught Met. (१) दुष्काळ, दुकाळ (२) हवाजोर
 Drawing रेखाचित्रण, आलेखन, चित्रकाम, चित्रकळा Freehand - हस्तालेखन Memory - अनुस्मरणालेखन, स्मृतिचित्रण
 Dream Psy. स्वप्न - Ego स्वप्नचित्त, स्वप्नबोधाल्मा
 Drift मन्दगति, अपवहन
 Drill शारकी
 Drip V टपकुं N. Archi निःसरण
 Drive Psy. प्रेरण, स्वाभाविक प्रवृत्ति
 Drooping Bot. अेकबाजु झुकती
 Drop N. बिन्दु, टपकुं, पात, पतन
 Dropper बिन्दुपाती
 Dropping bottle बिन्दुपाती - कूपी - वाटली
 Dropsy Med. जलोदर, जलसंचय, जलशोथ
 Drosometer Met. झाकळमापक
 Drug Med. दवा, औषध, भेषज
 Drum Ana. पटल, डिंडिम, ढोल, भेरी
 Drupe Bot. अष्टिला, सखतफल, अश्मगर्मी
 Dry (१) सूकुं, शुष्क (२) द्रवहीन, निर्द्रव
 Drysprosuim (Dy) Chem. ड्राजीस्प्रो-सियम्
 Dualism Psy. द्वैत, द्वित्व, द्वैध
 Dubhe Ast. ऋतु (तारो)
 Duct Ana. नाली, वाहिका, वाहक Bot. नलिका, स्थानक
 Ductile प्रतन्य, तन्य, तणाञ्जु
 Ductility तन्तवता, प्रतन्यता, तणाञ्जुपणुं
 Ductless gland Ana. नालिकाहीन ग्रंथि
 Dullness Psy. जाड्य, जडता
 Dumping Eco. भावतोड, पीठपाड, मालवर्षा
 Duodecimal द्वादशांश
 Duodenum Bot. पक्वाशय Med. ग्रहणी, द्वादशनी, ड्युओडेनम
 Duplex Bot. द्विघटकित
 Duplex winding द्वेधवेष्टन
 Duplicate N. नकल, प्रतिरूप V. बमणुं करकुं
 Durable टकाञ्जु
 Duramater Med. मस्तिकावरण
 Duration कालावधि, मुदत, समय
 Duramen Bot. मध्यभाग, अन्तर्गर्भ, सारभाग
 Dustproof धूलचुस्त, धूलिजित

Dust storm *Met.* आंधि
 Duster धूलियुं, मसोतु, डस्टर
 Duty (१) कर्तव्य, धर्म (२) कर, जगत
 Dwarf (१) नाचुं, टूंकुं (२) वामन, टीगणुं
 Dyad वे, जोड; द्वि-अणुक
 Dye रंग, रंजक
 Dynamic (१) गतिविषयक, चलगतिशील, वेगीलुं, प्रवैगिक, वेगवान - electricity चल विद्युत, चलवीज - friction चल घर्षण, गतिघर्षण - property गतिक धर्म - theory गतिशीलवाद, गत्यात्मकवाद

Eagle Zoo. गरुड

Ear *Ana.* कान, कर्ण, श्रवणेन्द्रिय, श्रोत्र
Bot. कणसल्लुं -ache *Med.* काननी पीडा, कर्णशूल -drum काननो पडदो, कर्णपटल
 -lap कानबूट -wax काननो मेल

Earth (१) पृथ्वी (२) भूमि, माटी - crust
Geo. भूकवच, भूस्तर - inductor *Phy.* पृथिव्योपपादक - magnetism भूचुंबकत्व
 -metal *Chem.* मृद्-धातु, माटीनी धातु
 -oil भूतेल, माटीनुं तेल, पेट्रोलियम -plates भूफलक - quake *Geo.* भूकंप, धरतीकंप, भूचाल - surface *Geo.* भूपृष्ठ, पृथ्वीनी सपाटी - work माटीनी पाळ, मटोडीनो कोट, माटीकाम

Earthenware मृत्पात्र, माटीनां वासण

Ebb *Met.* ओट, पडती [वलकेनाजीट

Ebonite ऐबोनाजीट, कठणरबर, काळुं

Ebony *Bot.* सीसम, अबनूस, ऐबनी

Ebracteate *Bot.* खिल्ली पांदडी विनातुं पुष्प, अविकसित पटलपुष्प, पुष्पपत्रविहीन

Ebullioscope झुत्कलनदर्शक

Ebullition *Phy.* (१) झुत्कलन क्रिया (२)

झुभरो, *Psy.* झुभरो, जोस, चित्तनी विकळता

Eburneous *Bot.* हाथीदांत जेवुं सफेद

Ecobolic *Med.* शीघ्रप्रसवकारी

Dynamics वेगविद्या, चलनविद्या, गतिविद्या

Dynamite स्फोटक, डायनेमाजीट

Dynamo वीजजनक, डायनेमो [शक्तिमापक

Dynamometer *Phy.* वीजशक्तिमापक,

Dyne *Phy.* बलांक, डायीन

Dypsomania *Med.* मद्योन्माद

Dysentery *Med.* मरडो, आमरोग, कष्टअंत्र

Dysmenorrhoea *Med.* कष्टार्तव, कष्टरक्तु

Dyspepsia *Med.* बदहजमी, दुष्पाचन, कष्टपाचन

Dysuria *Med.* मूत्रकच्छ, मूत्रावरोध, कष्टमूत्र

E

Eccentric *Math.* (१) झुत्केन्द्री, अपकेन्द्री

भिन्नकेन्द्री, (२) केन्द्रभ्रष्ट, असंकेन्द्र

(३) विषमकेन्द्री -angle झुत्केन्द्रकोण

Eccentric wheel अपकेन्द्री चक्र

Echinate *Bot.* कांटावाळी, कंटकयुक्त

Echo *Phy.* पडघो, प्रतिध्वनि, अनुध्वनि

Echopraxia *Psy.* कार्यानुकरणशीलता

Echolalia *Psy.* शब्दानुकरणशीलता

Eclampsia *Med.* गर्भाक्षेपरोग

Eclipse *Ast.* ग्रहण, ग्रास Annular

-वलयाकार-कंकणाकार ग्रहण Cycle of -

ग्रहणचक्र Duration of -ग्रहणकाल

First contact of -स्पर्शकाल Last

contact of -मोक्षकाल Lunar - चंद्रग्रहण

Partial - खंडग्रास, अपूर्णग्रहण, आंशिकग्रहण

Phase of - ग्रास Solar - सूर्यग्रहण

Total - खग्रास, पूर्णग्रहण, पूर्णग्रास

Ecliptic *Ast.* क्रांतिवृत्त, अयनवृत्त, सूर्यमार्ग

Declination of a point of - क्रांतिभाग

Nodes of - क्रांतिपात

Ecology *Bot.* परिस्थितिविज्ञान, निवास-

विद्या, स्थलविचार [अर्थकारण

Economics अर्थशास्त्र, अर्थविद्या, संपत्तिशास्त्र,

Economist अर्थशास्त्री, संपत्तिशास्त्री, धनशास्त्री

Ecostate *Bot.* नसहीन [पांदडुं]

- Ecstasy *Psy.* सुल्लास, हर्षोन्माद, अत्यानंद
 Ectoblast *Bot.* बाह्यत्वचा, बाह्यपड
 Ectocardia *Med.* हृदयच्युति
 Ectocolon *Med.* बृहदंत्रनुं प्रसरण, ०नी च्युति
 Ectoderm *Bot.* बाह्यपड, कोषावरण, बहिर्पड,
 बाह्य आवरण
 Ectopia *Med.* स्थानभ्रष्टता, स्थानच्युति
 Ectoplasm *Bot.* बाह्य रस, बहिःप्रस, बाह्य
 फेन
 Ectoscopy बाह्य दर्शन, बाह्य निरीक्षण
 Ectozoa *Med.* बाह्यत्वचाजन्तु
 Eczema *Med.* खुजली, खरजबुं
 Edaphic *Bot.* भूगर्भीय, मृतीय
 Eddy *Met.* आवर्त, वमळ
 Edentates *Zoo.* अदन्ती, हीनदंती, दांत
 विनानां प्राणी, दंतहीन
 Edeology *Med.* जननेन्द्रिय विज्ञान [(३) धार
 Edge (१) किनारो, तट (२) कोर, किनारी
 Edible खाद्य
 Edict राजाज्ञा, आज्ञालेख
 Editor तंत्री, संपादक, अधिपति
 Editorial अग्रलेख, तंत्रीलेख
 Education *Psy.* शिक्षण, केळवणी, संस्कार,
 अध्यापन Compulsory - फरजियात
 केळवणी - department केळवणीखातुं
 Elementary - प्राथमिक शिक्षण Free
 - मफत केळवणी-शिक्षण Moral - नैतिक
 शिक्षण Religious - धार्मिक शिक्षण
 Secondary माध्यमिक शिक्षण Voca-
 tional - धंधादारी शिक्षण, व्यवसाय शिक्षण
 Educational psychology *Psy.* शिक्षण
 विषयक मानसविद्या
 Educationist केळवणीकार, शिक्षणवेत्ता
 Effect परिणाम, असर, प्रभाव, फल
 Effective असरकारक, कार्यक्षम, कार्यसाधक
Math. फलकारक
 Efferent *Ana.* अपवाही, अपगामी, बहिर्गामी,
 बहिर्वाही -nerve *Psy.* बहिर्वाही ज्ञानतंतु,
 अपवाही ज्ञानतंतु
 Effervescence खुभरो, फीण, बुदबुदाट
 Effete वांझियुं, नकामुं *Bot.* वंध्य
 Efficient कार्यनिपुण, कार्यदक्ष, कार्यक्षम,
 कार्यकुशल
 Efficiency *Psy.* कार्यदक्षता, कार्यक्षमता,
 कार्यसाधकता, साधकता -of machines
 यंत्रनी कार्यनिष्पत्ति
 Effeminacy *Psy.* स्त्रैणभाव
 Efflorescence *Bot.* पुष्पन, पुष्पोद्गम,
 सुत्फूलन *Chem.* जलत्याग, जलनिर्गमन,
 प्रस्फोटन
 Efflux प्रवाह, सरण
 Effort *Psy.* प्रयास, यत्न, जोर, बळ, प्रयत्न
 Effulgence प्रभा, तेज, वैभव
 Effusion *Med.* स्राव, अवपातन *Phy.*
 अभिस्यन्दन, सुत्स्यन्दन
 Egg *Bio.* अंड, अंड -albumen *Bio.*
 अंडश्रेति, सफेदी -shaped अंडाकार - shell
 अंडकवच
 Eglandular *Bio.* अग्रंथिल, ग्रंथिविहीन
 Ego *Psy.* अहं, अहंभाव, अहंवृत्ति, हुंभाव,
 अहंपणुं, अहंता; जाग्रतात्मा - centric
 आत्मकेन्द्रित - ideal आदर्शआत्मा, आदर्श
 Egoistic *Psy.* अहंभावी, हुंकारी, अहंवादी
 Egoism *Psy.* अहंभाव, अहंकार, हुंपणुं,
 अहमहमिका
 Egress निर्गम, निःसरण
 Egret *Zoo.* कौंच, बगळ *Bot.* अनाजनी
 कलगी, दोडी
 Ejaculatory duct *Ana.* शुक्रसाविणी,
 शुक्रवाहिनी, वीर्यवाहिनी नलिका
 Elaborate विस्तारपूर्वक, विगतपूर्ण, अतिश्रम-
 सिद्ध, जटिल
 Elastic *Phy.* स्थितिस्थापक, लचिक, लवचिक
 Elasticity स्थितिस्थापकता, लचिकता -of
 demand *Eco.* मांगनी स्थितिस्थापकता
 Elator *Bot.* रेणुप्रसारक
 Elbow *Ana.* कोणी, कर्पूर - joint कोणीनो
 सांधो, कर्पूरसंधि

Election *Pol.* चूटणी, निर्वाचन, चुनाव
Bye-पेटा-चूटणी Direct - सीधी चूटणी,
प्रत्यक्ष० General - साधारण चूटणी,
सामान्य०, देशव्यापी० Indirect - परोक्ष०,
अप्रत्यक्ष०

Electer मतदार

Electorate *Pol.* मतदारमंडळ

Electric *Phy.* वीजविषयक, विद्युतविषयक
- alternator वीज प्रत्यावर्तक-appliance
वीज उपकरण - arc वीज कमान, वीजचाप
- atmosphere वीज वातावरण, विद्युतमंडळ
- attraction वीजकर्षण - battery वीज
कोठी, वीजेरी, वीजकोष - bell वीजघंटडी
- cable तार - charge भार - positive
charge धनवीजभार - negative
charge ऋणवीजभार - condenser
संचारक - conductor वाहक - current
प्रवाह, वाह - discharge मोच
-field क्षेत्र - fluid प्रवाही - furnace
भट्टी - fuse फ्युझ - generator
उत्पादक, जनित्र - heater तापक,
चूली - insulater रोधक - light
प्रकाश - machine यंत्र - oscillation
दोलन, विद्युतदोलन - potential विभव
- polarization ध्रुवाच्छादन - switch
बटन, स्विच - transformer परिवर्तित्र,
परिणामक - voltage वॉलटेज, वीज
विभव

Electrical *Phy.* वीजमय, वैजिक, अलैक्ट्रीक
- accumulator वीजसंचारियु, -conden-
ser वीजसंग्राहक - furnace वीजभट्टी -
induction वीजउपपादन - resistance
वीजप्रतिरोध

Electrically charged वीजभारवाही

Electricity *Phy.* वीज, वीजली, विद्युत,
तडित Atmospheric - आकाशवीज, अंत-
रिक्ष विद्युत Current - वहेती वीज Dyna-

mic - चलवीज Frictional - घर्षण वीज
Hydro - जलप्रपात वीज Negative -
ऋण वीज Positive - धनवीज Static -
स्थिर वीज Vitreous - काचीय वीज

Electrifiable वीजकावनीय

Electrification वीजकावणी, वीजवणी

Electrified वीजकावेळ

Electro-analysis *Med.* वीजविश्लेषण

Electro-biology *Bio.* वीजजीवविद्या

Electro-chemical *Phy.* वीजरसायनीय
- equivalent वीजरसायनांक

Electro-chemistry वीजरसायनविद्या *Te-*
chnical - औद्योगिक०

Electrode *Phy.* वीजदंड [गतिविज्ञान

Electro-dynamics वीजगतिविद्या, वीज-

Electro-dynamometer *Phy.* वीजशक्ति-
मापक

Electrokinetics *Phy.* चलवीजशास्त्र

Electrolysis *Phy.* वीजविश्लेषण, वीजपृथकरण

Electrolyte *Phy.* वीजद्रावण

Electromagnet *Phy.* वीजचुंबक

Electromagnetic induction *Phy.*

वीजचुंबकीय उपवादन [वीजचुंबकीय विकिरण

Electromagnetic radiation *Phy.*

Electrometallurgy *Phy.* वीजधातुशोधन

Electrometer *Phy.* वीजमापक

Electro - motive force *Phy.* वीजचालक
बळ, अी. अेम. अेफ. E. M. F.

Electron *Phy.* वीजाणु - theory
वीजाणुवाद

Electro negative *Phy.* ऋणवीज

Electronic charge वीजकण-आवेश

Electrophorous *Phy.* वीजस्फुरक, अलै-
क्ट्रोफॉरस

Electroplating *Phy.* वीजढोल चढामण,
अलैक्ट्रोप्लेट

Electropositive *Phy.* धनवीज

- Electroscope *Phy.* वीजदर्शक Gold leaf-सोनाना वरखनो वीजदर्शक Pith ball-गरना गोळानो वीजदर्शक
- Electrosmosis वीज-अभिसरण
- Electrostatics स्थिरवीजविज्ञान
- Element *Chem.* तत्त्व, मूलतत्त्व, मूलपदार्थ, मूल द्रव्य, रासायनिक तत्त्व *Phy.* महाभूत तत्त्व *Math.* पद
- Elemental force मौलिकबळ, प्राकृतबळ
- Elementary प्रारंभिक, प्राथमिक
- Elevation *Ast.* झुंचाशी, झुन्नतांश, झुन्नतस्थान, चढाण, झुद्विक्षेप Angle of-झुन्नतांशकोण, झुन्नतकोण
- Elevator अर्धवाहक
- Elephantiasis *Med.* श्लीपद, हाथीपग
- Elimination *Math.* (१) अपनयन (२) निरसन [आयतवृत्त, वितृत्त
- Ellipse *Ast.* दीर्घवृत्त, लंबवृत्त, अंडवृत्त,
- Ellipsoid *Math.* लंबगोळ, दीर्घगोळ
- Elliptic दीर्घवृत्ताकार, दीर्घवर्तुलाकार
- Ellipticity *Phy.* अंडवृत्तीयता *Ast.* झुपवृत्तता
- Elongation *Ast.* प्रसार, प्रतान, लंबाण
- Elucidation स्पष्टीकरण, विवरण
- Elusive परिहारी, अस्थिर, छटकी जाय तेवुं
- Emaciation *Med.* कृशता, दुर्बळता [अणुछाव
- Emanation *Med.* झुद्धव, निःसृति, निःसारण,
- Emarginate *Bot.* नताग्र, अंदर बेसती
- Emasculate *Med.* खसीकरण [कोरवाळं
- Embalming शबरक्षा
- Embargo अवरोध, प्रतिबंध, निषेध
- Embedded निहित, न्यस्त, दबायेळं
- Ember अंगार, सळगतो कोयलो
- Embolism *Med.* पेशीसमरोधन
- Embocation *Med.* मालीश, लेप, मालीशनी दवा
- Embryo *Bio.* (१) गर्भ, भ्रूण (२) बीज गर्भ, अंकुर, गर्भांकुर, बीजांकुर, पुष्पगर्भ-sac *Bot.* गर्भकोष, बीजगर्भ
- Embryology *Ana.* गर्भविद्या, गर्भविज्ञान
- Embryonic area *Ana.* भ्रूणस्थान, गर्भक्षेत्र
- Embryoscope गर्भ-भ्रूण-वृद्धिदर्शक
- Embryotomy *Ana.* गर्भछेद, भ्रूणछेद
- Emerald पन्ना, पातुं
- Emergence *Phy.* निर्गमन, झुन्गमन, बहिरागमन, *Bot.* त्वगुद्भव, त्वगुत्थित
- Emergency आपत्ति, संकट, कटोकटीनो समय, अकस्मात् [रश्मि, बहिर्गत रश्मि
- Emergent ray *Phy.* निर्गम-किरण, -
- Emersed *Bot.* पाणीमांशी बहार नीकळतुं
- Emersion *Ast.* झुन्मज्जन, आविर्भाव,
- Emery अेमरी, रेखमाल [झुन्मिलन
- Emetic *Med.* अेमेटिक, वमनकारक
- Eminence झुन्नतभूमि, झुच्चस्थान
- Emission *Med.* झुत्सर्ग, विमोचन, स्कंदन, निःसरण - spectrum स्कंदन वर्णपट [सामर्थ्य
- Emissive power स्कंदन सामर्थ्य, निःसरण
- Emollient *Med.* स्निग्धकार, सान्त्वक
- Emotion *Psy.* झुर्मि, भावना, भावोद्भव, आवेश, आवेग, चित्तक्षोभ
- Empirical प्रयोगसिद्ध, अनुभवसिद्ध, अनुभव-मूलक ['सिद्धांतमूलक' थी जुदुं] - formula प्रयोगनिर्णित सूत्र, प्रयोगसिद्ध सूत्र - method *Psy.* अनुभवसिद्ध पद्धति - psychology अनुभवमूलक मानसविद्या, प्रयोगसिद्ध मानस-विद्या
- Empiricism *Psy.* अनुभववाद
- Emulation *Psy.* स्पर्धा [अमीलझन
- Emulsion *Med.* पायस, सान्द्रप्रवाही, सुमिश्रित प्रवाही, दुग्धद्रव, तेलपाणीमिश्रण,
- Enable शक्य करवुं, शकवुं
- Enact कायदो करवो, नियम रचवो
- Enamel (१) बल्क, दन्तबल्क, (२) मीनो, मीनाकाम, अेनेमल
- Enantio-morphous प्रतिलोमी, प्रतिबिंबी
- Enantiotropic तापमेयी, प्रतिवर्ती
- Enarthrosis joint *Ana.* झुदुखल सांधो

Encephalic *Med.* मस्तिष्कसंबंधी
 Encephalon *Ana.* मस्तिष्क, मगज
 Encephalology *Med.* मस्तिष्कविद्या
 Encircle घेरनुं, परिवृत करनुं
 Enclosure समावरण, साथे मोकलेलुं
 Encroachment आक्रमण
 Encumbrance भार, बोजो, अंतराय
 End *Psy.* (१) अंत, छेडो, परिणाम, साध्य (२)
 आशय, हेतु, शुद्देश (३) तात्पर्य, कार्य
 - correction अंत-संशोधन
 Endarteritis *Med.* धमन्यावरणशोथ, सोजो
 Endemic *Med.* स्थानिक, अेकप्रदेशीय,
 तद्देशीय, (Epidemic व्यापक)
 Endless अनंत, सतत, निर्मर्गाद - chain
 अंतहीन शृंखल
 Endoblast *Bio.* गर्भान्तरपट
 Endocardium *Ana.* हृदयनुं अंदरनुं पड,
 हृदास्तर, हृदयान्तरपट
 Endocarp *Bot.* अंतःकवच, अंदरनुं फलनुं
 ढांकण, अष्टीला, अंतःपेटक, जीण
 Endochrome *Bio.* कोषरंजक
 Endocrine *Ana.* अंतःस्रावक [अवरास्तर
 Endoderm *Bio.* (१) अंतस्त्वचा, अंतश्चर्म,
 Endodermis *Bot.* आंतरत्वचा, अंतस्त्वचा
 Endogamy *Anth.* अंतर्विवाह, सपिंडविवाह
 Endogen *Bot.* अंतर्वाधिष्णु
 Endogenous अंतर्जात, अंतर्भव, अंतर्जनिष्णु
 Endolymph *Med.* अन्तर्द्रव, अंतर्लेसिका,
 अंतर्जल
 Endometritis *Med.* गर्भाशयावरणशोथ, सोजो
 Endophyllous *Bot.* पत्रवेष्टित, पत्रांतर्घटित
 Endoplasm *Bio.* आंतरजीवरस, आंतररस
 Endopleura *Bot.* अंतःबीजकवच, बीजांतर्पट
 Endosmosis *Bio.* अंतराभिसरण, अंतरा-
 कर्षण, अतर्गमन
 Endosperm *Bot.* मगज, गर, आंतरगर्भ
 Endospore *Bot.* अंतरणु

Endostome *Bot.* अंतस्तोम, अंतर्छिद्र
 Endothelial *Ana.* अंतःपट [मापक
 Endothermic *Phy.* शुष्मासंग्राहक, ताप-
 Enema *Med.* अेनीमा, बस्तिक्रिया
 Energy *Phys.* शक्ति, कार्यशक्ति, शुद्भव-
 शक्ति, बल, बलशक्ति; कौदत, ताकात, Con-
 servation - *Phy.* शक्तिसंरक्षण, शक्ति-
 संचय Dissipation of - शक्तिविक्षेप,
 शक्तिनो अपव्यय Transformation of -
 शक्तिनुं रूपांतर Atomic - परमाणुशक्ति
 Chemical - रासायणिक शक्ति Electrical
 - वीज शक्ति External - बाह्यशक्ति
 Heat - शुष्माशक्ति Kinetic - गमनशक्ति,
 चलनशील शक्ति Magnetic - चुंबकशक्ति
 चुंबकीय शक्ति Mechanical - यांत्रिक
 शक्ति, Mental - मानसिक शक्ति, यंत्रशक्ति
 Molecular - अणुशक्ति Potential -
 स्थितिशक्ति, स्थानापन्नशक्ति, संभाव्यशक्ति
 Radiant - विकिरणशक्ति
 Engender श्रुत्पादन करनुं, शुद्भवनुं
 Engine *Mech.* यंत्र, अेन्जिन, चलकल
 Fire - आगबंदो Gas - गॅस अेन्जिन Steam
 - वराल अेन्जिन, वरालयंत्र, स्टीम अेन्जिन
 Engineering यंत्रविद्या, शिल्पविद्या, निर्माण
 कला, अीजनेरीविद्या Building - गृह-
 निर्माण विद्या, अीमारत विद्या Chemical
 - रासायनिक शिल्प Civil - सिविल
 अीजनेरी, मुलकी अीजनेरी, Electrical
 - वीज यंत्रविद्या Industrial - यंत्रोद्योग,
 औद्योगिक यंत्रविद्या Mechanical - यंत्रविद्या
 Mining - खनिज शिल्पविद्या Road -
 सडक अीजनेरीविद्या, मार्ग निर्माणविद्या
 Engraving कोतरकाम, अंकन - line रेखांकन
 - photo छायाचित्रांकन
 Enlarge विस्तारनुं - ment विस्तारण, विवर्धन,
 परिवर्धन
 Ensiform *Bot.* खडगाकार, असि-आकार

Enteric *Med.* आंत्र, आंत्रिक
 Enteritis *Med.* आंत्रसोथ, आंत्रिक प्रदाह
 Enterocoele *Med.* अंत्रवृद्धि
 Enterprise *Eco.* साहस, साहस बुध्दोग
 Entire अखंड, पूर्ण, अखंडित, अभिन्न
 Entity *Phil.* सत्त्व, पदार्थ, सत्ता, व्यक्ति, वस्तु
 Entoderm *Ana.* अंतःत्वचा
 Entomology *Zoo* कीटपतंगविद्या, जंतुविद्या
 Entomophagus *Zoo.* जंतुभक्षक
 Entomophily *Bot.* कीटपरागसिंचन,
 कीटाहतफलन, कीटपरागण
 Entozoa *Zoo.* अंतर्जीवक
 Entrail *Med.* अंत्र, आंत्र, आंतरडुंड [शक्ति
 Entropy *Phy.* अप्राप्यशुष्माशक्ति, अप्राप्य-
 Entry प्रवेश *Com.* नोध, दाखलो, लेख,
 शुल्लेख
 Enunciation प्रतिज्ञा, निर्वचन, प्रतिपादन
 General-साधारण प्रतिज्ञा Particular
 - विशिष्ट प्रतिज्ञा
 Enuresis *Med.* अनैच्छिक मूत्रस्राव
 Envelope पाकीट, लिफाफो, कवर *Ast.*
 आवरण, आच्छादन, वेष्टन [परिस्थिति
 Environment परिवेष्टन, परि-आवरण,
 Envy *Psy.* आर्षा, अदेखाजी
 Enzyme पाचकरस, शुसेचक, किण्व
 Eosinophile *Phys.* आम्लकण, आओसीनो-
 फील
 Ephedrine *Med.* ऐफीड्रीन [सुदती
 Ephemeral *Bot.* अल्पायु, नाशवंत, टूंक
 Ephemeris *Ast.* पंचांग
 Epibasal *Bot.* तलोत्तर, अधितल
 Epicalyx *Bot.* बाह्यपुट, उपपुष्पकोष
 Epicarp *Bot.* बाह्यफळ, फळनुं छोडुं
 Epicondyle *Ana.* अधिकंदुक, भुजास्थिकंदुक,
 हाथना हाडकाना डेडा उपरनो उपसेलो भाग
 Epicranial *Ana.* अधिमस्तकीय, खर्परीय,
 Epicycle *Ast.* उपवृत्त, उपचक्र [खोपरीनुं
 Epidermis *Bot.* बाह्यत्वचा, उपचर्म

Epidiascope *Phy.* सर्वदर्शक शीप, ऐपी-
 डायस्कोप
 Epidural Cavity *Ana.* बाह्यशिराल कोटर
 Epigastrium *Ana.* क्षुपजठर, अधिजठर
 प्रदेश [क्षुपजिह्वा, अधिकंठ
 Epiglottis *Ana.* अधिजिह्वा, पडजीभ,
 Epigram मर्मवाक्य, सुवाक्य, सूत्र [शिलालेख
 Epigraph *Arch.* कोतरलेख, शुत्कीर्णलेख,
 Epigraphy *Arch.* कोतरलेखविद्या, शुत्कीर्ण
 लेखविद्या, प्राचीन लेखविद्या, शिलालेखविद्या
 Epigynous *Bot.* अध्वस्थ, अधिजात,
 गर्भशीर्ष
 Epilation *Med.* केशोच्छेद, केशनिःसरण
 Epilepsy *Med.* अपस्मार, फेफरुं, मृगी,
 वाजी
 Epilogue क्षुपसंहार, समाप्ति प्रकरण, परिशिष्ट,
 अितिलेख [दलजात
 Epipetalous *Bot.* अधोदल, दललग्न,
 Epiphyte *Bot.* वायुभक्षक वृक्ष, हवाजीवी
 वृक्ष, वातोपजीवी
 Epipterous *Bot.* मथाळे पांखाळा
 Episode क्षुपकथा, वार्ता, प्रकरण
 Episperm *Bot.* बीजकवच, क्षुपधान, बाह्य-
 दांकण
 Epistaxis *Med.* नासिका रक्तस्राव, नसकोरी
 फूट [पटल, क्षुपस्तर
 Epithelium *Ana.* क्षुपचर्म, बाह्यचर्म, बाह्य-
 Epizoon *Zoo.* क्षुपजीवक
 Epoch युग, काळ, विशिष्टकाळ, संस्मरणीययुग
 - making युगवर्ती, शकवर्ती
 Epsom salt रेचक लवण, विलायती मीडुं,
 अीप्सम लवण
 Equable समान
 Equal समान, समतुल्य, बराबर Identically
 - सर्वांगीण तुल्य
 Equaliser समकारक
 Equitant *Bot.* आरूढ, पक्षारूढ

- Equated time *Math.* समीकृत काल
 Equation *Math.* समीकरण Binomial-
 द्विपद • Differential - चलन०, अवकल०
 - of equinoxes *Ast.* संपात • Integral
 - अनुकल० Homogenous - समघातिक
 Polar - अक्षीय० Quadratic - वर्ग०
 Reciprocal - व्यतिहारी० Simple-
 अेकवर्णी०, शुद्धसमीकरण Simultaneous
 अनेकवर्ण० समकालीन० Symmetrical -
 समपक्षी०, समपदी० -of time काल समीकरण
 Equator *Ast.* विषुव, विषुवरेखा, विषुववृत्त,
 भूमध्यरेखा, भूकक्षा Celestial - व्योमकक्षा,
 खविषुवरेखा Magnetic-चुंबकीय विषुवरेखा
 Equiangular *Math.* समकोणिक, सदृशकोण,
 समकोणक
 Equidistant समांतर, समदूरवर्ती
 Equilateral *Math.* समभुज, समबाहु,
 समबाहु - triangle समत्रिभुज, समत्रिकोण
 Equilibrium समता, समतोलन, समतोल,
 समतोलता, समतोलस्थिति, संस्थिति, समतोलपणुं
 Neutral - अखंडसमतोलन - Stable -
 स्थायी समतोल - of energy शक्तिसमता,
 शक्तिपणुं समतोलपणुं - of force बलतोलन,
 बलसमतोलन, बलसंतुलन
 Equilibrant *Phy.* समतोलक
 Equinoctial *Ast.* विषुववृत्त, व्योमकक्ष,
 खविषुववृत्त - circle सायनवृत्त, खविषुवरेखा,
 खविषुववृत्त - colure आदिवृत्त - gales
 अयनमरूत - line विषुवरेखा, सायनरेखा
 - point संगतबिन्दु, विषुवक्रांतिपात,
 क्रांतिबिन्दु
 Equinox *Ast.* संपात, विषुवसंपात, विषुव,
 अयन, समरात्रिदिनकाल Autumnal
 - शरदसंपात Vernal - वसंतसंपात Pre-
 cession of - अयनचलन
 Equipment उपकरण, साधनमयता, सामग्री
 Equipoise *Psy.* साम्यावस्था, समता,
 समतुलत्व
 Equipotential *Phy.* समशक्तिशील,
 समसंभाव्य
 Equivalence *Chem.* सममुल्यता, समतुल्यता,
 समयोजकता
 Equivalent (१) सम, तुल्य, पर्याय, समतुल्य,
 बराबर (२) तुल्यांक - of heat ताप तुल्यांक
 Chemical - रासायनिक तुल्यभार Elect-
 rical - वीज तुल्यांक Electrochemical
 - वीजरसायनिक तुल्यांक Mechanical
 - यांत्रिक • chemical - weight रासा-
 यनिकतुल्यभार
 Equuleus *Ast.* अश्वमुख
 Equus *Zoo.* घोडो, अश्व
 Era काल, समय, युग
 Erbium (En) *Chem.* अर्बियम [अुन्नत
 Erect अुन्नत, अूर्ध्वस्थित *Bot.* सीपी, शुभी,
 Erg *Phy.* अर्ग, कार्यशक्तितनो अेकम, अेकग्राम
 वस्तुने अेक सेन्टीमीटर अेक डाअिनना बळथी
 खसेडवामां थतुं कार्य
 Ergot *Bot.* अर्गट, गर्भाशयसंकोचक
 Eridenus *Ast.* यमुना (तारामंडळ)
 Eroderent *Med.* मांसदाहक औषध
 Eriometer *Phys.* सूक्ष्मव्यास मापक
 Erionthous *Bot.* अून जेवां फूल Erio-
 phorous *Bot.* अूनघारी
 Erosion *Geo.* क्षय, घसरारो, घोवाण
 Erostrate *Bot.* अंतुंड, चांच वगरतुं
 Erotism *Psy.* कामुकता, कामोत्तेजना, काम
 वासना, शृंगारवाद
 Error भूल, भ्रान्ति, गलती, चूक, भ्रम, च्युति,
 प्रमाद Limit of - भूलनी सीमा Zero -
 शून्यभूल [Volcanic - ज्वालाफूट
 Eruption स्फोटन, उत्पेक्ष, अुत्पात, प्रस्फुटन
 Eruptive *Med.* प्रदाहक
 Erythrocarpus *Bot.* लालफल
 Erythrocyte लालकोष
 Escalator गतिशील सीडी, अुदाहकसीडी

- Escape valve *Phys.* बाह्यद्वार, विमोचक द्वार
 Escapement wheel विमोचक चक्र
 Escribed circle *Math.* बहिर्वृत्त
 Esculent *Med.* खावा योग्य, खावा जेवुं
 Esophagoscope *Med.* अन्ननली परीक्षायंत्र
 Esophagostomy *Med.* गलनलीच्छेद
 Esoteric *Psy.* गुप्त, गूढ
 Essence सत्त्व, अर्क, सार
 Essential आवश्यक, सारभूत, विशिष्ट
 - character विशिष्ट लक्षण
 Ester *Chem.* अॅस्टर, अीथरना जेवा कार्बन-
 लवणवर्ग
 Estimate (१) अंदाज (२) मूल्य, निरूपण
 Estivation *Bot.* पुष्पमुकुल विन्यास
 Estrum *Psy.* कामेच्छा, भोगेच्छा
 Estuary *Geo.* झुपनदी, खाडी, नालुं
 Etching *Chem.* अम्ललेखन, तेजाबलेखन,
 काच के धातु झुपर कोतरकाम
 Eternity *Phil.* अनंतता, नित्यता, सनातनता
 Ethane *Chem.* अीथेन
 Ether *Phy.* अंतरिक्ष, अीथर, आकाशतत्त्व
Chem. (रासायनिक संयोजन) अीथर
 Ethics *Psy.* नीतिशास्त्र, सदाचारशास्त्र
 Ethmoid *Ana.* नासागत-अस्थि, भर्भर
 - bone त्रिपथास्थि, चालन्यास्थि, भर्भरास्थि
 Ethnic *Ant.* नृकुलसंबंधी, जातिकुलनुं
 - factor जातिगुण
 Ethnology नृकुलविद्या, मनुष्यकुलविद्या
 Ethnology जातिलक्षणविद्या, आचारविद्या
 Etiolation *Bot.* हरितद्रव्यनाश, पांडुता
 Etiology कार्यकारणविद्या, रोगनिदानविद्या,
 कारणमीमांसा [मापक, युडीओमीटर
 Eudiometer *Chem.* वायुमापक, वायुशुद्धि-
 Eugenics *Bio.* सुप्रजननविद्या, सुसंततिविद्या
 Eupnea *Med.* सुश्वसन [Dyspnea
 कष्टश्वसन]
 Europium (Eu) *Chem.* यूरोपियम
 Eutectic *Chem.* सुगलनीय, परमगलनीय
 - mixture परमगलनीय मिश्रण-घोल
 - temperature सुगलन तापबिन्दु
 Evacuation *Phy.* खालवणी, ठालवणी,
 शून्यीकरण *Med.* मलत्याग, मलोत्सर्ग
 Evaluation मूल्यांकन, आंकणी, मुलवणी
 Evaporation बाष्पभवन, बाष्पायन
 Even *Math.* सम, समतल, युग्म, बेकी
 - number बेकी संख्या, युग्म संख्या
 Event घटना, बनाव, प्रसंग Dependent -
 पराश्रयी घटना, सापेक्ष घटना Inde-
 pendent - स्वतंत्र घटना, निरपेक्ष घटना
 Evergreen *Bot.* पलाशी, चिरहरित, सदापर्णी
 Eviction बहिर्नयन, बहार काढवणी
 Evidence *Law* प्रमाण, साक्षी, पुरावो,
 साख, शाहेदी, शहादत
 Evident स्पष्ट, व्यक्त
 Evisceration अंत्रनिरसन, झुदर विदारण
 Evolution झुत्कान्ति, विकास, समुत्कान्ति,
 संवृद्धि - ary विकासगामी
 Exacerbation *Med.* रोगप्रकोप, रोग-
 लक्षण वृद्धि
 Exact *Math.* शुद्ध, सूक्ष्म, स्पष्ट *Phy.*
 यथार्थ, बराबर, निश्चित, नकी
 Examination परीक्षा, तपास, परीक्षण,
 तपासणी, अन्वेषण, निरीक्षण - in chief
Law सरतपास, मुख्य तपास Cross -
 झुलटतपास Re - फेरतपास
 Example (१) झुदाहरण, दृष्टान्त (२) दाखलो
 Excavator झुत्खनक, झुत्खनित्र
 Excentre *Math.* बाह्यकेन्द्र, बहिर्केन्द्र
 Excentric बाह्यकेन्द्री, बहिर्केन्द्री, अपकेन्द्री
 Exception *Phy.* अपवाद, व्यतिक्रम
 Excess आधिक्य, वधारो, झुपचय
 Exchange (१) प्रतिदान, विनिमय, (२)
 अदला-बदली, अेक्सचेंज (३) विनिमय स्थळ
 Excircle *Math.* बहिर्वृत्त

- Excise *Pol.* आबकारी, आंतरिकजकात
 Excision *Med.* अुच्छेद, विच्छेद, काप
 Excitation *Psy.* अुद्दीपन, अुत्तेजन
 Excoriation *Med.* चर्मविदारण *Pol.* संपत्तिविदारण [मळत्याग]
 Excrement, Excreta *Med.* मळ, विष्टा,
 Excretion मळोत्सर्ग *Bot.* विसर्जक पदार्थ
 Excretory *Med.* मळोत्सर्जक - duct *Zoo.* अपनयन नळी, निष्काशन नळी
 Excurrent *Bot.* आगळपडतुं
 Exercise *Math.* प्रश्नमाळा, अनुशीलनीय
 अभ्यास *Med.* व्यायाम, कसरत *Psy.* अभ्यासपोथी, मनोयत्न [बहिर्वर्धन]
 Exfoliation *Med.* अस्थिरफलन *Bot.*
 Exhalation *Ana.* अुच्छ्वास
 Exhaust *Phy.* निष्कास, निर्गम, निःशेषन
 - pipe निर्गम नळी, अुच्छ्वास नळी - valve निर्गमद्वार, निर्गमपटल
 Exhibition प्रदर्शन - room प्रदर्शन खंड
 Exhibitionism प्रदर्शनवृत्ति, मयूरवृत्ति
 Exine *Bot.* बाह्यपड, बाह्यकवच
 Existence *Phil.* अस्तित्व, विद्यमानता, वास्तव्य, होवापणुं
 Exocarp *Bot.* बाह्यकवच
 Exodermis *Bot.* बाह्यत्वचा
 Exogamy असगोत्र विवाह, विगोत्र विवाह
 Exogenous *Bot.* बहिर्वर्धिष्णु, बहिर्जात, बाह्यवर्धक [बहिस्सरण]
 Exosmosis *Bot.* बहिःप्रसरण, बहिराकर्षण,
 Exosporium *Bot.* बाह्यकवच
 Exostosis *Med.* अस्थिवृद्धि
 Exothermic *Phy.* अुष्माक्षेपक, तापक्षेपक [Endothermic अुष्माचोषक]
 Exotic *Bot.* विदेशी, विजातीय
 Expansion *Math.* विकास, विस्तरण, विस्तृति *Phy.* प्रसरण, प्रसार, विस्तार, वृद्धि, फुलाण, फुलावो Absolute - निरपेक्ष प्रसार Apparent - व्यक्तप्रसार Coefficient of-प्रसरणांक, प्रसारगुणांक Cubical - घन प्रसरण Linear - रेखीय प्रसरण Superficial - क्षेत्र प्रसरण, पृष्ठ प्रसरण
 Expectation (१) अपेक्षा, आशा, धारणा (२) अवधि - of life जीवनावधि
 Expedient (१) कार्यक्षम, कार्यसाधक (२) अुचित, अुपयुक्त (३) अुपाय, साधन, अुपकरण
 Experience अनुभव, अनुभूति, प्रतीति, अनुभवजन्यज्ञान
 Experiment प्रयोग, परीक्षा, प्रत्यक्ष अनुभव, अखतरो Crucial - मुख्य प्रयोग Control - निर्णायक प्रयोग
 Experimental प्रयोगात्मक, प्रयोगसिद्ध, प्रायोगिक - pedagogy *Psy.* प्रयोगात्मक शिक्षणविद्या - knowledge प्रयोगसिद्धज्ञान - science प्रायोगिक विज्ञान - value प्रायोगिक मूल्य
 Explanation (१) विवरण, निरूपण, स्पष्टीकरण (२) समजूती, खुलासो
 Exploration निरीक्षा, तपासणी, अन्वेषण
 Explosion स्फोट, विस्फोटन, धडाको, भडाको
 Exponent *Math.* घातचिन्ह, घातांक, घात प्रकाशक
 Exponential *Math.* घातीय - calculus घातकलन - curve घातवक्र - equation घातसमीकरण - function घातफल - series घातश्रेणी - theorem घातसिद्धांत [विरो
 Export *Eco.* निर्यात, निकास - duty निकास-
 Exposition व्याख्यान, विवरण, स्पष्टीकरण
 Exposure अुघाड, प्रकाशन, आविष्कार
 Expression (१) अुक्ति, वाक्य, शब्दरचना (२) अुच्चारण, कथन, निवेदन, आविष्करण (३) प्रमाण, अनुभव, वचन *Math.* राशि, पदी Binomial - द्विपदराशि, द्विपदी Compound - मिश्रपदी Cubic - घनपदी Linear - सुरेखपदी Monomial - अेक पदी Multinomial - बहुपदी, अनेकपदी Quadratic - द्विघातराशि, वर्गपदी Simple - शुद्धपदी Trinomial - त्रिपदी

Expressive (१) सूचक, दर्शक (२) अर्थ-
वाही, अर्थप्रदर्शक

Expulsion निःसरण, निष्कासन

Exsiccation *Med.* शोषण, सुकवणी

Extant विद्यमान, वर्तमान, प्रचलित

Extensibility परिमयता, विस्तृत्व, प्रसरण-
शक्ति, तन्म्यत्व

Extension विस्तार, वधारो, प्रतान

Extensor *Ana.* प्रसारक, प्रतानक

External बाह्य, बहिः - ear बाह्यकर्ण -
trade बाह्यवेपार

Extinction अन्त, नाश, लोप

Extine *Bot.* पराग बाह्यकोश, परागकणतुं
बहारतुं पड

Extipulate *Bot.* अुपपर्ण रहित, अनुपपत्री

Extirpation अुन्मूलन, विच्छेदन

Extra-axillary *Bot.* कक्षबाह्य, बाह्यआक्षिक

Extrastellar *Bot.* स्तंभबाह्य

Extract सार, उतारो *Chem.* रस, सत्त्व,
अर्क *Med.* कवाथ, अर्क, निष्कर्ष, काढो

Extraction *Phy.* निष्कर्षण, आहरण *Med.*
दांत कढामण

Extradition *Pol.* प्रत्यर्पण, मागणुं

Fabric (१) रचना, बनावट (२) वणाट,
पोत, कापड

Facade *Arch.* मुखभाग, मुखद्वार

Face *Phy.* (१) मुख (२) बाजु, पार्श्व (३)
पासो, फलक - of a crystal स्फटिकनो
पासो - presentation *Ana.* मुखोदय

Facet *Phy.* पासो, पहेल, पासुं, कण, मुख,
अनीक

Facial artery *Ana.* मुखगत धमनी

Facial paralysis *Med.* मुखनो पक्षाघात

Facsimile प्रतिरूप, नकल

Fact तथ्य, हकीकत, खरी घटना

Factor कारण, बळ, घटक *Math.* गुण,
अवयव, गुणक, खंड, कारक

Extraneous *Med.* विदेशी, असंबद्ध, बहारतुं

Extrapolation अतिक्रमण, प्रक्षेप, क्षेपक

Extravasation *Med.* अुत्सर्ग - of blood
रक्तविस्तार

Extreme limit परमावधि, अंतिम सीमा

Extremes *Math.* अंतिमपद, अंतिम सीमा

Extremity *Ana.* अंत, छेडो, शाखा

Extrinsic *Med.* आगंतुक, बाह्य

Extroversion *Med.* बहिर्लक्षण, बहिर्मुखन

Extrovert *Psy.* बहिर्मुखी, बहिवर्ती, बहिर्लक्षी

Exudation *Chem.* छाव, स्रवन, स्येदन

Bot. अुत्सर्ग, गळ, गुंदर, झरवण

Med. बहिस्वेद, प्रस्वेदन

Eye *Ana.* नेत्र, चक्षु, आंख - ball आंखनो

डोळो, नेत्रगोल - bud *Bot.* आंख, कळी

- glass चश्मा, नेत्रकाच, चक्षुकाच -

lashes पांपण - lens चक्षुताल - lid

पोपतुं - piece नेत्रकाच, नेत्रताल, अुपनेत्र,

निरीक्षणकाच, आंखियुं, दूरबीननो आंख

नजीकनो काच - socket अक्षिगुहा, अक्षिकूप,

आंखनो गोखलो - specialist आंखनो खास

दाक्टर, आंखनो निष्णात - spot नेत्रबिन्दु

F

Factorization *Math.* गुण विग्रह, अवयव
विश्लेषण, गुण पृथक्करण

Factory फेक्टरी, कारखानुं

Faculty *Psy.* शक्ति, सामर्थ्य, सहजशक्ति

Fade करमातुं, झांखुं पडतुं, विडुत थतुं

Faeces मल, विष्टा

Fahrenheit *Phy.* फाहरनहाऔट (अुष्मांक)

Failure निष्फळता, अभाव, हानि, अनिष्पत्ति,
विकलता - of current प्रवाह त्रुटि

Faith *Phil.* (१) श्रद्धा, विश्वास, निष्ठा, वफा
(२) धर्म, संप्रदाय [दात्राकार

Falcate *Bot.* चापाकार, दातरडाना जेतुं,

Falciform ligament *Ana.* दात्राकारबंधन

Fallacy *Log.* तर्कदोष, कुतर्क

- Fallopian tube *Ana.* अंडवाहिनलिका, अंडवाहिनी, गर्भाशयनलिका, फॅलोपीअन नलिका
- False dichotomy *Bot.* मिथ्या द्विविभाजन
- False racemes *Bot.* अपकृत कलगी
- False septum *Bot.* खोटे पडदो
- Falx *Ana.* दात्र, मगजना आवरणनो दातीआ जेवो भाग - cerebri *Ana.* दात्रिका, मस्तिष्कावरण - cerebrelli *Ana.* लघु दात्रिका
- Familiarity *Psy.* परिचय, निकटता
- Family कुटुंब, परिवार *Bio.* वर्ग, वंश, कुल, गोत्र, जाति *Math.* श्रेणी, कोटि
- Fan पंखो, फॅन Electric-वीजपंखो, वीजफॅन - light कलमदान
- Fane *Arch.* देवालय, मंदिर
- Fang *Bio.* दंष्ट्रा, दाढ, विषदंत, हेरी दांत
- Fantasy *Psy.* (१) तरंग, विचार तरंग (२) अुद्रेक, कल्पनाम, अतिशयता
- Farad *Phy.* फॅरॅड, वीजसमावेशन अेकम, वीजसंचयशक्ति अेकम [Electric unit of capacity which one coulomb of electricity will charge to the pressure of one volt]
- Farina *Bot.* पुष्परणु, पराग *Chem.* कांजी, भुंछं, थुंछं, लोट
- Far point दूर बिन्दु
- Fascia *Ana.* पटो, पेशक, आवरण, चामडी, पेशी, स्नायुपेशी *Ast.* (प्रहोपर देखाता) पटा - bone *Ana.* वदनास्थि - bulbi नेत्रगोल आवरण Superficial - बाह्य आवरण
- Fascicle *Bot.* झुंजो, झुजो, गुच्छ, गुच्छो
- Fat चरबी, मेद, वसा, स्निग्ध द्रव्य
- Fatty जाडं, मेदमय, वसीय, चरबीवाळुं - acids चरबी तेजाब, मेद-अम्ल
- Fatalism *Phil.* दैववाद, नसीबवाद, प्रारब्ध-वाद, कर्मवाद, भवितव्यतावाद, भाग्यवाद
- Father Complex *Psy.* पितृप्रंथि
- Fault भूल, अपराध, त्रुटि *Geo.* स्तरदोष, स्तरभंग, तूट
- Fauna *Zoo.* प्राणिकुल, प्राणिजात
- Faux (Fauces pl.) *Bot.* कंठग्रीवा
- Favioleate, Favose मधपुडा जेवो
- Favus *Med.* मधुचकाकार फोल्लो-गांठप्रंथि
- Feature लक्षण, चिह्न [ज्वरघ्न
- Febrifuge *Med.* ज्वरारि, ज्वरनाशक,
- Febrile *Med.* ज्वर संबंधी, ज्वरवाळुं
- Feculent *Med.* मलपूर्ण
- Fecundation *Bio.* गर्भाधान, सफलीकरण
- Fecundity *Bio.* प्रजनन शक्ति
- Federation *Pol.* समवायतंत्र, संघशासन
- Feel *N.* स्पर्श Feeling लागणी, जाणप
- Felis *Zoo.* बिल्ली जाति - catus वनबिलाडी - diardi काळो चित्तो - domestica घर बिलाडी - leo सिंह - pardus चित्तो
- Fellow अध्येता
- Felt कामळी, थापेळं अून, नमदो
- Female स्त्री, नारी, स्त्री लिंगी - flower मादा फूल, स्त्री पुष्प - gamete स्त्रीपिंड - prothallus ० आदिभंग
- Femoral *Ana.* अूरू - जांघ संबंधी - artery अूरूधमनी-रोहिणी - canal अूरूनलिका = circumflex artery अूरूवेष्टनी धमनी - nerve अूरूनाडी [हाडकुं
- Femur *Ana.* जंघास्थि, अूरूअस्थि, जांगलुं
- Fenestra *Med.* कर्णरंध्र, छिद्र, मुख, द्वार
- Fenestrate अतिगवाक्ष, अतिछिद्रक
- Fennel *Bot.* वरियाळी
- Fenugreek *Bot.* मेथी
- Ferment किण, विपाक प्रवर्तक
- Fermentation *Bio.* अुत्सेचन, आथो, विपाक, खमीर, अुभाण
- Fern *Bot.* हंसराज, फर्न, वर्णांग
- Ferrochrome *Chem.* फेरोक्रोम

Ferroconcrete *Chem.* लोह सीमेन्ट,
फेरोसीमेन्ट

Ferromagnetic *Chem.* लोहचुंबकीय

Ferrottype *Chem.* लोहमुद्रण, फेरोटापीप

Ferrous sulphate *Chem.* लोहसल्फेट

Ferrugeneous मंझूर सदृश

Ferrum लोह

Fertile *Bot.* फलद्रुप, बहुफलप्रद, बीजोत्पादक,
बीज पेदा करनाहं - fertilised सगर्भ,
आहित Fertiliser फलद, खातर

Fertilization *Bot.* फलन, फलीकरण,
निषेचन *Zoo.* गर्भाधान, गर्भाधान क्रिया
- of ovum *Med.* अंडफलन

Feudalism *Pol.* सामंतशाही, गीरासदार शाही

Fever *Med.* ज्वर, ताव, बुखार Bilious

- पित्तज्वर Cerebeo-spinal - मस्तिष्क

आवरण ज्वर, मगजना सोजानो ताव, मगज-

मज्जा ज्वर Enteric - आंत्रिक ज्वर Low

- जीर्णज्वर Relapsing - पुनरावर्तक ज्वर

Remittent - अविराम ज्वर, सतत ज्वर

Scarlet - आरकत ज्वर, लाल बुखार

Tertian - अेकांतरियो ताव, Typhoid

- टायफॉयड ताव, आंत्रीय ज्वर, Typhus

- टायफस ताव, सन्निपात ज्वर

Fibre *Bot.* रेसा, तंतु, तांतणो, सूत्र, फाखिबर

Fibril *Bio.* तंतुक

Fibrillose अल्परेसामय, अल्परेषक

Fibro *Med.* सूत्रमय, तंतुमय - cartilage

तंतुमय तरुणास्थि - फाखिबर जेवुं कार्टिलेज

- vascular tissue काष्ठतंतुमयपेशी

Fibroid *Ana.* सूत्रवत्, तंतुवत्

Fibrous *Ana.* तंतुमय, रेसावाळं, रेसादार,

रेसामय, सौत्रिक, सूत्रवत् - arch *Ana.*

सौत्रिक मेहराब, सौत्रिक तोरण - root *Bot.*

जटामूल, तंतुमूल - sheath *Ana.* सौत्रिक

कोष - Tissue तंतुमूल, तंतुराति, तंतुमयपेशी

Fibular *Ana.* अनुजंघा, बहिजंघा -

cellular tumour सौत्रिककोवार्बुद, कोषगंड
collateral ligament अनुजंघानुगाबंधन

Ficus *Bot.* वड, वट, वडजाति - bengalensis - indica वड, न्यग्रोध - carica

अंजीर - glomerata अंबर, शुदम्बर -

religiosa पीपळो, अश्वत्थ

Field क्षेत्र, भूमि, विस्तार, खेत - book

नोंधपोथी Electric - वीजक्षेत्र - of vision

दृष्टिक्षेत्र-दृष्टिविस्तार

Filament *Bot.* (१) तंतु, तांतणो (२)

केसर, दंड (३) अंशु, - lamp तंतुदीप,

फीलामेन्ट लॅम्प [निहारीका

Filamentous Nebula *Ast.* तंतुमय

File (१) कानस (२) फाखिल, तुमार (३) पंक्ति

Filial *Psy.* संतान संबंधी [तंतुसदृश

Filiform *Bot.* केसरआकार, सूत्राकार,

Filings *Phy.* चूर्ण, भूको, (धातुनो) वहेर,

चूरो

Filiorina papillae *Ana.* कुर्चाकार

Fillet *Bot.* बंध

Film (१) फिल्म, चित्रपट (२) पट, पटल

(३) पोपडी, पड (४) तर (प्रवाहीमां) - of

water जलपट

Filter *Phy.* गळणी, गळणुं

Filtration *Phy.* गलन, गाळण, गलनविधि

Fimbria *Ana.* अंगुलिप्रसर, चूणभाग -

hyphocampi स्तंभमूलिका

Fimbriate *Bot.* झालरदार

Financier *Pol.* वसूलाती अधिकारी, कोशा-

ध्यक्ष, नाणाशास्त्री

Finder प्रदर्शक, शोधक

Finial *Arch.* कळश

Finite परिमित, समर्याद

Fire अग्नि, आग - ball *Ast.* अग्नि गोलक,

अग्निपिंड - brick अग्निजित आँट - brigade

फायर ब्रिगेड, आग फोज - engine आग-

बंबो - extinguisher अग्निशामक, आग

- शामक - fly खद्योत, आगीयणमांख, शलभ, आगियो, प्रभाकीट - hydrant अग्निशामक-नल - proof आगरोक, अग्निरोक, अग्निजित, अदाह्य, अग्निरोधक - works दाहखानुं, आतशबाजी - worm आगियो कीडो
- Firmament *Ast.* नभमंडळ, व्योम, गगन
- First-aid *Med.* प्राथमिक उपचार, तात्कालिक सहाय-उपचार
- Fish culture *Zoo.* मत्स्य संवर्धन
- Fission *Bio.* विभाजन, कोषविभाजन, विखंडन
- Fissiparous *Bio.* भेदजन्य, भेदमूलक *Bot.* विभाजनीय, विभागीवृत्ति [फाट
- Fissure *Ana.* चीर, विदर, *Geo.* खाभी,
- Fistula *Med.* भगन्दर
- Fistular } *Bot.* नलिकाकार, फूफ्फा जेवुं,
Fistulose } पोळळ
- Fitter फिटर, कारीगर, दूरस्तदार
- Fivefoliate *Bot.* पंचपत्री
- Fixation *Chem.* स्थायीभवन, *Psy.* व्यासंग, सुस्थिति, *Bot.* रोपण
- Fixed *Math.* निश्चित, स्थिर, स्थित - alkali *Chem.* स्थिर अल्क - oils *Chem.* स्थित तेल - plane *Math.* निर्दिष्ट समतल - point *Math.* आंकणी-विंदु, स्थिर विंदु - stars *Ast.* स्थिरतारा
- Flabelliform *Bot.* ताडना पान जेवा आकारनुं, पंखाकार
- Flaccid *Med.* ढीळुं, शिथिल, निर्बळ, कोमळ
- Flagellata } *Zoo.* कशांगी, तंतुपुच्छी, *Bot.*
Flagelliform } केशतंवाकार, चाबुकआकार
- Flagellum *Bio.* कशा *Bot.* केश, लोम
- Flake पड, थर, पोपढी [ज्वाला
- Flame *Chem.* अग्निशिखा, ज्योति, वीपशिखा,
- Flash चमकारो, चमक (१) क्षणिक प्रकाश (२) स्फुरण - point *Phy.* स्फुरांक, प्रज्वलनांक - spectrum *Ast.* झलक रश्मिचित्र, स्फुरण वर्णपट [Med. चपटी बस्ति
- Flat *Ana.* (१) चपट (२) सम - pelvis
- Flattened चपटावेला, दबावेला (पृथ्वीध्रुव)
- Flavescent *Bot.* पीळाश लेतुं
- Flea *Zoo.* चांचड
- Fleshy *Bot.* मावा जेवुं, मांसल
- Flexible *Phy.* नमनीय, आनम्य, लवचिक, अनुनेय
- Flexibility *Phy.* अनुनेयता, आनम्यता *Psy.* नमनीयता, मुलायमता
- Flexion *Med.* अवमान, अवनमन, आकुंचन
- Flexor *Bot.* आकुंचक, आकोच *Ana.* आकोचक - minimibrevis कनिष्ठा संकोचिनी द्रुस्वा - muscle संकोचिनी पेशी, नमनीपेशी - of the thigh midwifry ब्रूह प्रसारणी पेशीओ [वांकीचुकी रीते
- Flexuose, Flexuous *Bot.* सामसामा नमता,
- Flexure *Ana.* आकोच, वक्रता, टेडापणुं
- Flicker *Phy.* टमटमंतुं, धुजंतुं - photometer कंपन वीक्षि-मापक
- Flight शुड्यन [सीसकाच
- Flint चकमक, अरणि - glass फिल्टर काच,
- Float तरापो, बोटुं, प्लवमान पिंड; तरतुं
- Floation (१) प्लवनता (२) (नवी कंपनीनी) स्थापना
- Floating तरतुं, तरती, प्रतर, प्लवमान - assets चलमान मिलकत, धन - body *Phy.* प्लवमान पिंड, वस्तु - ribs *Ana.* छुटी पांसळीओ - deck ship तरतो घाट, तरतो डॅक - kidney *Ana.* डूडुं वृक्क, प्लवमान वृक्क
- Floccose *Bot.* झूनना. गुच्छा जेवुं
- Flocculent अनुनरूप, गुच्छवत
- Flood भरती, पूर - gates पूरद्वार, पूर रक्षक द्वार
- Flora *Bot.* वनस्पति कुल, -जात, वनस्पति वर्णन
- Floral envelopes *Bot.* पुष्पावरण, कोश - formula पुष्पसूत्र - leaf पुष्पपर्ण, पुष्पपत्र, - symmetry *Bot.* पुष्पसौष्टव
- Florescence *Bot.* मंजरी, पुष्पोद्गम
- Floret, *Bot.* फूलडो, पुष्पक, पुष्पिका, लघुपुष्प

Flow बहेण, प्रवाह, स्पन्दन, बहन
 Flower *Bot.* फूल, पुष्प - bud पुष्पकलिका, पुष्पमुकुल
 Flowering plant सपुष्प वनस्पति
 Flowerless पुष्पहीन-plant अपुष्प वनस्पति
 Flowers of sulphur *Chem.* गंधकनां फूल, गंधकरज
 Fluctuation *Psy.* संकल्प विकल्प, अस्थिरता
Com. (बजारनी) बधघट
 Flue *Chem.* धूम्रमार्ग, वाहिनी
 Fluid *Phy.* प्रवाही, द्रव, तरल
 Fluidity *Phy.* तरलता, द्रवता, प्रवाहीता
 Fluorescence *Chem.* प्रतिदीप्ति, प्रतिप्रकाशन प्रकाश स्फूर्ति, स्वयं प्रकाशित, स्वयं रंगी
 Fluorine (F) *Chem.* पञ्चओरीन
 Fluoroscope *Chem.* प्रतिदीप्तिदर्शक
 Flush (१) समपट्ट (२) पाणीथी धोवुं (३) *Med.* अरुणता (४) फाल
 Fluvial *Bot.* नदीज
 Flux *Phy.* (१) प्रवाह, प्रवाहक (२) गलक, गलनशील *Med.* छाव, निसरण
 Fly-trap leaves *Bot.* माखीमारां पान
 Fly-wheel *Phy.* नियामक चक्र, गुद चक्र, फलाय व्हील
 Foam *Chem.* फीण
 Focal *Math.* नाभि संबंधी, - नाभीय-केन्द्रस्थ, केन्द्रगत - chord नाभिजीवा - distance or length केन्द्र अंतर, केन्द्र लंबाजी - lines नाभिरेखा-केन्द्रिका - plane *Phy.* केन्द्रतल, नाभितल - point नाभि बिंदु
 Focus *Math.* N. केन्द्र, दहनबिंदु, किरण केन्द्र, नाभि V. केन्द्रित करवुं, अकेन्द्र करवुं
 Conjugate *Phy.* संयोगीकेन्द्र, अनुबद्ध नाभि Principal - मुख्यनाभि Real - वास्तविक नाभि Virtual - आभासकेन्द्र, मिथ्यानाभि
 Foetus *Med.* भ्रूण, गर्भ [धनुष
 Fog *Met.* धूमस - bow *Met.* धूमस

Foil *Chem.* पातळ, पतरं, वरख
 Folds *Ana.* करचलीओ circular - अनुवर्तुली [त्मक, पानसरखां
 Foliaceous *Bot.* पर्णसंबंधी, पर्णमय, पर्णा-
 Foliage *Bot.* पल्लव, कुंपल, नवपल्लव - leaf प्रामाणिक पत्री, प्रामाणिक पत्र, पल्लव
 Foliate *Bot.* पर्णावृत, पत्रमय
 Foliation *Bot.* पल्लवीभवन, पर्णीभवन
Geo. सदलता
 Folio फोलियो
 Foliolate *Bot.* पर्णी Trifoliate त्रिपर्णी
 Foliose *Bot.* पानना गुच्छा जेवो, पत्रमय
 Folium vermis *Ana.* मध्यपर्ण
 Follicle *Ana.* फोल्ली, ग्रंथि, कोथळी *Bot.* गोणिका, डोडी, अंक स्फोटी, बीजकोपी, अंक स्फोटी फल
 Fomentation *Med.* शेक, ताप
 Fontanelle *Ana.* पूयमार्ग, रंध्र, अवकाश, विवर anterior - पूर्व अवकाश, पूर्व विवर, ब्रह्मरंध्र posterior - पश्चिम अवकाश, शिवरंध्र
 Foot पाद, पग, पगतळियुं (२) बार अिचवुं माप *Math.* पद, पाद - bath *Med.* पादरुनान - blower पाद धमण, पग धमण - light पाद प्रकाश, फूट लाजीट - of perpendicular *Math.* लंबमूल, लंबपाद - pound शक्तितनो अंकम, फूट पाउन्ड - rule फूटपटी
 Foramen *Ana.* रंध्र, छिद्र, विवर - lacerum धमनी विवर, महाछिद्र - magnum पश्चात कपाळनुं महाविवर - ovale अंडाकार छिद्र, शुक्तिछिद्र, जांबु विवर - rotundum वृतरंध्र, गोळछिद्र
 Foraminose, Foraminulose *Bot.* रंध्रित, रंध्र जेवुं
 Force *Phy.* बल, शक्ति, प्रेरण, जोर
 Component of - बलघटक Effective - फलितबल Field of - बलक्षेत्र Lines of - (चुंबकीय) बल रेखाओ Resultant

- परिणाम बल - of compression
समपीडन बल - of expansion प्रसरण
बल - of gravity गुरुत्वाकर्षण बल Parallelogram of - बलनो समान्तर चतुष्कोण
- pump चोषक यंत्र, शुक्लेपक यंत्र, फोर्स पम्प, दाबपंप, Unit of absolute - बलनो शुद्ध अेकम Unit of gravitational - बलनो गुरुत्वाकर्षक अेकम
- Forced vibration *Phy.* प्रेरित कंपन
Forceps *Med.* चीपीओ, पकड, सांडसी, सर्दशिक्रा
Forcing house शुष्मागार
Fore अग्र - arm अग्रबाहु, अग्रभूजा - bone प्रकोष्ठास्थि - finger तर्जनी, प्रदेशिनी - head ललाट
Forecast आगाही, वर्तारो, भविष्यवाणी, पूर्व अनुमान, फोरकास्ट
Foreman फोरमेन, अग्रणी, मुखी
Forge *Phy. N.* डहारनी भट्टी, लोहसारी, अेरण. *V.* घडतुं
Fork *Phy.* कांटे, शूल, द्विशिख
Forked बे पांखी *Bot.* शाखित, द्विशिख
Form (१) आकार, आकृतिरूप (२) प्रकार (३) घाट, रचना, बांधणी (४) पत्रक (५) फरमो - centre *Ana.* आकारकेन्द्र
Formal औपचारिक, नियमानुसार
Formaldehyde *Chem.* फॉर्म अल्डेहाइड
Formal-haut *Ast.* व्योम मत्स्य
Formalin *Chem.* फॉर्मालिन
Formation *Chem.* रचना, बनावट, घटना
Geo. स्तररचना, स्तर संघात - of cells
Bot. पेशीजनन, कोष संभव
Formative phrase *Bot.* संभवावस्था, निर्माण अवस्था, बाल्यावस्था, जननावस्था
Formula (१) संज्ञा, सूत्र (२) कूची (३) नूसखो (४) फोर्म्युला
Fornix तोरण, छत्रिका
- Fossa *Ana.* खाडो, खांची, खात, खनि, खल, द्रोण, कोटर, विवर
Fossil *Geo.* (१) जीवावशेष, जीवशेष, अवशेष, फोसील, स्तरीभूत - अश्मीभूत, जीवशेष (२) निर्जीव, जड - *Bot.* शेषोद्भिज्ज, अश्मीभूत वनस्पति
Fossorial claw *Zoo.* खनित्र पंजो
Fraction *Math.* (१) अपूर्णांक, भिन्नांक, भगनांक (२) अंश, भाग
Fracture *Ana.* प्रभंजन, अस्थिभंग - fever surg भंगज्वर - of the skull कपालास्थि भंग Comminuted - अवशीर्ण भंग Compound - संयुक्त भंग Extra Capsular - बहिर्कोषीय भंग
Fragment टुकडो, भाग, खंड, अंश
Frame (१) रचना (२) स्थिति (३) चोकडुं
Franchise *Pol.* मताधिकार Adult - प्रौढ मताधिकार
Free स्वतंत्र, मुक्त, स्वाधीन *Bot.* असंलग्न, छुटां, विश्लिष्ट, स्वतंत्र - central परिधिज, छुटुं, मध्यस्थानी - electron मुक्त वीजकण, वीजाणु - trade *Eco.* मुक्त व्यापार, बीन जकाती व्यापार, अबाधित व्यापार - wheel स्वाधीन चक्र
Freedom *Pol.* स्वतंत्रता, स्वातंत्र्य, आझादी, स्वाधीनता - of speech वाणी स्वातंत्र्य - of thought विचार स्वातंत्र्य
Freeze *Phy.* ठरतुं, ठीजतुं, धनवतुं, घनीभवन
Freezing-mixture *Phy.* हिमकर मिश्रण, धनकारी मिश्रण, ठीजवण - point *Phy.* ठारबिंदु, गलनबिंदु, घनीभवनाबिंदु, हिमबिंदु, हिमांक, ठीजांक
Frenulum *Med.* (होठनी) सेवनी
Frequency *Phy.* वारंवारता; संख्या, आंदोलन संख्या, कंपसंख्या, कंपनावृत्ति - meter *Phy.* कंपनावृत्ति मापक
Friction *Phy.* घर्षण Angle of - घर्षण कोण Circle of - घर्षण वृत्त Co-efficient

- of - घर्षणगुणक, घर्षणांक Kinetic - गतिशील • Limiting - सीमित • Rolling - चक्र • Sliding - विसर्पी • Statical - स्थित • - drive • गति - wheel • चक्र
- Frictional घर्षण युक्त [रहित गरेडी
- Frictionless घर्षण रहित - pulley घर्षण
- Frigid *Phy.* ठंड, शीत, हिम *Psy.* निरुत्साही - zone *Geog.* शीत कटिबंध
- Frigidity *Med.* (१) शीतलता, शैत्य (२) शुदासीनता
- Fringe *Ana.* बाजु, कोर, छेडो, धार, झालर
- Fringed *Bot.* झालरवाळी, झालरदार
- Fronde *Bot.* पत्रक, अपुष्पपर्ण
- Front अग्रभाग, मुख Arch - मुखदर्शन
- Frontal Bone *Ana.* ललाटास्थि, अग्रकपाल, पुरःकपाल - lobe ललाटखंड, अग्रिम पिंड - nerve ललाट ज्ञानतंतु - sinus ललाट कोटर, ललाट वायु कोटर - spine ललाट मणि [सीमांत
- Frontier सरहद्द, सीमाजो, सीम, सीमा, शुपांत,
- Frost *Phy.* हिम, तुषार, ठार - bite ठार सोजो
- Fructify *Bot.* फळवुं, फळावुं
- Fructification *Bio.* फलन
- Fructose *Chem.* फलशर्करा
- Frugiferous *Bio.* फळाशु, फळवालुं, फळवान
- Frugivorous *Bio.* फळाहारी
- Frustulose *Bot.* मालाना मणका जेवुं
- Frustum *Math.* छिन्नांश
- Frutescent *Bot.* क्षुपमय, जांखरा जेवुं
- Fuel calorimetry औंधन तापमापन
- Fugacious *Bot.* जलदी खरी जनार के नाश पामनार, शीघ्र पतनशील, अल्पजीवी
- Fugitive *Med.* अस्थायी *Chem.* काचो *Gen.* निराश्रित
- Fulcrate *Bot.* अधिकावयवी (बडवाओ जेवी)
- Fulcrum *Phy.* आलंब, आधारबिंदु, फलक, स्कंधा, फलकम *Zoo.* शृंगलंब *Ana.* आलंबिनी
- Fulminating mercury विस्फोटक पारो - powder रंजक, विस्फोटक चूर्ण
- Fumariaceae *Bot.* क्षेत्र पर्यादादि वर्ग, शहातरा पित्तपापडा वर्ग
- Fumarole *Geo.* धूम्ररंध्र, फ्युमरोल (ज्वालामुखीना शिखरमांकी तड, फाट के चीरो)
- Fume *Chem.* धूप, धूम्र - chamber धूम्रकक्ष - cupboard धूम्रकोष्ठ, धूमाडियुं
- Fumigate धूमावतुं, धूमाडावतुं, धूप देवो
- Function *Gen.* कर्तव्य, धर्म, व्यापार, कार्य *Math.* परायत संख्या, फल, विधेय, वर्तन
- Functional *Med.* क्रियात्मक, शरीरक्रियाजनित - disease शरीरक्रियाजन्यरोग - disorder शरीर व्यापार विकृति
- Fund *Math.* पूंजी, कोष, मंडार
- Fundamental मुख्य, मूलभूत, मूलात्मक, प्रधान, मूलगत, मौलिक, समूची - interval मौलिक अंतर - properties मूलभूत गुण - unit मूल अेकम - research मूलभूत संशोधन, परमाणु संशोधन
- Fundus *Ana.* जठर, कुहर, स्कंध, अधोदेश, तलदेश - of uterus गर्भाशय मुंड, गर्भतुंबी
- Fungus *Bot.* छत्रकजाति, फंगस *Med.* कुक्कुरमुत्था, छत्रिका, अर्बुद, फूग, रोगोत्पादक वनस्पति, कण्व
- Fungology *Bot.* छत्रविद्या, फूगविद्या
- Funicle *Bot.* नाळ, बीजनाळ, बीजबंधन
- Funiculus *Bot.* नामिनाळ, डिम्बनाळ, बीजनाळ, नाळ
- Funnel *Chem.* (१) गळणी, गरणी, (२) धूमाडियुं Dropping - बिन्दुपात गळणी Separating - पृथकारक गळणी - form, - shaped *Bot.* गळणीआकारी
- Furnace *Chem.* भट्टी Blast - वायु भट्टी Combustion - दहनभट्टी Electric - बीजभट्टी

Furor *Med.* अुन्मत्तता, अुन्माद
 Furrowed *Bot.* चास जेतुं, लीटीवाळुं
 Furuncle *Med.* फोल्ला, स्फोटक
 Furunculus *Med.* विस्फोटक, फोल्ला
 Fuse *Chem.* ओगळवुं, अेकरूप करवुं,
 पीगळवुं (२) पलीतो, जामगरी (३) प्युझ,
 वीजळीथी पीगळी जाय तेवो तार Fusible
 गलनीय Fusibility *Med.* गलनीयता
 Fusel oil *Chem.* यवतेल, जवतेल, प्युझल
 तेल

Fusiform *Bot.* मल्लिकाकार, मुकुलाकार,
 त्राकाकार, मूलकाकार
 Fusion *Chem.* गलन, गालन, पीगळण
Bot. मीलन, संयोग, अेकीकरण Latent
 heat of - *Phy.* लुप्त द्रवण ताप,
 -mixture *Chem.* गलन मिश्रण,
 गालकमिश्र [Melting - गलन, पिगलन;
 Solution द्रवण]
 Fusing point गलनबिंदु, गलनांक,
 (Melting point पिगळ बिंदु)
 Futurism *Phil.* भविष्यवाद

G

Gadfly *Zoo.* घोडमाखी, अश्वमक्षिका
 Gadolinium (Gd) *Chem.* गॅडोलिनियम
 Gain *Math.* लाभ *Com.* नफो, लाभ,
 फायदो
 Galactic *Chem.* पयज, दुग्धज *Ast.*
 आकाशगंगासंबंधी - circle मंदाकिनी वृत्त,
 आकाश गंगा - pole मंदाकिनी ध्रुव
 Galactometer *Chem.* दुग्धशर्करामापक
 Galactophagous *Med.* दुग्धोजीवी,
 दूधजीवी, दूधाहारी
 Galactose दुग्धशर्करा
 Galactosis दुग्धनिःसरण, दूधझरण
 Galaxy *Ast.* तारामंडळ, ज्योतिर्माला, मंदा-
 किनी, आकाशगंगा, स्वर्गगंगा
 Galbalus *Bot.* शंकु आकारफल
 Galbanum *Bot.* बेरजो
 Gale *Met.* अुप्रवात, वावंटोळ
 Galea *Bot.* झामर, टोप
 Galeate *Bot.* टोपाकार, कंठाकार
 Galena *Chem.* काचुं सीधुं, गेलीना
 Gall *Med.* पित्त *Bot.* माया - bladder
Ana. पित्ताशय, पित्तकोष, पित्तकोथळी
 - duct पित्तनळी - nut *Bot.* मायफळ
 - stone *Med.* पित्तपथरी, पित्तअश्व
 Gallery (१) चित्रसंग्रह (२) गॅलरी

Galley *Ship.* दंडनौका *Print.* गॅली
 Gallic acid *Chem.* मायाम्ल, गॅलिक अेसिड
 Gallium (Ga) *Chem.* गॅलियम
 Galvanic battery *Phy.* वीजकोठी,
 गेल्वेनीक बेटरी [जसत चढावेळुं लोखंड
 Galvanised iron *Phy.* जसतेळुं लोखंड,
 Galvanometer *Phy.* वीजवाहमापक,
 वीजप्रवाह शोधक, वीजशक्तिमापक, गेल्वेनो-
 मीटर
 Galvanoscope *Phy.* वीजवाहदर्शक,
 चलविद्युतदर्शक [रजालय
 Gametangium *Bot.* जातिकोषभंडार,
 Gamete *Bot.* प्रजननकोष, जननरज, गॅमीट
 Gametophyte *Bot.* पिंडवाहक, पिंडोत्पादक
 Gamo *Bot.* संयुक्त
 Gamogenesis *Bot.* संगमप्रजनन, संगमोत्पत्ति
 Gamopetalous *Bot.* संयुक्तदल, संयुक्त
 पत्री, जोडेलपांढरीवाळुं
 Gamophyllous *Bot.* अविभक्तपत्र
 Gamosepalous *Bot.* संकीर्णपत्री, युक्तच्छद,
 जोडेल पांखडीवाळुं
 Gamut *Mus.* (१) स्वरसप्तक, सारीगम (२)
 पूर्ण विस्तार
 Ganglion *Ana.* गंड, नाडीग्रंथि, तंतुग्रंथि,
 तंतुचक्र, तंतुकंद, नसग्रंथि, ज्ञानतंतुस्थान
 Cervical - कंठनो ज्ञानतंतुकंद

- Gangrene *Med.* कोथ, विगलन, मांसकोहवाण
 Gap अंतर, काणुं, बाकुं, छिद्र, खोल
 Garage वाहनघर, मोटरघर, गॅरेज
 Garcinia Indica *Bot.* कोकम
 Gardening *Bot.* बागबानी, अयानविद्या, अयानअुष्टेर
 Gargle *Med.* कोगळा करवा
 Gargoyle *Arch.* घोरियो
 Garlic *Bot.* लसण
 Gas *Phy.* वायु, गॅस Air - हवागॅस, अेर-गॅस Coal - कोलसावायु, कोलगॅस - generator गॅसजनक, गॅसजनित्र - holder वायुदानी, गॅसदानी - jar वायुपात्र - lamp वायुदीप, गॅसदीवो - meter वायुमापक, गॅसमापक - motor वायुयंत्र, गॅसमॉटर - retort वायुबक, गॅसबक
 Gaseous *Phy.* वायवीय, वायुधर्मी, गेसी
 Gasification *Phy.* वायवीकरण, गेसवणी
 Gasolene *Chem.* गॅसोलीन, पेट्रोल
 Gastropoda *Zoo.* जठरपदी, जठरपगुं, गोकळगाय [शूल, जठरपीडा
 Gastralgia *Med.* आमाशय वेदना, पाकाशय-
 Gastric *Med.* जठरीय, जठरसंबंधी
 Gastrilis *Med.* जठरदाह, जठरक्षत
 Gastrocolic *Med.* जठरशूल शूल
 Gastroduodenal artery *Ana.* जठर-धमनी
 Gastroenteritis *Med.* जठर पाकाशय - जठर शोथ - सोज [पटल बंध
 Gastrophreni ligament *Ana.* जठर-
 Gastroplegia *Med.* जठर-पाकाशयनो लकवो
 Gastrotomy *Ana.* जठर छेदन
 Gauge *Phy.* माप - glass गेजग्लास
 Rain - वृष्टिमापक, वर्षामापक Water - जलमापक
 Gauze (१) जाळी (२) जाळीदार कापड
 Gear *Phy.* दांतालुचक्र, दंतचक्र
 Geminate *Bot.* जोडका, बन्वे
 Gemini *Ast.* मिथुन राशि
 Geminorum *Ast.* पुनर्वसु
 Gemma *Bot.* कळी
 Gemmation *Bot.* खंडजनन
 Gene *Bio.* जनीन, जनी, बीज (आनुवंशिक संस्कारनुं तत्त्व)
 Genealogy *Bio.* वंशावलि, पेढीनासुं, वंशवृक्ष, आंबो
 General साधारण, सामान्य, सार्वत्रिक
 Generalisation *Phil.* सामान्यकरण, व्याप्तिनिर्णय, सिद्धांतगमन
 Generating *Phy.* अुत्पादक - axis अुत्पादक अक्ष, जनन अक्ष - curve अुत्पादक वक्र - line अुत्पादकरेखा, जननरेखा
 Generation *Bio.* (१) जनन (२) प्रजा, (३) संतति (४) युग, जमानो (५) पेढी Spontaneous - स्वयंजनन, आत्मजनन, स्वयंज, सहज Alternation of - जनन विपर्यय, असमजनन
 Generative nucleus *Bot.* प्रजनक केन्द्र, जनन केन्द्र, अुत्पादक केन्द्र
 Generator *Phy.* अुत्पादक, जनक, जनित्र
 Generatrix *Geo.* जनिका [वाचक
 Generic *Bot.* जातिगत, सामान्य, कुटुंब
 Genesis *Bot.* अुत्पत्ति, जनन, सृष्टि मंडाण
 Genetics जननविद्या
 Genio-glossus *Med.* जीवहापेशी, जीभपेशी
 Geniculate *Bot.* घुंटाण माफक नमेलुं, घुंटाण जेवुं, घुंटाणकार
 Genital *Ana.* जननेन्द्रिय - duct जननेन्द्रियनी नळी -genito femmoral duct अुरुवृषणिका
 Genius *Phil.* प्रतिभा, बुद्धिमत्ता
 Genuflexion *Med.* घुंटाण वाळवुं, जानु-नमन
 Genugra *Med.* जानुघात

- Genus *Bio.* जाति Species उपजाति
 Family कुटुंब, गोत्र, वंश Order श्रेणि,
 समुदाय Class वर्ग
- Geocentric *Ast.* भूकेन्द्रीय, भूगत, भूकेन्द्रक
 Geogony *Geol.* भूरचनावाद, भूगर्भविद्या
 Geography भूगोल विद्या Commercial
 - व्यापारी Physical - प्राकृतिक
 Political - राजकीय
- Geology भूविद्या, भूमिविद्या (Stratigraphy
 भूस्तरविद्या)
- Geologist *Geo.* भूवेत्ता, भूवैज्ञानिक, भूविज्ञानी
 Geometric series *Math.* गुणोत्तर श्रेणी,
 अुत्तरश्रेणी - progression *Math.*
 गुणोत्तर श्रेढी, भूमिति श्रेढी, अुत्तरश्रेढी -
 mean *Math.* गुणोत्तर मध्यक
- Geometry भूमिति, रेखागणित Solid
 - घनभूमिति Synthetic - संश्लेषिक भूमिति
- Geophysics भूमौतिक विद्या
 Geothermometer *Geo.* भूगर्भ अुष्मामापक
 Geotropism भूवर्तित्व, भूवर्ती घटना
 Germ मूल, अंकुर, बीज, कारण *Bio.* बीजाणु,
 जीवाणु, बीजांकुर, जंतु - cell बीजकोष,
 गर्भजंतुकोष, जनककोष - nucleus बीजकोषेश
 - tube जनननलिका
- Germanium (Ge) *Chem.* जर्मेनियम
 Germicide *Med.* जंतुनाशक
 Germinal *Bio.* बीजविषयक - apparatus
Bio. बीजनिधान - epithelium *Med.*
 जननअधिपट, जननअुपचर्म - layer *Bio.*
 बीजस्तर, गर्भपटल
- Germination *Bio.* जनन, अंकुरीभवन,
 बीजांकुरण (बीज-अंकुरण), बीजोद्भेद
- Germplasm *Bot.* मूलबीज, अुत्पादकरस,
 बीजरस, मूलांकुररस
- Gestation *Med.* गर्भाधान, गर्भाधारण
 Gesticulation *Psy.* अंग-विक्षेप, अिशारा
 Gesture संकेत, अिशारा, हावभाव, चेष्टा
- Geyser (१) (आअिसलेण्डमां) गरम पाणीना
 झरा (२) गरमपाणी करवातुं यंत्र (३) जल
 अुष्मक (४) वीज अुनामणियुं
- Gibbous *Bot.* गोळावाळो, विंबाकार
 Giddiness *Med.* चक्कर, फेर, तम्मर
 Gild *Chem.* सोनानो ढोळ, गिलीट करवुं, ओपतुं
 Gill *Zoo.* चूंअी, माळलानी श्वासेन्द्रिय,
 जळकलोम, झालर
- Gilvous *Bot.* धुसर नारंगी रंगनो
 Ginger *Bot.* आदु, अद्रक Dry - सूंठ
 Gingivitis *Med.* पेढासोज, अवाळासोज
 Giraffe *Zoo.* जीराफ, लंबप्रीव
 Gizzard *Zoo.* पेषणी, जठरअंशी, पक्षीजठर,
 पक्षीनी होजरीमां चाववानो कोठो
- Glabrate } *Bot.* वाळ के रूंवाटी विनानो
 Glabrescent } सुंवाळो भाग
- Glacial *Phy.* हैम, हिमरूप, हिमवत, हिमानी
 - period *Geo.* हिमयुग
- Glacier *Phy.* हिमप्रवाह, हिमनदी, हिमसंहति,
 जंगम हिमक्षेत्र
- Gladiate *Bot.* खड्गाकार, तरवाराकारी
 Gladiolus *Ana.* मध्यवक्ष अस्थि, छातीतुं
 वचळुं हाडकु
- Gland *Ana.* ग्रंथि, रसपिंड *Bot.* कुपिपिंड
 Lymphatic - लसिका ग्रंथि, Endo-
 crine - अंतस्रवक Pineal - पीनीअल
 शुक्र Pituitary - पिच्युटरी श्लेम
 Thyroid - कंठ
- Glandulose *Bot.* कुपिओवाळुं, चीकणा
 सखत वाळवाळुं
- Glareose *Bot.* पथरामां अुगतुं
- Glass (१) काच (२) काचप्यालो (३)
 पारदर्शक
- Glaucoma *Med.* झामर, आंखनो अेक
 व्याधि
- Gleet *Med.* परमीओ, मधुप्रमेह, मधुमेह
 Glene *Med.* नेत्रकोटर, नेत्रकुप, आंखतुं
 गोलक

- Glenoid *Med.* विवरसदृश, गोखलाकार
 Glider सरतुं विमान, ग्लाभीडर, अंजिन
 वगरतुं विमान, विनअंजिनी विमान
 Globe गोल, गोळो *Zoo.* गोलक [माथाळां
 Globicephala *Zoo.* गोलकपाली, गोल
 Globin *Chem.* ग्लोबिन
 Globose *Bot.* कळशाकार, गोळाकार
 Globular *Phy. Geog.* गोळाकार, वर्तुला-
 कार, गोळीय [बिन्दु, दाणा, बुंद, गोळी
 Globule *Bio.* गोलक, गोलिका *Med.*
 Globulimeter *Bio.* गोलकमापक
 Glocludiate *Bot.* इमश्रुल, वांकी अणीवाळा
 Glomerate *Bot.* गुच्छादार, गुम्फक
 Glossa *Med.* जीभ
 Glossalgia *Med.* जीभपीडा
 Glossary शब्दसंग्रह, शब्दकोष, त्रिषंदु
 Glossitis *Med.* जीभसोज, जीभदाह
 Glottis *Med.* श्वासमार्ग, स्वरद्वार, कंठद्वार,
 जिह्वाली [शोथ - सोज
 Glottitis *Med.* स्वरद्वारप्रदाह, कंठद्वार-
 Glow worm *Zoo.* खद्योत, आगियो कीडो
 Glucose *Chem.* द्राक्ष शर्करा, ग्लुकोस
 Glue *Chem.* चामरस, ग्लु, सरेस
 Glumaceous *Bot.* छोतरा जेवुं, फोतरा जेवुं
 Glume *Bot.* छाल, फोतरा, कुशकी
 Gluteal *Ana.* नितंबनुं - artery नितंब
 धमनी - muscle नितंबपेशी, नितंबस्नायु
 Gluteus *Ana.* नितंबपेशी - maximus
 muscle - गुरुनितंब पेशी, गरिष्ठापेशी -
 medius नितंब मध्यपेशी - minimus
 लघुनितंबपेशी - region नितंब प्रदेश
 Gluten *Chem.* घञुंनु प्रोटीन तत्त्व, ग्लुटेन
 Glycerine *Chem.* ग्लिसरीन, मधुक
 Gnat *Zoo.* मच्छर, डांस
 Gnathopoda *Zoo.* हनुपारी, दशनपारी
 Gnomon *Ast.* शंकु, कीलक, अज्ञतांशदंड
 Gnomonic projection *Ast.* शंकुप्रतिमा
 Goal *Phil.* (१) अुदेश, हेतु, आशा (२)
 अंतस्थान, आशावृधि, साध्य, महद भावना
 Sports गोल
 Godown *Eco.* गोदाम, वखार, गोडाखुन
 Goitre *Med.* गलगंड, गंडमाला, कंठमाल
 Gold (Au) *Chem.* सुवर्ण, सोनुं, ऑरम
 Gonad *Bio.* प्रजननग्रंथि
 Gonidium *Bot.* स्वयंभव, रेणु
 Goniometer *Math.* घनकोण मापक
 Gonion *Ana.* कोण
 Gonorrhoea *Med.* प्रमेह, परमियो, परमो
 Goods *Eco.* वस्तु, माल, पदार्थ - train
 मालगाडी, भारखानुं
 Goodwill *Com.* शुमेच्छा, ग्राहक संबंध, शाख
 Goose *Zoo.* हंस, बतक
 Gorilla *Zoo.* गोरिल्लो वांदरो
 Gossypine *Bot.* तंतुमय, रुमय
 Gossypium *Bot.* रु, कपास
 Gout *Med.* संधिवा, वातरोग
 Government *Pol.* सरकार Central -
 मध्यस्थ सरकार Provincial - प्रांतिक
 सरकार
 Governor *Pol.* गवर्नर, प्रांतपति, सूबो,
 हाकेम *Phy.* गतिनियामक, नियामक, गवर्नर
Mec. गवंडर [अंडाशय
 Graafian follicle *Bot.* स्त्री बीजकोश,
 Grade (१) प्रकार (२) कोटि, कक्षा (३) वर्ग
 Gradient *Met.* ढोळाव, ढोळांश, अुतराण
Math. नतिमाना, अवतर, अुतार
 Graduate प्रेज्युअेट, स्नातक Post - अनु-
 स्नातक
 Graduated *Phy.* अंकित, आंकेड, आंका-
 वाळुं, क्रमांकित
 Graft *Bot.* कलम
 Grain कण, दाणा, घान - market दाणा-
 बजार, दाणापीठ - merchant कणियो,
 दाणानो वेपारी, दाणावाळो

- Graminivorous *Zoo.* तृणजीवी, तृणभक्षी
 Gramophone स्वरलेखक, थालीवाजुं, ग्रामोफोन
 Granary *Eco.* अन्नकोश, धान्यभंडार, कोठार
 Granulation *Ast.* दाणादार समुदाय
Med. पोपचानां दाणा
 Granule *Bot.* नानो दाणो, कणिका
 Grape *Bot.* द्राक्ष - sugar द्राक्षशर्करा,
 द्राक्षनी साकर
 Graph *Math.* रेखालेखन, आलेख, बिन्दुरेख,
 ग्राफ, रेखांकन
 Graphology अक्षर सामुद्रिक, अक्षरविद्या
Math. लेखनविद्या, आलेखविद्या
 Graphometer *Math.* कोणमापक
 Graphophone *Phy.* नादलेखक यंत्र
 Graphospasm *Med.* हाथनो कंपवायु
 Grass-hopper *Zoo.* तीड, तीतीघोडो
 Grating जाली, रेखापट्टी, प्रेटिंग, वर्तन, पट
 Diffraction - विकिरण जाली
 Gratuitous निष्कारण, निःप्रयोजन, अहेतुक,
 स्वयंप्रेरित (२) मफत, विनामूल्य
 Gravel *Geo.* कंकर, कांकरी, मरडियो
 Gravimetric भारमापक, वजनमापक - ana-
 lysis भारबद्ध विश्लेषण, तोलयुक्त०,
 Gravimetry भारमिति, तोलमिति
 Gravitation *Math. Phy.* गुरुत्वाकर्षण
 Gravity *Phy.* गुरुता, गुरुत्वाकर्षण, अभिकर्ष
 Centre of - *Phy.* गुरुत्वमध्यबिंदु,
 भारकेन्द्र, भारनाभि
 Gray *Phy.* राखोडियो, धूसर
 Grease *Chem.* चरबी, मेद, मांस
 Great Bear *Ast.* सप्तर्षि
 Greater inequality *Math.* अधिगुणोत्तर
 Greatest common measure *Math.*
 दृढभाजक, महत्तम साधारण भाजक, गुरुत्तम
 साधारण अवयव
 Green algae *Bot.* लीली शेवाल, लील,
 अल्जी
 Green vitriol *Chem.* हीराकसी
 Gregarious instinct *Psy.* यूथवृत्ति,
 यूथ स्वभाव, समूहवृत्ति, संघवृत्ति
 Grey matter *Ana.* राखोडी रंगजुं मगजद्रव्य
 Grid *Phy.* जाली, ग्रीड Electric -
 वीजवाहक संस्था [चांपण *Med.* चूंक
 Gripe *Zoo.* गीधपक्षी *Mech.* चांप,
 Griseous *Bot.* धूसर, नीलधूसर
 Gristle *Ana.* तरुणास्थि, कोमळ हाडकुं
 Groin *Ana.* जांघ, वक्षण, झुरसंधि
 Groove चीलो, खांच, गर्ता, खात
 Gross (१) स्थूल (२) प्राम्य, अविष्ट *Com.*
 (१) कुल (२) १४४ नंग, प्रुस
 Ground glass *Chem.* आंधळो काच,
 घसेलो काच
 Group समूह, संघ, जूथ - assurance
 सामुदायिक वीमो, समूह वीमो - mind *Psy.*
 जूथ मानस, सामुदायिक मन, गणमानस
 Growth वृद्धि, विकास, संवर्धन
 Grus *Ast.* बक (तारामंडळ)
 Guard cell *Bot.* संरक्षक कोष
 Guard of honour पोलिस सलामी
 Guide भोमियो, मार्गदर्शक, राहबर
 Guilty दोषित, अपराधी, तकसीरवार
 Guinea worm *Med.* नारु, वाली
 Gulf *Geog.* अखात, झुपसागर
 Gullet *Ana.* अन्ननलिका, निगळ
 Gum (१) अवालुं (२) गुंद, गुंदर
 Gustatory *Med.* स्वादेन्द्रिय संबंधी, रस
 संबंधी - pore स्वादरन्ध्र
 Gut *Ana.* आंतरडुं, अंत्रनली
 Gutta *Med.* बिन्दु, - percha रबर
 Guttate *Bot.* घाबादार, घाबावालुं
 Gymnocarpus *Bot.* नम्रकली
 Gymosperm *Bot.* नम्रबीज
 Gynaecium *Bot.* स्त्रीकेसर व्यूह, रजालय,
 अंडकोश, अंडाशय
 Gynaecology *Med.* स्त्रीरोगविज्ञान
 Gynobase *Bot.* स्त्रीकेसर कणिका

Gynophore *Bot.* સ્ત્રીકેસરધારીદંડ, ગર્ભા-
શયની ડીંટી
Gypsum *Chem.* ચિરોડી, જીપસમ
Gyrate *Bot.* કુંડલિત, ચક્રાકારી, ધુંચલુવલેલ
Gyration ચક્રાવર્તન, ચક્રગતિ ભ્રમણ, ફૂદડી

Gyroscope ભ્રમણદર્શક
Gyrose *Bot.* ચક્રાકાર, ફૂદડી આકારી
Gyrostet *Phy.* ચક્રગતિ સ્થાપક, ભ્રમણ
ગતિસ્થાપક
Gyrus *Ana.* તરંગ, વલય

H

Habenula *Ana.* હર્યંકષા, લગમ
Habit *Psy.* (૧) વર્તન, શીલ, પ્રકૃતિ (૨)
ટેવ, આદત *Bot.* રહનસહન, સ્વરૂપ, આવરણ
Habitat *Bio.* જન્મસ્થાન, નિવાસ, સ્થાનક,
રહેઠાણ
Habromania *Med.* હર્ષોન્માદ,
આનંદોન્માદ, હરખવા
Hachures *Geog.* મૂલેલા, [નકશામાં]
ઢાલરેલા
Hackle *Mech.* પંજેટી, દંતાકી, દાંતાલું ઓજાર
Haemachrome *Med.* લાલરંગ, રક્તરંગ,
રક્તવર્ણ
Haemacyte *Med.* રક્તકણ
Haemacytometer *Med.* રક્તકણમાપક
Haemadynamics *Med.* લોહીભ્રમણવિદ્યા,
રક્તાભિસરણવિદ્યા, રક્તગતિવિદ્યા
Haemagogue *Med.* રક્તનિસારક
Haemanalysis *Med.* રક્તવિશ્લેષણ
Haematic *Med.* રક્તસંબંધી
Haematin *Chem.* રક્તદ્રવ્ય, હિમેટિન
Haematinometer *Med.* રક્તઘટ્ટવમાપક,
હિમેટિનમાપક [હિમેટાઝીટ
Haematite *Min.* લોહઅદમ, લોહસનિજ,
Haematoglobin *Med.* રક્તકણરંજક
Haematology *Med.* રક્તવિદ્યા, લોહીવિજ્ઞાન
Haemotoscope *Med.* રક્તકણદર્શક
Haematosiis *Med.* રક્તોત્પત્તિ, રક્તક્ષરણ
Haematospectroscope *Med.* રક્તકણ-
રંગપટદર્શક
Haematotherapy *Med.* રક્તકણચિકિત્સા

Haematozoa *Med. Bio.* રક્તજીવક
Haematuria *Med.* લોહીમૂત્ર, રક્તપ્રમેહ
Haemeralopia *Med.* રતાંષલાપણ,
રતાંધતા [ક્રમક, હિમોગ્લોબિન
Haemoglobin કણરંજક, રક્તરંજક, રક્ત-
Haemorrhage સ્થિરસ્રાવ, લોહીસ્રાવ, રક્તસ્રાવ
Haemorrhoids રક્તાર્શ, હરસ, સ્પરતા મસા
Hafnium (Hf) *Chem.* હાફનિયમ
Hailstorm *Met.* કરાવૃષ્ટિ, બરફનું તોફાન
Hair *Bot. Med.* (૧) વાલ, કેશ, રોમ,
લોમ (૨) રૂંવાંટી - bulbs *Ana.* વાલનાં
મૂલ, કેશમૂલ - follicle *Zoo.* કેશરન્ધ્ર,
રોમકૂપ - spring વાલ, વાલકમાન
(ઘડિયાલની)
Halation *Phy.* તેજોમંડલ, પ્રકાશમંડલ
Haliography સિંધુવર્ણન, સિંધુવિદ્યા, સમુદ્ર-
વર્ણન
Halitus *Med.* નિશ્વાસ, બાષ્પ
Halley's comet *Ast.* હેલીકેતુ
Hallucination *Psy.* (૧) વિભ્રમ, ભ્રમણ,
વ્યામોહ, આભાસ (૨) વિપર્યયજ્ઞાન (૨)
વશીકરણ, નજરબંધી
Halo તેજોમંડલ, પ્રભામંડલ, તેજકુંડાલું,
પરિવેષ, પરિધિ
Halogen *Chem.* હેલોજન [ક્લોરિન, બ્રોમિન
ફ્લ્યુઓરીન અને આયોડિન એ તત્ત્વોનો વર્ગ]
Haloid *Chem.* (૧) લવણમય, લાવણિક,
(૨) તેજોમય
Halophyte *Bot.* સારની - સારી - વનસ્પતિ,
સૈંધવીય વનસ્પતિ

- Haloscope *Ast.* तेजोमंडल दर्शक, तेजदर्शक
 Hamal *Ast.* अश्विनी (नक्षत्र)
 Hamarthritis *Med.* ग्रंथिवात, संधिवा, रक्तसंधिवात
 Hamate *Ana.* वक्रास्थि, फणधर *Bot.* दुकवाळुं
 Hand (१) हाथ (२) हथेली (३) लेखक, कार्यकर्ता - bag हाथथेरी - cuffs हाथकडी - loom हाथसाळ - note हाथचिट्ठी - pump हाथपंप - saw हाथकरवत
 Handicraft *Eco.* हाथकाम, हाथश्रुयोग, हाथकळा
 Hangar जहाजघर, विमानशाला, हॅंगार
 Hanstoricium *Bot.* चूषणी, परोपजीवीनां मूळ
 Haploden *Zoo.* अेकदन्ती
 Hard (१) कठण, दृढ, संगीन (२) मुस्कल (३) कठोर - water कडक पाणी, साबुना-शकपाणी, अफेनद जल
 Hardening *Chem.* - of oil तेलशीजवण - of steel पोळाद शुपर पाणी चढाण
 Hardness *Chem.* कठणपणुं, कठोरता *Min.* कठिनता - अंक
 Harelip *Med.* तुटेळो होठ, ओष्ठभेद
 Harmonic *Phy.* स्वरित, संवादी, समतरंगी *Mus.* तालबद्ध, समस्वर *Math.* हरात्मक, स्वरित - engine *Phy.* समतरंगीयंत्र - function हरात्मकफल, समतरंगी फल - motion संवादीगति - progression *Math.* हरात्मक श्रेढी, स्वरित श्रेढी - proportion हरात्मक प्रमाण - ratio संवादित गुणोत्तर, संवादित निष्पत्ति, स्वरित-गुणोत्तर - series हरात्मक श्रेणी, अनुगुण श्रेणी, स्वर श्रेणी - division अनुगुणछेद
 Harmonics स्वरशास्त्र, स्वरविद्या
 Harmonograph *Phy.* स्वरालेखक, संवादिता, आलेखक, समता-आलेखक
 Harmonometer *Phy.* स्वरमापक, संवादितामापक
 Harmony समता, समतोलन, संवादिता, सुसंगतता, मेळ
 Hastate *Bot.* भालाकार, शूलाकार
 Hatchway *Ship.* दादर, (वहाणनो) फाळको
 Haustoria *Bot.* चोषकमूल, शोषकमूल
 Hawk *Zoo.* बाजपक्षी, शकरो
 Hawker फेरियो
 Hazy *Chem.* झांखु, धुमसी
 Head (१) मार्थुं, शिर, शीर्ष; कपाल; खोपरी (२) मगज (३) टोच (४) मुख्य माणस, वडो *Adj.* मुख्य, वडो *Bot.* पुष्पशेखर, फूलनी टोच - of a comet धूमकेतु शिखा, केतु-शिखा - quarter वडुं मथक, मुख्य मथक
 Head-phone शिरकान, हेडफोन
 Health *Med.* तंदुरस्ती, आरोग्य, स्वास्थ्य - resort आरोग्य घाम
 Hearing श्रवण *Law* सुनावणी
 Hearsay evidence *Law* कर्णोपकर्ण पुरावो, लोकवायका
 Heart (१) हृदय, रक्ताशय (२) रहस्य (३) मध्यस्थान - beat हृदयनो धबकारो, थड-कारो - burn अम्लपित्त, छातीदाह, छातीमां बळतरा - disease हृदयरोग - failure हृदयबंध - shaped *Bot.* हृदयाकार, बदामा-कार Palpitation of the - हृदयस्पन्दन, पाल्पिटेशन
 Heat *Phy.* गरमी, ताप, शुष्मा, शुष्णता *Med.* Absorption of - गरमीशोषण, शुष्माशोषण Atomic - परमाणुशुष्मा Latent - गूढ गरमी, गुप्त-शुष्मा Equivalent of - शुष्मातुल्यांक Specific - विशिष्टशुष्मा Transmission of - शुष्माप्रसरण Unit of - शुष्मांक
 Heater चूळो, सगडी, तापणी, तापक, हीटर
 Heaven *Ast.* आकाश *Phil.* स्वर्ग
 Heavenly bodies *Ast.* खगोलमंडळ, खगोलगण

- Heavy वजनदार, भारे, गुरु - metals
भारे धातुओ [सीसुं, लोडुं, तांबु] - oils
भारे तेल - water भारे पाणी
- Hebetude *Med.* मनोमंदता, मंदमानस,
बुद्धिमदता
- Hedonism *Phil.* सुखवाद, समाज सुखवाद
- Heel *Ana.* अडेडी, पानी
- Heifer *Zoo.* वाछरडुं
- Height *Math.* उंचाणी, उच्चशाय, उच्चता
- above sea level *Geog.* दरिआणी
सपाटीथी उंचाणी
- Helcology *Med.* व्रणविज्ञान
- Heliac *Ast.* सौर, सूर्य विषयक
- Helianthus *Bot.* सूर्यमुखी जाति
- Helicoid *Bot.* अंतरवक्राक्ष, कुंडलाकार
- Helicopter *Phy.* उच्चचारोही विमान
- Helio-centric *Ast.* सूर्यकेन्द्री, सूर्यकेन्द्रक
- chrome वर्णछाया चित्र, रंगचित्र
- Heliolatry सूर्यपूजा
- Heliometer *Ast.* सूर्यमापक, सूर्यबिंबमापक
- Helioscope *Ast.* सूर्य दर्शक
- Heliostat *Ast.* सूर्यदर्पण, तारास्थापक यंत्र,
हिलियोस्टाट
- Helio-tropic *Bot.* सूर्यानुवर्ती, सूर्योन्मुख,
प्रकाशानुवर्ती, सूर्यमुखी
- Helium (He) *Chem.* हिलियम
- Helix पेच, आवर्त *Zoo.* सावर्ती *Ana.*
धनु, कुंडली बाह्यकर्ण, सर्पिल
- Helm *Ship.* नौकाकर्ण, सुकान
- Helminth *Med.* परोपजीवी कृमि
- Helvovs *Bot.* आळा पीळा रंगवाळुं
- Hemicarp *Bot.* अर्धफल
- Hemicrania *Med.* आधाशीशी, बिरार्धशूल
- Hemicyclic *Bot.* अर्धचक्रीय [अर्धांगवा
- Hemiplegia *Med.* पक्षाघात, लकवो,
- Hemiptera *Bot.* अर्धपत्री, अधपांदडाळुं
- Hemisphere *Ast. Geog.* गोलार्ध, अर्धगोल
- Hemitropus *Bot.* अर्धनम्र, अडधुंवळे
- Heptalgia *Med.* यकृतवेदना
- Hepatitis *Med.* यकृतदाह
- Heptad *Chem.* सप्तक, सप्तबंधक
- Heptagon *Math.* सप्तकोण, सप्तभुज
- Heptagynia *Bot.* सप्त स्त्रीकेसरी
- Heptamerous *Bot.* सप्तविभागी, सात
भागाळुं
- Heptandria *Bot.* सप्तपुंकेसरी
- Heptaphyllous *Bot.* सप्तपर्णी, सात
पांदडाळुं
- Heptapody *Zoo.* सप्तपादी, सातपगुं
- Heptavalent *Chem.* सप्तयोजी, सप्त शक्तिक
- Herb *Bot.* वर्षायु वनस्पति, तृणादि औषधि
- Herbarium *Bot.* वनस्पति संग्रह, औषधि
संग्रह [फलाहारी
- Herbivorous *Zoo.* खडखाडु, तृणजीवी,
- Hercules *Ast.* शोरी (तारामंडळ) [टोळावृत्ति
- Herd यूथ, डोळुं - instinct *Psy.* यूथवृत्ति,
- Heredity वंशपरंपरा, जातिपरंपरा, अनुवंश
संस्कार *Bot.* आनुवंशिकता, अन्वय,
परंपरा प्राप्ति
- Hermaphrodite *Bio.* शुभयलिगी,
अर्धनारीनर
- Hermatic *Phy.* हवाबंध, वायुरुद्ध, वायुबद्ध,
वायुदृढ
- Hernia *Med.* अंतर्गल, सारणगांठ, अंत्रवृद्धि
- Heron *Zoo.* क्रौंच, बगळुं
- Herpes *Med.* द्रु, विसर्पिका
- Herpestis *Bot.* बाह्नी, मंडुकी
- Herpetology *Zoo.* सुरगविद्या
- Herpetoid *Zoo.* सुरगाकार
- Hesperidium *Bot.* नारंगफल
- Hesperus *Ast.* शुक्रेन्दु, शुक्रनो तारो
- Heteroblastic *Bio.* विषमकोषी
- Heterocarpus *Bot.* विषमफली, द्विविध
फलधारी
- Heterodont *Zoo.* विषमदंती

- Heterodox *Phil.* विषमवादी, विधर्मी, अजुनवाणी, नवीनतापूजक [जननकोषी]
- Heterogamous *Bot.* भिन्नजातीय, विषम-
- Heterogamy *Bio.* विषमपिंड संयोग
- Heterogeneous *Math.* विभिन्न जाति, मिश्र *Phil.* मिश्र जातीय, विषम जातवाळं *Bot.* भिन्न प्रकारं, जुदी जुदी जातवाळं
- Heteromorphic *Chem.* विभिन्नरूपी, विषमरूपी
- Heteropathy *Med.* विषमशुपचार [पर्णी]
- Heterophyllous *Bot.* भिन्नपर्णी, विषम-
- Heteropoda *Zoo.* विषमपादी
- Heterosporous *Bot.* विषमरेणुक
- Heterotrophic *Bot.* परभोगी, भिन्नजीवी, परोपजीवी
- Hexagon *Math.* षट्कोण, छछुणियुं
- Hexahedron *Math.* षट्फलक, षड्भूज
- Hexamerous *Bot.* छभागाळं, छभागयुक्त
- Hexapod *Zoo.* षट्पादी, छपुं
- Hexapterous *Bot.* छपांखाळं, छपांखवाळं
- Hexavalent *Chem.* षड्-योजी
- Hiatus *Ana.* रंध्र, नुट
- Hibernation *Phil.* निष्क्रियजीवन, - स्थिति *Med.* हिमशयन, सुषुप्तावस्था
- Hiccough *Med.* हेडकी
- High श्रुंचुं, श्रेष्ठ, मुख्य, वडुं, वरिष्ठ, अति - blood pressure अति लोहीदाब - court वरिष्ठ अदालत, वडी अदालत, हाभी-कॉर्ट - frequency अतिकंप - current अतिकंप प्रवाह - jump अंगदकूदको - pitch श्रुच्च स्वर, तारस्वर - power lense श्रुंचा नंबरनो लेन्स, अति समर्थ ताल - tension battery अतिदाब बैटरी - tension current अतिदाब प्रवाह
- Highest common factor *Math.* गुरुतम साधारण अवयव - measure दढ-भाजक
- Hilar *Bot.* चांदलाळं, चांदलावाळं
- Hilum *Bot.* मध्यबिन्दु, बीजकेन्द्र *Ana.* नाभि, द्वार, मुख
- Hinge (१) मजागरु (२) नरमादा (३) आधार
- Hip *Ana.* नितंब, श्रोणि, कुला - bath कटिस्तान - bone नितंबनुं हाडकुं - joint वंक्षणसंधि [जेवुं, अध्वपादाकार]
- Hippocrepiform *Bot.* घोडाना डाबला
- Hippology अश्वविद्या
- Hippopotamus *Zoo.* जळघोडो
- Hippuric acid *Chem.* अश्वमूत्राम्ल, हिपूरिक ॲसिड
- Hippurite *Zoo.* अश्वपुच्छी, घोडपुंछाळं
- Hiroute *Bot.* तृणलोमश
- Hispid *Bot.* कंडकितरोमश, कांटा जेवा वाळवाळं
- Histogenesis *Bot.* पेशीजनन
- Histology *Bot.* सूक्ष्म शरीरविद्या, सूक्ष्म व्यवच्छेदविद्या, सूक्ष्मकोष शरीरविद्या
- Hoarseness *Med.* स्वरभंग
- Hoary *Bot.* धुसरंगी, राखरंगी
- Holdfast *Bot.* पकड
- Holmium (Ho) *Chem.* होलमियम
- Homobaric *Chem.* समभारिक
- Homocentric *Phy.* समकेन्द्री
- Homodermic *Med.* समचर्मी
- Homodont *Zoo.* समदन्ती
- Homodromous *Bot.* अेकदिशागामी, अेकमार्गी
- Homoezoic *Zoo.* समजीवी [पुष्पवाळं]
- Homogamous *Bot.* समलिंगी, अेकलिंगी
- Homogeneous अेकवर्गी, समजातीय, अेकरस, सजातीय, अेकजातीय *Math.* समघातीय *Chem.* सधर्मी [जनन]
- Homogenesis *Bio.* समप्रजनन, सजातीय
- Homogenial *Bot.* समांगी
- Homologous तुल्यजातीय, समानधर्मी, सम-सूत्री, सममूलक

- Homology साधर्म्य, रचनासाम्य, सजातीयता
Med. संस्थानसाम्य [अेकाकार, अेरुपी
Homomorphous *Bio. Med.* समानाकार,
Homoptera *Zoo.* समपत्री
Homosporous *Bot.* समरेणु, समरेणुक
Homotypic division *Bot.* समविभाजन,
सरखी वहेचणी, समवहेचणी
Honour टेक, शाख, स्वाभिमान
Hooded *Bot.* फणाकार [Geo. स्तरखंड
Horizon *Ast.* क्षितिज, दृष्टिमर्यादा, दिगंत
Horizontal *Phy.* समक्षितिज, क्षैतिज,
क्षितिज समांतर, - line क्षितिजरेखा, आडी-
लाडीन, आडीरेखा - parallax *Ast.*
क्षितिजलंबन - plane समान्तर तल, क्षितिज-
तल - section आडो छेद
Hormone *Bio.* अंतःस्राव, होर्मोन
Hornet *Zoo.* मोटोममरो
Horometry *Ast.* कालमिति, कालमापन विद्या
Horripulation *Med.* रोमांच, कंपारी,
रोमकंप [हॉर्सपावर
Horsepower *Phy.* अश्वशक्ति, अश्वबल,
Horse-shoe magnet *Phy.* अश्वनाळ चुंबक
Hortensis *Bot.* श्रुधानीय, वाडीने लगतुं
Horticulture *Bot.* श्रुद्यानकला, बागवानी
Hospital *Med.* अिस्त्रिताल, रुग्णालय,
सारवारखानुं
Host यजमान *Bot.* आश्रयदाता, रक्षक
पोषिता
Hostel छात्रालय, होस्टेल
Hot गरम, श्रुंतुं, तप्त - air engine तप्तवायु
अेन्जीन - blast गरम हवानो प्रवाह -
house तापगृह - water bag गरम
पाणीनी कोथळी - थेली
Hour कलाक - circle *Ast.* होराचक्र
- glass कलाकशीशी, रेतीनी घडियाळ
Hull *Ship.* वहाणनुं खोखुं, तलियुं, डोळ, सढ
Humanity मानवता, भूतदया, मानवप्रेम,
मानवबंधुभाव
Humeral *Ana.* बाहु विषयक, भूजविषयक
Humerus *Ana.* भूजास्थि, बावडानुं हाडकुं
Humid *Phy.* मेजवाळुं, आर्द्र, मीनाशवाळुं
Humidity *Phy.* आर्द्रता, मेज, मीनाश
Relative - सापेक्ष
Humour (१) हास्यप्रकृति, प्रकृति (२) हास्य-
रस, नर्मवाक्य *Med.* शरीरना रसादि - कफ,
वात, पित्त
Hump *Zoo.* खूंघ
Humus द्युमस, जमीननुं प्राणिज तत्त्व,
अखनिज तत्त्व, कार्बन तत्त्व
Hurricane *Met.* आंधी, वावाझोडुं
Husk *Bot.* छालां, तुश
Hyades *Ast.* रोहिणी [स्वच्छ
Hyaline } *Bot.* काचवत, पारदर्शक,
Hyaloid } *Phy.*
Hybrid *Bio.* वर्णसंकर, संकरप्रजा
Hydra *Ast.* आश्लेषा (नक्षत्र) *Zoo.* जलव्याल
Hydragogue *Med.* जलरेचक
Hydrant पाणीनो बंबो, पाणीसंचो [मरक्युरी
Hydrargyrum (Hg) *Chem.* पारद, पारो,
Hydrated जलान्वित, पाणीवाळुं [Dehy-
drated जलविहीन]
Hydraulic जलप्रेरित, जलगामी, जलात्मक,
जलशक्तिचलित, हायड्रोलिक - crane
हायड्रोलिक श्रुंढो, जलोच्चालक - motor
जलयंत्र - press जलदाबक
Hydraulics जलशक्तिविद्या, प्रवाहीशक्तिविद्या
Hydrazine *Chem.* हायड्रोजीन
Hydride *Chem.* हायड्राडीड
Hydrocele *Med.* अंडवृद्धि, वधरावळ
Hydrocephalous *Med.* कपालजलंधर
Hydrochloric acid *Chem.* मीठानो
तेजाव, हाअीड्रोक्लोरिक तेजाव-अेसिड
Hydroelectricity *Phy.* जलवीज, जलविद्युत
Hydrogen (H) *Chem.* हाअीड्रोजन - ion
हायड्रोजन आयन
Hydrogenate हाअीड्रोजननुं

Hydrokinetics *Phy.* जलगति शक्ति-
विज्ञान, जलशक्ति विज्ञान

Hydrology जलविद्या

Hydrolysis *Chem.* जलविच्छेदन, पाणी-
पृथक्करण [मापक]

Hydrometer *Phy.* द्रवतुला, जलसांद्रता-

Hydrophathy *Med.* जलोपचार

Hydrophobia *Med.* हृदकवा, जलद्वेष

Hydrophyte *Bot.* जलवनस्पति, जलज-
वनस्पति

Hydroscope जलघटिका, जलघडियाल

Hydrostatics *Phy.* जलस्थिति विद्या

Hydrotropism *Chem. Bot.* जलानुवर्तित्व,
जलोन्मुखता

Hydrous जलीय, जलयुक्त

Hydrzoa *Bio.* जलजीवक

Hyetology *Met.* वृष्टिविज्ञान, ऋतुविद्या

Hyetometer *Met.* वर्षामापक, वृष्टिमापक

Hygiene *Med.* आरोग्यविद्या, स्वास्थ्यविद्या,
तेदुरस्तीविद्या, आरोग्य विज्ञान

Hygograph *Met.* आर्द्रतालेखक, भेजलेखक

Hygrometer *Phy.* आर्द्रतामापक, भेजमापक

Hygroscope *Phy.* आर्द्रतादर्शक, भेजदर्शक

Ice *Phy.* हिम, बरफ - age *Geo.* हिमयुग

- bag *Med.* बरफकोथली, आसीस-बैग

- berg हिमशिला, बरफनो डुंगर - proof

Phy. हिमजित

Ichthyology *Zoo.* मत्स्यविद्या

Ichthyosauria *Zoo.* मत्स्यादि वर्ग

Icicle हिमकण

Iconography मूर्तिविद्या

Iconolatriy *Phil.* मूर्तिपूजा

Icosandrous *Bot.* बीसपुंकेसरयुक्त

Ictus solis *Med.* रू, सूर्याघात

Idea *Psy.* (१) विचार, ख्याल, भावना (२)

अनुदेश, अभिप्राय (Thought तर्क, विचार-
प्रक्रिया Imagination कल्पना]

Hyloplasm *Bio.* काचरस

Hymen *Med.* योनिपटल, योनिपडदो

Hymenoptera *Zoo.* जालपत्री

Hyoglous *Med.* जिह्वातोरण, जीभपेशी

Hyoid *Ana.* जीभास्थि, कंठास्थि अपटु

Hyper अति, अतिरिक्त - aemia अतिरक्त

संचार - bola *Math.* अतिपरवलय, परव-

लय - fine अतिसूक्ष्म - sensitive अति

लागणीवश [मोहनिद्रा]

Hypnotism *Psy.* संमोहन, संमोहनविद्या,

Hypo अधि, शुप, अल्प, अधर *Chem.*

हाभिपो, सोडीअम हाभिपोफोस्फेट

Hypocotyl *Bot.* अधराक्ष, दलाक्ष, संधि

Hypodermis *Ana.* अधःत्वचा

Hypogeeal *Bot.* अधोभूमि, भूपृष्ठाधर

Hypoglossal *Med.* अधोजिह्वा

Hypotenuse *Math.* कर्ण [सिद्धान्त

Hypothesis अनुमान, कल्पना, वाद, संकेत,

Hypsometer *Phy.* शुच्यतामापक

Hysteria *Med.* मूर्छा, अन्माद, हीस्टीरीआ

Hysteritis *Med.* गर्भाशयदाह

Hysterotomy *Med.* गर्भाशयछेदन

I

Ideal *Phil.* आदर्श, ध्येय, भावना

Identical *Math.* अेकरूप, अेकात्मिक,
पर्यायिक

Identity *Math.* पर्याय, अेकात्मता *Phil.*
साम्य, सारूप्य, तादात्म्य [विचारसरणी

Ideology *Phil.* आदर्शवाद, विचारविज्ञान,

Idiocy *Med.* बुद्धिहीनता, निर्बुद्धता, मंदबुद्धित्व

Idio - विचित्र, विशिष्ट, स्व; स्पष्ट [तेलुं

Idioelectric वीजव्यय, वीजलीवाह्यं यमी शके

Idiosyncrasy विचित्रता, विलक्षणता *Med.*

देहप्रकृति, प्रकृति

Idiot *Psy.* बोट, बायो, जड, ठोठ, बुद्धिहीन,

अकलहीन

Igneous *Geo.* आग्नेय, अग्निज, अग्निकृत

- Ignition *Chem.* ज्वलन, प्रदीपन, सलग
- point *Chem.* ज्वलनांक, सलगबिंदु,
ज्वलनबिंदु
- Iguana *Zoo.* पाटला घो
- Ileo hypogastric nerve *Ana.*
वस्तिजधानिका ज्ञानतंतु
- Ileo inguinal nerve *Ana.* वंक्षणी,
वंक्षणोपस्थिका ज्ञानतंतु
- Ileo pectineal line *Ana.* श्रोणिकपाल
भागास्थि रेखा
- Iliac *Ana.* जघन, कटि -artery जघनधमनी
- bone जघनास्थि - border जघनधारा
- circumflex कटिर नेमी - fossa जघनोदर
- region जघन, - कोख, - श्रोणि - प्रदेश
- spine जघनकपाल, नितंबभाग
- Ilium *Ana.* अंत्यांत्र; श्रोणिअस्थि, झिलीअम
- Illation *Psy.* तर्क, अनुमान; अनुमति
- Illegal *Law* कायदा विरुद्ध, गेरकानूनी
- Illiterate निरक्षर, अमण
- Illuminate *Phy.* अजासुं
- Illumination *Phy.* रोशनी, प्रकाश, वीप्ति,
अजास, तेज Unit of - प्रकाशनो अेकम,
प्रकाशांक, अजासांक, अजासनो अेकम
- Illusion भ्रम, माया, आभास
- Illustration (१) अुदाहरण, दृष्टांत (२)
चित्र
- Image *Phy.* आकृति, प्रतिबिंब Inverted
- अुलटुं प्रतिबिंब Multiple - प्रतिबिंबमाला
Real - साचुं प्रतिबिंब Virtual - आभासी
प्रतिबिंब
- Imagery कल्पित चित्र, कल्पना सृष्टि
- Imaginary *Math.* कल्पित, काल्पनिक
- number काल्पनिक संख्या [तर्कशक्ति
- Imagination *Psy.* कल्पना, प्रतिभादृष्टि,
- Imago *Zoo.* पतंगावस्था, कीटमांथी पतंगानी
छेल्ली अवस्था
- Imbecile *Psy.* निर्बल, गांडो
- Imbecility *Psy.* गांडपण, बुद्धि दौर्बल्य,
मननी निर्बलता
- Imberbis *Bot.* वालविहीन
- Imbibe ग्रहण करुं, शोषुं, पीवुं, चुसी लेवुं
- Imbibition *Bot.* चोषण, ग्रहण
- Imbricate *Bot.* आच्छादित, क्रमातिशायी
- Imitation *Psy.* अनुकरण, अनुसरण
- Immaculate *Phil.* अपौरुषेय, शुद्ध
- Immanent *Phil.* अन्तर्गत, अन्तरस्थ
- Immarginate *Bot.* किनारीहीन
- Immensity अमेयता, अतिविस्तृति
- Immersion *Phy.* निमज्जन, डूबन *Ast.*
युतिभेद, निमिलन *Phil.* निमग्नता, तल्लीनता
- Immobility *Phy.* स्थिरता, जडता,
अचळता
- Immolation बळीदान, भोग, नाश
- Immovable (१) स्थावर (२) अचेष्ट
- property स्थावर मिलकत - joints
Ana. अचेष्ट संधिओ
- Immunity *Med.* (१) मुक्ति, निर्भयता,
रक्षण (२) रोगक्षमता
- Immutability *Phy.* अविकारीता, अवि-
कार्यता
- Impact *Phy.* संघात, आघात
- Impacted *Med.* आबद्ध
- Impalpable *Phy.* अवेद्य
- Imparinnate *Bot.* असमपक्षभूत, अयुग्म-
पक्षाकार
- Imparity *Psy.* विषमता, असाम्य
- Impenetrability *Phy.* निर्भेद्यता, अमेद्यता
- Impennate *Bot.* अपक्ष, विपत्री
- Imperceptible *Psy.* असंवेद्य, असंलक्ष्य
- Imperceptibility *Phy.* असंवेद्यता,
असंवेदिता
- Imperfect *Psy.* अपूर्ण, न्यून *Bot.* अेकलिंगी
- Imperfection *Psy.* अपूर्णता, न्यूनता
- Imperforate *Bot.* अछिद्री, छिद्रविहीन,
अवेधित

- Improperialism *Pol.* साम्राज्यवाद, शाहीवाद
 Impermeable *Phy.* अमेय, अगम्य, अवेध्य
 Impersonal *Phil.* अकर्तृक, अव्यक्तिगत,
 परोक्ष - god निर्गुण ब्रह्म
 Impervious *Phy.* अप्रवेद्य, दुष्प्रवेद्य, निरंध्र
 Impetus *Psy.* (१) संवेग, आवेग (२)
 शुक्तेजकबल, प्रेरकबल
 Implacental *Bio.* अपराहीन, नाळहीन
 Implicit गर्भित, अन्तर्गत *Math.* गूढ,
 अस्पष्ट
 Imponderability *Phy.* भारविहीनता
 Imponderable *Phy.* भारविहीन
 Import *Eco.* आयात *Lang.* अर्थ *V.*
 आयात करवुं, आयववुं - duty आयातजकात
 Impost *Eco.* जकात, दाण, कर, वेरो *Arch.*
 थांभलानी जे कमान शुपर आमारतनो आधार
 होय छे ते
 Imposthume *Med.* विद्रधि अँसेस, गुमडु
 Impound *Law* (१) जप्त करी राखवुं (२)
 वाडामां राखवुं, डबामां पूरवुं
 Impregnation *Bio.* गर्भाधान
 Impressed (force) *Math.* प्रयुक्त (बल)
 Impression संस्करण, आवृत्ति *Psy.* संस्कार,
 प्रत्यय, छाप, प्रतीति
 Impulse धक्को, वेग, आघात *Psy.* आवेग
 (लागणीनो), धक्को, प्रेरणा, भूमिवेग, संवेग,
 आवेश, संवेद - blow *Math.* संवेदवात
 Impulsive force *Math.* संवेदबल, वेगबल
 Impurity मेल, अशुद्धि, कस्तर
 Inactive निष्क्रिय, शिथिल, मंद
 Inadequate अपर्याप्त, अपूरवुं
 Inane *Bot.* वंध्य, रिक्त; शून्य, निष्फल
 Inanimate *Bio.* निर्जीव, अचेतन, जड, अचर
 Inanimation *Med.* शून्यता, निःसत्व
 Inequilateral *Bot.* असमबाजुवाळुं
 Inarticulate अस्पष्ट, वाचारहित, मूगुं *Zoo.*
 असंघित, साधारहित
 Inborn *Bio.* सहजात, स्वाभाविक, सहज
 Incandescent *Chem.* सुभाधवल, प्रज्व-
 लित, तापदित
 Incanous *Bot.* कोमल सफेद वाळवाळुं
 Incarnate *Bot.* मांसरंगी; *Gen.* सदेही
 Incense धूप
 Incentre *Math.* अंतःकेन्द्र, अंतर्मध्य
 Inception प्रारंभ, शीजारोपण, शुरुआत
 Incestuous *Bio.* गोत्रगामी
 Inch तसु, अिच
 Incidence *Phy.* आपातन, संपात Angle
 of - *Phy.* आपातनकोण, आपातकोण - of
 taxation करसंपात
 Incident ray *Phy.* आपातकिरण
 Incineration *Chem.* भस्मिकरण
 Incinerator *Chem.* भट्टी
 Incipient आरंभवुं, शुरुआतवुं
 Incircle *Math.* अंतर्चिंत
 Incised wound *Med.* छिन्नक्षत
 Incisiform *Zoo.* कर्तदंताकार
 Incision *Met.* छेदन, छेद, काप, नस्तर
 Incisor *Ana.* छेदक दांत
 Inclinable *Phy.* नमनशील, नम्य
 Inclination वलण, वृत्ति, झोक, झुकाव,
 ढाल, नति - of an orbit *Ast.* कक्षानो
 झुकाव
 Inclined *Phy.* नत, झुकेळुं - plane
 ढाल, नतफलक
 Inclinator *Phy.* नतिमापक, झुकावमापक
 Included angle *Math.* अंतर्गतकोण,
 अंतर्भूतकोण
 Incoherence *Chem.* असंयोग, असंलग्नता,
 असंदर्भ
 Incombustible *Chem.* अदाह्य, अदहनीय
 Incommensurable *Math.* असमपरिणाम-
 शील, अनुल्य, असमान, दुर्भेय, अपर्याप्त
 Incommutable अपरिवर्तनशील

- Incomparable अनुपम, अद्वितीय
 Incompatible असंगत, विरुद्ध, अयुक्त, विरुद्धधर्मी - *Log.* विरुद्ध, अयुक्तपद
 Incomprehensible *Phil.* अज्ञेय, गूढ, अगम्य
 Incompressible *Phy.* असंकोचनीय, अदबनीय
 Incongruous असंगत, असंबद्ध
 Incrassated *Bot.* स्थूल, स्फीत
 Incrustation *Geo.* पोपडो, थर
 Incubation *Med.* रोगसंक्रमण; परिणमन; (अंड) सेवन
 Incubator समतापपेटी, *Bio.* संवर्धनग्रह
 Incubus *Med.* भयानक स्वप्न, कुस्वप्न
 Incumbent *Bot.* अवलंबी, नसेलां, ढढेलां
 Incurved *Bot.* आकुंचित, अंतरवक्रित
 Incus *Ana.* स्थूणास्थि, अेरणी, द्विशुजअस्थि
 Indefinite अनियत, अनिश्चित, अपरिमित
 Indehiscent *Bot.* अस्फोटक, अस्फुटित, अविकारी
 Indelible *Chem.* (१) अक्षय, अमाज्य (२) पाङ्क
 Indestructibility *Phy.* अविनाशिता, अनाशयता
 Indeterminate *Bot.* अनिश्चित, अनियमित
 Indeterminism *Phil.* अनियतिवाद
 Index अनुक्रमणिका, सूचि *Math.* (१) दर्शक, सूचक, घातचिह्न, देशना (२) निदर्शक, अंकनिदर्शक (३) संख्या, कांटो, अंक Alphabetical - कक्षावारी - finger तर्जनी - of reflection परावर्तन अंक - of refraction वक्रीभवनअंक
 Indication निशानी, सूचना, लक्षण
 Indicator प्रदर्शक, सूचक, कांटो
 Indigenous *Bio.* देशज, तलपदी, स्वदेशी, मुल्की, वतननुं, स्थानिक
 Indigestible *Med.* अपच्य, दुष्पच, अपाचनीय
 Indigo *Bot.* गळी
 Indirect *Phy.* (१) अप्रत्यक्ष, परोक्ष, गौण (२) विषम (३) अप-, अव-
 Indiscernible *Psy.* भिद्रियागोचर, भिद्रियातीत
 Indissolubility *Chem.* अद्राव्यता
 Indistinct *Phy.* अस्पष्ट, अव्यक्त, अस्फुट
 Indium (In) *Chem.* इन्डियम
 Individual *N.* व्यक्ति *Adj.* (१) वैयक्तिक, व्यक्तिगत (२) छूटं, अलग, निराळं
 Individualism *Pol.* व्यक्तिवाद, व्यक्ति-स्वातंत्र्यवाद
 Individualist *Pol.* व्यक्तिवादी, व्यक्ति-स्वातंत्र्यवादी
 Indivisible *Phy.* (१) अमाज्य, अविभाजनीय (२) सलग, अखंड
 Indolent *Psy.* आलसु, सुस्त, निरद्योगी, निरद्यमी
 Induced प्रोत्साहित, अुपपादित, प्रेरित, प्रेषित, प्रवर्तित, प्रयुक्त, प्रभावित, अनुनीत-current *Phy.* प्रेरित प्रवाह, अुपपादित प्रवाह, प्रोत्साहित प्रवाह - movement *Bot.* प्रभावित गतिविधि, प्रेरित हलनचलन
 Inductance *Phy.* अुपपादन, प्रोत्साहन, अपवाह, अपवाहन, अनुनय
 Induction *Phil.* भागम, आगमन (*Dedu-* ction निगमन), व्याप्ति विचार, व्याप्ति व्यापार *Phy.* (१) प्रेषण, प्रेरण, प्रवर्तन (२) अपवाह, अपवाहन, विभावन - coil प्रेरणवलय, प्रेषणवलय, अिंडक्शन कॉअिल
 Inductimeter *Phy.* अुपपादकतामापक
 Inductive *Phy.* प्रवर्तक, अुपपादक, आ-वाहक *Phil.* प्रमाणात्मक, कारणात्मक, अनुमानात्मक
 Indumentum *Bot.* रोमश
 Indurate *Med.* कठण, दृढ
 Induration काठिन्यकरण
 Indusium *Bot.* पुंजच्छेद, बूर्ण

- Industrial *Eco.* औद्योगिक - court
Law औद्योगिक अदालत
- Industrialism *Eco.* यंत्रोद्योगवाद
- Industrialist *Eco.* उद्योगपति
- Inelastic *Phy.* अस्थितिस्थापक, अलचिक, अलवचिक
- Inequality असाम्य, अप्रमानता, विषमता
- Inert *Phy.* जड, मंद, गतिशून्य, अचेतन, अचळ
- Inertia *Phy.* (१) जडता, निष्क्रियता (२) गुरुत्वधर्म (३) आलस, शिथिलता, अकर्मशीलता
- Inevitable अनिवार्य
- Inexpansible *Phy.* अविस्तार्य
- Inextensible *Math.* अप्रसार्य
- Infallibility *Phil.* अक्षतता, भूलरहितता, अपतनशीलता, अच्युतता
- Infanticide विशुद्धत्या, बालहत्या
- Infantile शैशव, बालिश
- Infection *Med.* चेप, रोगसंचार, संक्रमक
- Infectious *Med.* चेपी, सांसर्गिक, संचारी (Non-infectious निचेपी)
- Infecundity *Med.* वंध्यता, वांस्त्रियापणं
- Inference *Log.* अनुमान, अनुलब्धि Deductive - निगमनात्मक० Inductive - आगमनात्मक०
- Inferential *Phil.* आनुमानिक, तर्कसिद्ध
- Inferior नीचेनुं, अतुरतुं *Bot.* अधःपुष्पी, अधःस्थित
- Inferiority complex *Psy.* लघुताग्रंथि, अल्पताग्रंथि, ओछोभाव, अपकर्षग्रंथि
- Infertile *Bot.* वंध्य, वांस्त्रियुं
- Infiltration *Med.* सूक्ष्म छिद्रोमां प्रवेश
- Infinite *Math.* (१) अनंत, असीम, अमर्याद (२) असंख्य - ness अनवच्छिन्नता, अनंतता
- Infinitesimal *Math.* अत्यल्प, अतिसूक्ष्म, छुद्रानुछुद्र - calculus *Math.* अणुकलन, अत्यणुकलन
- Infirm दुर्बल, निर्बल, क्षीण
- Inflammable *Chem.* दहनशील, ज्वालाग्राही
- Inflammation *Phy.* (१) दाह, दहन, प्रज्वलन *Med.* (२) प्रदाह, सोजो, सोज, शोथ
- Inflammatory प्रदाहिक - gangrene *Med.* शोथयुक्त कोथ
- Inflated *Bot.* फुलेलुं
- Inflation *Phys.* आध्मान, वातपूरण *Eco.* फूलावो, फूगावो
- Inflexed *Bot.* अंतरनमित, अंदर वळेळुं
- Inflexible *Phy.* अनम्य, अनावर्ज्य
- Inflection विभक्ति, रूप, रूपांतर *Music* स्वरमेद, चढ-अुतर स्वर *Phy.* वक्रीभवन (प्रकाशनुं), मरडाट
- Inflorescence *Bot.* (१) पुष्परचना, पुष्पव्यूह, मंजरी, महोर (२) पुष्पाधान, पुष्पविन्यास (३) पुष्पविकास Cymose - परिमित-पुष्पव्यूह Racemose - अपरिमित पुष्पव्यूह, कलगी जेवी पुष्परचना
- Inflow अंतःप्रवाह, अंतःस्राव [असर, बल
- Influence (१) प्रभाव, लागवग (२) गुण,
- Influenza *Med.* अंतरज्वर, झिन्फ्ल्युअेन्झा
- Influx वृद्धि, अंतःप्रवाह, अंतःस्रावण
- Informal अविधिसर
- Infra orbital *Ana.* अधोनेत्र
- Infra red पाररातुं, रक्तनिम्न
- Infra trochlear अधोडमहं, अधोरक्त
- Infrangible *Phy.* अभंग, अभंजनशील, अतुडाअु, अभंगुर [अफळाअु
- Infertile निष्फल, नकासुं *Bot.*
- Infundibulum *Bot.* कर्णिका *Ana.* वायुकोष [फनेलाकार
- Infundibuliform *Bot.* गळणीआकार,
- Infusion *Med.* कस, रस, मीजण-कावो, क्वाथ [देही जंतुओ
- Infusoria *Zoo.* क्वाथजनि *Med.* सूक्ष्म-Ingot *Chem.* लगडी, गठ

- Ingraft *Bot.* कलम करवी
- Ingredient *Phy.* घटक द्रव्य, अंग साधन
- Ingress *Ast.* संक्रांति, वेध, प्रवेशकाल
- Inguinal *Ana.* अरु-जंघा-संधि संबंधी, वंक्षण
संबंधी - ligament *Ana.* वंक्षणवीधन
- Inhalation *Ana.* श्वसन, श्वास, अंतर्श्वास,
नास
- Inherent स्वाभाविक, नैसर्गिक, सहवर्ती, कुदरती
- Inherited *Bio.* आनुवंशिक, वारसे श्रुतरेल्लं,
परंप्राप्त, वंशपरंपरित [निषेध
- Inhibition *Psy.* निरोध, रोकण, अवरोध,
- Initial (१) प्रथम, आदि, आद्य, प्रारंभिक (२)
आद्याक्षर, प्रथमाक्षर (३) टूंक्री सही
- Initiation शीक्षा, संस्कार [अन्वेषण
- Injection *Med.* अंतःक्षेप, पिचकार,
- Injunction *Law* मनाजी हुकम, मनाजी
फरमान
- Injury जखम, अीजा, व्यथा
- Inlet अंतर्भाग, प्रवेशद्वार, अंदरद्वार - valve
अंतर्गत वाल्व, - पटल
- Inlier *Geo.* अंतःस्थित खडक
- Innate *Bot.* (१) अधःस्पर्शी, अंतर्जात (२)
सहज, स्वाभाविक, नैसर्गिक, जन्मगत
- Innervation *Ana.* नाडीविभाजव *Phys.*
नाडीशक्ति *Psy.* नाडीसंवेदन
- Innominate *Ana.* अनामिका
- Innovation नवोत्थान, सुधारो, नवीनता
Bot. नवोफणगो, नवांकुरण
- Inoculation *Med.* रसीमुकाम; संचारण,
निवेशन, सूचिकाभरण
- Inoma *Med.* तंतुमय, अर्बुद
- Inorganic *Chem.* अकार्बन, खनिज; जड,
अचेतन, अजैव - matter *Geo.* निर्जीव द्रव्य
- Inosculation *Ana.* अग्र-संयोग-संधान,
शिशसंयोग [शील
- Inoxidisable *Chem.* अऑक्साव्य, अदहन-
- Inquisitive *Psy.* जिज्ञासु, जाणवाने आतुर
- Inradius *Math.* अंतःत्रिज्या
- Insalubrious *Med.* अवगुणकारी, रोगकारी
- Inscribed *Math.* अंतःलिखित - circle
अंतर्घृत [शिलालेख, ताम्रलेख
- Inscription *Arch.* लेख, कोतरलेख,
- Inscrutable *Phil.* अज्ञेय, अगम्य [षट्पदी
- Insect *Zoo.* जीवजंतु, कीटक, कीटपतंग,
- Insecticide *Med.* जन्तुविनाशक
- Insectivorous *Bot.* कीटाहारी, कीटभोजी
- Insensible *Phil.* (१) अीन्द्रियपार, अीन्द्रिय-
अगोचर (२) अचेतन (३) वेवकूफ
- Insensitive लागणीहीन, जड, मूढ, कमतेज
- Inseparable अमेद, अखंड
- Insertion *Bot.* प्रवेशन, निवेशन, संयोगस्थान
- Insight *Psy.* आंतरदर्शन, तलदृष्टि, अंधुंज्ञान
- Insipid *Chem.* स्वादरहित, मोल्लं, फिककूं,
असार
- Insolation सूर्यपुट, तडकामण; सूर्याघात
- Insolidity *Phy.* अधनता, नापायादारी
- Insolubility *Chem.* अद्राव्यता
- Insomnia *Med.* अनिद्रा, अंधनाश
- Inspectionism *Psy.* दर्शनवृत्ति
- Inspiration प्रेरणा *Ana.* श्वसन
- Instant क्षण
- Instantaneous तत्काल
- Instinct *Psy.* सहजस्फुरण, सहजबुद्धि,
कुदरती प्रेरणा, नैसर्गिकबुद्धि, सहजवृत्ति,
हैया शुक्लत (intuition) [संस्था
- Institute (१) संहिता, कायदो, नियम (२)
- Institution संस्था
- Instrument *Math.* साधन, शुपकरण, यंत्र
- Insufficiency शुणप, कमी
- Insulated *Phy.* (१) रोधित, अलग करेल
(२) निर्वीजित (३) निर्वाहक, रोधक
- Insulation *Phy.* रोधन, अवाहक; विश्लेष
- Insulator *Phy.* वीजरखुं, निर्वाहक
- Insurance *Com.* वीमो

Intangible

- Intangible अस्पर्श्य, अस्पर्शग्राह्य
 Integer *Math.* पूर्णांक, अभिन्न, अखंड
 Integral calculus *Math.* चलराशिकलन, समाकलन
 Integration संघात, संपूर्ति, अेकीकरण
 Integument *Ana.* आवरण, पड *Bot.* छाल, पड, आच्छादन
 Integumentary *Ana.* चामडीसंबंधी
 Intellect *Psy.* बुद्धि
 Intelligence *Psy.* विवेकबुद्धि, विचारशक्ति, समजशक्ति
 Intemperance *Phil.* अभिग्रह, अजितेंद्रियता *Phy.* प्रचंडता, तीव्रता, प्राबल्य, तीक्ष्णता, प्रखरता, विपुलता, वैपुल्य
 Intention *Phil.* बुद्देश, हेतु, आकांक्षा, आशय, धिरादो
 Inter (१) मध्यस्थ, विराम, आंतर (२) अन्तर
 Interarticular ligament *Ana.* संधि अंतरबंधन + बंधक
 Interaxillary *Ana.* गालनां हाडकांओनी वच्चेनुं
 Intercalary अधिक, वचमां वधारेले, अधिकमास *Bot.* आंतरजातीय - growth आंतरवृद्धि
 Intercalation अधिकता
 Intercarpal bone *Ana.* मणिबंध अस्थि
 Intercellular *Bot.* आंतरकोषीय - cavities आंतरकोषीय कोटर [गतिभंग
 Intercept गाळो, आंतछेद, रोकण, गतिरोध,
 Intercession *Phil.* (१) मध्यस्थपणुं (२) परार्थ प्रार्थना (३) गतिरोध, गतिभंग, अटकाव
 Interclavicular ligament *Ana.* अक्षकांतराल स्नायु
 Intercostal *Ana.* पांसळी वच्चेनुं - artery पांसळी वच्चेनी धमनी - nerve • ज्ञानतंतु - space • अंतर - vein • शिरा
 Interdependence *Bio.* अन्योन्याश्रय
 Interdigital *Ana.* अंगुलीमध्यवर्ती

- Interest (१) रस (२) व्याज
 Interference (१) व्यतिकरण, समाघात, अथडाट (२) दरमियानगीरी, दखलगीरी, नडतर (३) निग्रह, प्रमोष - of light प्रकाश निग्रह, • प्रमोष
 Interior *Geo.* पेटाळ, गर्भ, अन्तर
 Interior angle *Math.* अंतर्कोण-planet *Ast.* अंतर्ग्रह
 Interlocution संवाद, संभाषण
 Intermedial cutaneous nerve *Ana.* शुद्धमध्यगा चर्मीय ज्ञानतंतु
 Intermissio विश्रामकाळ
 Intermittent *Phy.* सविच्छेद, आंतरियो, विषम, सविराम, तूटक
 Intermontane *Geog.* गिरिमध्यस्थ
 Internal आन्ध्यन्तर, आंतरिक, अंतरीय, अंतस्थ - bisector *Math.* अंतर्द्विभाजक - ear अंतःश्रोत्रा अंतःकर्ण - ratio *Math.* अंतर्गुणोत्तर - ly touching अंतःस्पर्शी
 International *Pol.* आंतरराष्ट्रीय
 Internode *Bot.* पर्व, कातळी, ग्रंथिमध्यभाग, पेशी
 Interpetiolar *Bot.* आंतरनालीय
 Interprovincial *Pol.* आंतरप्रांतीय
 Interosseus *Ana.* अस्थि अंतर - ligament • बंधन [आंतरक्षेपण, क्षेपक
 Interpolation प्रक्षेप, निक्षेपण, निवेशन,
 Inter-radial किरणोनी वच्चेनुं, त्रिज्या वच्चेनुं
 Interrelated परस्पर संबंधित - संबद्ध
 Interrupted प्रतिबद्ध
 Interruptor *Phys.* भंजक, खोळंबो, क्रमभंग
 Interruptedly pinnate *Bot.* असमानपणान्तरित [आंतरछेद
 Intersection *Math.* प्रतिच्छेद, परस्पर छेद,
 Interstellar *Ast.* तारामध्यवर्ती, आकाशस्थ - space *Ast.* तारामध्यावकाश
 Interstice फाट, सांध, चीरो

Intertropical *Geog.* क्रांतिवृत्तांतर्गत

Interval (१) अंतरित, अंतःस्थगळो, अवकाशान्तर (२) अिन्टर्वल, आरामसमय (३) कालान्तर, अरसो, मुदत, काळ

Interventric क्षेत्रकांतरिका

Intestinal artery *Ana.* आंत्रिकाधमनी

Intestinal obstruction *Med.* बद्धान्त्र

Intestine *Ana.* अंत्र, आंतरडां

Intine *Bot.* अंतःकवच, अंतरावरण

Into (x) *Math.* गुणित, गुणाकारचिह्न

Intolerance असह्यता, असहिष्णुता

Intonation स्वरभेद

Intoxication नशो [नीचली बाजु]

Intrados *arch* आरकांनी अंदरनी अथवा

Intrafoliaceous *Bot.* पत्रान्तर्वर्ती

Intramammary *Ana.* अंतःस्तनी

Intramercorial *Ast.* रविवुधांतर्गत, रवि-
बुधांतर [अण्वांतर्गत]

Intramolecular *Phy.* अण्वांतरिक,

Intravenous अंतर्शिरीय

Intrinsic निज, आत्मीय, स्वकीय, अंतर्गत

Introrse *Bot.* आंतर्भेदी, अंतर्मुखी, अंतरस्फोटी

Introspection *Psy.* अंतरदर्शन, अंतर्दृष्टि,
अंतर्ज्ञान, अंतरावलोकन, आत्मपरीक्षण

Introsusception *Med.* अंत्रावरण

Intruse *Bot.* अंदर दबायेळें

Introvert *Psy.* अंतर्मुखी

Intuition *Psy.* सहजज्ञान, अंतर्ज्ञान, अणुबुद्धि,
अंतःप्रज्ञा, अंतःस्फुर्ति, स्फुरण, स्फुर्ति, हैया
अुकलत

Intumesce *Med.* सूजवुं, फूलवुं

Inundation *Geo.* (१) प्रलय, जळप्रलय
(२) रेल, पूर [(२) निर्विकल्प

Invariable *Math.* (१) स्थित, स्थिर, दृढ

Inventive शोधक, सर्जक, विधायक, योजक

Inverse *Math.* विपरीत, व्यस्त - ratio
व्यस्त प्रमाण

Inverted अलटावेळें, अंधु

Invertebrate *Bio.* पृष्ठवंशविहीन, करोडरहित

Invisible अदृश्य, दर्शनातीत [अस, बीजक

Invoice *Com.* भरतियुं, आवाहपत्र, अिन्वॉ-

Involuntary अनैच्छिक - muscle *Ana.*
स्वाधीनपेशी, अनैच्छिकपेशी

Involute *Bot.* अणुकोषयकित

Involute *Bot.* वक्रकेन्द्री, अंदर वळेळें

Involution अंतर्कान्ति, अंदरवळण *Math.*
घातविधि

Iodine *Chem.* आयोडिन

Ion *Phy.* आयन, वीजायन, जलवीजायन

- ize आयनवुं - ization आयनीकरण,
आयनीभवन, आयनन [छेदन

Iridectomy *Med.* अणुपताराछेदन, कनीनिका-

Iridiscent *Phys.* मेघधनुष्यरंगी, अनेकरंगी

Iridocelē *Med.* अणुपतारावृद्धि

Iridodonesis *Med.* अणुपतारा प्रदाह,
अणुपतारावृद्ध

Iridium (Ir) *Chem.* अिरीडियम

Iris *Ana.* कनीनिका, आंखनी कीकी; अणुपतारा;
मेघधनुष्य [कादाह

Iritis *Med.* आंखनी कीकीनो सोजो, कनीनि-

Iron (Fe) *Chem.* आयर्न, लोखंड Cast -

बीड, भरतरनुं लोखंड Magnetic - लोहचुंबक

Pig - काचुं - बरड लोडुं Wrought -

घडतरनुं लोडुं -age *Geo.* लोहयुग

Irradiation *Phy.* अणुदीपन, अणुटिकरण

Irrational *Phil.* बुद्धिहीन, निबुद्ध *Math.*

करणीगत, अमूलद - equation करणी

समीकरण - expression *Math.* करणी पद

Irregular (१) अनियमित (२) विषम, विरुप

Bot. नियम विरुद्ध, असमंजस

Irreversible अपरिवर्तीय, अटळ, अखंड

Irrigation (१) नद्वेरकाम, आबपाशी (२)

जलसेचन [अणुतेजना (२) चिढीआपणुं

Irritability आवेगशीलता *Psy.* (१) चळ,

Irritant *Med.* प्रदाहजनक, कोपजनक,

अणुदीपक, क्षोभक

Irritation (१) अद्वेग, संताप, क्रोध (२) लाय, झाळ, दाह (३) अतोत्रना
 Ischium *Ana.* कुकुन्दरास्थि, आसनास्थि
 Iso - स, सम - bar, - ric *Met.* समभार-
 रेखा, समभारक [नकशा अुपर हवारुं सरखुं
 दबाण होय तेवां स्थळोने जोडनारी रेखा]
 -bare *Chem.* ०वजनी, ०भारीयतत्त्व
 -bilateral *Bot.* ०द्विभुज, ०पृष्ठी
 -cheimal *Met.* समशीतरेखा, समान-
 टंडकदर्शकरेखा - chromatic *Phy.* सम-
 वर्णी, अेकरंगी - chronous *His.* समकालीन,
 तुल्यकालीन - clinical *Phy.* ०पातरेखा
 -diabatic *Phy.* ०तापग्राही - dia-
 metric *Phy.* ०व्याप्ती - dynamic
Phy. ०बली - gamy *Bot.* ०युति
 - geotherm *Geo.* ०भूतापरेखा - gonis
 lines *Math.* समकोणीरेखा - hyet
Met. समवर्षारेखा - mer *Chem.*
 समावयवी, तुल्यावयवी [अेकज रासायनिक
 तत्त्वनां जुदां रूप] - meric समघटक

- merous *Bot.* समानखंडयुक्त, चक्रवाही-
 पुष्प, समसंख्यांक - metric *Chem.* सम-
 परिमाणित - morphism *Chem.* समरूपी
 -therm *Met.* समअुष्मारेखा, समोष्ण-
 रेखा, समतापरेखा - thermal समोष्मिक,
 समतापीय

Isolation (१) विच्छिन्नदशा, विवक्तता
 (२) अळगापणुं, अेकलन, अेकलवायापणुं

Isosceles *Math.* समद्विभुज, समद्विबाहु
 - triangle समद्विभुज त्रिकोण

Isostaminous *Bot.* समसंख्यांक पुंकेसरपुष्पी

Isostatic *Phy.* समस्थैर्य

Isotonic *Chem.* समशक्तिक, समतनी

Isotope *Chem.* समस्थानिक

Isotrope *Chem.* समगुणी

Isotropic *Chem.* समस्थितिधर्मी

Isthmus *Geog.* संयोगीभूमि, भूसंधि *Ana.*
 संधानक

Itch *Med.* खुजली, खस

Item रकम

Ivory हाथीदांत, गजदंत

J

Jack नानो अुंटडो, जेक

Jackal *Zoo.* शियाळ, शृगाल

Jacket कवर, जेकेट *Bio.* कवच

Jackscrew *Ship.* डुमकलास, चूडीदार जेक,

जेकस्क्रू, भारेवजन अुठावनार यंत्र

Jar कुंभ, कलश, बरणी, पात्र, जार

Jasper *Chem.* संगयशव, सूर्यकान्त पत्थर

Jastroppa *curcus Bot.* जमालगोडो,
 रतनजोत

Jaundice *Med.* कमळो

Jaw *Ana.* जडबुं, हनु

Jejunum *Ana.* मध्यांत्रक, अुत्तरअुद्रांत्र

Jelly जेली; सान्द्रद्रव्य; अवलेह

Jenbanaceae *Bot.* किरातादिवर्ग

Jet धार, शेड, सर

Joinery *Arch.* जोडकाम

Joint संयुक्त, जोडायेळुं *Ana.* संधि, सांधो
Bot. सांधा - variation *Math.*

सहमेद - capsule *Ana.* संधिकोषग्रंथि

Contraction of - संधिसंकोचन Stiffen-
 ed - अचलसंधि

Jointed *Bot.* सांधेदार

Jolly boat *Ship.* विहारनौका, विहारतरणी

Joule *Phy.* जूल, अुष्मा शक्ति अंक

Journal *Com.* नोंध, रोजमेळ *Jour.*

वर्तमानपत्र, सामयिक, चोपानियुं *Journa-*
lism वृत्तविद्या, पत्रकारित्व

Jove *Ast.* बृहस्पति, गुरु

Judgment *Law* चुकादो, फेंसलो, विधान,
 निर्णय *Psy.* विवेकशक्ति, तोलनशक्ति

Juglans regia *Bot.* अखरोट
 Jugular *Ana.* कंठीय, कंठसंबंधी
 - foramen *Ana.* कंठविवर - ganglion
 कंठगुच्छ - nerve कंठचेतनी [जोडी]
 Jugum *Bot.* युग्म, जोडी (unijugate अेक-
 Juice *Bot.* रस
 Julaceous *Bot.* चमरी जेवुं [जंकशन
 Junction *Geo.* संगम, संधिस्थान Rail -
 Juncture वैझा, समय, टांकणुं, अणीप्रसंग

Jupiter *Ast.* बृहस्पति, गुरु
 Jurisdiction *Law* हकूमतप्रदेश, अधिकार-
 प्रदेश, - क्षेत्र
 Jurisprudence *Law* न्यायविज्ञान, कानून -
 विज्ञान, धाराशास्त्र, कायदाशास्त्र, न्याय्यतत्त्व
 Justice *Law* (१) न्याय (२) न्यायमूर्ति
 Justification न्याय्यीकरण, समर्थन
 Jute *Bot.* शण, ज्यूट [सानिध्य
 Juxtaposition *Chem.* संनिधि, समीपता,

K

Kainite *Min.* केनाशीट, खनिज प्रकार
 Kala-azar *Med.* काला-आझार [तावनी जात]
 Kaleidograph *Phy.* बहुरूपलेखक
 Kaleidophone *Phy.* बहुरूपध्वनिक
 Kaleidoscope *Phy.* बहुरंगदर्शक, बहुरंगियुं
 Kalium (K) *Chem.* कालियम्, पोटाशियम्
 Kaolin *Chem.* सफेद माटी, केओलिन
 Karyokinesis *Bio.* कोशेशभाजन, कोश-
 केन्द्रविभाजन
 Karyoplasm *Bio.* कोशेशरस [कोशेशकक
 Karyosome *Bio.* कोशेशकाय, कोशेशसूत्र,
 Katabolism *Bio.* अपक्रिया, अपचय
 [Anabolism सर्जकक्रिया, चय Meta-
 bolism परिक्रिया]
 Kataplaxy *Zoo.* अलीकमूर्च्छा
 Katastate *Bio.* अपद्रव्य
 Kathode *Phy.* ऋणोद, ऋणध्रुव (Anode
 धनोद, धनध्रुव) - rays *Phy.* ऋण किरणो
 Kation *Phy.* ऋणायन (Anion धन-आयन)
 Keel *Ship.* (१) बरडो, नौतल, पीठ, वहाणलुं
 तळीयुं (२) धरण *Bot.* तरणि, तलदंड; नौका
 Keeled नौकाकार, तरणियुक्त
 Keloid *Med.* चर्मोर्बुद
 Kelp *Chem.* शैवाभस्म [दरियाभी वनस्पतिनी
 आयोडिनजनक खाख]
 Ken (१) दृष्टिमर्यादा, दृष्टिविस्तार (२) जाण, खबर

Keratoid *Bio.* शृंगाकार, शृंगसमान
 Keratome *Med.* कृष्णमंडलकर्तक
 Keratometer *Med.* कृष्णमंडलमापक
 Kermesine *Bot.* लाल कीरमजीरंग
 Kernel सारतत्त्व, हार्द, मुद्दो *Bio.* (१) बीज
 (२) ठळीओ, मीज (३) मावो, मगज, गर्भ
 Ketone *Chem.* किटोन
 Key (१) कुंची, चावी, कळ (२) समजूति,
 खुलासो - board कळपट, कुंचीनुं पाटियुं
 Discharging - मुक्तक कळ Revers-
 ing - परिवर्तक कळ - note (१) मुख्य
 सूर, वादीस्वर (२) मुख्य विषय - stone
 Arch. मुख्य आधार, कळशिला [कमानमानो
 वचलो पत्थर]
 Kidney *Ana.* वृक्क, मूत्रपिंड, गुर्द - bean
Bot. अडद - worm *Zoo.* गुर्दकृमि -
 shaped *Bot.* मूत्रपिंडाकार, अडद जेवा
 आकारनुं
 Kiln भट्टी
 Kilo *Phy.* किलो, सहस्र, हजार - cycle
 किलोघाभीकल - dyne किलोडाभीन - erg
 किलो-अर्ग - gram } किलोग्राम, सहस्र-
 gramme }
 ग्राम - grammeter किलोग्राममापक -
 meter किलोमीटर, सहस्रमीटर - volt
 सहस्र-वॉल्ट, किलोवॉल्ट [वॉल्ट-बीज दबाणनो

अेकम] - watt किलोवॉट, सहस्रवॉट
[वॉट-वीज शक्तितो अेकम]
Kin, Kine *Phy.* वेगांक [संस्कार
Kinaesthesia *Ana.* स्नायुज्ञान, स्नायु-
Kinaze *Chem.* किण्वद [वेगविज्ञान
Kinematics *Phy.* गतिविद्या, गतिविज्ञान,
Kinemometer *Phy.* गतिमापक
Kinetic *Phy.* गतिक, क्रियात्मक, गति-आत्मक
- energy गतिशक्ति, क्रियात्मकशक्ति - fri-
ction गतिकर्षण - gas theory गतिक-
वायुवाद
Kinetics *Phy.* गतिभेदविद्या [दर्शक
Kinetoscope गतिदर्शक, चलदर्शक, चलचित्र-
Kind (१) जात, जाति (२) प्रकार, रीति
Psy. मायाळु
Kindle *Phy.* सलग्गवतुं, प्रज्वलित करवुं
Kindred समजातीय, समान, सगोत्री
King राजा, तृप - dom *Zoo.* सृष्टि, कोटि
Pol. राज्य - fish *Zoo.* राजमत्स्य - fisher

Zoo. कलकलीओ *Ast.* कृत्तिका - rail
Zoo. राजसारस, चित्रसारस - vulture
गृधराज, गीघ

Kite पतंग *Zoo.* समळी, समडी *Math.* त्रिभुज
Kleptomania *Psy.* चौर्योन्माद, चोरवानी
देव [जानुडांकण, जानुभावरण

Knee *Ana.* घुंटाण, जानु, गुल्फ - cap

Knife edge चप्पुनी धार, छुरधार

Knob गंड, गट्टो

Knot (१) जटा, गांठ, गूंच, ग्रंथि (२) नाविक
माझील Reef - रीफग्रंथि Surface -
शल्यग्रंथि

Knotty गूंचवाळुं, कठिन, विषम

Known quantity *Math.* ज्ञातराशि

Koch's bacillus *Med.* क्षय, जीवाणु,
कॉक जीवाणु

Kryometer शैल्यमापक

Krypton (Kr) *Chem.* क्रिप्टन

Kymograph *Phy.* रक्तभारलेखक

L

Label चिट्ठी, नामपत्र, नामपट्टी, लेबल

Labia *Ana.* ओष्ठ, होठ

Labial *Zoo.* होठ संबंधी *Bot.* होठाकार

Labiata *Bot.* ओष्ठित, होठाकार

Labiatae *Bot.* तुलसीवर्ग, तुलसीकुल

Labiatiflorous *Bot.* होठ जेवा फूलवाळुं,
होठफूलाळुं, ओष्ठपुष्पित

Labile *Phy.* संसर्पक

Labiograph ओष्ठचलनलेखक

Labium *Bot. Zoo.* ओष्ठ, अधर - major

Midw. बृहतओष्ठ - minor छुद्रओष्ठ,
भगोष्ठ [शाळा

Laboratory *Chem.* प्रयोगशाळा, रसायन-

Labour महेनत, श्रम, मजूरी, वैतरुं, परिश्रम

Midw. प्रसव, प्रसूति - in face presenta-
tion मुखदर्शन - intransverse presenta-
tion आडुं दर्शन Skilled - कुशल

मजूर, शिक्षित मजूर Unproductive -
व्यर्थ-अनुत्पादक महेनत Unskilled - अकु-

शल मजूरी, वैतरुं

Labyrinth *Anat.* अंतःकर्ण, श्रवणांतर्पुट,
गहन, कुहर, भूलभूलामणी

Labyrinthici *Zoo.* चक्रवर्ती (मत्स्य) वर्ग

Labyrinthodont *Zoo.* कुटिलदंती (जाति)

Lac *Chem.* लाख

Lacerate *Bot.* फाडवुं, चीरवुं, विदारवुं,
शुद्धडवुं; चीरितधार

Lacerated *Bot. Zoo.* विदारित

Lacertillia *Zoo.* जेष्ठादि (वर्ग)

Lacewing *Zoo.* तंतुपत्री

Lachesis strigatus *Zoo.* नीलसाप

Lachrymal *Ana.* अश्रुजनक, अश्रुसावक,
अश्रुअुत्पादक, अश्रुसंबंधी - artery आश्रवी-

- धमनी - bone अश्रुपीठास्थि - duct
अश्रुनलिका, अश्रुवाहिनी, आंसु नीकलवानो मार्ग
- fossa अश्रुखल - gland अश्रुपिंड
अश्रुग्रंथि - notch अश्रुपीठखात - sac
अश्रुधारिका- शेळी
- Lachrymose *Bot.* अश्रुक
Lacimate ligament अंतर्गुल्फिकरस्नायु
Laciniate *Bot.* अनियमितकर्ण, सांकडा
अनियमित खूणियावाळुं
Laciniated *Bot.* झालरवाळुं, कांगरीवाळुं
Lacinula *Bot. Zoo.* भंगुरक
Lacquer रोगान, वारनिश
Lactarius *Bot.* क्षीरी, दूधेली फूग
Lactation दुग्धोत्पादन, दुग्धोत्पादनकाल,
दुग्धकाल
Lacteal *Anat.* दुधवाहिनी, पयःस्विनी
Lactescence *Bot.* क्षीरझाव, दुग्धझाव
Lactic acid लॅक्टिक अॅसिड, दुग्धाम्ल,
तकाम्ल (सु) [दुग्धग्रंथि
Lactiferous gland *Ana.* दुग्धपिंड,
Lactodensimeter दुग्धघनतामापक
Lactometer दुग्धमापक, दुग्धमापक
Lactoscope दुग्धदर्शक
Lactose *Chem.* दुग्धशर्करा
Lactus *Bot.* दूध जेवुं सफेद
Lacuna *Biol.* (१) अंतर्जाळ (२) शून्यस्थान
Lacunose *Bot.* छिद्राळु, छिद्रपूर्ण
Ladder like *Bot.* सोपानाकृति
Ladle कडली, पळी, पळो, डोळीओ, दर्वी
Lag V. पाळळ पडवुं, मंद पडवुं N. विलंब, मंदन
Lageniform *Bot.* गलका जेवुं
Lagging *Mech.* आवरण, आच्छादन
Lagoon *Met.* खाडी, छाडहं तळाव, लेगुन
Lambda लंबबिंदु
Lamella *Bot.* पट, थर, पतरी Lamellate
पटमय [फलक, दल, पटल, पातळुं पड
Lamina *Geo.* पड, वरख, पाननुं पड,
- Lamp दीवो, दीप, दीपक, लॅम्प Arc -
आर्कलॅम्प, चापदीप - black काजळ
Flameless - ज्योतहीन • Incandescent
- तापोज्ज्वल •, अिन्केन्डेसन्ट • Safety -
निर्भय •, आगरोक •
- Lanate *Bot.* झुनवाळुं, झुन जेवा तंतुवाळुं
Lanceolate *Bot.* भालाकार
Lancet *Ana.* शलाका, नस्तर, अस्त्र, लॅन्सेट
Land जमीन, क्षेत्र, भूमि - breeze जमीनवायु,
किनारानो पवन - crab *Zoo.* भूकर्क -
lord *Eco.* जमीनदार, जमीनमालिक -
mark सीमाचिह्न - scape दृष्टिचित्र,
दृश्यचित्र - slip भूपात, मेखडपड - tortoise
Zoo. भूकूर्म
Lanolin *Chem.* झूनतेल, लेनोलिन
Lantern दीवो, फानस Magic - जादुआ
फानस, चित्रदर्शक यंत्र
Lanthanum (La) *Chem.* लॅन्थेनम
Lanuginous *Bot.* रमय, झूनमय, मलोम
Laparoscopy *Med.* शुदर परीक्षा
Laparotomy शुदर छेदन [हीराघसु
Lapidary भणीयार, हीराज, पेल पाडनार
Larboard *Naut.* नौ वामभाग
Large-intestine *Ana.* स्थूलान्त्र,
बृहदान्त्र (सु) - calorie *Phys.* महाकॅलोरी
- lymphocyte *Ana.* बृहतलसी अणुक
- toe अंगुठो [भ्रूण
Larva वर्वर, अियळ, लारवा, अमेक स्वजीवी
Laryngeal *Ana.* कंठ्य स्वरयंत्रिकी
- cavity कंठकुहुर nerve स्वरिणी नाडी
- obstruction *Sur.* कंठरोध
Laryngograph *Ana.* कंठनाळी लेखक
Laryngotomy *Med.* कंठनाळ छेदन
Larynx *Ana.* कृक, कंठनालिका, शब्दनालिका,
शब्देन्द्रिय
Lasianthus *Bot.* झून जेवुं फूल
Late मोडुं, भूतपूर्व, माजी

- Latent *Phy.* गुप्त, अव्यक्त, अप्रकट, अंतर्हित,
 सुप्त - bud *Bot.* गुप्तकलिका, विलीनकलिका
 - energy *Phy.* गुप्तशक्ति - heat गुप्त
 शुष्मा - heat of fusion पीगलण -
 गलननी गुप्त शुष्मा - heat of vaporization
 वाष्पायननी गुप्त शुष्मा - image
 गुप्त प्रतिमा
- Lateral *Ana.* पार्श्व, पार्श्विक, अभिपार्श्व
 - root *Bot.* सुपमूल
- Latex *Bot.* क्षीर, दुध, श्वेतरस
- Lath *Eng.* पटी, चीप, पकवाछु, छापरे
 जडवानो पकवासो [भ्रमि, खराद, सराण, लेथ
- Lathe *Mech.* कुंद, संघाडो, चरख, संघाड,
 Lather फीण
- Laticiferous *Bot.* दुग्धरसवाहिनी, दूधवाही
- Latifolius *Bot.* पट्टोळा पानवाळु
- Latitude पट्टोळासी, झूट, स्वतंत्रता *Geog.*
 अक्षांश, अक्षरेखा, अक्षवृत्त, विषुववृत्तशी
 अंतरनो अंश Ascending - आरोही
 अक्षांश Celestial - खगोलीय अक्षांश
 Parallel of - अक्षांश वृत्त [नाभिलंब
- Latus rectum *Math.* अर्धभूज,
- Laudanum अफीणनो अर्क, लॉडेनम
- Laughing gas हास्यवायु, निश्चेतकवायु -
 नाडीट्रस ओक्सिजिड
- Lava *Geo.* लावा, भूरस
- Lavigate *Bot.* स्निग्ध
- Law कायदो, कानून; नियम, सिद्धान्त,
 सामान्यीकरण - of conservation of
 energy शक्तिसंरक्षणनो नियम - of
 conservation of mass जड संरक्षणनो -
 - of constant proportion स्थायी
 प्रमाणनो - of inverse square व्यस्त
 वर्गनो
- Layer *Geo.* थर, स्तर
- Layout विस्तारनिर्णय
- Lax ढील, बंधनरहित *Bot.* झटां झुटां, झुडक
- Lead (Pb) *Chem.* लेड, सीसुं Black -
 भेफाभिट Red - सिंदुर White - सफेदो
- Leader *Pol.* नेता, आगेवान, अग्रणी,
 नायक - ship नेतागीरी, नेतृत्व, आगेवानी
Jour. अग्रलेख, तंत्रीलेख
- Leaf *Bot.* पर्ण, पत्र, पान, पांदाडुं - apex
 पाननी टोच, पर्णाग्र - base पांदाडुं मूल,
 पत्रमूल, पर्णतल - footed पर्णपाटी, पानपगुं,
 पांदाडपगुं - insect पर्णकीट, पांदाडाना जंतु-
 कीडा - let पर्णिका, पत्रिका, उपपर्णदल
 - mosaic पत्रचित्र, पत्ररचना - stalk
 पानदांडी, पर्णदांडी - trap पर्णचाप
- League (१) त्रण मांजीलुं अंतर (२) संघ
- Leap day अधिदिन (२९मी फेब्रुआरी)
 - year अधिदिन वर्ष
- Least common multiple *Math.*
 लघुतम साधारण अवयवी, लघुतम साधारण
 भाज्य, लघुतम
- Leather चर्मल, चामडुं [अूर्ध्वगामी तत्त्व
- Leaven (१) खमीर (२) शुदातशील तत्त्व,
- Leech *Zoo.* जळो
- Leeward *Met.* वातविमुख
- Left *Ana.* शुत्तर, डावुं, वाम - auricle
 वाम प्राहृककोष्ठ - common carotid
 artery वाम महामात्रिका धमनी - sym-
 pathetic gland वाम अनुकम्पी ग्रंथि
 मीडानाडी - ventricle वामक्षेपक
- Legend (१) दंतकथा, कहाणी, लोकवार्ता,
 (२) वर्णन, चित्रवर्णन [परागीकरण
- Legitimate pollination *Bot.* औरसी
- Legume *Bot.* (१) शिबिका, शिबा, शिंग
 (२) पडदो, राफडो (३) कठोळ, दाल वगेरे द्विदल
 धान्य, शिबी धान्य (Cereals) शुक्रधान्य)
- Leguminous *Bot.* शिबिजातीय, द्विदल धान्य
- Lemma *Math.* अवलंबन उपप्रतिज्ञा
- Lemuridae *Zoo.* लीमरवंश
- Lewcos *Bot.* श्वेत [तरंग लंबासी
- Length *Math.* लंबासी, दैर्घ्य, wave -

- Lens Phy.* तारक, ताल, काच, लेन्स, यवा-
कृति काच *Ana.* दृष्टिमंडल, दृष्टिमणि *Aperture of a* - लेन्सनो व्यास *Concave-*
अंतर्गोल-नतोदर लेन्स Convex - बहिर्गोल
अुन्नतोदर लेन्स Cylindrical - नलाकार०
Magnifying - अभिवर्धक०, सूक्ष्मदर्शक०
Spherical - गोलीय०
- Lenticular Bot.* किण, हवादार छिद्र, बल्कछिद्र
Lenticle Geol. किणस्तर
Lenticular Phys. किणाकार, तारकाकार,
तालीय - nucleus *Anat.* तालाकार केन्द्र
Lentil Geol. किणस्तर *Bot.* मसुर,
द्विदल अन्न
- Leo Ast.* सिंह - *minor Ast.* लघुसिंह
Leontocephalus Zoo. सिंह कपाली
Leontodon Bot. सिंहदंती
Leontopodium Bot. सिंहपदी [चित्रव्याघ्र
Leopard Zoo. दीपडो, चित्तो, चित्रक,
Lepis Bot. भीगडां, *Lepidote* भीगडां-
बालुं, शल्की *Lepidoptera* शल्कपत्री,
भीगडा जेवा पांदांवाळां
- Leptocephalic Zoo.* सूक्ष्मकपाली (मत्स्य)
Leptome Bot. आहारपेक्षी, अन्नरसवाहिनी,
सूक्ष्म
- Leptos* मृदु, नाजुक
Leptophyllous Bot. मृदुपत्रमय
Less, Lesser लघु, लघ्वी
Leucanthus Bot. श्वेतपुष्पी
Leucocyte Ana. श्वेतकण - white
blood corpuscle श्वेताणु, रक्तीय श्वेताणु
Leucocytosis Ana. श्वेतकणवृद्धि
Leucoma Med. फूडुं, श्वेतनेत्र
Leucoplasts Bot. रंगहीन जीवपिंड
- श्वेतकण [घटाडो
Leucopenia श्वेतरूणह्रास, धोळाकणनो
Leucorrhea Med. श्वेतप्रदर, श्वेतस्राव
Leukaemia श्वेतकण पांडुरोग
- Level* सपाट, पाट, सम, समता, समरेख,
समसूत्र, अेकसरखुं, सपाट, समपट भूमिका,
समभूमि, समतल *N.* समपट दर्शकयंत्र, लेवल
- error *Ast.* तलभ्रम
Leveller समच्छेदक, समतासाधक
Lever Mech. शुच्चालक, शुच्चालन दंड,
तुलादंड, लिबर
Levorotation Phy. प्रतिभ्रमण, वामभ्रमण
Levulose Chem. फळशर्करा
Liability Math. ऋण, देणुं, देवुं
Liassic age Zoo. कर्कटयुग
Liber Bot. छाल, अंतर्छाल, *Gen.* (पुस्तक)
लेखनछाल - cell काष्ठकोष
Libido Psy. तन्हा, जीवनप्रवाह, जिजीविषा;
कामवासना, विषयासक्ति, कामेच्छा
Libra Ast. तुला (राशि)
Libra A (अल्फा)-विशाखा
Lichen Bot. लील, सूकरी, छडीलो, पथरफूल
Licorice Bot. जेठीमध
Lid आवरण, अक्षिपुर, पोपचुं, पिधान - cell
Bot. छदकोष, पिधानकोष
Life (१) जीवन, जिंदगी, जन्मारो (२) जीव,
जीवित (३) चैतन्य, प्राण (४) आयुष्य, आयु
- belt जीवनपट्टो, प्राणरक्षकपट्टो, लाओफबेल्ट
- boat, मल्लवो-बोट - buoy ०तुंबडुं, बाँय
- history जीवनक्रम, जीवनवृत्तांत शुतचालक
Lift लिफ्ट - pump *Phy.* शुतचालक
यंत्र, पंप
Ligament Ana. अस्थिबंधन, संबिबंधन
Ligature Ana. बंधन, पाटो
Light हलकुं, विलासी, अल्पभार, लघु; प्रकाश
- house शीवादांडी, दीपकगृह - year
Ast. प्रकाशवर्ष
Lightning Phy. तडित, सौदामिनी, मेघवीज
- conductor तडितवाहक, मेघवीजवाहक
Falling of - तडितपात, वीजपात
Ligneferous Bot. काष्ठजनक
Ligneous Bot. काष्ठसदृश, काष्ठ जेवुं कठण

- Lignin *Bot.* लिग्निन, काष्ठद्रव्य
- Ligulate *Bot.* पट्टाकार, पदाकार, जीभाकारी
- Like *V.* गमबुं, पसंदपडबुं *Adj.* सम, समान, समगुण, सजातीय, सदृश - faces *Math.* सममुख [पुष्पपटलप्रान्त
- Limb *Ana.* अवयव, अंग *Bot.* मुखचक्र,
- Limbate *Bot.* किनारीवाळुं
- Limber *Ship.* नार
- Lime *Chem.* चूना *Bot.* आम्लक, लींबुचुं झाड - stone चूर्णपाषाण, चुन
- Limit मर्यादा, हद, सीमा, मुद्दत, सीमान्त
- Limited मर्यादित, सावधिक, सान्त, नियमित, नियत *Law* परिमित, लिमिटेड (कंपनी)
- Limitation समयावधि, कालावधि, अर्वाधि-नियम
- Limiting अंतिम, सीमावश - point अंतिम बिन्दु - position सीमास्थिति, सीमावस्था - ratio अन्तिम प्रमाण - value अंतिम मूल्य, अंतिममान [अपार
- Limitless अमर्यादित, निरवधि, अन्तरहित,
- Line लीटी, चरण, पंक्ति, हार; हद, सीमा, मर्यादा; मार्ग, रस्तो; पेढी *Math.* रेखा, लीटी - of action कार्यरेखा - of combination संधानरेखा - of force बलरेखा - of impact संघातरेखा Straight - सीधीरेखा, सुरेखा Curved - वक्रेखा
- Lineage वंश, कुल, ओलाद
- Lineal वंशपरंपरागत - descendent वंशकार
- Linear *Math.* सीधुं, रैखिक, रेखारूप, रेखाकार, रेखात्मक *Bot.* रेखाकार (२) अेकघात - dimension *Math.* रेखामान - magnitude रेखापरिमाण - motion रेखागति, सीधीगति - perception रेखादर्शन
- Lineate *Bot.* समान्तर रेखाओवाळुं
- Linen *Bot.* शण *Anat.* तंतुत्त्व
- Lineolate *Bot.* रेखांकित
- Lingual *Ana.* जीमसंबंधी *Lang.* मूर्धन्य, मूर्धस्थानी - artery जिह्वाधमनी - gyrus जिह्वातरंग - papellae स्वादांकुर - tonsil जिह्वाशुंभी [प्रसर
- Lingula *Anat.* लघुमस्तिका जिह्वा, जिह्वा
- Lingulate *Bot.* जीभाकारी जिह्वाकार
- Liniment लेप, अभ्यंजन
- Link अंकोडा, संबध, संधि, कडी, शृंखला - motion शृंखलागत
- Linotype रेखामुद्रण, लिनोटाअिप
- Lipoma *Surg.* वसाबुंद
- Lipomatosis *Surg.* वसाविस्तृति
- Liquefaction *Phy.* प्रवाहीकरण, द्रवीभवन, तरलीकरण
- Liquid तरल, द्रव, प्रवाही पदार्थ, द्रववस्तु, द्रवपदार्थ, रस [करवो
- Liquidate (१) फडचो करवो (२) निकाल
- Liquorice *Bot.* जेठीमध
- Litharge *Chem.* मुरदारसिंग, लिथार्ज
- Lithate *Chem.* अभ्रित
- Lithium (Li) *Chem.* लिथियम
- Lithograph शिलालेख, शिलामुद्रण
- Lithology शिलाविद्या
- Lithophyte *Bot.* शिलाद्रुम
- Lithosphere *Bot.* शिलागोळ, शिलावरण, भूमी आवरण
- Lithotomy *Med.* अश्मरी छेदन, लिथोटोमी
- Litmus *Chem.* लाक्षाज, लिट्मस, रत्नज्योत
- Litre, Liter *Phy.* लिटर
- Little Bear *Ast.* ध्रुवमत्स्य [तीरस्थ
- Littoral *Bot.* समुद्र किनारा पर थतुं,
- Liver *Ana.* यकृत, पिताशय, काळजुं, जीगर
- Livid *Bot.* सीषाना रंग जेतुं, फीळुं [क्षारजल
- Lixiviation *Chem.* क्षालन Lixivium
- Lizard *Zoo.* गरोळी, गिलोडी, सरट
- Load *Ph.* भार, बोजो
- Loadstone *Chem.* लोहकांत, अयस्कांत, लोहचुंबक पत्थर, चुंबकपहाण

- Lobe *Ana.* (१) पिंड, पाली, पालिका (२)
काननी बूट *Bot.* खंड, विच्छेद, खुलिया
- Lobster *Zoo.* करचलो, जीगा, लोबस्टर
- Lobule खानां, कंडिकाओ कर्णचुसुक - of
ear *Ana.* कर्णपाली
- Lobus *centrolis Anat.* शलभिका पुंड
- Local स्थानिक, नजीकनुं - analgesia
स्थानिक संमोहन - government स्थानिक
सरकार - time स्थानिककाल, स्थानिक
समय - train स्थानिक गाडी, लोकलगाडी,
लोकलट्रेन [व्यवहार
- Locomotion स्थानान्तरगमन, चलन,
- Locular *Bot.* खानावाळुं, खंडवाळुं
- Locus *Bot.* गर्त, गर्भाशयनुं-खानुं, - खंड
- Locus *Math.* पथ, बिन्दुपथ, स्थान
-standi स्थानाधिकार
- Locust *Zoo.* तीड [मंजरी
- Locusta *Bot.* घासनी नानी चमरी, तृण-
- Loess *Geo.* लोअेस, माटीस्तर, मृत्तिकास्तर
- Logarithm *Math.* लघुगणक, लाघवांक
घातगणन, लोगारिथम
- Logarithmic लघुगणकीय, लॉगार्थमिक
- curve • वक्र, - series • श्रेढी
- Log sine लाज्या - tangent लास्पर्शक
- Logical सयुक्तिक, न्यायसंमत, तर्कशुद्ध, न्याया-
नुसारि [व्यापारशास्त्र
- Logic न्यायशास्त्र, तर्कशास्त्र, प्रमाणशास्त्र, बुद्धि-
- Loin कटि केड, कमर
- Loment *Bot.* समान्तर स्फोटी
- Longitude *Ast.* रेखांश, रेखांशवृत्त, रखांक
- Longitudena अशुस्थान, लम्ब, अनुलंब, अशुं
- Long jump *Gen.* हनुमानकूदको, दीर्घकूदको
- Long sight दीर्घदृष्टि, दूरदेशी
- Longus capites दीर्घशिरस्कापेशी, शिरपूर्व-
दंडिकापेशी
- Longus colli दीर्घश्रीविका पेशी
- Loop गाळो, पाश, फांसो, चलप्रदेश, चक्रावृत्ति
- hole छिद्र, छींड़, छटकवानुं बारुं
- Loose त्रिथिल - डीलुं
- Loquacity वाचालता, बहुभाषिता
- Loss हानि, घटाडो, घट, नुकसान, क्षति -
of time विलंब, कालव्यय
- Lotion *Med.* धावन (औषध), द्रवण, लोशन
- Louse *Zoo.* जु, युका
- Low निम्न, अधःस्थ, अधःनीचेनुं
- Luben *Ast.* विशाखा (नक्षत्र)
- Lubricant *Geo.* झुंगण, लीसक
- Lubrication तेल पुरनुं, झुंगवणी, लीसण,
तैलीकरण, तेलपूरण, घर्षण निरोध, स्नेहांजन
- Luciferous प्रकाशमान, दीप्तिकर, प्रकाशद
- Lumbago कटिवेदना, कटिशूल, कमरनी वेदना
- Lumbale *Ana.* अर्धकटि [कटिस्थ
- Lumbar *Ana.* कटिदेश, कुख, कटि कटिक,
- Luminary (१) प्रकाशमानग्रह के तारा (२)
तेजस्वी पुरुष, तेजपुंज [ज्योति
- Luminosity *Phy.* दीप्ति, प्रकाशमयता,
- Luminous प्रकाशमय, स्वयंप्रकाशी, ज्योतिर्मय,
दीप्तिमय
- Lump राशि, पिंड, गट्टो
- Luna *Ast.* चंद्र *Chem.* रुपुं, चांदी
- Lunar *Ast.* चांद्र, चंद्रमसी, सौम्य, चंद्र
संबंधी - crater *Ast.* चंद्रज्वालामुख -
distance *Ast.* चंद्रान्त - month
चांद्रमास - table चंद्रसारिणी - year
चांद्रवर्ष - bone चंद्राकार अस्थि
- Lunate *Bot.* अर्ध चंद्राकार
- Lung फुफ्फुस, फेफुं
- Lunisolar *Ast.* चांद्रसौर
- Lunulate *Bot.* चापाकार, अर्धचंद्राकार
- Lunule *Bot.* अर्धचंद्रक
- Lupus *Ast.* वृक (तारांमंडळ) *Med.* ल्वचारोग
- Lust *Psy.* कामवासना, कामेच्छा; मोह - for
money धनमोह - for power सत्तामोह
- Lustre चळकाट, दीप्ति, तेज, कांति, झळकाट
- Lutescent *Bot.* पीळाश पडनुं

Lutecium (Lu) *Chem.* ल्युटेसियम
 Lycopodium *Bot.* सीताहार, स्थूलपाद,
 (शैवल) मुद्गल
 Lye *Chem.* क्षारोदक, क्षारजल
 Lymph *Physio.* लसिका, लीम्फ, श्लेष्म,
 शरीरमां वहेतुं जलमय द्रव्य, रस

Lymphatics *Phys.* लसिकावाहिनी,
 रसायनिलो
 Lymphocyte *Ana.* लसीकाणु
 Lymphoid *Ana.* गोलकण
 Lyra *Ast.* स्वरमंडल (तारामंडल)
 Lyrate *Bot.* वीणाकार, राभीना पान जेवुं
 Lythraeae *Bot.* दाडिमादि वर्ग

M

Machination दावपेच, प्रपंच
 Machine यंत्र, संचो, सांचो
 Machinery सांचाकाम, यंत्रसामग्री, यंत्र-
 साहित्य, यंत्रव्यवस्था
 Macrobiosis *Bot.* बृहत्जीवन
 Macrocephalous *Ana.* बृहत्कपाली,
 महाकपाली, मोटा माथाळुं [समष्टि
 Macrocosm *Ast.* बृहत्सृष्टि, विश्व, ब्रह्मांड,
 Macrodon *Med.* बृहत्दंती, मोटदंतु
 Macrophyllous *Bot.* बृहत्पर्णी, मोट-
 पांदाळुं
 Macropod *Bot.* बृहत्पत्री, मोटपत्री, बृहत्
 मूळी, मोटमूळी *Zoo.* बृहत्पादी, मोटपंजुं
 Macrospore *Bot.* बृहत्बीजकण, भ्रूणकोष
 Macula *Ast.* लांछन, कलंक
 Maculate *Bot.* लांछित, डाघवाळुं
 Madder *Chem.* मजीठ
 Maggot *Zoo.* कृमि
 Magic जादु - lantern चित्रदर्शकयंत्र
 Magistrate *Law* न्यायाधीश, मॅजिस्ट्रेट
 Magma *Geo.* भूरस
 Magnesium (Mg) *Chem.* मॅग्नेशियम
 Magnet *Phy.* लोहचुंबक, चुंबक, लोहकान्त,
 आकर्षक, मॅग्नेट Artificial - कृत्रिम,
 बनावटी, नकली चुंबक Bar - चुंबकपटी,
 चुंबकसळी Electro - वीजचुंबक, विद्युत्चुंबक
 Horse-shoe - नाळचुंबक, घोडानाळचुंबक
 Natural - रुदरती चुंबक, नैसर्गिक चुंबक
 Saturated - तृप्त चुंबक, संतुष्ट चुंबक

Temporary - हंगामी०, अल्पजीवीचुंबक
 Permanent - कायमी०, स्थायीचुंबक
 Magnetic चुंबकीय, चुंबकशील, आकर्षक,
 चुंबकविषयक - amplitude ० विस्तार -
 attraction ० आकर्षण, खंचाण - balance
 चुंबकीयतुला - current चुंबकप्रवाह - decli-
 nation चुंबकीय दिक्पात - dip चुंबकीय
 आनति - elements चुंबकीय तत्त्वो -
 equator चुंबक विषुववृत्त - field चुंबक
 क्षेत्र - keeper चुंबक रख, चुंबकत्वरक्षक -
 line of force चुंबक बळरेखा - mate-
 rials चुंबक पदार्थ - meridian चुंबक
 रेखांश - moment चुंबकीय आवर्तनबळ,
 चुंबकनी चाकमात्रा - needle चुंबक-सोय,
 चुंबक-कांटो - pole चुंबकध्रुव - resistivity
 चुंबकावरोध - storm चुंबकीय तोफान, चुंबकीय
 वावाझुंडुं
 Magnetism चुंबकत्व, चुंबकविज्ञान, मॅग्नेटिझम
 Animal - मोहनविद्या, आकर्षणशक्ति, प्राणी
 आकर्षणशक्ति - induced झुपपादित
 चुंबकत्व - terrestrial भूचुंबकत्व
 Magnetization *Phy.* चुंबकन, चुंबकावणी
 Intensity of - चुंबकमान, चुंबकननी तीव्रता
 Magnetize *Phy.* चुंबकावणुं
 Magnetized चुंबक झुदीत, झुदीत आकर्षण,
 चुंबकित, चुंबकावेल
 Magneto-electric चुंबकीयविद्युत्, चुंबक-वीज,
 चुंबकवैजिक
 Magnetograph *Phy.* चुंबकत्व लेखक

- Magnetometer *Phy.* चुंबकत्वमापनयंत्र, चुंबकीयबलमापक
- Magnification परिमाणवर्धन, परिवर्धन, मोटवणी, मैग्निफिकेशन
- Magnificent अतिशोभित, देखीप्यमान, भव्य तेजस्वी, जाजरमान, जाज्वल्यमान, मोटवेल
- Magnify मोटुं बतावतुं, मोटवतुं, मोटवातुं, Magnified मोटवेलुं, मोटुं
- Magnifying मोटवतो - power मोटवशक्ति - glass विपुलदर्शककाच - lens बृहत्दर्शककाच
- Magnitude *Math.* परिमाण, मान, महत्ता, विस्तार, कद, महत्व
- Maia *Ast.* चुपूणिका (तारो)
- Main मुख्य, प्रधान, मूल
- Mains मुख्यतार, मुख्यनळ, मुख्यवाहक
- Maintain (१) प्रतिपादन करतुं (२) निभावतुं, पाळतुं, पोषतुं
- Major *Math.* मुख्य, प्रधान, दीर्घ - arc दीर्घचाप, - axis दीर्घअक्ष, - chord *Mus.* मुख्यस्वरमेळ *Math.* दीर्घज्या, पूर्णज्या - premise पूर्वपक्ष, व्याप्ति वाक्य, - term साध्यपद, अन्तमपद, मुख्यपद
- Majority (१) पुस्तशुमार (२) बहुमति, अधिकसंख्या, मेजोरिटी [वंशविधान
- Maladjustment दुर्व्यवस्था, कुव्यवस्था *Psy.*
- Mal-administration *Pol.* गेरवहीवट, अंधेर कारभार
- Malachite मेलेकाअीट, तांबानी माटी - खनिज
- Malady *Med.* व्याधि, रोग, विकार
- Malaria *Med.* टाढियो ताव, शीतज्वर, मेलेरीआ
- Malformation दुर्बडतर, अंगविकृति
- Malignant *Med.* जीवलेण, भयंकर, मृत्यु-भीतिप्रेरक
- Malleable *Phy.* मृदु, टिपाञ्जु, घातसह
- Malleability *Phy.* मृदुता, टिपाञ्जुपणं, आघातवर्धनीयता
- Mal-nutrition *Ana.* पोषणविकार, अपूर्ण पोषण, दुष्पोषण
- Mal-practice दुर्वर्तन, दुराचरण, गेररीति
- Malt जवना खीरा - आथवणमांथी बनतो पदार्थ, मॉल्ट - sugar, maltose, जवसाकर, माल्टोझ - liquor जवनो दाह
- Mammal *Bio.* धवडावनारा, - सस्तन स्तन-धारी - स्तनपायी - आंचळवाळां, - थानवाळां प्राणी [abcess स्तनव्रण
- Mammary gland *Ana.* स्तनग्रंथि -
- Mammillary line *Ana.* स्तनरेखा
- Mammonism धनलोलुपता
- Man मनुष्य, मानवी, माणस, पुरुष, आदमी, अिन्सान; मनुष्यजाति
- Mandate *Pol.* आदेश, आज्ञा, हुकम
- Mandible *Ana.* जंभास्थि, हन्वस्थि, जड-बातुं हाडकुं
- Manes पितृलोक, पितृओ, वडवाओ
- Manganese (Mn) *Chem.* मॅन्गेनीझ
- Mania *Med.* झुन्माद
- Manifest *V.* व्यक्त थतुं, प्रत्यक्ष थतुं, प्रकाशमां लावतुं, प्रसिद्ध करतुं, *Adj.* व्यक्त, प्रकाशित, आविस्कृत, प्रगट
- Manifestation व्यक्तीभवन, आविष्करण, आविर्भाव, प्रत्यक्षीभवन, प्रकटीभवन, प्रादुर्भाव
- Manifesto जाहेरनातुं, ढंढेरो Election - चूंटणीनातुं
- Manifold अनेक, बहुरूप, नानाविध
- Manipulate *Chem.* बनावट करवी, हाथ चालाकी करवी *Acc.* मेळ लावी मूकवो
- Manipulation *Phy.* हस्तविधान, कुशल विधान, दक्षप्रयोग *Acc.* हिसाबमेळ
- Manna *Chem. Med.* माना, अमृतमय पदार्थ [विशेषता
- Mannerism *Psy.* अेकरीतिसेवन, वर्तन
- Manometer *Phy.* वायुदबाणमापक, मेनोमिटर, हवादाब मापक [मापकज्योत
- Manometric flames वायुदबाण-

- Mantissa *Math.* अपूर्णभाग, अपूर्णांक, भिन्नांग
Mantle वैद्यन, आवरण बत्ती, मेन्टल
Manual (१) हाथसंबंधी, हाथनुं (२) हस्तग्रंथ,
हाथपोथी लघुग्रंथ, सारसंग्रह - dexterity
हस्तकौशल्य हस्तलाघव - labour शारीरिक-
श्रम, अंगमहेनत, जातमहेनत, हाथमहेनत -
skill हाथकसब, हस्तकला - training
हस्तकलांनी तालिम, हस्तकलाशिक्षण
Manufacture *V.* बनाववुं, *N.* बनावट - er
कारीगर, बनावनार, शिल्पकार, शिल्पी,
श्रुत्पादक - tory कारखानुं, कार्यालय
Manuscript हाथप्रत, मूलप्रत, हस्तप्रत
Marble आरसपहण, संगेमारमर, लखोटो
Margin (१) धार, किनार, कोर (२) सीमा,
मर्यादा *Eco.* गाळो, नफो
Marginal *Eco.* सीमांतिक, प्रतिस्थ - pro-
ductivity सीमांतिक श्रुत्पादनशीलता,
प्रतिस्थ-श्रुत्पादकता - notes टांचण - con-
sciousness *Psy.* सीमाबोध
Margosa *Bot.* लीमडो
Marine दरियाभी - insurance दरियाभी
वीमो - mercantile वेपारी वहाणवटुं
Mariner's compass *Geog.* होकार्यंत्र,
दिशादर्शक यंत्र
Maritime समुद्रसंबंधी, दरियाभी, समुद्रविषयक
[Coastal सागरकांठाचुं, दरियाकांठाचुं]
Mark लक्षण, चिह्न, लक्ष्य, वैद्य; गुण, अंक *V.*
आंकनुं, चिह्न मूकनुं
Markab *Ast.* पूर्वाभाद्रपद (नक्षत्र)
Market *Eco.* बजार, चौडुं; पीठ, पीडुं;
बजार पीठ; खपत, वेचाण, वकरो; Grain
- दाणापीठ, कणपीठ
Marking nut भिलामो
Marl *Geo.* चीकणी माटी
Maroon किरमजी रंग [अस्थिगर
Marrow *Med.* गर, मज्जा, Bone -
Mars *Ast.* मंगल, भौम
- Marsh *Geo.* पंकिल, मेजाण
Martyr शहीद
Marvel कौतुक, चमत्कार, चमत्कृति; आश्चर्य
Masculine protest *Psy.* पुरुष प्रतिस्पर्धा
Masked प्रच्छन्न, गुप्त, छद्मवेशी
Masochism *Psy.* स्वपीडनप्रियता, आत्म-
पीडनरति, स्वपरितापप्रियता-प्रीति
Mass *Phy.* वजन, भार, परिमाण *Eco.*
पिंड, राशि, पिंडमात्रा *Eco.* पिंड, राशि, ढगळो;
Pol. समूह, टोळुं; जनसमूह, लोकसमुदाय;
जनता; टोळुं - psychology लोकमानस, संघ-
मानस, जूथमानस - production जथ्याबंधी
श्रुत्पादन
Mast *Ship.* वहाणनो डोल, वहाणनो कूवो,
खूवो, कूपदंड, डोलकाठी
Mastic, Mastich *Chem.* राळनी जातनो
गुंदर, कोल, रुमी मस्तकी
Mastoid process *Ana.* कर्णमूल वृद्धि
Masurium (Ma) *Chem.* मसुरियम
Materia medica औषधिगुणधर्म शास्त्र,
औषधिगुणशास्त्र, भावसंहिता
Material *Adj.* भौतिक, द्रव्यविषयक, प्राकृतिक,
स्थूल, मुख्य *N.* साधन, सामग्री, संभार,
श्रुपादान वस्तु - cause श्रुपादान कारण
- world भौतिकसृष्टि, स्थूल जगत -
medium स्थूल माध्यम
Materialism *Phil. Psy.* भौतिकवाद,
जडवाद, अनात्मवाद, पार्थिववाद, स्थूलवाद,
प्रकृति कारणवाद, नास्तिकवाद
Materialist *Phil.* भौतिकवादी, जडवादी,
पार्थिववादी, स्थूलवादी
Materially *Phil.* तत्वतः, सारतः, वस्तुतः
Maternity *Med.* मातृपद, प्रसूति - home
प्रसूतिगृह, सुवावडखातुं
Mathematics गणितशास्त्र, गणितविद्या
Matriarchate *Phil.* मातृराज्य, मातृसत्ता
Matter *Phy.* द्रव्य, वस्तु सार, पदार्थ
Indestructibility of - पदार्थनी अवि-
नाशिता States of - पदार्थनां रूप

- Maturation division *Bot.* पक्वविभाजन
 Mature प्रोढ, पक्व, पाकेल, ठरेल, पाकट
 Maxilla *Ana.* कपोलास्थि
 Maxim *Phil.* सूत्र, व्यवहारसूत्र
 Maximum अधिकतम, महत्तम, गुरुत्तम
 Mean *Math.* (१) मध्य, मध्यम, मध्यमान, मध्यपरिमाण (२) सरराश, सरासरी Arithmetic - समानान्तर मध्यमान, चय श्रेढी मध्यम Geometric - गुणोत्तर मध्यमान, शुत्तर श्रेढी मध्यम Harmonic - हरात्मक मध्यमान, स्वरश्रेढी मध्यम - solar day *Ast.* सरराश सौरदिन - variation *Psy.* मध्यपरिमाण, मेदमध्यपरिमाण
 Means साधन, अुपकरण
 Measure (१) माप, तोल (२) परिमाण, संख्यामान (३) मापक - glass *Phy.* अंकितपात्र, मापपात्र - tape मापपट्टी Greatest common - गुरुत्तम साधारण अवयव, दृढभाजक
 Measurement माप, मापणी [अुपाय
 Measures *Geo.* पड, थड *Pol.* पगलां,
 Measuring cylinder *Phy.* आंकेलो नळो, मापनलिका, अंकित नळाकार
 Meatus *Med.* विवर, गुफा, कुहर, सुरंग, द्वार External auditory - बाह्यकर्ण
 Mechanic मिकेनिक, यांत्रिक, शिल्पी, कारीगर, यंत्रकार
 Mechanical *Phy.* यंत्रवत, यंत्रविषयक, यांत्रिक - advantage यांत्रिकलाभ - equivalent यांत्रिक तुल्यांक - equivalent of heat यांत्रिक अुष्णता तुल्यांक
 Mechanics यंत्रविद्या, यंत्रविज्ञान, गतिविद्या
 Mechanisation यंत्रीकरण, यंत्रवणी
 Mechanism (१) यंत्ररचना, क्रियाविधि (२) तंत्र योजना, रचना, बंधारण
 Medal चंद्रक, मॅडल
 Medial *Ana.* मध्यस्थित, मध्यस्थ, अभिमध्य
 Median *Math.* मध्यगा, मध्यगत *Psy.* मध्य - nerve *Ana.* मध्य ज्ञानतंतु मध्यनाडी
 Mediation मध्यस्थता, दरमियानगरी
 Mediator मध्यस्थ
 Medical औषधविषयक, वैदकीय - juris-prudence वैदकीय व्यवहारशास्त्र, न्यायवैद्यक
 Medicine औषध, औषधशास्त्र, औषधविद्या
 Medieval *His.* मध्यकालीन, मध्ययुगी
 Medifixed *Bot.* मध्यसंलग्न
 Mediocre मध्यम, साधारण, सामान्य
 Meditation *Phil.* ध्यान, चिंतन, मनन
 Medium *Ed.* माध्यम, वाहन, बोधभाषा, *Phy.* आधार, साधन, आश्रय, वाहक *Psy.* मध्यगत, मध्यम
 Medulla *Ana.* मज्जा *Bot.* गामो, गर, गीर
 Medullary canal *Ana.* अस्थिमज्जानाली
 Meeting सभा, मीटिंग Extra ordinary - असाधारण० General - साधारण० Public - जाहेरसभा Special - खास०, विशेष०
 Megalomania *Psy.* महदभावना अुन्माद
 Megaphone *Phy.* ध्वनिवर्धक, महाध्वनिक, मेगाफोन
 Megaspore *Bot.* महारेणु, महद-रज
 Megrez *Ast.* अत्रि (तारो) [शोकोन्माद
 Melancholia *Psy.* विषाद, खेदोन्माद,
 Meliorism *Phil.* अुन्नतिवाद, अुद्धारवाद (Optimism आशावाद Pessimism निराशावाद Evolution अुत्क्रांतिवाद)
 Melliferous *Bot.* मधुप्रद, मधुजनक
 Melody *Mus.* संगीतमाधुर्य, स्वरमाधुर्य, स्वर-मीठाश
 Melting *Phy.* पीगळतु, गलन - point गलनबिंदु - pot गलनपात्र, मूषा, मूस [Fusion point पिगळबिन्दु, गलनबिन्दु]
 Membrane *Ana.* आवरण त्वचा, अनुत्वचा, पडदो, Flexible - नमनीय पडदो Semi-permeable - अर्धमेद्य पडदो

- Memorial स्मारक, यादगीरी
- Memory *Psy.* स्मृति, याददास्त, यादशक्ति, स्मरणशक्ति - drawing अनुस्मरणालेखन
- Meninges *Ana.* मस्तिष्क आवरण, मस्तिष्क पेशी [मेनिनजाओटिस]
- Meningitis *Med.* मस्तिष्क आवरणदाह,
- Meniscus *Phy.* बीजचंद्राकार, अर्धवर्तुलाकार, नवचंद्राकार
- Menopause *Med.* रजोनिवृत्ति, ऋतुनिवृत्ति
- Menorrhagia *Med.* ऋतुस्राव, अत्यार्तव
- Menostasis *Med.* आर्तवावरोध, आर्तरोकाण
- Menses *Med.* रजोदर्शन, आर्तव, मासिक, ऋतुधर्म Menstruation मासिक धर्म, ऋतुस्राव, दस्तान, ऋतुस्राव
- Mensuration *Math.* मितिशास्त्र, मापकरण; क्षेत्रमिति, क्षेत्रविधा; मापन विद्या; परिमिति, माप, मापणी; क्षेत्रफल
- Mental *Psy.* मानसिक, मन संबंधी, मनोगत - hospital गांडानी अस्पताल, पागल-खानुं
- Mentality *Psy.* मनोवृत्ति, मानस
- Mercantilists *Eco.* वेपारवादी
- Mercurial चपळ, चंचळ *Chem.* पारदमय, पारदात्मक, पारावाह्य
- Mercury (Hg) *Chem.* पारो, मर्क्युरी *Ast.* बुध (ग्रह)
- Merge लय पामवुं, विलोपन पामवुं
- Merger जोडाण, विलीनीकरण, अेकीकरण
- Mericarp *Bot.* अर्ध फाडफल [धाणा, जीरं, वरियाळी वगेरे वर्गनी वनस्पतिनां फूलनुं अेक फाडियुं]
- Meridian *Ast.* याम्योत्तर - ध्रुवसंयोगी रेखा, अुत्तरदक्षिण ध्रुवरेखा; दिग्रेखा; मेरीडीअन; सिखर, टोच, पराकोटि; रेखांश
- Meridional *Ast.* दक्षिण तरफनुं
- Meristemetic *Bot.* विभागित, भाग पडेल्लो - cell *Bot.* नवनीत कोष, वर्धमानपेशी, वृद्धिशील कोष
- Mermaid *Zoo.* मत्स्यकन्या, जलकन्या
- Mermis *Zoo.* अळसियां
- Merope *Ast.* मेघयंति (तारो)
- Mesentery *Ana.* अंत्रबंध, मध्यांत्र
- Mesh छिद्र, जाळी
- Mesmerism *Psy.* प्राण विनिमय, वशीकरण विद्या, मेस्मेरिझम
- Mesoblast *Bio.* मध्यपुट, वचळुं पड
- Mesocarp *Bot.* मध्यावरण, मध्याच्छादन, मध्यपेटक, मध्योल्ब, वचलो गर्भ [मध्यान्त्र
- Mesocolon *Ana.* पुरीततबंध, स्थूलान्त्र,
- Mesoderm *Bot.* मध्यत्वचा, मध्यचर्म, मध्यपड
- Mesogastric *Ana.* मध्यजठरीय
- Mesophloeum *Bot.* मध्य अथवा लीली छाल, अंतर्छाल [प्रतांतःकोष
- Mesophyll *Bot.* पुरणपेशी, पेशीजालनुं पुरण,
- Mesopodium *Bio.* मध्यपत्र, मध्यपदी
- Mesozoic *Geo.* मध्यजीवनकाल
- Metabolism *Ana.* जीवनक्रिया, रसपाक, परिक्रिया, चयापचय [*Ana.* पाणिसलाका
- Metacarpal *Ana.* करभसंबंधी - bones
- Metacarpus *Ana.* करभ, पंजातुं हाडकुं
- Metacentre *Math.* अुपकेन्द्र
- Metagenesis *Phil.* परिवृत्तजन, अंतर्जनन
- Metallic धातुज, धातुसंबंधी, धात्विक, धातुजेतुं
- Metallograph धातुमुद्रा, धातुमुद्रण
- Metallography धातुवर्णन विद्या
- Metalloid अुपधातु
- Metameric *Chem.* विधर्मगुणी, विधर्मअंगी
- Metamorphic *Chem.* परिवर्तनशील, रुपान्तर संबंधी, परिवर्तीत, रुपान्तर पामेळुं
- Metamorphosis *Psy. Chem.* परिवर्तन, रुपान्तर, कायापलट
- Metaphysics *Psy.* अध्यात्मविद्या, परमार्थशास्त्र, आत्मतत्त्वविज्ञान, तत्त्वशास्त्र [अस्थि
- Metatarsal bones *Ana.* पादशलाका-

- Metazoa *Bio.* बहुकोषी प्राणी; (Protozoa आद्यप्राणी, अेककोषी) [पुनर्जन्म, देहान्तर
 Metempsychosis *Phil.* जन्मान्तर,
 Meteor *Ast.* खरतो तारो, शुल्का
 Meteoric *Ast.* शुल्काविषयक, शुल्कोत्पन्न
 Meteorite *Ast.* शुल्काश्म, शुल्कापाषाण
 Meteorology हवामानविद्या, वायुचक्रविद्या,
 वायुमंडलविद्या, वायुविद्या, वायुविज्ञान
 Meteorologist वायुशास्त्री, हवामानशास्त्री,
 वायुमंडलशास्त्री, वायुचक्रशास्त्री
 Meter } मिटर, मापक, माप, मान, मात्र, मात्रा
 Metre }
 Method विधि, पद्धति, रीति, प्रकार, प्रक्रिया
 Methodically पद्धतिसर, यथानियम, विधिसर
 Methodology पद्धतिशास्त्र, पद्धतिविद्या,
 विधिशास्त्र
 Metric system मिटर पद्धति, मेट्रिक पद्धति
 Metrometer *Med.* गर्भाशय मापकयंत्र
 Metronome *Mus.* तालमापक, तालमापिनी,
 मेट्रोमोम
 Micro सूक्ष्म
 Micro-analysis *Phy.* सूक्ष्म पृथक्करण -
 balance *Phy.* सूक्ष्मभारमापक
 Microbe *Bot.* सूक्ष्मजीव, सूक्ष्मजंतु
 Microbiology *Bio.* सूक्ष्मजीवविद्या
 Microcephalus *Ana.* सूक्ष्मकपाली
 Microchronometer *Phy.* सूक्ष्मकालमापक
 Microcosm *Phil.* व्यष्टि, पिंड, सूक्ष्मपिंड,
 सूक्ष्मसृष्टि, सूक्ष्मजगत
 Micrology *Bio.* जंतुविद्या, जंतुशास्त्र
 Micrometer *Phy.* सूक्ष्ममापक
 Microphone सूक्ष्मशब्दग्राहक; ध्वनियंत्र,
 ध्वानवर्धक; माओक्राफोन
 Micropyle *Bot.* बीजरंध्र, बीजछिद्र,
 सूक्ष्मछिद्र, रेणुमार्ग, बीजपथ, छिद्र
 Microscope *Phy.* सूक्ष्मदर्शक, माओस्कोस्कोप
 Micro - spectroscopy *Phy.* सूक्ष्मरंगपट-
 दर्शक, सूक्ष्मरंगपटविभाजक, सूक्ष्मरश्मिविभाजक
 Microspore *Bot.* सूक्ष्मरेणु
 Mid मध्य - day मध्याह्न, बपोर - decli-
 nation मध्यक्रान्ति - heaven मध्याकाश
 - rib *Ana.* वचली पांसली *Bot.* मध्यरेखा,
 मध्यशिरा [वेपारी
 Middle man *Eco.* दलाल, आडतियो,
 Midwife *Med.* दासी, सुयाणी
 Migration *Pol.* स्थानान्तर गमन, भ्रमण,
 विदेशगमन, निर्गमन
 Milestone मार्गसूचक शिला, मार्गस्तंभ
 Milk दूध - fever प्रसूतिज्वर - teeth दूधिया
 दांत
 Mill (१) घंटी, चक्की (२) कारखानुं (३) मिल
 Water - जळचक्की, पाणीनी चक्की Wind
 - पवनचक्की
 Millenium *Math.* सहस्रक
 Millepede *Zoo.* सहस्रपदी, हजारपणुं
 Millepere *Bot.* सहस्ररंध्री (प्रवाल)
 Milligram ग्रामसहस्रांश, मिलिग्राम
 Millimeter मिटर सहस्रांश, मिलिमिटर
 Million मिलीअन, दशलक्ष
 Milter *Zoo.* माछलो, माछलानो नर
 Mind *Psy.* मन, बुद्धि, अंतःकरण, मनोभाव
 Conscious - बाह्यमन, चेतनमन, जाग्रत-
 मन Sub-conscious - अुपमन, आंतरमन,
 चेतनातीतमन, सूक्ष्ममन Unconscious -
 अचेतन, अजाग्रत - blindness *Psy.*
 मानसिक अंधता - deafness *Psy.* मान-
 सिक बधिरता - reading *Psy.* मनोवांचन
 Mine खाण, सुरंग - r खाणियो
 Mineral खनिज, भूगर्भोत्पन्न - water
 क्षारीयजल (सोडालेमन वगेरे) - kingdom
 खनिजसृष्टि, खनिजवर्ग - oil खनिजतेल
 Mineralogy खनिजविद्या, खनिजशास्त्र
 Miniature *Bot.* मथालेथी चीरायेळें, चीरायली
 टोपी जेतुं
 Miniature *Phy.* लघुप्रतिमा

Minima *Math.* अल्पतम
 Minimum *Math.* न्यूनतम, लघुतम, अल्पतम,
 अल्पतमांश, मिनिमम
 Mining खननविद्या - lease खननपट्टे
 Minor *Math.* गौण, सामान्य, अप्रधान,
 लघु *Law* सगीर - chord गौणस्वरमेळ
 Minority (१) सगीर अवस्था (२) लघुमति,
 नानो पक्ष
 Minute टूंकवर्णन *Ast.* मिनिट, पळ *Math.*
 कळा - book सभापोशी, सभावही, कार्यपोशी,
 मिनिटबुक
 Miocene *Geo.* मध्य सांप्रतकाळ
 Mira *Ast.* तिमिगळ (तारो)
 Mirage मृगजल, मृगतृष्णिका, मरिचिका, झांझवां
 Mirak *Ast.* पुलह (तारो)
 Mirror *Phy.* दर्पण, काच, चाटळें, अरीसो,
 आयनो Concave - अन्तर्गोळ-अवनत दर्पण
 Convex - बाह्यगोळ-अुन्नत, बहिर्गोळ दर्पण
 Plane - समतलदर्पण Spherical - गोलीय
 दर्पण
 Misanthrope *Phil.* मानवद्वेषी, जनशत्रु
 Miscarriage *Med.* गर्भपात, गर्भस्त्राव,
 कसुवावड - of justice न्यायतुं दुर्गमन,
 अन्याय
 Miscellaneous परचूरण, संकीर्ण
 Miscibility *Chem.* मिश्रणीयता
 Misnomer अपसंज्ञा, अपनाम
 Misology *Phil.* तर्कद्वेष
 Misprint दुष्मुद्रण, मुद्रणदोष
 Mission *Phil.* धर्मप्रचारक संस्था; विशिष्ट-
 कर्तव्य, धर्मकार्य, जीवनकार्य, मिशन - ary
 प्रचारक, प्रचार परायण, मेखधारी, संस्कृति-
 वीर, वीक्षित, धर्मशील, आदेशवाहक, धर्म-
 प्रचारक, धर्मजीवी
 Mist *Met.* धूमस, धूमर
 Misunderstanding गेरसमजूती, गेरसमज
 Mithridate विषभंजन, क्षेरनो सुतार

Mizar *Ast.* वसिष्ठ
 Mneme *Psy.* स्मरणतत्त्व
 Mnemic *Psy.* स्मरणविषयक
 Mnemonics *Psy.* स्मृतिपुधारणकळा
 Mobile *Phy.* जंगम, गतिशील, चंचल, गति-
 गम - ity गतिशीलता, चांचल्य, हलनशीलता
 Mob psychology *Psy.* संघमानस, जनवृत्ति
 Mode (१) प्रकार, विधि, रीति (२) फेशन
 Model आदर्श, प्रतिमा, नमूनो, आकार, आकृति
 Modern आधुनिक, अर्वाचीन, नवीन
 Modicum *Phy.* अल्पांश, लव, लेशमात्र
 Modification *Bot. Phy.* रुपान्तर, फेरफार,
 परिवर्तन, विकार
 Modulation *Mus.* स्वरभेद, स्वरलय, सूर
 नियंत्रण, सूर बदलवो, स्वरयोजन, ध्वनिसंयमन
 Modulus *Math.* मध्यगुणक, नित्यगुणक;
 मापांक
 Moisture *Phy. Bot.* आर्द्रता, मीनाश, मेज
 Molecular *Phy.* अणुसंबंधी, अणुविषयक,
 अणुक, आणविक - arrangement अणु-
 रचना-व्यूह - attraction अणुजन्य आकर्षण
 - force अणुबल - constitution अणु-
 बंधारण-रचना - motion अणुगति -
 weight अणुभारांक
 Molecule *Phy.* अणु
 Mollusc *Bot.* मृदुकाय
 Molybdenum (Mo) *Chem.* मोलिब्डेनम
 Moment क्षण, निमिष, मात्रा; दूवो, (दूरता×
 वजन) - of force बळनी चाकमात्रा, बळ
 मात्रा, चाकमात्रा=गतिमाप - of inertia
 जडताती चाकमात्रा
 Momentum *Phy.* वेगमान, वेगस्थ,
 संस्कार; आवेग; प्रभाव, गमता, वेग, ओघ,
 (वजन×गति=)वेग - of force बलप्रभाव
 - of inertia जडत्व प्रभाव Statical -
 स्थितबलप्रभाव
 Monoceros *Ast.* शृंगाश्व (तारामंडळ)

- Monad *Chem.* अकमात्री, अकयोजी
 Monadelphous *Bot.* अकगुच्छ, अकगुच्छी, अकलेष, अकगुच्छभूत
 Monandria *Bot.* अक पुंकेसरवाही, अकलिंगी
 Monandrous *Bot.* अकपुंकेसरवालुं
 Monatomic *Chem. Phil.* अकाणुक, अक परमाणुक
 Money *Eco.* धन, नाणुं Legal tender - मुख्यनाणुं Subsidiary - शुपनाणुं Token - सांकेतिक नाणुं
 Moniliform *Bot.* बेरखा के माळा जेवुं, मालाकार [अक तत्त्ववाद
 Monism *Phil.* अद्वैत, प्रकृतिवाद, अद्वैतवाद,
 Monocarpellary *Bot.* अकगर्भकोषवालुं
 Monocarpus *Bot.* अकवारियुं, सकृतफलदायी, अकयोनि
 Monochlamedeous *Bot.* अकांशुक, अकवर्तुल, अकपरिच्छद, अकाच्छादित
 Monocline *Geo.* अकपक्षीनमन
 Monocotyledon *Bot.* अकबीजपत्र, अकवीजदल, अकभ्रुणपत्र, अकदल, अकदल वनस्पति, शूकधान्य
 Monœcious *Bot.* अकजातीय, अकसदन, अकप्राहिक - [नर अने मादा फूल अक ज वनस्पति शुगर जुदां जुदां], अकनिवासी
 Monogamy अकपत्नीवाद, अकखीवाद
 Monogony अकोत्पत्ति, अयोनिजनी
 Monogynous *Bot.* अकयोनिपुष्प, फक्त लीकेसर अकलुंज होय अेवुं पुष्प
 Monomerous *Bot.* अकभागी [Dimerous *Bot.* द्विभागी]
 Monometallism *Eco.* अकधातु चलण
 Monopetalous *Bot.* अक पांखडीवाळो
 Monoplane *Phy.* अकपांखी विमान (Biplane दोपांखी विमान)
 Monopodial *Bio.* अकपादी, अकपुं
 Monophobia *Psy.* अकान्तवासभय
 Monopoly *Eco.* अकाधिकार, अकहथ्य सता, अजीजारो, मोनोपॉली
 Monosepalous *Bot.* अविभक्तवृन्तदल, अविभक्त पुष्पकोशी
 Monosporous *Bio.* अकरेण
 Monosyllable अकाक्षर, अकस्वर, अकाच (पाणिनी) [अकजातीय; निरस, कंटाळावालुं
 Monotonous अकसूहं, अकस्वरी, अकधाहं,
 Monotype अकमुद्रा, मोनोटापीप
 Monovalent *Chem.* अकशक्तिक, अकयोजक, अकमूल्यक Monovalence अकयोजकता
 Monsoon *Met.* वर्षाच्छतु, चोमासु, मोसमी पवन, वर्षावाही पवन, नैच्छत्य वायु, मोन्सून - crop चोमासानो पाक, खरीफ पाक - depression वर्षांमांय [चित्तवृत्ति
 Mood *Psy.* वृत्ति, मनोदशा, मनोभाव, प्रकृति,
 Moon *Ast.* चंद्र, शशांक Full - पूर्णिमा, पूनम New - अमावास्या, अमास Phases of the - चंद्रकला, चंद्रलेखा
 Moraine *Geo.* हिममळ, पथ्थरवाळो प्रदेश, पथराळ प्रदेश Colateral - पडखानो हिममळ
 Medial - मध्यय ० Terminal - अंतिम ०
 Moral *Phil.* नैतिक; पाठ, सारांश, सार - courage नैतिक हिंमत, नैतिक धैर्य, आध्यात्मिक शौर्य - force नीतिबळ, नीति प्रभाव - sentiment नीतिभावना
 Morals *Psy.* नीति, नीतिशास्त्र; आचरण
 Morass कलाण, पोची मीनी जमीन
 Moratorium *Eco.* ऋणमोकूपी
 Morbid *Psy.* विकारी, भावनाहृत, अस्वस्थ, रोगिष्ट, बंधियार, रोगी, दुषित
 Mordant *Chem.* रंगबंधक, रंगस्थापक, रंग-रखुं, रंग पाको करनार द्रव्य
 Moron *Psy.* अल्पमति, मूढ
 Morphia *Chem.* अफीणसत्त्व, पुथुसार
 Morphology *Bot.* आकारवर्णन, आकार-विद्या, शरीराकारशास्त्र, बाह्यरुपावद्या, देहरचना,

- आकारविचार, आकृतिविज्ञान, अंगसंस्थान, शुद्धिदा।कृतिकविज्ञान
- Morse key मोर्सनी कळ, मोर्सनी चावी
- Morse sounder टकटकिर्युं
- Mortality मरणधीनता; मर्त्यता; मरणप्रमाण - table मरणप्रमाणना कोठा, मृत्युप्रमाण मृत्युकोष्टक
- Mortar चूनो-रेती, चूनानो कोळ, मॉर्टर
- Mortar and pestle खलडट्टो, खलबत्तो, खायणी-पराळ, खायणो, मुसली
- Mortgage *Law* गीरो - deed गीरोखत
Mortgagee गीरवीदार - Mortgagor गीरो मूकनार [मारवी ते
- Mortification *Chem.* धातुमारण, धातु
- Mosquito *Zoo.* मच्छर, डांस - curtain मच्छरदानी [कस्तुरगंधी
- Moschate *Bot.* कस्तुरी जेवी सुगंधीवाळुं,
- Moss *Bot.* शेवाळ, लील [अणुरेणु
- Mote *Bot.* कण, कणु, रजकण, रज, रेणु,
- Mother माता, मातृ - cell *Bot.* जनन कोष्ठ - complex मातृग्रंथि, मातृवृत्ति - liquor जननद्रावण, मूळद्रावण, मातृद्रव - of pearl छीप, सीप - spots लाखुं, तल - tongue मातृभाषा
- Motion *Phy.* गति, चलन *Pol.* प्रस्ताव, दरखास्त Accelerated - *Phy.* - वर्धित-वर्धमानगति Capillary - *Phy.* केशीयगति Circular - *Phy.* चक्राकारगति Oscillatory - डोलनगति Perpetual - अविरत-गति, शाश्वतगति Relative - सापेक्षगति Retrograde - विलोमगति, वक्रगति Rotatory - परिभ्रमणगति Vertical - शुध्वर्गति
- Motivation *Psy.* प्रेरणा, प्रेरकहेतु
- Motive *Psy.* हेतु, प्रवर्तक हेतु, प्रेरकहेतु, हेतुबल, चालक - force बल, शक्ति - power चालकशक्ति
- Motor मोटर - car मोटरगाडी *Psy.* गति-कारक, गतिजनक Air - वायुयंत्र - aphasia
- Psy.* अवाचकता - nerve *Ana.* शुद्धवाहक-तंतु, प्राणवाहकतंतु, गतितंतु, क्रियातंतु, प्रेरक-तंतु, चेष्टावाही-तंतु - organ *Ana.* शुद्धवाहक अवयव - areas चेष्टाक्षेत्रो
- Motorium *Psy.* गतितंतुसमूह, शरीरगति-तंत्र-कारक तंत्र [घाट, आकार
- Mould *Bot.* बुरा; नरम मटोडी *Meta.* बीडुं,
- Moulding *Arch.* वळुं, डाळण, मोल्डींग, घडाण
- Moult *Zoo.* कांचळी
- Moulting *Zoo.* पीछा खरवां, चामडी झुतारवी, खाल झुतारवी, कांचळी झुतारवी
- Mountain *Geo.* पर्वत - chain पर्वतमाळा, गीरिमाळा - group पर्वतसमूह - range पर्वतश्रेणी - system पर्वतसंस्थान
- Mouth *Ana.* मुख, मों, मोडुं - piece मुखभाग, मुखपत्र
- Movable जंगम, चल, गतिशील - property जंगम मिलकत [*Pol.* चलवळ, आंदोलन
- Movement *Bio.* हलनचलन, चलन, गमन
- Mucilage *Ana.* गुंदर, श्लेष्मा, मेद, क्लेद, स्नेह, चिकास, लही
- Mucor *Bot.* फूग
- Mucous *Ana.* क्लेदमय, श्लेष्मल
- Mucronate *Bot.* कुंडितकल्प, कांटा जेवी अणीवाळी
- Mucronulate *Bot.* अल्पकंटकाग्र [*श्लेष्म*
- Mucus *Med.* (१) क्लेद, आम, जळस (२) कफ,
- Multacapsular *Zoo.* बहुपुटी
- Multangular *Bot.* बहुकोणीय
- Multicellular *Bot.* बहुकोपी, बहुपेशीमय
- Multicipital *Bot.* बहुशीर्षल
- Multicostate *Bot.* बहुपर्शुक
- Multifarious बहु प्रकारना, नानाविध, विविध, नानारूप *Bot.* बहु हारवाळुं
- Multifid *Bot.* अतिविभागित, बहुछेदान्वित
- Multilocular *Bot.* बहुगर्तक, बहु कोषवाळुं, बहुकोष्ठी, बहुपदी

- Multinomial *Math.* बहुपदी, बहुराशि
- equation बहुपदी समीकरण -theorem
बहुपदीसिद्धांत
- Multiparous *Bio.* बहुप्रसवा, बहुफला
- Multiple *Math.* बहुगणित, गुणक, गुणाकार,
गुणोत्तर, भाज्य, अवयवी *Psy.* गुणक,
संघफल - echo *Phy.* गुणक पडघो,
गुणक प्रतिध्वनि Lower common -
लघुतम साधारण अवयवी - personality
बहुरूपजीवी [Math. गुणाकार
- Multiplication *Bot.* वंशवृद्धि, बहुलता
- Multiplier *Math.* गुणक
- Multitude बहुजनसमूह, संघ, टोळ, समूह, गण
- Multivalence *Chem.* बहुमूल्यत्व, बहु-
योजकत्व, बहुयोजनशक्ति [अैहिक
- Mundane *Phil.* लौकिक, पार्थिव, सांसारिक,
- Municipality शहरसुधराभी
- Mural भीत झुपरनुं दीवाल झुपरनुं - painting
भीतचित्र, सितचित्र, भित्तिचित्र
- Muriatic acid *Chem.* मीठानो तेजाव,
लवणाम्ल, हाअीडेक्लोरिक अेसिड
- Muricate *Bot.* सख्त झुदगमोवाळी, कंदकित
- Muriform अिंटाकार, अिष्टकाकार, अिठना
आकारनुं
- Murkab *Ast.* पूर्वाभाद्रपद (नक्षत्र)
- Murmur मर्मर, मंदध्वनि, मर्मध्वनि; गुंजन,
झीणो सुर, र, सेवेणाट
- Musca *Ast.* भरणी (नक्षत्र)
- Musci *Bot.* शेवाळ
- Muscle *Ana.* स्नायु, मांसपेशी, पेशी
- Muscology *Bot.* शैवलविद्या, लीलविद्या
- Muscular *Ana.* स्नायुविषयक, स्नायुसंबंधी
- force स्नायुबळ - sense *Psy.* स्नायुज्ञान,
बळ संवेदनशक्ति - system स्नायुसंस्थान
- Museum संग्रहस्थान, अजायबघर [भूछत्र
- Mushroom *Bot.* छत्रक, बिलाडीनो टोप,
- Musical संगीतमय, मीठो, सुश्राव्य, सुस्वर
- instrument संगीत झुपकर, वाजींत्र,
वाद्य - scale स्वरग्राम, स्वरसप्तक - sequ-
ence स्वरक्रम - sound संगीतमय शब्द,
श्रुतिओ
- Musk *Bot.* कस्तुरी - bag कस्तुरीकोष -
cat कस्तुर मार्जार, कस्तुरी बिलाडी - deer
कस्तुरिकायुग
- Mutability *Phy.* विकारशीलता, अस्थैर्य
- Mutable *Phy.* विकारशील, विकासशील,
अस्थिर, विकारी
- Mutation *Phy.* फेरफार, गुणविकृति, गुण-
विकास *Bot.* आकस्मिक परिवर्तन, पारवर्तन,
नवोद्गम, नवगुणोद्गम - *Psy* विक्रिया
- Muticous *Bot.* बुडु, अणीवगरनुं
- Mutilation अंगछेदन
- Mutism *Psy.* अवाचकता, मूकता
- Mutual अन्योन्य, परस्पर, अरस्परस, पारस्परिक
- induction झुपपादन
- Muzzle बंदूक नळी - velocity मुख अभिवेग
- Mycelia *Zoo.* झूव, तंतुजाल, मिसीपुंज
- Mycelium *Bot.* भूछत्र, भूछत्रतंतु, मिसीतंतु
- Mycology *Bio.* सूक्ष्मजीवविद्या, मिसीविद्या
- Myoblast *Ana.* स्नायुपुट
- Myocardium *Ana.* हृदय स्नायु
- Myoid *Ana.* स्नायुक
- Myology *Ana.* स्नायुविद्या, स्नायुविज्ञान
- Myoneme *Bio.* स्नायुपड, मांसलपड
- Myopia *Med.* अल्पदृष्टि, टूकी नजर, निकट
दृष्टि, लघुदृष्टि
- Myosin *Ana.* स्नायुद्रव्य, स्नायुकिन, मायोसिन
- Myriad *Math.* दशसहस्र
- Myriapoda *Zoo.* बहुपाद प्राणी
- Myrobolan *Bot.* हरडे
- Myrrh *Bot.* हीराबोळ, बोळ
- Mysterious power *Phil.* गूढशक्ति
- Mystery *Phil.* रहस्य, गुह्यमेद, गुप्तवस्तु,
गहनता, अगम्यतत्त्व, गूढतत्त्व

Mystic *Phil.* अगम्यवादी, गूढवादी, रहस्यवादी,
योगी [रहस्यवाद, अतीन्द्रियवाद, योगदर्शन
Mysticism *Phil.* गूढतत्त्ववाद, अगम्यवाद,

Myth *Phil.* कल्पितकथा, दंतकथा, पुराण-
कथा, परीकथा [कथाविद्या
Mythology *Phil.* दंतकथाविद्या, पुराणविद्या,

N

Nader *Ast.* अधोबिन्दु, पातालबिन्दु, अधः
स्वस्तिक

Naiad जलदेवी *Zoo.* मत्स्यनो भेक वर्ग

Naive सरल, भोळुं; निष्कपटी

Naked नग्न, व्यक्त, स्पष्ट *Bot.* अनाच्छादित,
आच्छादन रहित - eye नरी आंख, साधी
आंख - flower प्याली वगरुं फूल - seed
plants नग्नबीजवनस्पति [डोकी, बोची

Nape of the neck *Med.* गरदन,

Napiform *Bot.* भ्रमराकार, सलगम आकार

Naphtha *Chem.* नाफ्था, नखतेल, घासतेल

Naphthalene नाफथेलीन

Narcissm *Psy.* आत्मप्रेम, स्वपूजा, स्व-
कामासक्ति; शिशुभाव, बालिशभाव

Narcissus *Bot.* नरगेष

Narcosis *Med.* निर-संवेदन, मूर्छा, घेन
Psy. चेतनाना, अचेतपणुं

Narcotic *Med.* निद्रादायी, निद्राजनक,
शुषदायी, घेनी, मादक

Narine *Ana.* नासिका संबंधी

Narrative method *Psy.* वर्णनपद्धति

Nasal *Geo.* नाकसंबंधी, नस्य, अनुनासिक

Nascent (१) नवजात, जायमान (२) अद्यजात,
अनुद्भूत (३) नवीन, ताजुं, प्रगटुं - state
नवजातअवस्था

Nasology *Med.* नासिकाविद्या, नाकशास्त्र

Nath *Ast.* अग्नि तारो (वृषभमां)

National - debt *Eco.* राष्ट्रीय ऋण -
income राष्ट्रीय आवक, राष्ट्रीय आमदानी -
wealth राष्ट्रीय संपत्ति

Nationalisation *Eco.* राष्ट्रीयकरण

Nationalism *Pol.* प्रजाभाव, राष्ट्रीयता,
राष्ट्रवाद, राष्ट्रीयवाद, प्रजाभिमान, प्रजास्मिता,

Nationality *Pol.* राष्ट्रीयता

Native *Gen.* नैसर्गिक, देशी, खनिज, सहज,
प्राकृतिक, स्वाभाविक

Nativism *Psy.* सहज ज्ञानवाद

Nativity *Ast.* जन्म, जन्मकाळ, शुत्पत्ति,
प्रादुर्भव *Pol.* जन्मस्थान

Natural प्राकृतिक, कुदरती, नैसर्गिक, स्वाभाविक,
सहज, योग्य, शुचित - cosine *Math.*

प्राकृतिक कोटिज्या - history प्रकृति वृत्तांत,

सृष्टि वृत्तांत - laws प्रकृति नियम, कुदरती

कानून - number प्राकृत संख्या, अखंड

संख्या - order प्राकृत वर्ग, सहजवर्ग -

resources कुदरती संपत्ति, प्राकृतिक साधन

सामग्री, नैसर्गिक संपत्ति - science प्रकृति

विज्ञान, सृष्टिविज्ञान - selection *Bio.*

नैसर्गिक पसंदगी, कुदरती पसंदगी, प्राकृतिक

पसंदगी, सहज वरणी, नैसर्गिक वरणी - sine

प्राकृत ज्या, प्राकृतिक ज्या [करण

Naturalisation *Pol.* नागरीकरण, देशीय-

Naturalised - plant *Bot.* स्थापित छोड

- citizen *Pol.* अंगीकृत नागरिक, स्थायी

नागरिक

Naturalist प्रकृतिज्ञ, प्रकृतज्ञेता, निसर्गवेत्ता

Naturopathy *Med.* निसर्गोपचार, कुदरती

शुपचार [बकारी, मोळ

Nausea (१) फेर, चक्कर (२) वमन, शुलटी,

Nautical *Ship.* नौकासंबंधी, नौकाविषयक,

नाविकसंबंधी, सामुद्रिक, दरियाभी - alma-

nac नौपंचांग, नाविकपंचांग

Naval *Gen.* दरियाभी, सामुद्रिक, नाविक

- base नौकास्थान - craft नौकायान

- force जलसेना, नौसेना, नौकासेना,

दरियाभी लडकर, दरियाभी सैनिक बल

Navel *Gen.* नाभि, डूँटी - string नाभि-
नाल, नायडो, गर्भनाडियो
Navicular *Bot.* नौकाकार, नावाकार
Navigable *Ship.* नौकागम्य, नाव्य
Navigation नौयान, नौगमन, नौविद्या,
नौकाशास्त्र (Shipping वहाणवटुं - कला)
Navy नौसमूह, नौकासमूह, वहाणनो काफलो,
युद्ध नौकासमूह, नौकानियमनखातुं
Nealogy *Bio.* बालप्राणीविज्ञान
Neap tide *Ast.* अल्पतम भरती
Neb नाक, अणी, पक्षीनी चांच
Nebula *Ast.* निहारिका, ज्योति : पुंज, धूम-
समूह, धूमपुंज Spiral - कुंडलाकार निहारिका
Nebular theory *Ast.* निहारिका सिद्धान्त
Nebulous *Ast.* निहारवत्, अत्रमय *Gen.*
शांखु, अस्पष्ट
Neck *Ana.* कंठ, गळुं, ग्रीवा, गरदन, नाळुं
- shaped *Bot.* मालाकार
Necrology *Med.* मृत्युतालिका, मृत्युगणना
Necromancy *Phil.* भूतविद्या, अीलम, प्रेत-
विद्या; पिशाचविद्या
Necrophobia *Med.* मृत्युभय
Nectar अमृत, सुधा, मधु
Nectariferous *Bot.* मधुमय, मधुकोषमय
Nectary *Bot.* मधुकोष, माधुरी, मधुगंड,
मधुग्रंथि
Needle सूचिका, सोय, कांटो - shaped *Bot.*
सूचिकाकार [प्रत्याख्यान
Negation *Gen.* अभाव, निषेध, निर्भाव,
Negative *Gen.* निषेधक, निषेधात्मक, अभाव-
रूप, नकारयुक्त, अभावात्मक, नजात्मक *Psy.*
नकार *Phy. & Math.* ऋणात्मक, ऋण-
दर्शी - angle ऋणात्मककोण, - खुणो
- electricity ऋणविद्युत - form नजाकृति
- index ऋणात्मकचिह्न, घातांक - photo
शुलटुं चित्र, नेगेटीव - pole ऋणध्रुव -
- quantity ऋणसंख्या, ऋणराशि

Negativism *Psy.* निषेधशीलता, निषेधवृत्ति
Neglect वेदरकारी, प्रमाद, झुपेक्षा, अनादर,
बेपरवाही, असावधानता
Neighbourhood *Gen.* सामीप्य, पडोश
Nemoral, Nemorose *Bot.* गुहावासी
Neodymium (Nd) *Chem.* नियोडीमियम
Neolithic age *Geo.* नवपाषाणयुग,
नवशैलयुग
Neolyte *Chem.* नवाष्प
Neomania *Psy.* नवासक्ति, नावीन्योन्माद
Neon (Ne) *Chem.* नियोन, रासायनिक
तत्त्व - light नियोन बीवा, लाजीट
Neopathy *Med.* नवव्याधि, नवीनशुपद्रव
Neophyte *Gen.* नवशिष्य, शिखाशु, नवधर्मी
Nephology *Met.* मेघविद्या, वादळविज्ञान
Nephoscope *Met.* मेघगतिदर्शक
Nephritis *Med.* गुर्ददाह, वृक्कदाह, मूत्र-
पिंडदाह, किडनीनो सोजो [समुद्रदेव
Neptune *Ast.* नेपच्युन ग्रह, वरुण *Myth.*
Nerve *Ana.* मज्जातंतु, ज्ञानतंतु, नसतंतु रेखा,
नाडी *Psy.* धैर्य, धृति, मनःस्थैर्य *Bot.* नस
Auditory - श्रुति तंतु Motor - प्रेरक
तंतु, शुद्धवाहक तंतु, चालकतंतु Sensitive -
संवाहकतंतु Sensory - ज्ञानतंतु - cell
ज्ञानतंतुकोष - centre ज्ञानतंतुकेन्द्र - fibres
Psy. शिरातंतु - ganglion ज्ञानतंतुग्रंथि -
impulse *Psy.* मज्जातंतु वेग, शिरावेश -
plexus ज्ञानतंतु चक्र - substance ज्ञान-
तंतु रस, ज्ञानतंतु द्रव्य - tissue *Bot.* मज्जा
Nervose *Bot.* स्पष्ट नसोवाळुं
Nervous *Anato.* नाडीसंबधी, ज्ञानतंतु
विषयक; नबळामननुं, नर्वस, आशुक्षोभ -
apparatus ज्ञानतंतुसाधन - energy
ज्ञानतंतुबळ - system *Ana. Psy.*
ज्ञानतंतुचक्र, नाडीतंत्र, नाडीतंत्रसंस्थान,
ज्ञानतंतु संस्थान, ज्ञानतंतु व्यवस्था, मज्जातंतु
मंडळ - flow ज्ञानतंतुप्रवाह - connec-
tion ज्ञानतंतु मार्ग, ज्ञानतंतु संबंध

Nervousness *Psy.* मनदौर्बल्य, मानसिक नबळाभी, गभराटपणं, नर्वसनेस, सुलभक्षोभ
 Nescience *Gen.* अविद्या; अभाववाद
 Nestotherapy *Med.* झुपवासचिकित्सा, लंवनविद्या
 Net *Gen. N.* जाळ, पाश *Com. Adj.* चोक्खुं, शुद्ध, अशेष, वास्तविक, खरं - circulation *Eco.* चोक्खो फेलावो - earnings *Eco.* चोक्खुं झुत्पन्न, चोक्खी पेदाश - income *Eco.* चोक्खी आवक
 Netted-veined *Bot.* जाळीदार
 Nettle *Bot.* कौवच
 Neural *Ana.* नाडी संबंधी, ज्ञानतंतु विषयक
 Neuralgia *Med.* ज्ञानतंतुशूल, नजलो, माथानो दुखावो, नर्वस दुखावो
 Neurasthenia *Med.* चित्तदौर्बल्य, ज्ञान-तंतुओनी कमताकात
 Neurility *Med.* नाडीप्रवहन
 Neuron *Psy.* नाडीकण पुच्छ, नाडीकणपाद, ज्ञानतंतुपुंज; नाडाक्ष, नाडीकोष
 Neurosis *Med.* ज्ञानतंतु रोग, चित्तदाह, चित्तरोग, चित्तक्षोभ *Psy.* नाडीवेदना, नाडीव्याधि
 Neurotic *Psy.* नाडीव्याधिग्रस्त, मानसिक व्याधिग्रस्त [नान्यतर
 Neuter *Gen.* नपुंसक, अपुंसक, अलिंगी,
 Neutral *Gen.* तटस्थ, झुदासीन, समभावात्मक, निष्पक्ष, शिथिल, अकर्मक *Bot.* नपुंसक, शमित - body तटस्थ तत्त्व, तटस्थ संस्था - flower नपुंसक पुष्प - line तटस्थ रेखा - point तटस्थ बिंदु [करवुं
 Neutralise *Chem.* शमवुं-शमाववुं, तटस्थ
 Neutralisation *Chem.* निष्क्रियभवन, शमन
 Next पासेनुं. पार्श्वस्थ, संनिहित [संबंध
 Nexus *Phil.* संबंध, गांठ, मेळ *Psy.* परस्पर
 Nickel (Ni) *Chem.* निकल
 Night *Gen.* निशा, रात्रि - blindness

Med. रतांधळापण - mare रात्रिअश्विका, रात्रिसंतापक, अनिष्ट स्वप्न - shade भौय-रीगणी, कंटकारिका
 Nigrescent *Bot.* काळाश पडतु
 Nihilism *Phil.* नाशवाद, नास्तिवाद, शून्यवाद
 Niobium } (Nb) *Chem.* नायोबियम (columbium) } (कोलम्बियम)
 Nipple *Ana.* डीटडी, स्तनाग्र, चुचुक, निपल *Gen.* टोटी, धावण
 Nitid *Bot.* चकचकित, तेजस्वी
 Nitrogen *Chem.* नाआट्रोजन
 Nival *Bot.* बरफमां-के बरफ पासे झुगंतुं
 Niveus *Bot.* बरफ जेवुं सफेद
 Noctambulation } *Phil.* निद्रामां चालवुं Noctambulism } ते, निद्राचरण, निद्राभ्रमण
 Nodal *Ast.* पातविषयक, ग्रंथिविषयक
 Nodding *Bot.* मथाळेवी नमेळे, नीचे झुकेळुं
 Node *Ana.* ग्रंथि, गांठ, गंड, गट्टो, पात *Ast.* अचरुबिन्दु, स्थिरबिन्दु, स्थिरप्रदेश, पात, ग्रहपात, संपात *Bot.* पर्व, पर्णग्रंथि, पत्रग्रंथि, ग्रंथि, गांठ - of the equator क्रांतिपात; संपात, - of an orbit क्षेपपात Ascending - राहु, झुच्चपात Descending - केतु, निम्नपात
 Nodose *Bot.* ग्रंथियुक्त, गांठाळुं
 Nodule *Bot.* कंदलक, गांठो, गंडक, अर्बुद
 Noesis *Psy.* केवल बुद्धिव्यापार, अीन्द्रियातीत ज्ञान
 Noetic *Phil.* बुद्धिज्ञ, ज्ञानीय, बौद्धिक, बुद्धि व्यापार संबंधी [घोषणा
 Noise अवाज, निनाद, शोर, घोष, घोघाट,
 Nomadic भ्रमणशील, जंगम, रखडु
 Nomenclature परिभाषा, नामपद्धति, *Bot.* नामाभिधान
 Nominal नाममात्र, नामविषयक, शाब्दिक, नामनुं [निमणूकपत्र
 Nomination *Pol.* निमणूक, - paper

- Nomology *Phil.* नियम विद्या, अनुगम शास्त्र, आचारन्याय [कोणक्षेत्र]
- Nonagon *Math.* नवकोण, नवभुज, नव-
- Non-chordates *Bio.* अपीठ दंडी
- Non-conductor *Phys.* अवाहक
- Non-convergent *Phys.* असंसृत
- Non-crystalline *Chem.* अस्फटिक
- Non-ego *Phil.* अनात्मा, अनहं, अहंरहितपणं
- Non-electric *Phys.* अवैद्युत, अवैजिक
- Non-essential organs *Bot.* गौणकोष
- Non-harmonic *Math.* अस्वरित, असंवादित
- Non-homogenous equation *Math.* विषमघातीय समीकरण
- Non-intervention *Gen.* विनदरमियान-गोरी, निर्हस्तक्षेप, वच्चे न पडवानी नीति
- Non-living *Bot.* जड, निर्जीव [विहीन]
- Non-luminous *Phys.* अप्रकाशी, प्रकाश-
- Non-magnetic *Phys.* अनुंबकीय, चुंबक विहीन
- Non-metal *Chem.* अधातु
- Non-metallic *Chem.* अधातुव, अधातु-विषयक, अधातवी
- Non-mobile *Bio.* निश्चल, स्थिर
- Non-productive *Eco.* अनुत्पादनशील, शुत्पत्तिविहीन, गेरपेदाशी, निर्लाभ
- Non-reactive *Chem.* अप्रतिक्रियाशील, प्रतिक्रियाहीन
- Non-resistance *Phys.* अप्रतिरोध
- Non-sexual *Bio.* अलिंग, अलिंगी, अजातीय, अजातिनेय [अविकारशील, स्थिर; अव्यय]
- Non-variant *Math.* अपरिवर्तनशील,
- Non-volatile *Chem.* अवायुपरिणामी, स्थिर
- Norm *Psy. Phil.* धोरण, प्रमाण; आदर्श; प्रकार
- Normal *Gen.* साधारण, समधारण; हंमेशनुं; योग्य, योग्यप्रमाण; स्वधर्मी; धोरणसर, आदर्श, प्रमाणसर, सप्रमाण, प्रमाणमय *Math.* लंब, लंबरूप लीड, मुख्यलंब, अवलंब - acceleration *Phys.* सप्रमाण प्रवेग - dichotomy *Bot.* सप्रमाण द्विभाजन, वास्तविक शाखोद्भेद - reaction *Chem.* सप्रमाण प्रतिक्रिया, स्वधर्मी प्रतिक्रिया - solution *Chem.* सप्रमाण द्रावण, समधारण द्रावण - pressure *Phys.* सप्रमाण दबाण, यथोचित दबाण - temperature *Med.* सप्रमाण शुष्मामान, यथोचित शुष्मामान Ab - *Gen.* विप्रमाणी, Sub - *Gen.* अपधारण, अल्पधारण, अल्प-प्रमाणी, विषमधारण [अर्थशास्त्र]
- Normative economics *Eco.* नीतिप्रधान
- North *Gen.* शुत्तर, - east अीशान - light ओतर प्रकाश, सुमेरु ज्योति - pole शुत्तर ध्रुव - star ध्रुवनो तारो - west, वायव्य
- North-seeking pole *Phys.* ओतरातो ध्रुव
- Nose *Ana.* नासिका, नाक, घ्राणेंद्रिय, - leaf नासपत्र, नासिकापत्र Bridge of. - नासिका सेतु [वर्गीकरण विद्या]
- Nosology *Phil.* रोगनिदान शास्त्र, रोग-
- Nosophobia *Psy.* व्याधिभीति, रोगभय
- Nostalgia *Gen.* घरधेलडा
- Nostril *Ana.* नसकोरं, नासिकारंध्र
- Notate *Bot.* विविधरंगी, विंदुलांछित, टपका-टपकावाळं
- Notation *Gen.* लेखन, अंक, अंकन, संकेत, संख्या संकेत, संकेतक्रम, अंकन्यास, सरणी, *Mus.* सारीगम, संगीतलेखन, स्वरलिपि, संगीतलिपि
- Notch *Gen.* खांच, फाट; छेद, काप
- Note *Gen.* नोध, *Mus.* सूर, स्वर *Eco.* नोट; चलणनी नोट Convertible - *Eco.* परिवर्तनीय नोट, रोकडगारी नोट Deep - *Mus.* मंद्रस्वर Fundamental - मूल स्वर, मुख्यस्वर High - तारस्वर, अंचोसूर Key - प्रधान सूर, वादी स्वर Low - हलको स्वर Simple - शुद्ध स्वर

Notification जाहेरात, प्रसिद्धिपत्रक
 Notion *Gen. Psy.* विचार, कल्पना; भावना;
 भास, तर्क
 Noumenon *Psy.* सत्यघटना, सत्यवस्तु
 Nozzle *Gen.* नासाग्र, मुख, अप्रभाग, नाळचुं
 Nucamentaceous *Bot.* नानां बीज जेवुं
 Nucellus *Bio.* बीजदेह *Bot.* आदि बीजनुं
 मुख्य अंग
 Nuchal *Ana.* ग्रीवा संबंधी [बीजाकार
 Nuciform *Bot.* आळ जेवुं, बीजडा जेवुं,
 Nuclear *Med.* केन्द्रीय, नक्लीअर -
 arrangement केन्द्रीय संयोजन - mem-
 brane *Bot.* विदुत्वक्, कोपेशस्तर, चिदणुं-
 कला, केन्द्रपटल [कोषशक
 Nuclein *Bot.* नुकलीअीन, कोपेशिन, चिदणुक,
 Nucleolus *Bot.* केन्द्रबिंदु, नाभिक
 Nucleons *Phy.* केन्द्रकणो
 Nucleus *Phys.* केन्द्र, केन्द्रक *Bio.* कोपेश,
 बीज, गर्भ, गर्भकण, बीजक, केन्द्र; कणिका,
 अंतबिंदु, केन्द्र, जीवतत्त्वना केन्द्र, मूलबिंदु
Psy. चिदणु *Ast.* नाभि, केतुनाभि
 Nucule *Bot.* बीजडां, वर्मलक
 Nudicaulis *Bot.* नग्नकांड
 Nudiflorous *Bio.* नग्नपुष्पी
 Nugget *Gen.* लगडी, पाट
 Nullify *Gen.* नकारुं करवुं, निर्बल करवुं,
 छेदन करवुं
 Null-point *Math.* शून्य बिन्दु, अविक्षेप
 बिन्दु, समता बिन्दु
 Number *Math.* अंक, संख्या, राशि *Psy.*
 - concept संख्याविचार, संख्याबोध
 Abstract - अमूर्त संख्या, निरपेक्ष संख्या
 Composite-विभाज्य संख्या Compound
 - मिश्र संख्या, युक्त संख्या Concrete
 - विशिष्ट संख्या, सापेक्ष संख्या, विशेष
 संख्या Even - बेकी संख्या, युग्म
 संख्या Fractional - भिन्न संख्या, अपूर्णांक

Integral - पूर्णांक Irrational - करणीगत,
 वर्गमूल Mixed - मिश्र संख्या Natural
 - नैसर्गिक संख्या, प्राकृतिक क्रमांक Negative
 ऋणात्मक० Prime - मौलिक संख्या,
 अविभाज्य संख्या, निर्गुण संख्या, निरवयव संख्या
 Whole - पूर्णांक, पूर्ण संख्या
 Numeral *Math.* संख्यांक, आंक, संख्या-
 दर्शक [गणना
 Numeration *Math.* संख्या, परिमाण,
 Numerator *Math.* अंश, भाज्य, गुणक
 Numerical *Math.* संख्यासूचक, संख्या-
 विषयक, संख्यात्मक - coefficient संख्या-
 त्मक गुणांक-equation संख्यात्मक समीकरण-
 table आंक, अंककोष्टक - value संख्यामान,
 सांख्यमूल्य
 Numismatics निष्कविद्या, मुद्राविद्या, मुद्रा-
 परीक्षणविद्या, सिक्का तपासणी; सिक्काविद्या
 Nummulitic *Geo.* नुम्युल जंतुना अवशेषनो
 बनेलो; टंकाभ्र
 Nurse *Med.* नर्स, परिचारिका, सेविका Wet
 - धात्री, मातृका
 Nurture *Psy.* पोषण, शिक्षण
 Nut *Bot.* गुटी, गोटी, शींग, दाणा, सुक्कुं
 फल, कपाली, वर्मल, फल, काष्ठकवचधारी
 Chest - चेस्टनट Ground - भोंयशींग,
 मगफळी Wal - अखरोट - cracker सूडी
 - meg जायफल - shell *Bot.* बीज
 कवच, काचळुं *Gen.* टूंकानमां; टूंकमां
 Nutant *Bot.* झुकतुं, नमेळुं
 Nutation *Ast.* नमन, अभिनमन, विचलन,
 स्पंद, स्पंदन - of axis अक्षस्पंद, अक्षस्पंदन,
 Lunar - चन्द्राभिनमन Solar - सूर्या-
 भिनमन
 Nutrition *Med.* पोषण, संवर्धन; खोराक
 Nutritional status पोषणस्थिति
 Nyctalopia *Med.* रतांधता, रतांधलापणुं,
 नक्तांधता

O

- Oarium *Med.* गर्भाशय, अंडाशय, बीजकोष
 Oasis *Geo.* मरुबाग, मरुद्यान
 Oat *Bot.* जव
 Oath *Pol.* सोगन, शपथ, प्रतिज्ञा - ceremony सोगनविधि, शपथविधि
 Obconical *Bot.* गाजर जेवुं, प्रतिचंकु
 Obcordate *Bot.* मथाळे हृदय आकृतिनुं, व्यस्त तांबूलाकार, प्रतिहृदयाकार
 Obduction *Med.* शब परीक्षा
 Obdurate दुराग्रही, जिही
 Obesity *Med.* मेदवृद्धि, मेदरोग, स्थूलता
 Object *N.* वस्तु, अर्थ, विषय, निमित्त, दृष्टिविषय, दृश्य पदार्थ, ज्ञानविषय, ज्ञेय, आशय, अद्देश, तात्पर्य, हेतु, कारण *V.* विरोधवुं, निषेधवुं, वांधो झुठाववो - glass *Phy.* वस्तु काच, दर्शन काच, प्रेक्षताळ [दूरबीननो प्रेक्ष्य वस्तु नजीकनो काच]-lesson पदार्थपाठ
 Objection बाध, विरोध, वांधो, आक्षेप, प्रतिबंध [भरेळुं, दोषित, वर्ज्य
 Objectionable बाधित, वांधाभरेळुं, दोष-
 Objective *Phil.* परलक्षी, विषयगत, विषयात्मक, वस्तुलक्षी; बाह्य, बाह्यनिष्ठ, बाह्यस्थित; सर्वानुभवी, परविषयक, पदार्थलक्षी, पदार्थनिष्ठ, वास्तविक, वस्तुगत, अवलोकनपूर्ण *Psy.* ध्येय, अद्देश - contact बाह्यसंपर्क, अिन्द्रिय संकर्ष - method बाह्यावलोकन पद्धति, अवलोकन पद्धति, पदार्थरीति, - view बाह्यदृष्टि, परागदृष्टि [नारंगाकार
 Oblate *Ast.* चपट गोळ (पृथ्वी जेवुं) *Bot.*
 Oblique *Phy.* वक्र, तिर्यक, विषम, त्रांसु, वांकु - impact वक्रसंघात - line वक्ररेखा, तिर्यकरेखा
 Oblivion विस्मृति, विस्मरण
 Obliviscence विस्मरणशीलता
 Oblong *Phy. Math.* लंबचोरस, वीर्वाकार *Bot.* लंबगोळ, आयताकार
 Obovate *Bot.* व्यस्तअंडाकार, व्यस्त लट्वाकार, मथाळे पढोळुं
 Obscene वीभत्स, अश्लील, गंदु
 Obscure अप्रसिद्ध, अस्पष्ट, दुर्गम, गूढ, क्लिष्ट
 Observation अवलोकन, निरीक्षण, निरीक्षा *Ast.* वेध *Com.* धंधानजरी, निगराणी
 Observatory *Met.* वेधशाळा, निरीक्षणशाळा *Astronomical* - खगोळवेधशाळा *Magnetic* - चुंबकवेधशाळा *Meteorological* - हवामान वेधशाळा, वायुवेधशाळा
 Observer निरीक्षक, अवलोकनकार
 Obsession *Psy.* मोहाग्रह
 Obsidian *Geo.* अग्निकाच, आग्नेय खनिज काच [पुराणुं
 Obsolete कालग्रस्त, उप्त, अप्रचलित, जूळुं,
 Obstacle अंतराय, अडचण, विघ्न
 Obstetrics *Med.* प्रसूतिविद्या, धात्रीविद्या
 Obstruction अवरोध, नडतर, अडचण, प्रतिबंध
 Obtuse *Bot.* जड, कुंठित, अनग्र, बुट्टुं, *Med.* विषम *Math.* बृहत, गुरु, पढोळो, - angle *Math.* बृहतकोण, गुरुकोण - angled triangle *Math.* बृहतकोण त्रिकोण, गुरुकोण त्रिकोण
 Obverse अग्रभाग, अग्रतल; सवल्लु, सूल्टुं - of a coin सिक्कानी मुखमुद्रावाळी बाजु
 Obvious स्पष्ट, प्रत्यक्ष, खुल्लुं, झुवाडुं, देखीतुं
 Obvolute *Bot.* अर्धआरुढ, अेकबीजा पर आवेळुं
 Obvoid *Bot.* अूंडुं, अंडाकार [कारण
 Occasion प्रसंग, अवसर, तक, वेळा; अुपयोग,
 Occidental पश्चात्य
 Occipital bone *Ana.* पृष्ठकपालास्थि, शिरपृष्ठ अस्थि, माथानुं पाळळुं हाडकुं
 Occiput *Med.* शिरपृष्ठ, शीर्षपृष्ठ
 Occult *Phil.* अगम्य, गहन, गूढ, गुह्य, गुप्त; *Bot.* आच्छादित

- Occultation *Ast.* युति, ग्रास
 Occultism *Phil.* रहस्यविद्या, योगविद्या,
 गूढतत्त्वविद्या
 Occultist *Phil.* गूढज्ञ, गुह्यवादी, गहनवादी
 Occupation (१) कबजो (२) धंधो, रोजगार,
 व्यवसाय, वृत्ति *Ast.* व्यापन, अवकाश स्थिति
 Occurrence बनाव, घटना, अुपस्थिति, हकीकत
 Oceanography समुद्रविद्या, समुद्रविज्ञान
 Ocellate *Bot.* बिंदुयुक्त, मोरपीछ जेवुं
 Ochrea *Bot.* पुंखकोष
 Ochroleucos *Bot.* पीलास लेतो सफेद रंग
 Ocreate *Bot.* परिवेष्टक युक्त, खोलीयुक्त,
 परिनाल, परिकांड, पुंखपत्र
 Octagon *Math.* अष्टकोण, अष्टभुज
 Octagynous *Bot.* आठ स्त्रीकेसरयुक्त
 Octahedral *Chem.* आठपासियुं *Math.*
 अष्टफलक
 Octamerous *Bot.* आठभागवाळुं
 Octandrous *Bot.* आठपुंकेसरवाळुं
 Octant *Math.* अष्टमांश
 Octave अष्टक, स्वराष्टक, स्वरसप्तक
 Octopod *Bio.* अष्टपदी, आठपगुं
 Octopus *Bio.* अष्टभुज, दडपाश, ओक्टोपस
 Octroi दाण, जगात, चुंगी
 Ocular *Med.* आंखसंबंधी, नेत्रविषयक,
 चाक्षुष; प्रत्यक्ष
 Oculate *Bot.* अक्षिआकार
 Oculis *Med.* नेत्रवैद्य, आंखनो दाक्टर
 Odd विचित्र, विषम, अेकी - number
Math. अेकीसंख्या, विषमसंख्या
 Odometer *Phy.* दूरत्वमापक, दूरतामापक
 Odontalgia *Med.* दंतवेदना, दंतशूल
 Odontologist *Med.* दंतवैद्य, दंतवेत्ता
 Odontology *Med.* दंतविज्ञान
 Odor *Chem.* गंध
 Odoriferous *Chem.* गंधमय
 Odorless *Chem.* गंधहीन
 Oedepus complex *Psy.* मातृकामना,
 पितृविरोधी मातृ [अन्ननलिका
 Oesophagus *Ana.* अन्ननळी, अन्ननल,
 Office-bearer पदाधिकारी, होद्देदार
 Official *Bot.* दवामां वपरातुं अने तेथी
 दुकानोमां वेचातुं; विधिसर; *Pol.* शासनमान्य,
 राजमान्य
 Offset *Bot.* फांटा, लघु मूलनी शाखा
 Oil तेल, स्नेह - cake खॉळ - engine
Phy. ऑंजील अेन्जिन, तेलयंत्र - gas
 तेलवायु, ऑंजीलगेस, - gland *Bio.*
 तैलग्रन्थि - mill घाणी - painting
 तैलचित्र
 Ointment *Med.* मलम, अंजन, अभ्यंजन
 Olein तेलसत्व, ओलीन
 Olfactory *Med.* गंधवाही, गंधवह, गंध-
 ग्राहक, घ्राणेन्द्रिय संबंधी *Psy.* गंधग्राहक,
 गंधवाहक - nerve *Psy.* नासिकांतु -
 sensation *Psy.* गंधसंवेदन
 Oliganthous *Bot.* अल्पपुष्पी
 Ombrometer *Met.* वर्षामापक
 Omega अंत्याक्षर, अंत; अिति
 Omission अुपेक्षा, वर्जन, अतिक्रम
 Omnivorous *Bio.* सर्वभक्षी; सर्वभोजी
 Omphalic *Med.* नाभिसंबंधी
 Onometopoetic रवानुकारी, अुच्चारानुसारी
 Onychia *Med.* नख पीडा
 Ontogemy *Bot.* व्यक्ति अनुशीलन
 Ontology *Phil.* वस्तुविद्या, वस्तुस्वरूपविद्या
 Onus of proof *Law* पुरावानो बोजो
 Ooze *V.* झरवुं, नितरवुं, स्रववुं *N.* स्रवण, स्राव,
 गाळण
 Opacity *Ast.* अपारदर्शकता
 Opaque *Phy.* अपारदर्शक, प्रकाशाभेद्य,
 किरणरोधक - glass अपारदर्शक काच, झांखो-
 काच, आंधळो काच [खुल्ली पॉलिसी
 Open cheque *Com.* खुल्लो चेक - policy

- Opening छिद्र, बारूँ, प्रवेशद्वार [ग्लास
Opera glass *Phy.* बेनाली दूरबीन, ऑपेरा-
Operation कार्यप्रवृत्ति, व्यापार *Med.* ओप-
रेशन, शस्त्रक्रिया, कापकूप, वाढकाप, नस्तर-
क्रिया *Psy.* व्यापार, क्रिया *Math.* विधि,
प्रक्रिया *Fundamental - Math.* मूलभूत
विधि, मुख्यक्रिया *Military -* सैन्य चलन
Operculate *Bot.* ढांकणावाळुं
Operculum *Bot.* ढांकण
Ophiuchus *Ast.* भुजंगधारी (तारामंडळ)
Ophthalmic *Med.* नेत्रविषयक, आंख-
संबंधी, चाक्षुष [चिकित्सा, नेत्रविज्ञान
Ophthalmology *Med.* नेत्रविद्या, नेत्र
Ophthalmoscope *Med.* नेत्रपरीक्षक, नेत्र-
दर्शक [निर्णय, राय
Opinion मत, अभिप्राय, विचार, मन्तव्य
Opponent विरोधी, प्रतिपक्षी, प्रतिरोधी
Opposite अभिमुख, संमुख, विपरीत, विरुद्ध
- angle *Math.* अभिमुखकोण, संमुखकोण,
विपरीतकोण - force विरुद्ध बल - side
संमुखरेखा, सामी बाजु - vertical angle
अभिमुखकोण
Opposition विरोध, विपक्षता, प्रतिक्रिया,
प्रतियोग *Pol.* सरकार विरोधी पक्ष, विरोधी
पक्ष
Optherapy *Med.* ग्रंथिचिकित्सा
Optician दृष्टिवेत्ता, चश्मावाळो, ऑप्टिशीअन
Optic nerve *Ana.* दृष्टिनो ज्ञानतंतु,
नेत्रतंतु [चक्षुखंड
Optic thalamus *Ana.* दृक्खंड, मगजनो
Optimism *Phil.* आशावाद, प्रवृत्तिमार्ग,
सर्वशुभववाद, आशादृष्टि - ist आशावादी,
सर्वशुभवादी
Optimum *Eco.* (१) अधिकतम, श्रुततम
(२) सुयोग्य, योग्यमान, शीष्टमान
Optional मरजियात, अैच्छिक, वैकल्पिक
Oratory वक्तृत्व, वाक्चातुर्य, प्रवचनकौशल्य
Orb *Ast.* गोळो, बिंब, मंडळ, वृत्त, चक्र
Orbate *Bot.* चक्राकार, मंडलाकार
Orbicular *Bot.* मंडलाकार
Orbit *Ast.* कक्षा, भ्रमणकक्षा, ग्रहपथ,
ग्रहमार्ग *Med.* नेत्रगुहा, अक्षिकोटर, अक्षिकूट,
आंखनो गोखलो
Orchestra समूहवाद्यसंगीत
Orchialgia *Med.* अंडकोष वेदना
Orchid कुलरो
Order *Bot.* वर्ग, गण, परिवार *Com.*
ऑर्डर, खरीदीनो हुकम *Math.* क्रम, श्रेणी,
घात *Phil.* व्यवस्था, परंपरा, मार्ग, रीति,
परिपाटी *Pol.* हुकम, व्यवस्था Ascending
- आरोह, चढती भांजणी - cheque घणी-
जोगचेक, नामजोगचेक, ऑर्डरचेक Des-
cending - अवरोह, झूतरती भांजणी Law
and - कायदो अने व्यवस्था Natural
- नैसर्गिक क्रम, नैसर्गिक वर्गीकरण, अनुलोम
Reverse - झूलटोकम, प्रतिलोम [क्रमागत
Ordinal *Math.* क्रमदर्शक, क्रमवाचक,
Ordinary सामान्य, साधारण - general
meeting Law सामान्य सभा, साधारण-
-resolution सामान्य ठराव, सामान्य प्रस्ताव
Ore *Geo.* काची धातु, खनिज, अशोधित धातु
Orexia *Psy.* श्रुर्मि, प्रेरणा
Organ महावाद्य, वाजिंत्र, मुखपत्र *Ana.*
Bio. अवयव, गात्र, अंग, जिन्द्रिय
Organic *Chem. Bio.* जिन्द्रिय संबंधी,
सेन्द्रिय, सावयव, सजैव, जीवनसंबंधी, प्राणिज,
सकार्बन, ओर्गनिक - chemistry कार्बन
रसायण - compounds कार्बनसमास,
कार्बन संयोजन - disease अंगभूत रोग -
process शरीर अंदरनी प्रक्रिया, शरीरांतर्गत
व्यापार - relation अंगांगीभाव - remains
प्राणी अवशेष, जीवअवशेष - sensation
जीवनव्यापारनी लागणी
Organisation व्यवस्था, संगठन, संयोजन

- Organism *Bio.* जीव, प्राणी
- Organogenesis *Bot.* अिन्द्रीयविकासशास्त्र, प्रत्यंगविकासशास्त्र [अिन्द्रिय विज्ञान]
- Organography *Bot.* वनस्पतिअिन्द्रीय वर्णन,
- Organology *Med.* शरीरयंत्रविज्ञान, अिन्द्रियविज्ञान
- Orgasm संकोच, रतिसंकुचन
- Oriental पौर्वात्य, पूर्वदेशीय, प्राच्य
- Orientation *Phil.* दिग्ज्ञान *Phys.* दिग्स्थिति, दिग्स्थान; नियोजन *Med.* आक्रमण शक्ति *Psy.* परिस्थितिग्रहणशक्ति
- Orifice *Ana.* छिद्र, मों, मुखद्वार, छेद, छिद्र
- Origin मूल, आरंभ, श्रुत्पत्ति *Bio.* जाति, बीज, हेतु
- Original असल, आद्य, मूल, मौलिक, स्वतंत्र, अपूर्व, प्रथम शोधित, सर्जनात्मक, स्वकल्पित, स्वतः कल्पित
- Originality मौलिकता, सर्गशक्ति, अपूर्वता, अपूर्वबुद्धि, नवोत्पादकशक्ति, रचनाशक्ति, श्रुत्पादकशक्ति
- Originator प्रवर्तक, प्रारंभक, योजक, श्रुत्पादक
- Orion *Ast.* भरत, मृग (हरणी)—नक्षत्र
- Ornithology *Bio.* पक्षीविद्या, पंखीविज्ञान
- Orology पर्वतविद्या [शुच्च, सरल, लंब]
- Ortho - श्रुमु, सीधु; संस्कृत श्रुर्ध्वनु ग्रीक रूप;
- Orthocarpus *Bot.* सरल फलवान, सीधा फलवाळु [लंबकेन्द्र]
- Orthocentre *Math.* लंबसंगम, लंबबिन्दु,
- Orthocephalic *Zoo.* श्रुर्ध्व कपाली
- Orthodox रहित्चुस्त, प्राचीनमताग्रही, पुराण-पंथी, जूनवाणी
- Orthogonal *Math.* समकोनीय, मूलकोनीय, जाल्य - projection *Math.* समकोनीय अमिक्षेत्र, जाल्यप्रक्षेप
- Orthopsychiatry *Psy.* वर्तनमीमांसा
- Orthostichous *Bot.* सरल-सीवन [कोष]
- Orthotropus *Bot.* श्रुमुं-सीधुं, सरलमुख, डिंब-
- Oscillation *Phy.* आंदोलन, आस्पंदन, आस्पंद, कंपन, डोलन, झुलणुं, गतागत स्थिति, डोलन *Eco.* वधघट Centre of - डोलनकेन्द्र
- Oscillator *Phy.* आंदोलक, कंपक
- Oscillatoria *Bot.* डोलन शैवाल
- Oscillatory motion *Phy.* डोलनगति
- Oscillograph *Phy.* डोलनलेखक, कंपलेखक
- Osmium (Os) *Chem.* ओस्मियम
- Osmosis *Bot.* प्रणोदन, रसगळण, रसाकर्षण
- Osmotic pressure *Chem.* द्राव्यनुं दबाण, प्रसरणदबाण
- Osseous *Ana.* अस्थिमय *Bot.* अस्थिसदृश
- Ossicle *Ana.* अस्थिक, कर्णास्थि
- Ossification *Ana.* अस्थिभवन
- Osteography *Ana.* अस्थिवर्णन
- Osteology *Ana.* अस्थिविद्या, अस्थिविज्ञान
- Osteopathy *Ana.* अस्थिरोगनिवारणविद्या
- Osteotomy *Med.* अस्थिछेदन
- Otalgia *Med.* कर्णशूल, काननो दुखावो
- Otic *Med.* कानसंबंधी, कर्णविषयक
- Otitis *Med.* कर्णप्रदाह
- Otography *Med.* कर्णवर्णन
- Otopathy *Med.* कर्णरोग
- Otoscope *Med.* कर्णदर्शक
- Outcrop *Geo.* अनावृत्तवंश, विवृत्तभाग
- Outgrowth *Bot.* बहिरुद्मेद
- Outlet बहिर्मार्ग, निर्गममार्ग [अपेक्षा]
- Outlook *Gen.* दृष्टि, विचारदृष्टि, अवेक्षण,
- Output *Eco.* श्रुत्पन्न, पेदाश, निपज [कार]
- Oval *Math.* अंडाकार, अंडाकृति, बीर्धवर्तुला-
- Ovaritis *Med.* अंडाशय प्रदाह
- Ovary *Bio.* अंडाशय, बीजाशय, अंडग्रंथि
- Ovate *Bot.* अंडाकार, गोलाकार
- Overcapitalisation *Eco.* मूडीनो अतिरेक
- Overhaul (१) पूनर्रचना; (२) परीक्षण, संपूर्ण निरीक्षण
- Overlap ढंकाभी जनुं, ढांकी देवुं, अतिव्यापनुं

Over-load अतिभार [अुपेक्षुं, अवगणुं
 Overlook अुपेक्षा करवी, अवगणना करवी,
 Over-production *Eco.* अतिपेदाश
 Oversight दृष्टिदोष, प्रमाद, नजरदोष
 Oversoul अतिजीव, परमात्मा
 Overstep अतिक्रमण करवुं
 Overtone *Mus.* अतिस्वर, अतुरण, चढती
 श्रुति, गौणस्वरो

Over-valuation *Eco.* अतिमूल्यांकन,
 भाव-चडाव
 Oviduct *Ana.* अंडमार्ग, अंडवाहक नलिका
 Ovoid *Bot.* अंडाकार
 Ovule *Bio.* अंडक, बीजअंड
 Ovum *Bio.* अंडकोष, रज, मातृबीज, आर्तव
 Oxidation *Chem.* ओक्सवणी, भस्मीभवन,
 भस्मीकरण
 Oxygen (O) *Chem.* ओक्सीजन, प्राणवायु

P

Pabulum *Med.* आहार, खाद्यवस्तु, खोराक,
 शुभ्रतम खोराक
 Pace *Phy.* वेग, चाल, गति [कपाली
 Pachycephaly *Med.* स्थूलशीर्षी, स्थूल-
 Pachyderm *Med.* स्थूलचर्मी, जाडी चाम-
 डीवाळुं
 Pachyemia *Med.* स्थूलरक्तता
 Pachymeter *Med.* स्थूलतामापक
 Pachyotia *Med.* स्थूलकर्णता
 Pacification सांत्वन, शमन, शांति
 Paediatrics *Med.* बालरोग विद्या, बाल-
 वैदुं, बालवैदक; शिशु चिकित्सा
 Pain दुःख, वेदना
 Pair जोडी, युग्म, युगल, जोडकुं, बेल, बेलडी
 Paleaceous *Bot.* छोतरां के फोतरावाळुं
 Paleated *Bot.* परिच्छिन्न [लांबीपेशी
 Palisade *Bot.* कठेरो, स्तंभपंक्ति *Bot.*
 Palaeobotany *Bot.* प्राचीन वनस्पतिविद्या
 Palaeology प्राचीनवस्तुविद्या, पुराविद्या
 Palaeontology प्राचीन प्राणीविद्या, अवशेष-
 विज्ञान, प्राचीन जीवविद्या
 Palaeozoic आदिजीवयुग, प्रथमजीवयुग
 Palate *Ana.* ताळुं, ताळ
 Palatoplasty *Med.* ताळ शल्यक्रिया
 Palladium (Pd) *Chem.* पेल्लेडियम
 Palm *Ana.* करतल, हस्ततल, हथेली *Bot.*
 ताड, नारियेली, खजूरी [सदृश, पंजाकार
 Palmate *Bot.* करतलाकार, करभूत, हस्त

Palmatipartite *Bot.* करतल विभिन्न,
 करतल कटाव [करतल विच्छिन्न
 Palmatisect *Bot.* हथेली पेटे कपायेली,
 Palmistry हस्तसामुद्रिक [स्पष्ट
 Palpable *Phil.* स्पर्श्य, स्पर्शज्ञेय, स्फुट,
 Palpitation *Med.* हृदय स्पंदन, हांफ,
 स्फलन, स्फालन, पाल्पिटेसन
 Pan-African *Pol.* सर्व आफ्रिका अैक्यवाद
 Pan-Islamism *Pol.* सर्वमुस्लिमअैक्यवाद,
 समस्त मुस्लिमवाद
 Panacea *Med.* सर्वरोगऔषधि, महाऔषध
 Panasthenia *Med.* सर्वांगी दुर्बलता
 Pancreas *Ana.* पेनक्रियास, द्रोम, क्लोम-
 ग्रंथि, स्वादुपिंड, शुंङ्गक, मांसगोळ
 Pangenesis सर्वसंस्कृति; जनिजननवाद
 (Blasto-genesis, कलिकाजननवाद)
 Panicle *Bot.* विभागित पुष्परचना, चामर,
 संयुक्त मंजरी, संयुक्त सदर्दिक [पुष्परचना
 Panicked, Paniculate *Bot.* विभागित
 Pannose *Bot.* शून जेवा वाळथी आच्छादित
 Panorama सर्वांगीदर्शन, सर्वदर्शन, विशाल
 दर्शन, दृश्यपट, विस्तृतदृश्य, दृश्यविस्तार
 Pantalgia *Med.* सर्वशरीरवेदना
 Pantheism *Phil.* सर्वदेववाद, विश्वदेववाद
 Pantology विश्वविज्ञान, विश्वविद्या
 Papery *Bot.* कागळ जेवा पातळा
 Papilionaceus *Bot.* पतंगियानां आकारवाळुं,
 पतंगाकार

- Papilla *Med.* अंकुर, पिटिका; स्तनाग्र
 Papyraceous *Bot.* कागल जेवुं
 Parabola *Math.* परवलय, अनुवृत्त, समोत्सार
 Paraboloid *Math.* घनपरवलय, घन-
 समोत्सार
 Parachute विमानछत्री, पेरेशुट
 Paracme *Med.* ह्रास, शिखरपार
 Paradox विरोधाभास, विपरीताभास, असत्या-
 भास, अयुक्ताभास, अयुक्ति
 Paragraph पेरेग्राफ, फकरो, परिच्छेद, कंडिका
 Parallax *Phy.* लंबन, स्थानभेद, दृष्टस्थान-
 भेद
 Parallel *Math.* समांतर - latitude
Geog. अक्षांशवृत्त, अक्षवृत्त - line समांतर
 रेखा - of latitude *Geog.* समांतर वृत्त
 -veined *Bot.* समान्तरशिरा
 Parallelogram *Math.* समान्तरचतुर्भुज,
 समान्तरबाजु चतुष्कोण, समचतुर्भुज
 Paralysis *Med.* पक्षघात, लकवो
 Parameter *Math.* परमिति
 Paramoecium *Zoo.* पापडिया जीवाणु
 Paramorphism *Geo.* परिवर्तन, रूपांतर
 Paramount सर्वोपरि, सर्वोत्तम [विभ्रम
 Paranoia *Med.* बुद्धिह्रास, अुपबुद्धि, मन-
 Paranthelion *Met.* परप्रतिसूर्याभास
 Paraphasia *Psy.* अयथार्थ भाषण
 Paraphyses *Bot.* शेवालना पुंकेसरो साथे,
 मळी गयेळ पुंकेसर तंतुओ
 Paraphora *Med.* मानसिकह्रास
 Parasite बेठाखाशु, परोपजीवी, परजीवी,
 परभोजी, पराश्रयी
 Parchment चर्मपट, सूक्ष्मचर्म
 Parenchyma *Bot.* प्रधानपेशी, समपरिमाण,
 पेशीजाल मृदुघातु, गर्भतंतु
 Parentalism *Psy.* पितृभाव [मिथ्यासूर्य
 Parhelion *Ast.* सूर्याभास, रविप्रतिमा,
 Parietal *Bio.* शीर्षावरण, शीर्षीय, मध्यास्थि
Bot. बाजुतुं, पार्श्वीय
 Paripinnate *Bot.* युग्म पक्षकार, समपक्ष
 भूत, समसंख्यक पक्षाकार
 Parotid gland *Med.* अुपकर्णी ग्रंथि
 Parted *Bot.* विभागित
 Parthogenesis *Bio.* असंयोगीजनन,
 अयोनिसंभव, अशुकजनन [देशीय, अपूर्ण
 Partial पक्षपाती *Math.* आंशिक, अेक-
 Particle *Phy.* कण, अणु, रज, रजकण
 Particular अमुक, विशिष्ट, अुदिष्ट, अेकदेशी,
 असाधारण *Math.* विशिष्ट, वैशेषिक
 Paritite *Bot.* विभागित, विभक्त
 Partition विभाग, विच्छेद, परिच्छेद, आडो
 पडदो, आड, विभाजन, वहेचणी *Bot.* विभाग
 Partitive विभागदर्शक
 Partnership deed *Law* भागीदारीनुं खत
 Passive अुदासीन, अक्रिय, निश्चष्ट, अप्रति-
 कारशील, स्थिर, ग्रहणशील
 Passion *Psy.* मनोभाव, आवेग, आवेश,
 तीव्रभाव, तीव्रअिच्छा, अनुराग, मनोविकार, राग
 Passive *Psy.* निष्क्रिय
 Patella *Bot.* घूंरणनी ढांकणी -
 Patelliform } अेना जेवुं [ढक्क
 Patent *Bot.* अुधाडुं, पथरातुं *Com.* पेटन्ट,
 Path मार्ग, रस्तो - of a planet *Ast.* कक्षा
 Pathogenic *Med.* रोगजनक, अुपद्रवी, रोगो-
 त्पादक
 Pathology *Med.* रोगनिदानविद्या, रोगो-
 त्पत्तिविद्या, चिकित्साविद्या, निदानविद्या
 Pattern नमूनो, प्रतिरुप, प्रतिमान, पॅटर्न
 Pauciflorous *Bot.* अल्पपुष्पी
 Paucity न्यूनता, विरलता, अभाव, अल्पता
 Pause विराम
 Pavo *Ast.* मयूर (तारासंढळ)
 Peculiarity विशेषता, विशिष्टता, खासियत,
 विशिष्ट धर्म
 Pedagogy शिक्षणशास्त्र
 Pedal पदिक
 Pedigree वंशावलि, वंशवृक्ष, पेढीनासुं

- Pegasus *Ast.* भाद्रपद (नक्षत्र)
 Peltate *Bot.* ढालाकार, छत्राकार
 Pelvis *Ana.* बस्तिप्रदेश, बस्ति प्रदेशना अस्थि
 Pencil *Math.* शंकु, पीछी, शलाका - of rays *Phy.* किरणशलाका
 Pendulous *Bot.* लंबित, दोलित, लटकतुं, लंबीय
 Pendulum *Phy.* लोलक, दोलक Bar - पट्टी लोलक Compensated - शुद्ध लोलक Compound - बेधारी लोलक Conical - शंकुगति लोलक Simple - सादुं लोलक
 Penetrability *Phy.* भेद्यता
 Penetration प्रवेश, भेदन
 Pennate, Pinnate *Bot.* पीछाकार
 Pentachord *Mus.* पांच तारो
 Pentad *Met.* पंचवाडियुं
 Pentagon *Math.* पंचकोण, पंचभुज
 Pentahedron *Math.* पंचफलक
 Penumbra *Phy.* खंडछाया, उपछाया, अपूर्णछाया
 Pepsin *Ana.* पाचक द्रव्य, पेप्सिन
 Perception *Phil.* संवेदन, उपलब्धि, ज्ञान, बोध, विवेक, अनुभूति, दर्शन, प्रभा, सविकल्पज्ञान
 Percolation *Phy.* टपकण, प्रस्रवण
 Percussion *Med.* समाघात, आघात
 Perennial अविरत, सतत, निरंतर, नित्य *Bot.* वर्षायु, बारमासी, बहुवर्षायु, दीर्घजीवी, बहुवार्षिक
 Perfection संपूर्णता, सिद्धि, अत्कृष्टता, परिपूर्णता
 Perfect number *Math.* पूर्णसंख्या, पूर्णांक
 Perfect square *Math.* पूर्णवर्ग
 Perforation वेध, छिद्र, काणुं, वेधन
 Performance test *Psy.* मानसक्रिया निकर्ष, कार्यशक्ति परीक्षा
 Perfunctory उपरचोटियुं, निरुत्साही
 Perianth *Bot.* परिकोष, पावडी चक्र
 Pericardium *Ana.* हृदाशय, परिहृद
 Pericarp *Bot.* परिफल, छाल
 Pericranium *Ana.* परिकरोटि
 Pericycle *Bot.* परिचक्र
 Perigon *Math.* पूर्णकोण
 Perigonium *Bot.* परिकोष
 Perigynium *Bot.* परियोनि, परिजनिका
 Perihelion *Ast.* रविनीच, निम्नरविविन्दु
 Perilymph *Ana.* परिलसिफा
 Perimeter *Math.* परिमित, परिघमापन, परिमापन; सीमासूत्र, परिदर्शनी
 Periosteum *Ast.* पर्यस्थि
 Periphery *Math.* परिघ, घेरावो, नेमि
 Periscope *Phy.* परिदर्शक, पेरिस्कोप
 Permit रजाचिह्नी, परवानगीपत्र, परमिट
 Peristalsis *Ana.* परिसंकोच
 Peritonium *Ana.* अंत्रवेष्टन, परितन
 Permanency स्थायीत्व, स्थिरता, नित्यता
 Permeability *Phy.* पारकता, प्रवेशशीलता
 Permeable *Phy.* पारक, प्रवेशशील, [Impermeable अपारक, अप्रवेश्य, अप्रवेशशील Semi - अर्धपारक]
 Perisperm *Bot.* बहिरावरण, बहिर्घातु, गर्भ आवरण
 Permutation *Math.* अंकपाश, गणितपाश
 Perpendicular *Math.* लंब, लंबक, सिधुं, अशुं
 Perpetual अखंड, अविरत, नित्य, शाश्वत, सतत, कायमी
 Perseverance खंत, चीवट, काळजी
 Perseveration *Psy.* सतत प्रयत्न, प्रयत्न सातत्य, विचारपुनरावृत्ति, उत्तरपुनरावृत्ति
 Persistent leaf *Bot.* संहतपर्ण, स्थायीपत्र
 Person मनुष्य, जन, व्यक्ति
 Personal अंगत, व्यक्तिगत - equation *Psy.* व्यक्ति प्राधान्य - unconscious व्यक्तिगत गुप्तमन, व्यक्तिगत अबोध मानस

- Personality *Psy.* व्यक्तित्व, प्रतिभा, स्वत्व, स्वभाव, अस्मिता
- Personate *Bot.* तालवीय, अविकासी ओष्ठ-वाळो, पिहितगळ; पररूपी
- Perspective यथादर्शन, यथार्थदर्शन, परिबीक्षण दृष्टिफलक, दिग्दर्शन चित्र
- Perspicacity स्पष्टता, सूक्ष्मदृष्टि
- Perseus *Ast.* ययाति (तारामंडळ)
- Perspiration परसेचो, घाम, प्रस्वेद, स्वेद
- Perulate *Bot.* भिंगडांयुक्त
- Perversion *Psy.* परिवर्तन, विकृति
- Pervert *Psy.* परिवर्ती, परिव्रत, विकृत मनस्क
- Pessimism निराशावाद, दुःखवाद
- Petal *Bio.* पटल, पांढडी, दल, दलपत्र, पटल-दल, पांखडी [पत्रदंड]
- Petiole *Bot.* कांड, वृन्त, दंड, पत्रनाल,
- Petitio principii सांध्य स्वीकार, अन्योन्याश्रय, सिद्धसाधन
- Petrification *Phy.* अश्मीभवन, प्रस्तरीभवन
- Petrology *Geo.* पाषाणविद्या, शिलाविद्या
- Phagocyte *Bio.* हिंखकण, श्वेतकण, भक्षककोष
- Phalange *Ana.* वेढो, व्यूह, अंगुल्यस्थि
- Phanerogamus *Bot.* सपुष्पवनस्पति, सपुष्पक, सपुष्प, वानस्पत्य, प्रकटजनीन
- Pharmacopia औषधिविज्ञान [गलनाली]
- Pharynx *Ana.* फेरीक्स, कंठनाली, प्रसनिका,
- Pharyngalgia *Med.* कंठनालीपीडा
- Pharyngoscopy *Med.* कंठनालीपरीक्षा
- Phase *Geog.* कला, कालकला, कळा
- Phekda *Ast.* पुलत्स्य (तारो)
- Phenomenon घटना, दृश्य, बनाव, प्रतीति, लक्षण *Psy.* आभास
- Phenology *Met.* ऋतुपरिवर्तनविद्या
- Philology भाषाव्युत्पत्तिशास्त्र, व्युत्पत्तिशास्त्र
- Philosophical तत्त्वज्ञान विषयक, दार्शनिक, तार्किक [दर्शन]
- Philosophy फिलसूफी, तत्त्वज्ञान, तत्त्वशास्त्र,
- Phlebion *Med.* शिरा, नस
- Phlebology *Med.* शिराविद्या
- Phlegmatic *Psy.* मंदस्वभावी, आळसु
- Phlebitis *Med.* शिरादाह
- Phlegm *Med.* श्लेष्म, कफ
- Phloem *Bio.* अधःरसवाहिनी, रसवाहिनी
- Phonetics स्वरशास्त्र, शुचचारणशास्त्र
- Phonograph *Phy.* फोनोग्राफ, स्वरलेखक
- Phonometer *Phy.* स्वरमापक
- Phorology *Med.* रोगवाहकजंतुविज्ञान
- Phosphorus (P) *Chem.* फॉस्फरस
- Photo-chemistry प्रकाशरसायन
- Photograph फोटोग्राफ, छबी, फोटो, प्रकाशलेखन, चित्रलेखन
- Photometer *Phy.* प्रकाशमापक, दीप्तिमापक
- Photometry *Phy.* प्रकाशमापन
- Photo-synthesis *Bot.* प्रकाशसंश्लेषण, सूर्यानुग्रह
- Phrenology मस्तकविद्या, शिरसामुद्रिकविद्या
- Phycology *Bot.* समुद्रवनस्पतिविद्या
- Phyllodium *Bot.* पत्राकारवृत्त, युक्तपत्ती, पत्रनाल, पर्णांकुरक
- Phyllome *Bot.* पर्णनुं काम बजावतां अंगो
- Phyllotaxis *Bot.* पर्णरचना, पर्णक्रम, पत्रसंगठन, पत्रावलि, पर्णमिलनप्रकार
- Physic *Med.* औषधिशस्त्र, शुपचारशास्त्र
- Physical भौतिक, प्राकृतिक, पार्थिव, सृष्टि-विषयक - geography प्राकृतिक भूगोल, भूतलविद्या - quantity भौतिक परिमाण
- Physician *Med.* वैद्य, शुपचारक, चिकित्सक, तबीब, हकीम
- Physics भौतिकशास्त्र, पदार्थविज्ञान
- Physiocrats *Eco.* निसर्गसत्तावादी
- Physiognomy मुखसामुद्रिक; मुखाकृति-विद्या, मुखाकृति
- Physiolatry प्रकृतिपूजा
- Physiography प्रकृतिवर्णन, पृथ्वीवर्णन, भूतलवर्णन - भूपृष्ठविचार

- Physiology शरीरव्यापारविद्या, देहधर्मविद्या
 Picture चित्र, चित्रालेखन Pen - शब्दचित्र,
 कलम चित्र - gallery चित्रालय, चित्रशाला,
 चित्रसंग्रह
 Pigment रंग, वर्ण, रंजक, रंगन Bot.
 वर्णमूल Primary - मूलरंग Secondary -
 मिश्ररंग [वाल्मी आच्छादित
 Piliferous Bot. केशतंतुयुक्त, त्वचावरण,
 Pillar Ship. सुवा Eng. स्तंभ [पाडीलॉट
 Pilot सुकानी, नियामक, नेता, कर्णधार, विमानी,
 Pinna Bot. (पाननो) प्राथमिक विभाग
 Pinnacle शिखर, टोच
 Pinnate Bot. अेक भ्रम, पींछा जेवो, पक्षाकार,
 पर्णाकृति, पिच्छाकृति - vein Bot. पक्षशिखा
 Pinnatifid Bot. पींछापेटे छींछरां कपायलां,
 पक्षकर्तित, पिच्छाकार कटाव, छिन्नपक्ष
 Pinnatisect Bot. पींछां पेटे कपायलां,
 अतिखंडित
 Pinnisect Bot. पक्षखंडित [दर्शक, नेता
 Pioneer प्रस्थापक, प्रारंभक, अग्रेसर, मार्ग-
 Pisces Ast. मीन
 Piscium Zeta Ast. रेवती (नक्षत्र)
 Pisiform Bot. वटाणाकार
 Pistil Bot. स्त्रीकेसर, गर्भकेसर, मातृकेसर
 Pitch Phy. स्वर, स्वरमान, सुर, स्वरकोटि,
 वचगालो, अंतर High - शुचस्वर, तार
 स्वर Low - नीचो स्वर, मंदस्वर
 Pituitary gland Ana. पोषकग्रन्थि
 Pivot Phy. आवर्तन-कीलक
 Placenta Ana. ओर
 Plane Math. समक्षेत्र, समतल, -
 geometry क्षेत्रभूमिति, समतलभूमिति,
 सरलभूमिति - trigonometry क्षेत्र त्रिकोण-
 मिति, समतलत्रिकोणमिति
 Planning Eco. आयोजन
 Planet Ast. ग्रह
 Planetarium Ast. ग्रहगतिदर्शक
 Plant Bot. छोड, वनस्पति
 Plasma रस, प्राणरस
 Plastic Phy. मुनम्य, मृदु, आकारद, संस्कार-
 ग्राह्य, प्लास्टिक Bot. खाद्योपयोगी (पदार्थ)
 - mind Gen. संस्कारयोग्य मन
 Plasticity Geo. घटनक्षमता Psy. संस्कार्यता
 Plastid Bot. रंजक द्रव्यकण; वर्णधारक
 Platinum (Pt) Chem. प्लेटिनम
 Platoon plan Psy. प्लेटून पद्धति
 Plausible सत्याभासी
 Play Psy. रमत, खेलन - way in
 education Psy. खेलनशिक्षणपद्धति
 Pleasure principle Psy. सुखवाद
 Plebiscite Pol. प्लेबीसासीट, प्रजामत
 Pleides Ast. कृत्तिका (नक्षत्र)
 Pleiopetalus Bot. घणी पांखडीवाळो
 Pleomorphism Bot. बहुरूपिता
 Pleura Ana. फुफ्फुसावरण, परिकुफ्फुस,
 फेफसानो पडदो
 Plexus Ana. नाडीचक्र, चक्र, जाल
 Pliable मृदु, नरम, वलनशील [रंगवाळो
 Plumbeous Bot. नाग-रंगी, सीसानाजेवा
 Plumb-line ओळंभो, लंब
 Plumose Bot. पींछा जेवा
 Pluralism Pol. बहुमताधिकार पद्धति
 Plurilocular Bot. बहु पोलवाळो
 Plus Math. वत्ता, घनचिह्न, सहित
 Plutonic rock आग्नेय शिला
 Pneumatic Phy. हवाभी, हवा संबंधी,
 वायुमय, वायुपूर्ण, हवापूर्ण Med. श्वास-
 संबंधी - tyres हवाभी टायर
 Pod Bot. शिंग, शिम्बी
 Poietic Psy. सर्जक, स्रुत्पादक
 Point बिंदु, अणी, अंक, अग्र, टपकुं Law
 मुद्दो - of application लागबिंदु - of
 incidence आपातबिंदु, आपात स्थान -
 of suspension आधारबिंदु

- Pointless *Bot.* अणी वगरनुं, कलावीहीन
- Polar *Phy.* ध्रुवविषयक, ध्रुवीय, ध्रुवस्थित, ध्रुवप्रदेशीय - circle ध्रुववृत्त
- Polarimeter ध्रुवतामापक
- Polaris *Ast.* ध्रुव (तारो)
- Polarity *Phy.* ध्रुवता, ध्रुवाभिमुखता
- Polarization *Phy.* ध्रुवाण, ध्रुवीभवन - of light प्रकाशनुं ध्रुवाण Electric - वैजिक ध्रुवाण
- Polarize ध्रुवतुं Polarizer ध्रुवक, ध्रुवावनार
- Pole *Phy.* ध्रुव, धरी, अक्ष - strength ध्रुवमान
- Policy holder वीमादार
- Politics राजनीतिशास्त्र, राजकारण
- Pollen *Bot.* पराग, रज - grains परागरज, परागकण, रेणु - growth *Bot.* परागवृद्धि
- Polleniferous *Bot.* परागरजधारित
- Pollen mass *Bot.* संयुक्त पराग, रेणुपिंड, परागपिंड [परागसंयोगिकरण]
- Pollination *Bot.* परागनयन, सेचनक्रिया
- Pollonium (Po) *Chem.* पोलोनियम
- Pollux *Ast.* पुनर्वसु (नक्षत्र)
- Poly-adelphous *Bot.* बहु गुच्छभूत, बहु श्लेष, बहुगुच्छी, बहुगुच्छ
- Polyandrous *Bot.* बहु पुंकेसरोवालुं, बहु पुंकेसरी *Gen.* बहुपतिनो (रिवाज)
- Poly-carpic *Bot.* बहुवर्षायु (Perennial)
- Polychasium *Bot.* वर्तुलशाखासंस्थान, बहुशाखी
- Poly-chromatic बहुरंगी
- Poly-cotyledonous *Bot.* बहुदली
- Polygamous बहुलिंगी, बहुपत्नीवादी, बहु-स्त्रीनो (रिवाज) *Bot.* मिश्रसदन, बहुजातीय, अनियतगृह
- Polygon *Math.* बहुकोण, बहुभुज
- Polyuria *Med.* बहुमूत्र
- Polygynous *Bot.* बहुस्त्रीकेसरयुक्त; *Ant.* बहुस्त्रीनो(रिवाज)
- Polyhedron *Bot.* बहुफलक
- Polymeric *Chem.* बहुघटक
- Polymerous *Bot.* बहुगुच्छभूत, बहुअवयवी
- Polymorphism *Chem.* बहुरूपता
- Polymorphous *Bot.* विविधाकारयुक्त
- Polypetalous *Bot.* विभक्तपांखडीओवाळो, वियुक्तदल, बहुदल, बहुपटली
- Polyphyllous *Bot.* बहुदल, अनेकपर्णी
- Polypod *Zoo.* बहुपाद
- Polysepalous *Bot.* वियुक्तच्छद, अलग पुष्पवाद्य कोषयुक्त
- Polyspermous *Bot.* बहुबीजयुक्त
- Polysporous *Bot.* बहुछिद्र
- Polystelic *Bot.* बहुस्तंभी
- Polysymmetrical *Bot.* बहुसमरूप, बहु-समप्रमाण
- Polytechnic बहुकलाविषयक; कलाभवन, हुन्नर शाळा
- Pomiferous *Bot.* पोमधारी, फलधारी
- Porosity *Phy.* छिद्रमयता, सछिद्रता
- Porrect *Bot.* अति विस्तृत
- Portability वहनीयता, सुवाह्यता
- Portal *Ana.* यकृत संबंधी, लीवर संबंधी - circulation याकृत रस संवहन द्विकेशी अभिसरण - system याकृततीय रक्तवाहन संस्थान - vein याकृतशिरा
- Porous *Bot.* छिद्रल, सछिद्र, छिद्रालु
- Positive घन, घनात्मक; प्रत्यक्ष, निश्चित, निःसंदेह; सुदृढ; संस्थापक, भावात्मक *Psy.* निश्चित, दृढ, असंदिग्ध, वास्तविक
- Positivism *Phil.* व्यक्तवाद, निरीश्वरवाद, निश्चितवाद, काँटवाद
- Possibility शक्यता, संभाव्यता, संभव
- Post टपाल, डाक, थांभलो - man टपाली - office टपालघर, डाकघर, पोस्ट ऑफीस

Posterior पाछळुं, अनुगामी, अनुस्थित,
Bot. पाछळुनो भाग - nerve root *Ana.*
 पाछळुं नाडीमूल, - pole पाछळुनो ध्रुव
 Posterity अनुज
 Post-graduate अनुस्नातक [मरणोत्तरपरीक्षा
 Postmortem examination *Med.*
 Postscript ताजाकलम, अनुलेखन
 Postulate स्वतःसिद्ध सूत्र, स्वीकृतपक्ष, संकेत
 सूत्र, स्वीकृतकृत्य, स्वीकृतसिद्धान्त
 Posture अंगस्थिति, अंगविन्यास; आसन
 Potassium (K) *Chem.* पोटाशियम
 Potency *Psy.* शक्ति, बल
 Potential *Phy.* स्थितिमान, सामर्थ्य,
 कार्यशक्ति, कार्यसंभाव्यता, गूढसंभाव्य,
 अव्यक्त - difference स्थितिमाननो फेर,
 शक्तिमेद, सामर्थ्यमेद - energy स्थितिमान
 शक्ति, स्थानोद्भूत शक्ति, स्थानापन्न शक्ति,
 अवस्था शक्ति
 Potentiality आंतरिक शक्ति, शक्यता
 Pouch *Bot.* बहु नानी शिंग जेतुं फल, तुंडुल
 Power *Phy.* शक्ति, बल, सामर्थ्य, *Math.*
 घात - urge *Psy.* सत्तालोभ Candle -
 बत्तीशक्ति, केन्डल शक्ति, केन्डलपावर
 Horse - अध्वशक्ति [प्रयोगसिद्ध
 Practical व्यावहारिक, वास्तविक, प्रायोगिक,
 Practice अभ्यास, महावारो, टेव, टेववणी,
 प्रेकटीस [व्यवहारप्रमाण पद्धति
 Pragmatic *Psy.* व्यवहारलक्षी - method
 Pragmatism *Phil.* क्रियावाद, कृत्यवाद,
 व्यावहारिकतावाद, व्यवहारदृष्टिवाद [मियम
 Praseodymium (Pr) *Chem.* प्रेझीयोडी-
 Preamble प्रस्तावना, पूर्वभाग [पूर्वगामी
 Precedent पूर्वप्रमाण, पूर्वदृष्टांत, दाखलो,
 Precession *Ast.* अग्रगति, अयनगति - of
 equinoxes *Ast.* विषुवायन, संपाताग्रगति,
 अयनचलन [स्पष्टता, यथार्थता
 Precision चोकसामी, सूक्ष्मता, सुनिश्चितता,

Precipitate *Chem.* अग्रपात, कदन, गाळ,
 कणीपात, प्रेसिपिटेट, कणीपाडवी
 Precosity *Psy.* अकालपक्वता, बालप्रौढता
 Preconscious *Psy.* बोधपूर्व, पूर्वबोधक्रिया
 Predicate शुद्देश्य, विधेय, विशेषण
 Predisposition *Psy.* प्राविण्य, पूर्वप्रेरणा
 Predominant प्रधान, विशिष्ट
 Preference अभिरुचि, पसंदगी; प्रदिम्य
 Prehistoric *His.* प्रागैतिहासिक
 Prejudice पूर्वग्रह, पूर्वनिपात, बहेम
 Premise *Phil.* हेतु, आधारभूतवाक्य,
 प्रतिज्ञा, विधान, साधन, पूर्वपक्ष [आगाही
 Premonition *Psy.* पूर्वबोध, पूर्वसूचन,
 Prenatal जन्मपूर्व, प्रसूतिपूर्व
 Preparation बनावट, तैयारी [किंमत
 Presentworth *Math.* तत्कालधन, रोकड-
 Press प्रेस, मुद्रणालय; दाबयंत्र
 Pressure *Phy.* दबाण, दाब, नोदन, पीडन,
 प्रेशर - gauge दबाणमापक, प्रेशरगेज
 Presumption कल्पना, अनुमान, संभव
 Presupposition पूर्वकल्पना [निवारण
 Prevention अटकाव, रोकण, प्रतिरोध,
 Primary मुख्य, मूल, प्राथमिक, मौलिक -
 - colour मुख्यवर्ण, मूलरंग - planets
 मुख्यग्रह, मूलग्रह
 Prime मुख्य, शुद्ध *Math.* दृढ, अविभाज्य
Eco. मूल, मुख्य, प्राथमिक - cost *Eco.*
 मूलखर्च, प्राथमिक खर्च, उत्पादन किंमत
 Primeval असलनु, पूर्वकालीन, प्रारंभकालीन,
 प्राथमिक कालुं [मिक, जंगली, आद्य
 Primitive असली, पुराणुं, जूनुं, मूल, प्राथ-
 Primordial आद्य, अग्रज
 Principal मुख्य, प्रधान, मूल; आचार्य
 Principle *Phil.* तत्व, मूलतत्व, नियम, सूत्र,
 सिद्धांत
 Priority अग्रपद, प्रथमस्थान; प्रायोरीटी
 Prism *Phy.* त्रिपार्श्व, बिलोरी काच, हीराकाच,
 प्रीझम, त्रिकोण काच

- Prismatic *Bot.* पाषाणदार, त्रिपाश्वरिका
 Probability संभवितता, संभाव्यता
 Problem प्रश्न, दाखलो, हिसाब, विवादविषय,
 विषय, प्रमेय, *Psy.* प्रश्न, प्रतिपाद्य - child
Psy. दुर्बोध - कष्टज्ञेय - मुझवतुं - बालक
 Problematic संदिग्ध, प्रश्नात्मक, अनिश्चित,
 विवादास्पद, विवादशील
 Proboscis *Bio.* सूंड, अग्रनासिका
 Procedure विधि, क्रिया, क्रियापद्धति, प्रक्रिया,
 रीति, विधान
 Proceylon *Ast.* प्रभास (तारो)
 Procreation *Bio.* प्रजनन, जनन
 Procumbent *Bot.* भोंयसरसी
 Prodigy *Psy.* असाधारण बुद्धिमान, अद्भुत-
 बुद्धिसंपन्न
 Producer *Eco.* उत्पादक
 Product फल, निपज *Math.* गुणाकार
 Production *Eco.* उत्पादन, उत्पादन, उपज
 Mass - जथाबंधी उत्पादन - on large
 scale - विशाल पाये उत्पादन - on small
 scale नाने पाये उत्पादन [उत्पत्तिकारक
 Productive *Eco.* उत्पादनशील, उत्पादक,
 Profile बाजुनुं दृश्य, ओक पार्श्व
 Profit-sharing *Eco.* नफा-वर्हेबणी
 Progenitor *Bio.* प्रजनक, पुंपूर्वज
 Progeny प्रजा, संतति
 Prognosis *Med.* पूर्वज्ञान, निदान
 Progress वृद्धि, उत्कर्ष, शुन्नति, विकास, प्रगति
 Progression *Math.* श्रेढी Arithmeti-
 cal - गणित श्रेढी, समांतर श्रेढी, चय श्रेढी
 Geometrical - भूमिति श्रेढी, सुत्तर श्रेढी
 Harmonic - स्वरश्रेढी, अंशश्रेढी, हरात्मक-
 श्रेढी Musical - आरोह अवरोह
 Progressive taxation *Eco.* वर्धमानकर
 Project प्रबंध, प्रयोग, कार्यपट्टना - method
 प्रयोगपद्धति [दूरवेधी
 Projectile *Ast.* पतनमार्ग, पतनक्षेत्र, प्रक्षेपक,
 Projection *Math.* प्रक्षेप, प्रत्यालेख, आले-
 खन, आरोपण
 Proletariat श्रमजीवी, मूडीहीन [बहुफली
 Prolific *Bio.* बहुप्रजोत्पादक, बहुसंततिवाली,
 Prominence प्राधान्य, अगल्य, अग्रस्थान
 Proof *Math.* प्रमाण, साबिती, शुपपत्ति
Gen. कसोटी, ताळो, परीक्षा; प्रूफ, छापेली
 काची नकल
 Propaculum } *Bot.* वाववा माटे दरु, रोपवा
 Propagulum } माटे तैयार थयेळ छोड
 Propagation *Phy.* प्रसर्जन, प्रस्तरण,
 प्रस्तार, प्रसार, प्रवर्तन, प्रसरण, विस्तरण
 Propeller *Phy.* गतिप्रेरक, पंखो, प्रणोदक,
 प्रोपेलर [प्रावीण्य
 Propensity *Psy.* वळण, अभिराग, प्रवीणता,
 Property *Chem.* गुण, स्वभाव, गुणधर्म
Gen. मिलकत [निषेधक
 Prophylactic *Med.* रोगनिवारक, रोग-
 Proportion प्रमाण, परिमाण, धोरण
 Proportional representation *Pol.*
 सप्रमाणप्रतिनिधित्व, प्रमाणसरतुं प्रतिनिधित्व
 Proposal दरखास्त, प्रस्ताव, उपन्यास,
 योजना
 Proposition *Phil.* प्रतिज्ञा, सिद्धांत, मुख्य
 ठराव *Psy.* उपन्यास, निर्देश, प्रस्ताव
 Propriety औचित्य, शुचितता
 Prosenchyma *Bot.* लंबवर्धक पेशीजाल,
 प्रलंब कोष तंतु, आयतकोष्ठ, तंतुमयपेशी
 Prosenchymatous *Bot.* प्रगटकायिक
 Prospectus योजनापत्र, शुद्देशपत्र, माहितीपत्र,
 प्रोस्पेक्टस, बोधपत्र, सूचिपत्र
 Prostate *Ana.* पुरस्थित
 Prostrate *Bot.* विनम्र, भोंय सरतुं पथरातुं
 Protandrous } *Bot.* शुक्र पूर्व, अग्रज
 Proterandrous } पुंकेसर, लिंगपूर्व,
 Protected trade *Eco.* संरक्षित वेपार
 Protection duty *Eco.* संरक्षण कर, संर-
 क्षण जगात

- Proteranthous *Bot.* પાન આવતા પહેલાં ફૂલ આવવું
- Proterogynous } *Bot.* અગ્રજ ગર્ભકેસર,
Protogynous }
રજ:પૂર્વ, યોનિપૂર્વ, રજોપૂર્વ, સ્ત્રીકેસરો વહેલાં પાકી જાય તે
- Prothallium } *Bot.* પૂર્વશરીર, પૂર્વદેહ,
Prothallus } અનુસર્માંગ
- Protoplasm *Bio.* જીવરસ, જીવનરસ, જીવનમૂલ ચેતનરસ, સચેતનદ્રવ્ય, પ્રોટોપ્લાઝમ
- Protoplast *Bot.* જીવિત કોષાંગ
- Prototype *Bio.* પૂર્વપ્રતિમા, પૂર્વાદર્શ
- Protractor *Math.* કોણમાપક
- Protuberance *Bot.* ઝુદ્ગમ
- Provisional *Gen.* હંગામી, કામચલાશુ, અલ્પકાલીન
- Prow *Ship.* નૌકા, અગ્રભાગ
- Proximity *Gen.* સાંનિધ્ય, સામીપ્ય
- Pseudo *Gen. Bot.* કૃત્રિમ, ઓટું, બનાવટી, મિથ્યા
- Pseudo-carpus *Bot.* મિથ્યાફલ
- Pseudo-pod *Bot.* અસતપાદ
- Pseudo-podia *Bio.* કૃત્રિમપાદી, ઓટા પગ
- Psyche *Psy.* મન ચિત્ત, ચેતના
- Psychiatry } *Psy.* માનસોપચાર
Psychotherapy } વિદ્યા, માનસરોગવિજ્ઞાન, માનસરોગચિકિત્સા, મનોરોગનિદાન, વિકૃત માનસવિદ્યા
- Psychic *Psy.* આધ્યાત્મિક, આત્મીય, માનસિક - censor *Psy.* માનસિક નિયામક - conflict *Psy.* મનોવિગ્રહ - determinism *Psy.* માનસિક નિયતિવાદ - energy *Psy.* મનોબલ, માનસિક શક્તિ - force *Psy.* આધ્યાત્મિક બલ, માનસિક બલ
- Psycho-analysis *Psy.* માનસ વિશ્લેષણ, માનસ પૃથક્કરણ વિદ્યા, ચિત્ત પૃથક્કરણ વિદ્યા, માનસ પૃથક્કરણ
- Psychogenesis *Psy.* માનસિક જીવન વિકાસક્રમ
- Psychology *Psy.* (૧) માનસશાસ્ત્ર, મનોવિદ્યા, મનોવિજ્ઞાન, ચિત્તવિદ્યા, ચેતનવિદ્યા (૨) મનોવ્યવસ્થા Child - બાલમાનસ, બાલમાનસવિદ્યા Group - સમુદાય માનસ, ગણમાનસ [ગાંડપણ, ઘેલછા
- Psychosis *Psy.* ચિત્તભ્રમ, ચિત્તશ્લોભ,
- Pteris *Bot.* પાંજ
- Pterygoid *Ana.* દ્વિપત્ર, પક્ષસમ, પક્ષવત -bone પક્ષાકાર અસ્થિ - canal દ્વિપત્ર માર્ગ - fissure દ્વિપત્રકોણ
- Pubescent *Bot.* સુંવાળી, રંછાઠા જેવું, રોમશ - bone મગાસ્થિ
- Public arch *Ana.* મગ ધતું [કરજ
- Public debt *Eco.* રાષ્ટ્રીય ઋણ, રાષ્ટ્રીય
- Pugnacity *Psy.* યુક્તસાહચિત્તિ, યુદ્ધપ્રિયતા
- Pulley *Phy.* ગરગદી, પૂલી
- Pulmonary *Ana.* ફેફસાસંબંધી - artery ફેફસાની ધમની - vein ફેફસાની શિરા
- Pulsation *Med.* નાડ, કંપ, સ્પંદ, સ્પંદન, ધબકારો, થડકારો
- Pulse કઠોઠ *Med.* નાડ, નાઢી, સ્પંદ, કંપ - rate નાડના ધબકારા - wave નાડના તરંગ, સ્પંદતારંગ
- Pulvinate *Bot.* ઓસીકા આકારું
- Pulvinus *Bot.* વૃન્તપ્રસ્થ, ઢાળી ગાંઠ
- Pumule *Bot.* આદિપત્ર
- Punctate *Bot.* ચિહ્નિત, છિદ્રિત
- Puncture કાણું, છિદ્ર, વેધ, પંચર
- Pupil શિષ્ય *Ana.* કીકી, આંખની પૂતળી, આંખનો તારો
- Purchasing power *Eco.* खरीदशक्ति
- Purpose હેતુ, કારણ, ધ્યેય
- Purposive *Gen.* હેતુપૂર્વક, સહેતુક, હેતુપૂર્ણ *Psy.* હેતુપુર:સર, હેતુપ્રેરિત
- Purposivism *Psy.* વર્તનસહેતુકત્વવાદ
- Pussilus *Bot.* કમજોર અને નાનું, અત્યલ્પ

Putamen *Bot.* सखत फलुं कवच
 Putrefaction *Bot.* सड़ो, पूतिक्रिया
 Putrid *Gen.* पूत, सडेळुं
 Pygmaeus *Bot.* ढींगणुं
 Pylorus *Ana.* जठराधोमुख
 Pyramid *Ana.* शंकु, *Gen.* पीरामीड - al
Bot. शंकु आकार, खांभाकार

Pyriform *Bot.* जामफल आकारुं
 Pyrite माक्षिक, Iron - लोह माक्षिक Lead
 - सीसक माक्षिक
 Pyrometer *Phy.* बुध्मामापक
 Pyxidate *Bot.* ढांकणयुक्त
 Pyxidium } *Bot.* शीर्षरफोटी, ढांकण
 Pyxis }

Q

Quackery *Med.* झूठवैदुं
 Quadrangle *Math.* चतुष्कोण, चतुर्भुज;
 चोकडुं, चोक
 Quadrant *Math.* चतुर्थभाग, वर्तुलपाद,
 चरण, चोथियुं *Ast.* तुरीययंत्र, सूर्ययंत्र
 Quadratic *Math.* वर्ग, वर्गसंबंधी, वर्गात्मक,
 द्विघात - equation वर्गसमीकरण, द्विघात
 समीकरण - expression द्विघात व्यंजक
 - surd वर्गात्मक करणी, वर्गकरणी
 Quadrifoliate *Bot.* चारपत्री
 Quadrilateral *Math.* चतुर्भुज, चतुष्कोण
 - pyramid चतुर्भुज स्तूप
 Quadruped *Zoo.* चतुष्पायी, चोपयुं
 Quadruple *Math.* चतुर्गुण, चोगणुं
 Qualification लायकात, योग्यता, गुण
 Qualitative गुणविषयक, गुणनिर्णायक, गुण
 संबंधी, गुणदर्शक, गुणात्मक, गुण विशिष्ट,
 जातिविशिष्ट - analysis गुणपृथक्करण, गुण-
 विश्लेषण - variation *Zoo.* गुणात्मकचलन,
 गुणात्मक विभिन्नता [स्वरूप, लक्षण
 Quality (१) गुण, धर्म, भाव (२) स्वभाव,
 Quantity *Math.* राशि, रकम, संख्या
Phy. परिमाण, जथ्यो; प्रमाणभाग, मात्रा,
 परिमिति *Log.* प्रदेश Arbitrary -
 अविहितराशि Known - व्यक्तराशि
 Negative - ऋण • Physical - भौतिक

राशि Unknown - अव्यक्तराशि
 Quantum *Phy.* प्रमाण, भाग, अंश, कण,
 पुंज, मात्रा, संख्या, परिमाण - of energy
 शक्तिपुंज - of time कालपुंज
 Quarantine सूतक, विसर्ग
 Quarterly त्रैमासिक, त्रिमासी
 Quartile चतुर्थांश, मध्यमान
 Quarto चारपेजी
 Quartz रफटिक क्वार्ट्झ [Flint चकमक]
 Quaternary तुरीय, चतुर्भूलक, चतुष्परमाणक
Geo. चतुर्थयुगनुं, मनुष्ययुगनुं
 Quaternity चतुर्भूति, चोकडी
 Quest *Phil.* शोध, तपास, अन्वेषण
 Question प्रश्न, सवाल - paper प्रश्नपत्र,
 सवालपत्रक
 Questionnaire प्रश्नावलि, प्रश्नमाला
 Quines-cent अव्यक्त, सुप्त, अजाग्रत
 Quietism *Psy.* निवृत्तिमार्ग, निवृत्तिवाद,
 शांतिवाद
 Quinrate *Bot.* पंचदल
 Quinquennial पंचवार्षिक
 Quorum *Pol.* कार्यसाधक संख्या, कोरम
 Quota *Eco.* हिस्सा, भाग, अंश, प्रमाण,
 कोटा
 Quotient *Math.* भागाकार, भाग, भागफल,
 लब्धि, फल

R

- Rabic Med.** जलांतक रोग विषयक
- Race** (१) वंश, जाति, कुळ, ओलाद, प्रजा, वंशपरंपरा, संतति (२) शरतदोड
- Raceme Bot.** कलगी, मंजरी, सदांडिक
- Racemose Bot.** अेकवर्च्यक्ष, मंजरीयुक्त
- Rachialgia Med.** मेरुदंडवेदना
- Rachigraph Med.** मेरुदंडलेखक, मेरुदंड-प्रदेशलेखक [पुष्पदंड]
- Rachis Med.** पृष्ठवंश **Bot.** पुष्पमंडप,
- Radial Ana.** अरीभूत, अरीय परिवर्धित, हस्तास्थि संबंधी
- artery हस्तधमनी, अरत्निक धमनी
- muscle हस्तस्नायु, अरत्निक स्नायु
- Radian Math.** त्रिज्याकोण, आर
- Radiant Phy.** (१) झुज्जवल, तेजस्वी (२) विकेरित, प्रसरित, विकेरक - energy विकेरित शक्ति, प्रसरित शक्ति - heat विकेरित झुष्मा, प्रसरित झुष्मा - light विकेरित प्रकाश, प्रसरित प्रकाश
- Radiate Phy.** विकेरतुं, विकेरातुं
- Radiation Phy.** विकिरण, प्रसरण, अंशु-प्रसरण, किरणोत्सार - of energy शक्ति-विकिरण - heat झुष्मा-विकिरण - light प्रकाश-विकिरण
- Radiator Phy.** विकेरक, उत्सारक, प्रक्षेपक
- Radical** मूलगत, समूह; मौलिक, स्वाभाविक
Pol. झुद्दामवादी, क्रान्तिकारी, झुच्छेदक
Bot. मूलपत्र **Math.** करणीआत्मक मूलभूत - axis मूलाक्ष, करणीअक्ष - Centre मूलकेन्द्र, करणीकेन्द्र - sign मूलचिह्न, करणी-चिह्न
- Radical Bot.** वहिर्मूल
- Radicle Chem.** समासतुं अंग, समासांग
Bot. झूलझूण, आदिमूल, मूलांकुर
- Radio-active Phy.** विकिरणधर्मी, किरणोत्सर्गी, किरणोत्सारी [रेडियोअेकटीवीटी
- Radio-activity** विकिरणधर्म, किरणोत्सार,
- Radio-chemistry** रेडियमरसायण
- Radio-graphy** रेडियमआलेखनविद्या
- Radiometer Phy.** किरणमापक
- Radiophone** रेडियोफोन
- Radium (Ra) Chem.** रेडियम
- Radius Math.** त्रिज्या, व्यासार्ध, अर - of curvature गोळाभीनी त्रिज्या, वर्तुळ त्रिज्या, - vector नामित्रिज्या
- Radix Math.** मूलांक
- Radon (Rn) Chem.** रेडोन
- Rain Met.** वर्षा, वरसाद, वृष्टि - bow मेवधनुष्य, अिन्द्रबाप, काचवी - fall वृष्टिपात, वरसाद - gauge वर्षामापक, वृष्टिमापक
- Range** विस्तार, मर्यादा, हद; हार, माळा, पंक्ति; लंघाण, अंतर - of mountains पर्वतनी हार, गिरिमाळा
- Rarefication Phy.** आळवट, विरलीकरण, तन्वीकरण
- Rate** दर, भाव - of exchange **Eco.** वृडियामणनो दर
- Ratio Math.** प्रमाण, अंश, गुणोत्तर, अनुपात, निष्पत्ति **Compound** - संयुक्त अनुपात, संयुक्तप्रमाण **Constant** - अचल अनुपात, अचल प्रमाण - of greater inequality अेकाधिक गुणोत्तर - of less inequality अेकोन गुणोत्तर [संबंधान्वेषण
- Ratiocination Psy.** तर्क, अनुमान,
- Rational** तर्कसिद्ध, बुद्धिसिद्ध, कारणसिद्धि, बुद्धिगम्य **Math.** अकरणी, मूलद - equation अकरणीसमीकरण - expression अकरणीपदी - function अकरणीफल
- Rationalisation Phil.** कार्यकारणपद्धति कारणप्रकाशन **Eco.** यंत्रीकरण
- Rationalism Phil.** तर्कप्रमाणवाद, बुद्धिवाद, कार्यकारणवाद, हेतुवाद, कारणवाद
- Rationing** मापबंधी

- Raw-material *Eco.* काचो माल
 Ray *Phy.* किरण, रश्मि Convergent -
 केन्द्रगामी किरण Cosmic - विश्वकिरण, विश्व-
 रश्मि Divergent - केन्द्रापगामीकिरण,
 Reflected - परावृत्तकिरण; X - क्ष-किरण
 Reaction प्रतिक्रिया, प्रत्याघात; विक्रिया, विप-
 रिणाम, तीव्र हुमलो (रोगनो) Chemical
 - रासायनिक प्रतिक्रिया
 Reactionary *Pol.* प्रत्याघाती
 Reagent *Chem.* कसोटियुं, प्रतिकर्ता
 Realisation *Phil.* अनुभवसिद्धि, प्राप्ति,
 प्रत्यक्षीकरण Self - आत्मसाक्षात्कार, आत्म-
 लाभ, आत्मदर्शन
 Realism प्रत्यक्षवाद, वस्तुवाद, वास्तववाद,
 यथार्थदर्शनवाद, बाह्यार्थ सत्यवाद
 Reality वास्तविकता, वस्तुता, वस्तुत्व,
 वस्तुस्थिति, सत्यता, तत्व, तथ्य, खरापणुं
 Realty *Law* वास्तविक संपत्ति, स्थावर
 मिलकत
 Ream रीम, ४८० ताव [कारण
 Reason (१) तर्क, बुद्धि, विचार, प्रज्ञा (२)
 Reasoning तर्कव्यापार, अनुमान, बुद्धिव्यापार,
 विचारव्यापार
 Reassurance *Com.* फेरवीमो, पुनर्वीमो
 Rebate *Com.* वळतर, वटाव, छूट, कपात,
 रीबेट
 Rebound *Phy.* प्रतिघात, अुत्पतन, शुळाळो
 Receipt *Com.* पहोंच, पावती, रसीद
 Receiving flask *Phy.* झीलणुं, झीलणपात्र
 Receptacle *Phy.* पात्र, आधार, आशय,
 आधान *Bot.* फूलबेसणी, पुष्पासन
 Receptive ग्रहणशील, ग्राहक, धारणक्षम, ग्राही
Bot. परागअुत्सुक, धारणा-अुत्सुक [रजा
 Recess (१) गुप्तस्थान, विरामस्थान (२) छुटी,
 Recessive प्रच्छन्न, सुप्त
 Reciprocal *Math.* व्युत्क्रम, व्यस्त, प्रति-
 योगी *Phil.* अन्योन्य, परस्पर, व्युत्क्रम,
 विनिमित्त, — term व्युत्क्रमपद, अूलटरकम
- Reciprocity परस्पर बंधनपणुं, पारस्परिकता,
 परस्परता [अंगीकार, स्वीकार, प्रतिपत्ति
 Recognition *Phil.* अभिज्ञान, ओळख,
 Recoil *Phy.* प्रत्याघात, आंचको, संकोचन
 परापतन, प्रत्यावर्तन
 Recollection संस्मरण, स्मृतिकार्य, संभारण
 Recomposition *Phy.* पुनःसंयोजन
 Record नोंध, कार्यनोंध, *Mus.* स्वरनोंध,
 स्वरलेखन; *Gen.* रेकर्ड, थाली
 Recorder नोंधक, लेखक; स्वरलेखक
 Rectangle *Math.* समकोण, समचतुष्कोण,
 आयत, जात्यचतुष्कोण, लंबचोरस
 Rectified *Chem.* शुद्ध, गाळेळुं, शोधित
 Rectilinear *Math.* सीधी लीटीतुं, सरल-
 रेखात्मक, समरेखात्मक, सुरेख
 Rectitis *Med.* मलाशयदाह [घरळता
 Rectitude *Psy.* सत्यशीलता, आर्जव,
 Rectum *Ana.* मळाशय, गुदामार्ग, मळमार्ग
 Recurrence पुनरावर्तन, पुनर्घटना, पुनरावृत्ति,
 प्रत्यावृत्ति
 Recurring *Math.* आवर्त, आवृत्त
 Red Army *Pol.* लाललश्कर, बोल्शेविक सेना
 Red corpuscle *Med.* रक्ताणु, रक्तकण
 Redeemer *Phil.* तारक, त्राता, शुद्धारक
 Reducing agent *Chem.* वि-ओक्सावक
 Reductio ad absurdum *Log.*
 अनिष्टापत्ति
 Reduction *Math.* लघुकरण, अपवर्त,
 घटाडो, *Phil.* अपचय, विकर्षण, विदोहन,
 न्यूनीकरण, सारणक्रिया *Chem.* वि-ओक्सवणी
 प्राणवायुहरण
 Re-echo *Phy.* प्रतिध्वनि, पडघानो पडघो
 Reed *Phy.* पतरी, सोटी, पातळी लाकडी,
 बरू, सरकट; *Mus.* स्वरपट्टी, जीम [खडक
 Reef *Geo.* खंराबो, खडक Coral - परवाळानो
 Reference निर्देश, संबंध, सूचन, अुल्लेख,
 निवेदन, भिशारो, अुदाहरण, संदर्भ

- Reflection *Phy.* परावर्तन, प्रतिबिंबन, प्रतिबिंब *Psy.* विचारचिंतन, चिंतन, मनन
Total - *Phy.* पूर्ण परावर्तन
- Reflector *Phy.* परावर्तक, प्रतिबिंबक, प्रतिपालक दर्पण, रीफ्लेक्टर
- Reflex *Phy.* परावर्तित, परावर्ती, प्रत्याघाती -action परावृत्तन्यापार, अहेतुक प्रतिक्रिया -movement परावृत्त गति, प्रतिचर्या
- Reflux *Geog.* ओट, परावर्त, पाणीनो झुतार
- Refraction *Ast.* वलन *Phy.* वक्रीभवन, वक्रीकरण [वक्रभावी अंक, वलनांक
- Refractive index *Phy.* वक्रीभवनांक, Refractometer *Phy.* वक्रतामापक, वक्रीभवनमापक
- Refractory *Phy.* वक्रगतिमान *Med.* हठीले, दुःसाध्य, असाध्य *Chem.* दुर्द्रव्य, अद्रव्य [ठारपेटी, रेफ्रीजरेटर
- Refrigerator *Phy.* ठारक, ठारियुं, शीतक,
- Refugee *Pol.* शरणार्थी, निराश्रीत
- Refutation *Phil.* खंडन, प्रत्यादेश
- Regard संबंध, अपेक्षा; लागणी, मान
- Regeneration *Phil.* पुनरुत्थान, पुनर्जनन, संजीवन, पुनरुत्पत्ति, पुनर्वृद्धि, नवजीवन
- Region प्रदेश, विषय, क्षेत्र, भाग, प्रांत
- Regional प्रदेशिक, प्रदेशवार, प्रांतीय
- Registrar महामात्र, रजिस्ट्रार
- Regression परावर्तन, प्रतीपगमन, पाछी गति
- Regular *Math.* सम, सुसंगत, नियमित, सक्रम
- Regulation नियम, कायदो, नियंत्रण
- Regulator नियामक, नियंत्रक
- Regulus *Ast.* मघा (नक्षत्र) [अूलटी
- Regurgitation *Med.* प्रत्यावर्तन, अूलटगति,
- Reinforce जोरपकडनुं, जोर आपनुं
- Rejuvenation *Med.* पुनर्यौवनप्राप्ति, नवजीवनप्राप्ति
- Relapse *Med.* पुनराक्रमण, फेरहुमलो
- Relative (१) सापेक्ष, तुलनात्मक (२) संबंधी -density सापेक्ष घनता, घटता -value सापेक्ष मूल्य [सापेक्षवाद
- Relativity *Phy.* सापेक्षता, सापेक्षत्व,
- Relaxation विसरण, प्रसरण, शिथिलीकरण शिथिलता [बीजप्रवाहवर्धक
- Relay *Phy.* (१) रीले (२) बीजवेगवर्धक,
- Remainder *Math.* शेष, बाकी, अवशिष्ट
- Remedy *Med.* अुपाय, अिलाज, अुपचार, औषध, चिकित्सा, प्रतिकार
- Remote दूरनुं, दूरवर्ती
- Renaissance *Phil.* अुदय, नवजनन, पुनरुत्थान, पुनरुदय, पुनरुद्धार
- Renal *Ana.* गुर्दसंबंधी, वृक्कीय
- Rent *Eco.* सांघ, गणोत, भाडुं
- Repair समारकाम, दुरस्ती
- Repellant *Phy.* प्रतिक्षेपक, प्रतिसारक
- Repercussion प्रत्याघात, आघात *Mus.* अनुनाद
- Reporter वृत्तांतनिवेदक, रीपोर्टर
- Representation *Pol.* प्रतिनिधित्व
- Representative प्रतिनिधि
- Repression निरोध, दमन, नियंत्रण
- Reproductive *Bio.* अुत्पादक, जनक, पुनरुत्पादक -function ०क्रिया, ०गुण, ०धर्म -organ अुत्पादक अवयव, जननेन्द्रिय
- Reptiles *Zoo.* अुरग
- Repulsion *Phy.* प्रत्याघात, प्रतिघात, प्रतिसारण, अवसरण, अपाकर्षण, विकर्षण, प्रत्याकर्षण, प्रतिकर्षण, हठाण
- Republic *Pol.* प्रजासत्ताक, प्रजातन्त्र
- Research संशोधन, अन्वेषण, पर्येषण
- Resemblance सादृश्य, साम्य, सरखापणुं, मळतापणुं
- Reservation (१) निग्रह, अपवाद, मर्यादा, शरत (२) संरक्षित वस्तु, संरक्षण
- Reservoir भंडार, आगार, आशय, होज, टांकुं
- Residual अवशिष्ट, बाकीरहेल, शेष

- Residue अवशेष, शेष
- Resistance *Phy.* रोधकता, प्रतिरोध, विरोध, प्रत्याघात, रोधन, अवरोध
- Resistiveness *Psy.* प्रतिरोधशीलता
- Resolution *Pol.* ठराव, निश्चय, निर्णय
Phy. विगठन, विश्लेषण - of forces बळोनुं विगठन, बळोनुं विश्लेषण • पृथक्करण
- Resonance *Phy.* अनुनाद, प्रतिनाद, अनुध्वनि, नादवृद्धि, प्रतिकंपन, पडघो, गुंजन, रणकार
- Resonator *Phy.* अनुनादक, प्रतिकंपक, नादवर्धक, गुंजक [वाराफरती, पोतपोतानुं]
- Respective अन्योन्य, सापेक्ष, क्रमानुसार,
- Respiration *Ana.* श्वासोच्छ्वास, श्वसनक्रिया
- Respiratory system *Ana.* श्वसनक्रिया, श्वसनपद्धति
- Responsible Government *Pol.* जवाबदार राज्यतंत्र, जवाबदार सरकार
- Result *Math.* फळ, परिणाम *Phil.* विपाक, निष्कर्ष, निगमन फळ
- Resultant *Phy.* फलित, परिणमित, परिणामरूप *Math.* लब्धि, फळ; फलित, लब्ध - force *Phy.* फलितबळ, परिणमितबळ परिणामबळ - velocity फलितवेग, समासवेग, परिणामवेग
- Retardation *Phy.* वेगघट, वेगक्षति, वेगक्षीणता, मंदवेग, मंदगति, गतिरोध, निरोध
- Retention ग्रहणधारणा, परिग्रहण, अवधारण
- Retentivity *Psy.* परिग्रह, धारण-शक्ति
- Retentive memory *Psy.* परिग्रहित स्मृति, तीव्र यादशक्ति
- Reticular }
Reticulate } *Bot.* जालमय, जालाकार
- Retina *Ana.* अक्षिपट, नेत्रपट, नेत्रजाल, जालपट, मूर्तिपट, पूतळी, टकफलक
- Retinoscopy *Med.* अक्षिपटपरीक्षा, नेत्रपटपरीक्षा [- stand बकनी घोडी]
- Retort *Chem.* बकयंत्र, बकपात्र, रीटोर्ट
- Retraction *Ana.* पराकर्षण, प्रतिकर्षण
- Retrograde *Phy.* अपगामी, अधोगामी, प्रतिक्रमणशील, प्रतीपगामी, प्रतिगामी, वक्र - motion *Ast.* वक्रगति, प्रतीपगति, अपगमन
- Retrospective पश्चाददर्शी, प्रत्यवलोकनी, सिहांवलोकनी
- Return *Eco.* मळतर, लाभ, *Pol.* पत्रक, विघरण पत्रक Constant - सरळं मळतर Diminishing - घटतुं मळतर Increasing - वधतुं मळतर
- Retuse *Bot.* खांचवाळुं
- Revelation *Phil.* स्वयंदर्शन, अंतःस्फुरण, आत्मदर्शन, आविष्कार, प्रकाशन, दर्शन
- Revenue *Pol.* महसूल, आवक Land - जमीनमहसूल - minister महसूलप्रधान
- Reverse विपरीत, विपर्यय, व्यतिक्रान्त, विलोम; पृष्टभाग
- Reverberate पडघो पाडघो, प्रतिघोषतुं
- Revival *Phil.* पुनर्जीवन, पुनर्गमन, संजीवन - of memories स्मृतिसंजीवन, स्मरण संजीवन
- Revolution *Ast.* भ्रमण, परिभ्रमण, परिक्रमण, प्रदक्षिणा, आवर्त, चक्र. *Pol.* परिवर्तन, विप्लव, क्रान्ति, राज्यक्रान्ति, भ्रूथलपाथल
- Rhegma *Med.* अस्थिभंग
- Rhenium (Re) *Chem.* रहेनियम
- Rheometer *Phy.* वीजप्रवाहमापक, प्रवाहमापक
- Rhephore *Phy.* वीजवाहीतार
- Rheoscope *Phy.* वीजप्रवाहदर्शक
- Rheostat *Phy.* विद्युतनियामक, वीज नियामक
- Rheum *Ana.* श्लेष्म, वा
- Rheumatic *Med.* श्लेष्ममय, संधिवासंबंधी
- Rhinal *Ana.* नासिकाविषयक
- Rhinoceros *Zoo.* गेंडो, नासचूंंगी
- Rhinologist *Med.* नासिकाशास्त्री
- Rhinoscope *Med.* नासिकादर्शक

- Rhizome *Bot.* गांठामूली
 Rhizo-poda *Bio.* मूलपुं, मूलपादी
 Rhodium (Rh) *Chem.* रहोडियम
 Rhomboid *Math.* विषमचतुर्भुज, विषम-
 बाजुचतुष्कोण [चतुष्कोण
 Rhombus *Math.* समचतुर्भुज, समबाजु
 Rhythmical *Mus.* तालबद्ध, संवादी, वीचि-
 रूप, लयबंध, दोलनमय [नस, रेखा, शिरा
 Rib *Ana.* पांसली, पर्शका, पार्श्विका *Bot.*
 Rickets *Med.* बाळशोष, शुष्कास्थि, सुखतान
 Rigel *Ast.* बाणरज (तारो)
 Right angle *Math.* समकोण, मूलकोण,
 काटखणो - angled triangle समकोणी
 त्रिकोण, मूलकोणत्रिकोण, जात्यत्रिभुज
 Rigidity कठिनता, दृढता, अमृदुता; नियम-
 बद्धता; नष्करता, कठणाश
 Rim कोर, किनार, धार, घेरावो
 Rind *Bot.* छाल, चामडी, त्वचा
 Ring (१) वींटी, वलय, कडी (२) रणकार,
 रणको - of Saturn *Ast.* शनिवलय
 -worm *Med.* दादर, दराज, ददु
 Rivet खीली, जड, कीलक, लविंग, रीवेट
 Rock *Geo.* शिला, पाषाण, प्रस्तर, खडक
 Arenaceous - रेतीवाळो • Argilla-
 ceous - माटीवाळो • Calcareous -
 चूनावाळो • Igneous - आग्नेय, अग्निकृत •
 Metamorphic - विकृत • Sedime-
 ntary - जळकृत • - oil घासतेल - salt
 सीधव, खनिज मीदुं
 Rocket अग्निबाण, हवाभी, रॉकेट
 Rodent *Zoo.* छुंदर
 Rolling friction *Phy.* लोलघर्षण
 Root *Bot.* मूळ *Math.* मूल, पद, बीज
 Aerial - *Bot.* हवामूळ Breathing -
 श्वासग्राही • Climbing - पकडीने चढनार •
 Cube - *Math.* घनमूल Fibrous -
 रेषा • सूत्र • Square - *Math.* वर्गमूल
 Tap - खीलामूळ Tuberos - कंदाकार •
 Rootlet *Bot.* मूळियुं, लघुमूळ
 Rostellum चांच
 Rotation चक्रभ्रमण, परिभ्रमण
 Rotundate वृत्ताकार
 Rubidium (Rb) *Chem.* रुबिडियम
 Rudder सुकान, नौकर्ण, कर्ण, रडर
 Rudimentary अपूर्ण विकसित, काजुं
 Rule शासन; नियम - of three *Math.*
 त्रैराशिक, त्रिराशि - of Law कायदाजुं शासन
 Ruler (१) शासक, राज्यकर्ता (२) मापपट्टी,
 मापिका, फूटपट्टी, आंकणी
 Runner *Bot.* भूप्रसारी
 Rust काट, मेल
 Rut चीलो, केडी, घरड
 Ruthenium (Ru) *Chem.* रुथेनियम

S

- Sabulose *Bot.* रेतीमां अगनाहं
 Sac *Med.* कोथळी, धेली, पुट, कोष [आकारजुं
 Saccate *Bot.* पुटाकार, तुंदिल, कोथळी
 Saccharose *Chem.* साकर, शर्करातत्व
 Saccule *Ana.* लघुपुट, पेशिका
 Sacral *Ana.* त्रिकोण, त्रिकास्थि संबंधी
 -nucleus त्रिकोणग्रंथि, त्रिकग्रंथि
 Sacrum *Ana.* त्रिकोणास्थि, पृष्ठवंश अस्थि
 Sadism *Phil.* परपीडनप्रीति, परपरिताप
 प्रियता
 Safeguard *Pol.* संरक्षण
 Safety सलामती, सुरक्षितता - lamp *Phy.*
 अभयदीप, निर्भयदीवो, रक्षितदीवो, खाणियो
 दीवो [षाढा - signia अुत्तराषाढा
 Saggiarius *Ast.* धनराशि - delta पूर्वा-
 Salacity *Med.* कामवासना, स्त्रीलंपटां
 Sale *Eco.* वेचाण - deed वेचाणखत,
 Public - जाहेरवेचाण Retail - छूटक
 वेचाण Wholesale - जथ्याबंध वेचाण
 Salinometer *Chem.* लवणतामापक

- Saliva *Ana.* लाल
- Salivary *Ana.* लालरुं — duct लाल-
वाहिनी - gland लालग्रंथि, लालपिंड, लालपूग
- Salt *Chem.* लवण, मीठुं
- Salus *Med.* स्वास्थ्य, आरोग्य
- Salve *Med.* मलम, लेप; शामक, श्लुपशामक
- Salvation *Phil.* मुक्ति, मोक्ष - army
मुक्तिफौज, मुक्तिसेना
- Samara *Bot.* पांखवाळुं, छेडावाळुं, पक्षधारी
- Samarium (Sm) *Chem.* समेरियम
- Sample *Eco.* नमूना, वानगी
- Sanction हुकम, अनुमति, आज्ञा, परवानगी
- Sanguification *Med.* रक्तोत्पादन, रक्त-
जनन [रियम
- Sanatorium *Med.* आरोग्यभवन, सेनेटो-
- Sanitary आरोग्यसंबंधी, स्वास्थ्यसंबंधी, आरो-
ग्यवर्धक - science समाज आरोग्यविज्ञान
- Saponification *Chem.* साबुकरण, साबवणी
- Saprodentia *Med.* कृमिदंत, दांतनो सडो
- Saprophyte *Med.* मृतभक्षी, शबजीवी
- Sarcology *Med.* मांसविद्या
- Sarcosis *Med.* मांसवृद्धि
- Satellite *Ast.* श्लुपग्रह, अनुचर, अनुषंगी
- Satiation of wants *Eco.* जरूरियातोनी
संतृप्ति
- Satisfied (equation) *Math.* चरितार्थ
- Saturated *Chem.* संपृक्त, तृप्त, संतृप्त,
परिपूर्ण - solution तृप्तद्रावण, संपृक्तद्रावण,
परिपूर्णद्रावण, संतृप्त
- Saturation संपृक्तता, संपृक्ति, संतृप्ति,
परितृप्ति - current संतृप्ति प्रवाह - point
संपृक्तबिन्दु, संतृप्तिबिन्दु, संतृप्तिबिन्दु, परिपूर्ण-
स्थिति
- Saturn *Ast.* शनि (ग्रह)
- Saturn's ring *Ast.* शनिवलय [वासना
- Satyriasis *Psy.* अतिकामोन्माद, तीव्र काम-
- Saving *Eco.* बचत, संचय - accounts
बचतखातां - deposits बचतथापण
- Scalariform *Bot.* सोपानाकार, पगथिया
आकारी
- Scale *Ast.* तुलाराशि *Bot.* शून, वल्क,
शल्क, कवच *Phy.* परिमाण, माप, प्रमाण
Math. मापपट्टी, तुला, त्राजवुं, कांटो
Mus. स्वरारोह, Large - स्थूलपरिमाण,
विशालघोरण *Adj.* मोटा पाया पर Small
- सूक्ष्म परिमाण, नातुं घोरण, *Adj.* नाना
पाया पर - beam तुलादंड, त्राजवानी दांडी
- drawing सप्रमाण आकृति, सप्रमाण
नकशो - leaf *Bot.* शल्कपत्र - pan पल्ले,
त्राजवुं - wing शल्कपत्री
- Scalene *Math.* विषमभुज - triangle
विषम त्रिकोण, विषम त्रिभुज
- Scalp *Ana.* खोपरी, क्षौर्य
- Scan सूक्ष्म निरूपण करवुं, विश्लेषण करवुं
- Scandium (Sc) *Chem.* स्केन्डियम
- Scape *Bot.* पुष्पध्वज, मूळनो पुष्पदंड, स्कंध
- Scapula *Ana.* खभातुं हाडकुं, स्कन्धास्थि,
अंसफलक
- Scarcity न्यूनता, अछत, खेंच, तंगी
- Scatophage *Bio.* मलभक्षी, मलाहारी
- Scatoscopy *Med.* मळविद्या, मळविज्ञान
- Scattering *Phy.* परिक्षेपण, विखेरणी - of
light प्रकाश परिक्षेपण, प्रकाशनी विखेरणी
- of sound शब्द परिक्षेपण
- Sceptic *Phil.* संशयवादी, शंकावादी, संदेहात्मा,
संशयात्मा, सर्वशंकी, शंकाळु, अश्रद्धालु
- Sceptre *Pol.* राज्यदंड, राज्यसत्ता
- Scheat *Ast.* गोपद, विभीषण (तारो)
- Schedar *Ast.* जमदग्नि (तारो)
- Schedule सारणी, परिशिष्ट [अुत्क्रान्तियोजना
- Scheme योजना, युक्ति - of evolution
- Scholasticism पांडित्यवाद [पक्ष
- School (१) शाळा (२) संप्रदाय, पंथ, शाखा,
- Sciagraph, Sciagram छायाचित्र, छाया-
लेखन [दुःखावो
- Sciaticia *Med.* जांधिक स्नायु, जांधनो

- Science विज्ञान, शास्त्र
 Scientific वैज्ञानिक, शास्त्रीय [विज्ञानशास्त्री
 Scientist वैज्ञानिक, विज्ञानी, विज्ञानवेत्ता,
 Scintillate *Phy.* चमकारवुं, वृट्करीते
 प्रकाश प्रसरवो, चिनगारवुं, स्फुल्लिगवुं
 Scintillation स्फुल्लिगक्रिया, चिनगारी
 Scion *Bot.* कलम
 Sclerotitis *Med.* अक्षिपटल प्रदाह
 Scorpio *Ast.* वृश्चिक - clippers अतुराधा
 - eye ज्येष्ठापारिजात - sting मूलनक्षत्र
 Screen *Phy.* पडदो
 Scrofula *Med.* कंठमाळ, गंडमाळ, गलगंड
 Scrotocele *Med.* अंडवृद्धि
 Scrotum *Ana.* वृषण, अंडकोष
 Sculpture शिल्प, मूर्तिविधान, मूर्तिकला,
 कोतरकाम, नकशीकला
 Scurvy *Med.* रक्तपित्त
 Sea दरियो, समुद्र, सागर - animal दरियाजी
 प्राणी, जळचर - level *Met.* दरियाजी सपाटी
 Search शोध, अन्वेषण, *Law* झडती
 Sebaceous *Ana.* मेदुर, मेदस्वी - gland
 मेदुरग्रंथि, मेदस्वीग्रंथि
 Secant *Math.* छेदनरेखा, छेदक
 Seclusion *Phil.* अेकांतस्थान, अेकांतवास
 Second (१) बीजु (२) सेकन्ड (३) विकला, पळ
 Secondary गौण, अप्रधान, माध्यमिक
 - causes गौणकारणो - coil गौणगूंचळुं
 - colour गौणवर्ण, मिश्रवर्ण
 Secretariat *Pol.* शासकालय, तंत्रालय,
 मंत्रीगृह, सेक्रेटरीअेट
 Secretion स्राव, अुत्सर्ग, निस्सार
 Section खंड, भाग, विभाग, खातुं *Bot.* काप,
 छेद *Law* कलम Horizontal - आडो
 छेद Vertical - अुभो छेद
 Sectional विभागीय, आंशिक, - head
 विभागीय वडो, खातानो अुपरी
 Sector *Math.* वृत्तखंड, द्वैत्रिज्य
 Secular लौकिक, अैहिक, विनकोमी, विनमम्रहवी
 Security (१) सलामती (२) जामीनगरी (३)
 खात्री
 Sedimentary *Geo.* जळकृत, पंकमय
 Sedentary *Med.* निश्चेष्ट, बेठाड
 Sedition राज्यद्रोह, देशद्रोह
 Seed *Bot.* बी, बियुं, बीज *Med.* वीर्य,
 शुक्र, धातु - coat बी अुपरतुं आवरण,
 बीजकवच, बीजपेटी
 Seer *Phil.* द्रष्टा, ऋषि
 Segment *Math.* खंड, विभाग, वृत्तखंड,
 अवधाचाप - of a circle वर्तुळखंड, वृत्तखंड
 Segmentation *Bio.* विच्छेदन, विभाजन
 Segregation विलगनीकरण, वियोजन, विश्लेषण
 - of characters *Bot.* गुणधर्म विश्लेष
 Seismograph *Met.* भूकंपलेखक, धरतीकंप-
 लेखक
 Seismology भूकंपविद्या, धरतीकंपविद्या
 Selection पसंदगी, संवरण *Natural -*
Bot. कुदरती पसंदगी, नैसर्गिक पसंदगी
 Selective absorption *Phy.* विशिष्ट
 शोषण
 Seleniscope *Ast.* चंद्रदर्शक
 Selenium (Se) *Chem.* सेलेनियम
 Selenology *Ast.* चन्द्रविद्या
 Self *Phil.* आत्मा, जीवात्मा; जाते, पोते;
 स्व, स्वयं - acting स्वचालित - acquired
 स्वोपार्जित - centred स्वकेन्द्री, स्वार्थी
 आत्मापर्याप्त - conjugate *Math.* स्वप्रति-
 बद्ध - conscious स्वभानी, आत्मभानी
 - consciousness अहंमान - control
 आत्मसंयम, संयम, स्वनियंत्रण - determi-
 nation आत्मनिर्णय, स्वनिर्णय - govern-
 ment स्वराज्य, स्वशासन - help
 स्वाश्रय - induction स्वयंप्रेरण - polli-
 nation स्वपरागसिचन, आत्मपरागण
 - realisation आत्मसिद्धि, आत्मानुभूति
 आत्मसाक्षात्कार - supporting स्वावलंबी

- Semblance *Phil.* सादृश्य, अनुरूपता, आभास [शुक्रशोधक
Semen *Med.* शुक्र, वीर्य—improver
Semi अर्ध, अडधुं
Semicircle *Math.* अर्धवृत्त, वृत्तार्ध
Semidiameter *Math.* व्यासार्ध
Semilunar *Ast.* अर्धचंद्राकार
Seminal vesicle *Ana.* वीर्याशय, शुक्राशय, रेत्राशय
Semination *Bio.* बीजाधान, गर्भाधान
Seminiferous *Bot.* बीजधारी [दोर्वैल्य
Senility *Med.* घडपणनी नवळाभी, जरा-
Sensation सनसनाटी, संक्षोभ *Psy.* लागणी;
संवेदन, वेदन, संज्ञा, संस्कारवेदन, बोधना
Sense ज्ञानेन्द्रिय, ज्ञानेन्द्रियशक्ति, ज्ञानसंज्ञा;
बुद्धि, समज; मतलब, अभिप्राय—less बुद्धि-
हीन, चेतनाहीन—of hearing श्रवणेन्द्रिय,
—of taste स्वादेन्द्रिय
Sensibility समजशक्ति, ज्ञानप्रदणशक्ति,
संवेदनशक्ति, संवेदनशीलता
Sensitive (१) अर्थग्राही, विषयग्राही, सचेतन
(२) *Psy.* भूर्मिप्रधान, सतेज, लागणीप्रधान
Phy. शीघ्रग्राही, सूक्ष्मग्राही [प्राहकशक्ति
Sensitivity संवेदनशक्ति, समजशक्ति, अर्थ-
Sensory *Psy.* ज्ञानविषयक, संवेदक, संज्ञा-
वाही, चेतनावारी, मनोवाही; अँन्द्रिय, अिन्द्रिय
प्रेरित, संवेदनाग्राही—area संवेदनक्षेत्र, संज्ञा-
क्षेत्र—nerve—संवेदनतंतु, संज्ञावाहीतंतु,
ज्ञानतंतु
Sensual अिन्द्रियविषयक, विषयासक्त
Sentient *Ana.* संवेदनशील, अनुभवशील
Sentiment भावना, आवेश, मनोभाव, मनोवृत्ति
Sepal *Bot.* वज्रपादडी, वृन्तदल, वज्रपत्र
Separation वियोग, विश्लेष, भिन्नीकरण
Separatist अलगतावादी, विभक्तवादी
Septate *Bot.* सप्तखंडी, सातभागी
Septennial सप्तवार्षिक
Septet सप्तक
Septum *Ana.* विटप, पडदो, पडदी
Sequence अन्वय, अनुक्रम, पौर्वापर्य
Series *Math.* श्रेणी, सारणी *Phy.* माला,
हार, पंक्ति Arithmetical—चयश्रेणी,
योगश्रेणी Geometrical—सुत्तरश्रेणी,
भूमितिश्रेणी Harmonical—स्वरश्रेणी
Serious गंभीर
Serology *Med.* रक्तविज्ञान
Serrate *Bot.* दांतावाळुं, दंतुरित, दंतुर
Serum सोर, जल, रस, रक्तरस
Set square *Math.* काटखुण्ठुं
Settlement समाधान *Pol.* वसाहत *Eco.*
जमीन महेसूलनी आकारणी [कामना
Sex (१) जाति, लिंग, लिंगभेद (२) कामवृत्ति,
Sexology कामशास्त्र
Sextant *Math.* षष्टांशमापक, कोणमापक
Sexual जातिगत, मैथुनी, संयोजिक, लैंगिक,
विषय संबंधी, जातिनेच, कामुक
Sexuality जातिनेयता, कामुकता, विषयासक्ति
Shadow *Ast.* छाया, प्रतिछाया
Shape आकृति, आकार, रूप
Share *Eco.* हिस्सो, शेर Deferred
—आखरी व्याजधारी शेर, डीफर्ड शेर Ordini-
nary—सामान्यशेर Preference—व्याज-
धारीशेर, प्रेफरन्सशेर
Sheath, Shell कवच
Shipbuilding वहाणनी बांधणी [शास्त्र
Shipping वहाणवटुं (Navigation नौका-
Shoars *Ship.* सांभा
Shock आघात, आंचको
Shooting star *Ast.* सुल्का
Short टूकुं, द्रुस्व, लघु—hand लघुलिपि,
मिताक्षरी, टूंकाक्षरी, टूंकलिपि—sight
निकटदृष्टि, टूंकदृष्टि, टूंकीदृष्टि,
Shoulder *Ana.* स्कन्ध, खमो—bone
स्कन्धास्थि, खमातुं हाडकुं—joint स्कन्धसंधि

- Shunt *Phy.* आडवाहक, पार्श्ववाहक
 Siderial *Ast.* नक्षत्रसंबंधी, नाक्षत्रिक
 Sieve tube *Bot.* चालनी नलिका [दर्शक
 Sigmoidoscope *Med.* झुतरगुदारचना-
 Sign सही, *Math.* संज्ञा, चिह्न *Ast.* राशि
 Zodiacal - राशिचिह्न, राशिचक्र
 Significance सूचकता, सूचना; अर्थ, महत्व,
 अर्थसूचन
 Silicon (Si) *Chem.* सिलिकन
 Silver (Ag) *Chem.* सिल्वर, रूपुं, रजत
 Similar समान, सम, तुल्य, सदृश, सरूप
 Simile श्रुपमा, दृष्टान्त
 Similitude *Math.* साजात्य, साम्य Centre
 of - साजात्य बिन्दु Line of - साजात्यरेखा
 Simple सरल, सादु, शुद्ध, सुगम, साधारण
 - hurt साधारणव्यथा - interest सादुं-
 व्याज - imprisonment सादी केद
 - leaf *Bot.* सरलपत्र, सादुं पान, शुद्धपत्र
 Simplify सादुरूप आपनुं, सरल बनावतुं
 Simulation अनुकरण, नकल करवी
 Simultaneous समकालीन *Math.* योग-
 पदिक, अनेकपदी - equation अनेकपदी
 समीकरण
 Sine *Math.* ज्या
 Sink *Phy.* डुबावणुं [सीकींग फंड
 Sinking fund *Eco.* बचतफंड, डुबतफंड,
 Sinuate *Bot.* वक्र, वांकवांकवाळुं
 Sinus *Bot.* खांचो, कोटर, छिद्र, कुदर, विवर
 Siphon वांकीनळी, बकनळी
 Sitology आहारविद्या, खोराकविज्ञान
 Situation वस्तुस्थिति, परिस्थिति
 Size परिमाण, कद, माप, परमाणुं [माळखुं
 Skeleton *Ant.* हाडपिंजर; *Gen.* खोखुं,
 Sketch रेखाचित्र, रूपरेखा
 Skew *Math.* विषमतली; वक्ररेखा; वांकु
 Skill कुशलता, निपुणता, पटुता, चातुर्य
 Skin चामडी, स्पर्शेन्द्रिय
 Skull *Ana.* खोपरी, करीटि
 Slang अपभाषा, ग्राम्यभाषा, अशिष्टभाषा
 Slant *Math.* तिर्यक
 Sliding friction *Phy.* पाटघर्षण
 Slope ढाळ, ढोळाव, झुतार, नति
 Small नातुं, अल्प, लघु - circle लघुवृत्त
 - intestine नातुं आंतरडुं [पणुं
 Sociability *Psy.* मिलनसारपणुं, मळतावडा-
 Socialisation समाजीकरण
 Socialism *Pol.* समाजवाद, समानवाद,
 समाजसत्तावाद, समष्टिवाद - ist समाजवादी
 Society समाज, जनता, जनसमूह, शिष्टसमाज
 Sociology समाजविद्या, समाजविधानविद्या,
 जनसमूहविद्या
 Socket *Ana.* कोटर, गोखलो, कूप, झुलुखल
 Eye - अक्षिकोटर, आंखनो गोखलो
 Sodium (Na) *Chem.* सोडियम [मृदुताड
 Soft मृदु, कोमळ, सुकुमार, - palate *Ana.*
 Soil धरती, भूमि, जमीन
 Solar *Ast.* सौर - day सौरदिन, सौरदिवस
 - eclipse सूर्यग्रहण - spectrum सूर्य-
 रंगपट - system सूर्यमाळा, सूर्यमंडळ
 - year सौरवर्ष
 Solarium सूर्यगृह, सूर्यमंदिर
 Solder रेणवुं; रेण
 Solid घन, नकर, दड - angle *Math.*
 घनकोण - figure घनाकृति - geometry
 घनभूमिति [घनवणी
 Solidification *Phy.* घनीभवन, घनीकरण,
 Solitary *Bot.* अेकाकी, अेकळुं - con-
 finement *Law* अेकान्त कारावास
 Solograph सूर्यलेखक
 Solstice *Ast.* अयन, अयनबिन्दु Summer - दक्षिणायन Winter - झुत्तरायण
 Solubility *Chem.* द्राव्यता, द्रवणशीलता,
 द्रवणीयता
 Soluble *Chem.* द्राव्य, द्रवणशील

- Solute *Chem.* द्राव्य
 Solution अकेल, निराकरण, विवरण, व्याख्या
Chem. द्रावण, द्रवण
 Solvent *Chem.* द्रावक *Eco.* सद्भर
 Somatic *Bio.* दैहिक, शारीरिक - cell
 शरीरकोष [निद्राचर
 Somnambulism *Med.* निद्राभ्रमण,
 Sonometer स्वरमापक, ध्वनिमापक, सूत्रमापक
 Sound शब्द, ध्वनि, नाद, अवाज - box
Phy. अवाजपेटी
 Sounding board *Phy.* गुंजक-पेटी
 Source अगम, अगमस्थान, मूलस्थान
 Southern - alpha *Ast.* त्रिशंकु - cross
 स्वस्तिक
 South seeking pole *Phy.* दखणातो ध्रुव
 Sovereignty *Pol.* सर्वोपरीराज्यसत्ता, अंतिम
 सत्ता, प्रभुता, सार्वभौमत्व Popular - लोक-
 सत्तात्मक प्रभुता, लोकसत्ता, जनतातुं सार्व-
 भौमत्व [जग्या, स्थान
 Space अवकाश, आकाश, दिग, जग्या, खाली-
 Span विस्तार; वितस्ति; वेंत
 Spark तणखो, स्फुर्लिंग
 Spasm *Med.* ताण, अंगसंकोच
 Spatulate *Bot.* चमचाकार [निष्णात
 Specialised विशिष्ट, अेकदेशीय; प्रवीण,
 Specie सोनाचांदीना सिक्का
 Species *Bio.* अुपजाति
 Specific विशेष, विशिष्ट, निश्चित - gravity
Phy. विशिष्ट घनता, विशिष्ट गुरुत्व, घट-
 त्वांक - heat विशिष्ट अुष्मा, विशिष्ट अुष्णता,
 अुष्मांक - weight विशिष्टभार, विशिष्टवजन
 Spectroscope *Phy.* रंगपटदर्शक, स्पेक्ट्रम
 यंत्र
 Spectrum *Phy.* रंगपट, वर्णपट, किरण चित्र,
 स्पेक्ट्रम - analysis रंगपट विश्लेषण,
 किरणचित्र विश्लेषण
 Speed गति, झडप [- cell रेत्रकोष
 Sperm *Bio.* शुक्र, नरकोष, पुं-बीज, रेत्र
 Spermatophyta *Bot.* बीजधारी वनस्पति
 Spermatozoon *Zoo.* शुक्रजंतु, रेतजंतु,
 बीजप्राणी [कार - bone कीलकास्थि
 Sphenoid *Med.* कीलाकार, खंडाकार, खीला-
 Sphere (१) गोळ, मंडळ, (२) क्षेत्र, विषय
 Spherical गोळीय, गोलाकार
 Spheroid लंबगोळ, दीर्घगोळ, गोळाकार
 Spherometer गोळामीमापक
 Sphincter muscle *Ana.* संकोचक पेशी
 Spica *Ast.* चित्रा नक्षत्र
 Spinal *Ana.* पृष्ठास्थिसंबंधी, करोडसंबंधी
 - column पृष्ठवंश, मेरुदंड - cord करोड-
 रज्जु, पृष्ठरज्जु, मज्जारज्जु, सुषुम्णा, करोडतुं
 दोरडें
 Spindle त्राक, स्पीन्डल
 Spiral चक्राकार, वलयाकार, सर्पाकार
 Spirit *Phil.* सत्व, तत्व, भाव, तेजवृत्ति,
 जुस्तो; आत्मा *Chem.* अर्क, मद्यार्क
 Spiritualism *Phil.* अध्यात्मवाद, प्रेतवाद
 Spleen *Med.* प्लीहा, बरोळ
 Splenectomy *Med.* प्लीहाछेदन
 Sponge स्पंज, वादळी, अंगलछुणुं
 Spontaneous सहज, स्वतः आत्मोद्भूत,
 आपमेळे, स्वयंप्रेरित
 Sporadic *Bot.* आकस्मिक, छुट्टेछुवायुं
 Spore *Bot.* बीजकण, रेणु, बीजाणु, रज
 Sporidium अुपबीजाणु, अुपबीजकण
 Spray फुवारो
 Spring (१) दसन्त (२) झरो (३) कमान,
 स्प्रिंग - balance स्प्रिंगतुला, कमानतुला
 - tide *Met.* पूर्णभरती, गुरुभरती
 Sprout *Bot.* अंडुर, फणगो
 Square *Math.* (१) चोरस, जात्यसमचतुर्भुज
 (२) वर्ग - root वर्गमूल
 Stable स्थायी, स्थिर - equilibrium स्थायी
 समतोल, स्थिरसमतोलता, स्थायीसमतुलन
 Stability स्थायित्व, स्थिरता, समता

- Staff कामदार, कर्मचारी [Bio. वस्तुपीठ
 Stage (१) कक्षा, अवस्था, स्थिति, (२) रंगभूमि
 Stagnant बंधियार, स्थिर [स्तंभ जेतुं
 Stalactite अधोगामी स्तंभ, झुंधा लटकता
 Stalagmite अधोवर्गाभी स्तंभ, टपकता चूनाना
 पाणीथी बंधातो स्तंभ
 Stalk Bot. वृन्त, वृंत, दांडी, दंडनाल
 Stamen Bot. पुंकेसर, परागकेसर [शक्ति
 Stamina Med. सत्व, बल, शक्ति, आधार-
 Staminate Bot. केसरित
 Standard प्रमाण, घोरण - of living Eco.
 जीवनधोरण - solution Chem. प्रमाण
 द्रावण - time स्टान्डर्ड टाइम, स्टान्डर्ड वखत
 Standardise प्रमाणित, समरूप
 Standing committee Pol. खडी
 समिति, स्थायी समिति, स्टेन्डिंग कमिटी
 Starch स्टार्च, मेंदातुं शुद्ध रूप, खेळ, आर,
 कांजी, मंड Starchy मंडी, चिककट
 Starvation भूखमरो [स्तब्धता
 Stasis Med. रुधिररोग, रक्तरोध; जडता,
 State Phy. अवस्था, स्थिति, दशा Pol.
 राष्ट्र, राज्य [विधान
 Statement निवेदन, वक्तव्य, केफियत, कथन,
 Statesman Pol. राजनीतिज्ञ, राजपुरुष,
 राजद्वारीपुरुष, मुत्सद्दी [स्थितिक
 Static स्थिर, अगतिशील, स्थितिआत्मक,
 Statics स्थितिविद्या, स्थितिविज्ञान
 Stationary स्थिर, अचल, स्थावर - point
 स्थिरबिन्दु - undulation स्थिर आंदोलन,
 • तरंग
 Statistician आंकडाशास्त्री, संख्याशास्त्री
 Statistics Math. आंकडा, आंकडाशास्त्र,
 संख्याशास्त्र, अंकशास्त्र
 Steam Phy. बाष्प, वराल, बाफ - bath
 वरालस्नान, बाष्पस्नान; स्वेदन यंत्र - engine
 वरालयंत्र - power बाष्पशक्ति
 Steamer आगबोट, स्टीमर
 Steel पोलाद, गजवेल [संबंधी
 Stellar Ast. नाक्षत्रिक, तारा विषयक, तारा-
 Stellate Bot. ताराकार
 Stem Ship. आगलो मोरो Bot. कांड,
 प्रकांड, वृन्त, दांडी, थड [पदनिक्षेप
 Step पगथियुं, पगळुं, पायरी Math. न्यास,
 Stereochemistry घनरसायन
 Stereometer Phy. घनतामापक
 Stereoscope Phy. घनदर्शक, घनतादर्शक,
 घनचित्रदर्शक [जंतुशून्य, जंतुरहित
 Sterile Bot. वन्ध्य, विफल, अफला Med.
 Sterilised जंतुशुद्ध, जंतुरहित
 Stern Ship. पाछलो मोरो [पाटियुं
 Sternum Ana. सुरःफलक, सुरोस्थि, छातीतुं
 Stethoscope Med. भूंगळी, काननळी,
 सुरोदर्शक, स्टेथोस्कोप
 Stigma (१) लांछन, कलंक (२) चिन्ह, लक्षण
 Bot. केसरदंड, चूडा, स्त्रीकेसराम
 Stimulus अुत्तेजक, प्रोत्साहक, अुदीपक
 Stipe Bot. वृन्त, दंड
 Stipulate Bot. अुपपर्णी, पुंखपत्री
 Stipule Bot. अुपपर्ण, पुंखपत्र, वृन्तपर्ण
 Stock Bot. स्कन्ध, थड, मूलदंड Eco.
 जथ्यो, स्टोक
 Stomach Ana. जठर, पाकाशय, होजरी
 Stomachalgia Med. जठरपीडा, पेटनो
 दुखावो
 Stomata Bio. पत्ररन्ध्र
 Stomatology Med. मुखविज्ञान
 Stopper रोधक, अीस्टापडी
 Stop watch Phy. अटकघडी
 Straight Math. सरल, ऋजु, सीधुं - line
 सरलरेखा, सीधी रेखा, सीधी लीटी
 Strain Math. प्रवहन Phy. विकृति, विक्रिया
 Med. तनाव
 Stratum स्तर, थर
 Stream प्रवाह, झरो
 Streamer Ast. क्षितिजप्रकाश

- Stress ભાર, જોર
- Stricture *Med.* સંકોચ
- Strike *Eco.* હટતાલ [Lockout તાલાબંધી]
- Stroke આઘાત, પ્રહાર, ઘક્કો
- Strontium (Sr) *Chem.* સ્ટ્રોન્શિયમ
- Structure બંધારણ, રચના, વ્યૂહ, વ્યૂહરચના
- Struggle સંગ્રામ, કલહ - for existence
જીવનસંગ્રામ, જીવનયુદ્ધ, જીવનવિગ્રહ
- Study અભ્યાસ, અધ્યયન - room અભ્યાસ સંહ
- Style શૈલી *Bio.* સૂત્ર *Bot.* લીકેસર નલિકા,
ગર્ભતંતુ
- Sub અપ, પેટા, નીચેતું
- Subconscious mind *Psy.* અપમન,
આંતરમન, અપરમાનસ, અચેતન માનસ
- Sub-editor અપતંત્રી
- Subjective આત્મલક્ષી, આત્મગત, સ્વવિષયક,
સ્વવૃત્તિજન્ય, સ્વગત, સ્વાનુભવી - conscio-
usness આત્મલક્ષી ભાન, પ્રત્યગચેતન
-method આત્મનિરીક્ષણ, અંતરાવલોકન
પદ્ધતિ - view પ્રત્યગદૃષ્ટિ, આત્મલક્ષી દૃષ્ટિ
- Sublimation *Chem.* અત્પતન, અત્પલવન,
અર્ધ્વપાતન *Psy.* અર્ધ્વીકરણ, સંશુદ્ધિ આરોહણ
- Sub-merge નિમગ્ન
- Subnormal અપસાધારણ, કમપ્રમાણ, અલ્પ
પ્રમાણ *Math.* અવલંબ - intelligence
અલ્પપ્રમાણબુદ્ધિ, મંદબુદ્ધિ, મંદધી
- Subsidy *Eco.* સહાય, મદદ
- Substitution અદલાબદલી, આદેશ, અવેજ,
અુત્થાપન Method of - *Phy.* અવેજતોલ
Principle of - આદેશમંત્ર, અુત્થાપનમંત્ર
- Substration *Geo.* અધિકરણ, અધિષ્ઠાન,
અધિસ્તર
- Subterranean *Geo.* ભૂગર્ભીય [વિયોગ
- Subtraction *Math.* વાદબાકી, વ્યવકલન,
- Subtrahend *Math.* વિયોજક, વાદરકમ
- Succession ક્રમ, અનુક્રમ, પરંપરા *Pol.*
અુત્તરાધિકાર, વારસાહકક
- Suction *Phy.* શોષણ, ચૂષણ
- Suffix પ્રત્યય, *Math.* અંક With - અંકિત
- Suggestion *Phil.* સૂચન, સૂચના, જ્ઞાપન,
વ્યંજન, અવગમન
- Suit *Law* દાવો
- Sulphur (S) *Chem.* સલ્ફર, ગંધક
- Sum *Math.* (૧) યોગ, સરવાલો (૨) રકમ
- Summation *Math.* સંકલન
- Summit *Geo.* શિખર *Bot.* મથાહું
- Sundial *Phy.* છાયાઘડી, સૂર્યઘડી
- Superficial અપરચોટિયું અપરહલ્લું *Bot.*
વાહ્ય, બહિસ્થ - contents પૃષ્ઠફલ, વાહ્યફલ
- Superfluous પુનરુક્ત, વધારે પડતું, નકામું
- Superhuman અતિમાનુષ, અપૌરુષ
- Superior અુચ્ચતર, અુચ્ચસ્થ, અુર્ધ્વ
- Superiority શ્રેષ્ઠતા, વિશિષ્ટતા, અુચ્ચતરતા
- complex અુચ્ચતાગ્રંથિ, શ્રેષ્ઠતા ગ્રંથિ,
અુંચાપણાનો ભાવ, અહંત્વતિ
- Supernormal *Phy.* અતિપ્રમાણ
- Supernatural અલૌકિક, અતિપ્રાકૃત
- Superposition અધ્યારોપ, પ્રાચ્છાદન
- Supersaturation *Chem.* અતિતૃપ્તિ, અતિ-
સંતૃપ્તિ, અતિસંતૃપ્તિ [અતિધર્મ
- Superstition વહેમ, મૂઢમન્યતા, અતિશ્રદ્ધા,
- Superstructure ચળતર, અધિરચના
- Supplement પુરવળી, પૂર્તિ
- Supplementary પૂરક, ન્યૂનતાપૂરક, -
angle પૂરકકોણ
- Supply *Eco.* આવક, પૂર્તિ, છત, પેદાશ;
પુરવઠો Joint - સંયુક્ત • Composite-
સમન્વિત • Derived - સાપેક્ષ • પેટા •
Elastic - ચલપેદાશ Law of demand
and - માંગ અને પેદાશનો નિયમ
- Support અવલંબન, આશ્રય, આધાર, ટેકો
- Suprarenal *Ana.* અધિવૃક્ક
- Supraspinous *Ana.* અર્ધ્વકંટક
- Surd *Math.* કરણી, કરણીગત

- Surface पृष्ठ, सपाटी, तल Curved -
वक्रतल - energy पृष्ठशक्ति, - tension
पृष्ठतनाव, सपाटीतुं ताण Plane - समतल, क्षेत्र
- Surgeon शल्यचिकित्सक, शस्त्रवैद्य, सर्जन
- Surgery Med. शस्त्रविद्या, शस्त्रचिकित्सा
- Surplus वधारो, शेष, वृद्धि [शरणमूल्य
- Surrender समर्पण - value समर्पण मूल्य,
- Survey विहंगावलोकन, अवलोकन Math.
मापन, भूमिमापन, मापणी, जमीनमापणी
- Survival of the fittest योग्यतमनी
चिरंजीवता, श्रेष्ठनी प्रतिष्ठा, प्राकृतिक निर्वहन,
शुक्ल जीवनी सर्वोपरीता, लायकनो बचाव,
बिनलायकनो नाश [अनुभवक्षम
- Susceptible ग्रहणशील, प्राही, चंचल,
- Suspended अवलंबित, लटकलें
- Suspense account Com. झुपलक-
खातुं, अलेखित
- Suture Ana. सेवनी, सीवणी
- Sweat gland Ana. स्वेदग्रंथि
- Swell क्षोभ, वधारो
- Swing दोलन
- Switch कळ, चांप, बटन, ठेसी, स्वीच
- Syllable शब्दांग, अक्षर, वर्ण, मातृका;
श्रुतिखंड, सीलेबल
- Syllabus अभ्यासक्रम [परस्पोरोपजीवन
- Symbiosis Bio. सहजीवन, अन्योन्य जीवन,
- Symbol (१) संज्ञा, संकेत, चिन्ह (२) लक्षण,
व्यंजक, निशानी
- Symmetry सुप्रमाणता, सुवटना, सौष्ठव,
समप्रमाणता, समरूपता, संगति, सुघटितता,
सुबोळपणुं, सुमिति
- Sympathetic Psy. सहानुभूतिशील, अनु-
कंपामय, अनुकंपी, सहानुभावी [सहानुभाव
- Sympathy Psy. सहानुभूति, अनुकंपा,
- Symphony Mus. स्वरसंग, संवाहित्व
- Symposium निबंधसंग्रह; सहचर्चा; सहवाद
- Symptom Med. लक्षण, चिह्न, निशानी
- Symptomatic Med. लक्षणपूर्वक, सूचक,
बोधक
- Synalgia Med. अनुवेदना
- Synchronised समकालिक, समकालीय
- Syndicalism Eco. औद्योगिक संघवाद
- Synonym पर्यायशब्द, समानार्थक शब्द
- Syntax वाक्य रचना [संकलन, अेकीकरण
- Synthesis संश्लेषण, समन्वय, संयोगीकरण,
- Synthetic Phil. समन्वित, संयोगात्मक,
Chem. कृत्रिम, बनावटी; समस्त, संश्लेषित
- Syren Phy. स्वरमापक यंत्र Nav.
स्वरोत्पादक यंत्र, तुतारी
- Syringe Phy. पिचकारी, सीरिन्ज
- Syrius Ast. व्याध (तारो)
- System (१) व्यवस्था (२) क्रम, पद्धति
(३) व्यूह, संस्था, संस्थान (४) संप्रदाय, रीति,
प्रणालिका (५) विन्यास, परिपाटी [क्रमानुगत
- Systematic पद्धतिसर, नियमसर, व्यवस्थापूर्वक,
- Systole संकोच, हृदयसंकोच
- Syzygy Ast. ग्रहयुति, युतिबिन्दु

T

- Table मेज, टेबल Math. कोष्टक, कोठी,
सारणी; आंकना घडिया - land सपाट शुक्च-
प्रदेश
- Taboo मनाअी, निषेध
- Tachometer Phy. वेगमापक
- Tail पूंछडी, पुच्छ - of a comet Ast.
धूमकेतुनी पूंछडी, धूमकेतुपुच्छ
- Talent Phil. मेधा, प्रज्ञा, बुद्धि, मति
- Talkie बोलपट, टॉकी
- Talus Ana. गुल्फास्थि, घूंटरणुं हाडकुं
- Tangent Math. स्पर्शरेखा, स्पर्शलीटी,
स्पर्शक, टेन्जन्ट, स्पर्शज्या
- Tangibility Phy. स्पर्शज्ञेयता, स्पष्टा
- Tangible Phy. स्पर्शनीय, सुस्पष्ट, स्पष्ट,
अडशक
- Tannery चर्मालय, चर्मशाला

- Tantalum (Ta) *Chem.* टेन्टेलम
 Tantalus cup *Phy.* वासुदेव प्यालो
 [साओफन पद्धतिशी पाणी बहार काढवानी युक्ति]
 Tap नळ, चकली, टोटी - root *Bot.* आदि-
 मूल, सोटीमूल, खीलामूल
 Tape पट्टी, मापपट्टी, टेप
 Tapestry वणाटचित्र, सचित्रवणाट
 Tapetum *Ana.* गालिचो
 Target लक्ष्य [धोरण, करसूची
 Tariff *Eco.* जकातनासुं, जकातपत्रक, जकातनुं
 Taurus *Ast.* वृषभराशि
 Tax *Eco.* कर, वेरो - free करमुक्त Inci-
 dence of - करभार, करनो बोजो Income
 - आवकवेरो, आयपतवेरो Progressive -
 वर्धमानकर Regressive - घटतो जतो कर,
 द्वीयमान कर Sale - वेचाणवेरो
 Taxonomist वर्गीकरणविशारद
 Taxonomy वर्गीकरण, वनस्पतिवर्गीकरण
 Taygeta *Ast.* अन्नयंति (तारो)
 Technical (१) पारिभाषिक (२) औद्योगिक,
 धंधादारी, कारीगीरी बाबत (३) विशिष्ट, तद्गत
 Technique कौशल्य, हथोटी, कार्यरिती
 Technology कलाविज्ञान, हुंहरविज्ञान
 Tegmen *Bot.* त्वचा, अंतरावरण, अंतः
 बीजावरण
 Telegram वीजसंदेश, तारसंदेश, तार
 Telegraph *Phy.* दूरलेखक, टेलिग्राफ
 - office तार ऑफिस
 Telemeter *Phy.* दूरतामापक, अंतरमापक
 Teleology *Phil.* अदृशवाद, हेतुविद्या,
 प्रयोजनवाद [अनुभूति
 Telepathy *Psy.* दूरसंदेश, दूरवहन, दूर-
 Telephone *Phy.* दूरवादक, टेलिफोन
 Teleprinter दूरमुद्रक, टेलिप्रिन्टर
 Telescope *Phy.* दूरदर्शक, दूरबीन, टेलिस्कोप
 Television *Phy.* दूरदर्शन, टेलिविजन
 Tellurium (Te) *Chem.* टेल्युरियम
 Temper *Psy.* मित्राज, प्रकृति, स्वभाव
Phy. पाणी पातुं, तेज करतुं
 Temperance *Phil.* मितपान, मितान्तर,
 Temperate *Geog.* समशीतोष्ण - Zone
 समशीतोष्णकटिबंध
 Temperature *Phy.* अष्मामान, शुष्णता,
 गरमी, शुष्णतामान, टेम्परेचर
 Temporal *Phil.* ऐहिक, लौकिक *Ana.*
 लमणानुं - fossa *Ana.* शंखखनि - line
Ana. शंखरेखा
 Temporary मुदतियुं; हंगामी; अनिल,
 अशाश्वत, अस्थायी; कातुं, कामचलाखु
 Tenacity *Phy.* दृढता, चिक्कटता
 Tendency वलण, संस्कार, झोक
 Tendon *Ana.* कंडरा, स्नायुबंधन, पेशीरज्जु
 Tendril *Bot.* प्रतान, सूत्रशाखा, डाखळी,
 Tenet सिद्धांत, मूलसूत्र
 Tenor *Mus.* मध्यस्वर, मध्यमस्वर
 Tensibility *Phy.* तणाश्रुपणं
 Tensile strength तणावानी शक्ति
 Tension *Phy.* ताण *Pol.* अश्रुता, तंगपणं
 Tensor palati *Ana.* ताडतानक
 Terbium (Tb) टर्बियम
 Term शब्द; सत्र *Math.* पद, राशि, संख्या
 First - पूर्वपद Second - अंतरपद
 Terminal *Phy.* छेडो, ध्रुव; जोड-स्कू *Bot.*
 छेडे अगुळुं, छेडातुं, अग्रस्थ
 Terminology परिभाषा, सांकेतिकभाषा
 Ternate *Bot.* त्रिपत्र, त्रणपानी
 Terrestrial *Phil.* पार्थिव, सांसारिक *Ast.*
 भौमिक, पृथ्वीनुं *Bot.* स्थलज
 Territory स्थल, प्रदेश, देश, राष्ट्र
 Tertiary तृतीय, तृतीयक, त्रीजा दिवसनो
 Test *Phy.* परीक्षा, कसोटी, चोकसी, निकष
 - glass कसप्यालो - tube कसनळी, टेस्ट
 ट्युब Confirmatory - खास कसोटी
 Crucial - निर्णायक कसोटी, निर्णायक प्रयोग

- Testa *Bot.* बीजावरण, बीजकवच, बीजचोल
 Testes *Ana.* शुक्रग्रंथि, मुष्क
 Testicle *Ana.* अंडकोष, वृषण
 Testify साक्षीपूरवी
 Testimony साक्षी, साबिती, पुरावो, प्रमाण
 Tetrahedron *Math.* चतुष्फलक
 Texture रचना; पोत [Ana. शुर्मिमगज
 Thalamus *Bot.* पुष्पासन, पुष्पाधारदंड
 Thallium (Tl) *Chem.* थेलियम
 Thallophyta *Bot.* ऐकांगी वनस्पति
 Theism *Phil.* अीश्वरवाद, आस्तिकतावाद
 Theocracy धर्मिष्ठशासन, धर्मारूढ राजसत्ता,
 धर्मसत्ता [डोलाभीट
 Theodolite *Phy.* लेवलमापकयंत्र, थ्रीओ-
 Theology *Phy.* अीश्वरविद्या, अध्यात्मविद्या,
 ब्रह्मविद्या [सिद्धान्त
 Theorem *Math.* प्रमेय, उपपाय, साध्य,
 Theoretical सिद्धांतात्मक, सूत्रात्मक, सैद्धान्तिक,
 काल्पनिक
 Theory *Phil.* सिद्धांत, वाद; कल्पना, तर्क
 Theosophy *Phil.* अीश्वरज्ञान, थियोसॉफी
 Therm *Phy.* तापांक, शुष्मांक, थर्म
 Thermal *Phy.* शुष्माविषयक, शुष्ण, तापीय
 - unit शुष्मापरिमाण, शुष्मांक, शुष्मानो
 अेकम [रसायन
 Thermochemistry शुष्मारसायन, ताप-
 Thermodynamics *Phy.* शुष्मागतिविद्या
 Thermograph शुष्मालेखक, तापलेखक
 Thermometer *Phy.* शुष्मामापक, ताप-
 मापक, शुष्णतामापक, थर्मोमिटर
 Thermos थर्मोसि
 Thermostat *Phy.* शुष्माक्रमनियामक,
 शुष्माक्रम निर्धारक, शुष्मासमधारक, थर्मोस्टाट
 Thigh *Ana.* अूरु, जंघा, जांघ, साथळ
 - bone अूरुजास्थ
 Thorax *Ana.* (१) वक्षस्थल, अुरस, अुर-
 स्थल, अुरोदेश, छातीप्रदेश (२) वक्षस्थि,
 पांसळीपिंजर
 Thorium (Th) *Chem.* थोरियम
 Thought *Psy.* विचार Flow of -
 विचारप्रवाह Process of - विचार व्यापार
 Symbol of - विचारप्रतीक, विचारचिन्ह
 Throb *Med.* स्पंदन, कंप, थडकारो, धवकारो
 Thulium (Tm) *Chem.* थुलियम
 Thyroid *Ana.* - gland गलग्रंथि, कंठग्रंथि,
 ग्रैविकग्रंथि [टिबीआ
 Tibia *Ana.* जंवास्थि, नलास्थि, जांघतुं हाडकुं,
 Tide भरती, वेळ, जुवाळ Neap - लघुतम-
 भरती, लघुजुवाळ Spring - गुरुतमभरती,
 मोटोजुवाळ
 Tight मजबूत, दृढबद्ध, चुस्त, अमेघ, बंध
 Air - वायु अमेघ, हवाचुस्त, हवाबंध Water
 - जलअमेघ, जलचुस्त, जलबंध
 Timbre *Phy.* स्वर
 Time काळ, समय, वखत, वेळा, टाजीम *Mus.*
 ताल, लय Local - स्थानिक समय Side-
 real - नाक्षत्रकाळ Standard - स्टान्डर्ड
 समय, स्टान्डर्ड टाजीम - table समयपत्रक,
 टाजीम टेबल, वेळापत्रक
 Tin (Sn) *Chem.* टिन, कलाजी
 Tissue *Ana.* तंतु, तंतुजाल, कोषसमूह, पेशी
 - paper पातळो कागळ
 Titanium (Ti) *Chem.* टाजीटेनियम
 Title deeds *Law* अधिकारपत्र, हक्कखत,
 दस्तावेज
 Titration *Chem.* अंशमापन, टाजीटरण
 Tocology *Med.* धात्रीविद्या, प्रसवविज्ञान
 Token संकेत, चिह्न, लक्षण, प्रतीक - coin
Eco. सांकेतिक सिक्को - cut प्रतीक काप
 - strike सांकेतिक हडताळ, प्रतीक हडताळ
 Toleration सहिष्णुता, समभाव, हशेदष्टि,
 मतांतरक्षमा [स्वमात्रा; शक्ति, माप
 Tone *Mus.* स्वर, स्वर, श्रुति; स्वरछाया,
 Tongs पकड [छेदन, गेलग्रंथिछेदन
 Tonsillotomy *Med.* काकडाकाप, टोन्सिल
 Tonsils *Ana.* काकडा, चोळिया, गलग्रंथि

- Tool हथियार, ओजार, साधन, उपकरण
 Tooth दांत, दंत - brush दांतपीछी
 - powder दंतमंजन
 Toothed wheel दांताचक्र, दंतुरचक्र
 Topography स्थलविद्या, प्रदेशवर्णन, स्थान-
 निर्देशविद्या
 Torpid *Psy.* मंद, सुस्त, जड, सुप्त, निश्चेष्ट
 Torrid *Geog.* शुष्ण - Zone शुष्ण कटिबंध
 Torsion *Phy.* वल, आंटी; व्यावर्तन
 Tortuosity कुटिलता, वलशक्ति
 Torus *Bot.* क्रीकेशराधार, पुष्पाधार
 Total कुल, अंकंदर, पूर्ण, समग्र
 Toucan *Ast.* अटूलो (तारो)
 Touchstone कसोटीनो पत्थर, कष्टि, कसोटियुं
 Tournament टूर्नामेन्ट, क्रीडायुद्ध
 Toxaemia *Med.* विषमयरक्तता, विषमयता
 Toxicity *Med.* मारकशक्ति
 Toxoid *Med.* उपविष [क्लोम
 Trachae *Bio.* श्वासनली, श्वासमार्ग, कंठनाली,
 Tracing paper पारदर्शक कागज
 Trade *Com.* वेपार, व्यापार, वाणिज्य Balance
 of - वेपारतुला - wind वेपारवायु
 Foreign - विदेश वेपार International
 - आंतरराष्ट्रीय वेपार - union मजूरसंघ,
 मजूरमहाजन
 Tradition प्रणालिका, परंपरा; दंतकथा, लोक-
 कथा; आख्यायिका; संप्रदाय
 Tragus *Ana.* मेष, कील
 Train (१) गाडी (२) श्रेणी, साळा - of
 waves तरंगमाळा
 Training शिक्षण, शिक्षा, विनयन, तालीम
 Trait लक्षण
 Trance *Phil.* भावरहितता, समाधि
 Transcendent अिन्द्रियातीत, दृश्यातीत,
 अतीत, सर्वातीत, अतिरिक्त, परम
 Transcendentalism *Phil.* सर्वातीतवाद,
 अनुभवातीतवाद
 Transference संचार, स्थानपरिवृत्ति, संक्रान्ति,
 निर्गम - of heat *Phy.* शुष्मायन
 Transformation रूपांतर, रूपपरिवर्तन
 Transformer *Phy.* परिवर्तक, रूपान्तरक,
 फेरवियुं, ट्रान्सफोर्मर
 Transgression नियमभंग, अतिगमन
 Transit संक्रमण, संक्रान्ति, पारगमन *Ast.*
 क्रांति, व्यामोत्तरगमन - duties *Eco.*
 हेरफेर जकात
 Transition संक्रान्ति, रूपांतर
 Translation अनुवाद, भाषांतर, तरजूमो
Phy. रूपान्तर, स्थानान्तर [पारदर्शक
 Translucent *Phy.* अर्धपारदर्शक, अपूर्ण-
 Transmigration *Phil.* पुनर्जन्मवाद,
 जन्मान्तरवाद
 Transmission संचारण, पारेषण, पारगमन
 Transmitter *Phy.* संचारक, प्रेरक, पारेषक,
 ट्रान्समिटर
 Transmutation तत्त्वान्तर, रूपान्तर - of
 metal धातु रूपान्तर, कीमियो
 Transparent *Phy.* पारदर्शक, स्वच्छ
 Transpiration *Phy.* वायुविनिमय, बाष्पी-
 भवन *Bio.* पारश्वसन
 Transportation व्यवहारसाधन, वहन, वाहन,
 अवरजवर - for life आजीवन देशपार,
 आजीवन - जिंदगीभर - देशनिकाल
 Transposition *Math.* पक्षांतर, स्थानांतर
 Transverse *Phy.* त्रांस, वांकु, वक्र, आडु,
 तिर्यक - waves वक्रतरंग, वक्रवीचि, आडां
 मोजां
 Trapezium *Math.* समलंबक, तुल्यलंबक,
 समांतरद्विबाजुचतुष्कोण
 Trapezoid *Math.* असमलंबक [शुपचार
 Treatment वर्तव, व्यवहार *Med.* चिकित्सा,
 Tremor *Med.* कंप
 Triadelphous *Bot.* त्रिगुच्छी
 Triandrous *Bot.* त्रिपुंकेसरित

- Triangle *Math.* त्रिकोण, त्रिभुज Acute angled - लघुत्रिकोण Equiangular - समत्रिकोण Equilateral - समत्रिभुज Isosceles- समद्विभुज त्रिकोण Scalene- विषमत्रिकोण Solid - घनत्रिकोण
- Trident त्रिशूल
- Triennial त्रिवाषिक
- Trifoliate त्रिपत्री, त्रिपर्णी
- Trigonometry *Math.* त्रिकोणमिति Analytical - बीजत्रिकोणमिति Plane - तलत्रिकोणमिति, क्षेत्रत्रिकोणमिति Spherical - गोलीय त्रिकोणमिति
- Tripod टिपाभी, त्रिपाभी, त्रिपदी
- Triptoblastic *Bio.* त्रणपडवाळं
- Trisect *Math.* त्रिभागजुं
- Trochlea *Ana.* त्रिका
- Tropic *Ast.* अयनरेखा, अयनवृत्त, क्रान्तिवृत्त - of the Cancer कर्कटवृत्त, कर्करेखा - of the Capricorn मकरवृत्त, मकररेखा
- Trough (१) जलपात्र, द्रोणी, कुंडी (२) खाडानो भाग - of a wave मोजाजुं मूळ, अनुपाद, अधोपाद, अनुलहरि, तरंगमूळ
- Trunk *Ana.* घड *Bot.* थड, स्कन्ध, प्रकांड
- Tube नळी, नलिका, टोटी Auditory - कर्णनलिका Capillary - केश नळी, केशिका - well पाताळ कूबो
- Tuber *Bot.* गांठ, मूळियुं, प्रंथिल
- Tubercle *Ana.* गंडिका, नानी गांठ
- Tubular नळाकार, नलिकाकार
- Tubuliflorus *Bot.* नलिकाकार फूलधारी
- Tufty गुच्छदार
- Tumour *Med.* गूमडुं, गंड, अर्बुद
- Tune *Mus.* राग, कंठ, सुर In - संवादी, युक्तस्वर Out of - बेसूरुं, विस्वर, विसंवादी
- Tuned तालबद्ध, संवादी, अेकराग, अेकतान
- Tungsten (W) *Chem.* टंगस्टनं
- Tunic *Bot.* परिवर्तिपत्र, पड
- Tunicated *Bot.* पडवाळो
- Tuning fork स्वरकांटो
- Turbinate *Bot.* टोपाकार
- Twig *Bot.* झुपशाखा, डाळी
- Tympanum *Ana.* पटल, पडदो, कर्णपटल, काननो पडदो
- Type प्रकार, आकार, नमूनो; सामान्यरूप, प्रतिरूप, जातिरूप, जातिलक्षण *Prin.* बीजुं, मुद्राक्षर
- Typical लाक्षणिक, सूचक, आदर्शभूत
- Tyro नवशिष्य
- U
- Ulcer *Med.* व्रण, गूमडुं
- Ulna *Ana.* हस्तास्थि, प्रकोष्ठास्थि, अरत्निक
- Ultimate छेवटजुं, छेळुं, अंतिम
- Ultra अति, अतीत, पार - atomic *Phy.* अतिपरमाणुक - microscope अतिसूक्ष्मदर्शक, सूक्ष्मातीतदर्शक - violet अतिजांबुल, जांबुलातीत, पारजांबली - zodiacal *Ast.* अतिक्रान्तिवृत्तीय, राशिबहिर्गत
- Umbel *Bot.* छत्राकार, चामर, गुच्छ
- Umbilical *Ana.* नाभिसंबंधी - cord नाभिनाल, नाभिरज्जु
- Umbilicate *Bot.* नाभि-आकारजुं
- Umbilicus *Ana.* हंडी, नाभि, नाळ
- Umbonate *Bio.* गंडाकार
- Umbra *Ast.* पूर्णछाया, प्रच्छाया, छाया
- Umpire मध्यस्थ, निर्णयकर्ता, सरपंच
- Unabated अविरोधित, निर्भेद
- Unadulterated निर्भेळ, शुद्ध
- Unalloyed *Chem.* विशुद्ध, निर्भेळ, निर्भेळ
- Unambiguous असंदिग्ध, स्पष्ट
- Unanimity अैक्य, अेकमतता, अेकता
- Unbalanced असमतोल, विषम, समताहीन
- Unbleached *Chem.* कोरुं, घोयावगरजुं
- Unburnt अदग्ध

Uncharged *Phy.* निर्वीज, वीजरहित

Uncinate *Bot.* दृकाकार, वळेलुं

Unconscious mind *Psy.* अज्ञातमन,
अज्ञेयमन, चेतनातीतमन

Unconditional बिनशरती

Uncontrolled निरंकुशित, असंयमी, बेलगाम

Uncrowned *Pol.* बेताज, ताजरहित

Undercurrent अन्तःप्रवाह

Underproduction *Eco.* कमपेदाश

Undeterminate अनिश्चित

Undissolved *Chem.* अद्रवित, निर्द्राव्य

Undivided अखंड, अविभाजित, अविभक्त

Undulated *Phy.* तरंगाकार, तरंगित, वीचिमय

Undulation *Phy.* तरंग, आंदोलन, वीचि

Undulatory theory *Phy.* तरंगवाद

Unelastic *Phy.* अस्थितिस्थापक, स्थिति-
स्थापकताविहीन, जड

Unemployment बेकारी, बेरोजगारी

Unequal *Math.* असमान, असम, विषम

Uneven असमतल, खरबचडुं

Unguiform नखाकार, छुराकार

Ungulate *Zoo.* खरीवालुं [अेकाक्ष

Uni - अेक Uniaxial *Math.* अेकधरीवालुं,

Unicameral system *Pol.* अेक धारासमा
तंत्र

Unicellular *Bio.* अेककोषी

Unicentral अेककेन्द्री

Unicostate *Bot.* अेकशिरी

Unifoliate *Bot.* अेकपत्री, अेकपर्णी

Uniform अेकसरखुं, अेकविध, अेकधारुं,
अेकरूप, अेकसमान - motion अेकसरखी
गति, समवर्गीगति

Uniformity अेकरूपता, अेकविधता, समरूपता,
समानता - of nature प्रकृतिनी अेकरूपता

Unigenous *Bio.* अेकजातीय

Unilateral अेकपक्षी, अेकतली, अेकभुजी

Unilocular अेककोटरी, अेकाशयी, अेकपुटी

Union अेकता, अैक्य *Pol.* संघ *Chem.*
संयोग, योग, संबंध, मेळ *Federal* -
समवायसंध

Unipara *Med.* अेकफली (खी), प्रथम गर्भिणी

Uniplanar *Phy.* अेकतली

Unipolar *Phy.* अेकध्रुवीय *Ana.* अेकबाहुक

Unique अपूर्व, विरल, अजोड, अद्वितीय,
अप्रतिम

Unisexual *Bio.* अेकलिंगी, अेककेसरित

Unison अेकतान, अेकराग, स्वरसंगति; संयोग,
योग, संग, समागम

Unit अंक, अेक, अेकम, अेकांक - of heat

Phy. अुष्मानो अेकम - of resistance

अवरोधनो अेकम - of stress दबाणनो

अेकम *Fundamental* - मूल अेकम

Derived - साधित अेकम

Unitary अेकतंत्री, अेककेन्द्री, अेकस्थानी,
अेकमी - method *Math.* अेकमपद्धति,
अेकमरीति

Unity अेकता, अैक्य, संगति - of action
कार्यनी अेकता, क्रियासंकलना

Univalent *Chem.* अेकयोजी, अेकसंयोजी

Universal सार्वत्रिक, सर्वगत, सर्वदेशीय,

सार्वलौकिक, सर्वदेशी, सर्वव्यापी, सर्वतंत्र

- cause सार्वत्रिक कारण, सामान्य कारण

- progress सर्वोदय - proposition

सर्वदेशी निर्देश, सर्वमान्य वाक्य, सर्वग्राही

निर्देश - solvent सर्वद्रावक - suffrage

सार्वत्रिक मताधिकार, सार्वजनिक मताधिकार

Universe *Phil.* विश्व, सृष्टि, जगत *Ex-*

panding - वधती सृष्टि, वृद्धिमयविश्व,

विकसंतुं विश्व

University युनिवर्सिटी, विद्यापीठ, विद्याकुल,

शारदापीठ, शारदाकुल, ज्ञानपीठ

Unknown *Math.* अज्ञात, अव्यक्त - qua-

ntity अज्ञातराशि, अव्यक्तराशि [असमान

Unlike विषम, विरोधभावी, विजातीय, असदृश,

- Unproductive *Eco.* अनुत्पादक, विनपेदाशी
 Unreal *Math.* अवास्तविक, काल्पनिक
 Unreasonable गैरव्याजवी, अनुचित, अयोग्य
 Unsanitary *Med.* स्वास्थ्यविरोधी, रोगजन्य,
 असुखाकारी [अतृप्त]
 Unsaturated *Chem.* असंतृप्त, असंपृक्त,
 Unskilled *Eco.* अनिपुण, बुद्धिरहित
 Unstable अस्थायी, अस्थिर – equilibrium
 अस्थिर समतोलपणं
 Unstratified *Geo.* अस्तरीभूत
 Unsymmetrical असमान, विरूप, दुर्घटित
 Unveiling अनावरण
 Unyielding अणनम
 Upheaval अक्षेप, अद्गल *Pol.* विप्लव,
 क्रांति, मोटो फेरफार, अथलपाथल
 Upset price *Eco.* लघुतममूल्य, ओछामां
 ओछी किंमत, स्थिर किंमत
 Uprust *Phy.* अक्षेप
 Uranium (U) *Chem.* युरेनियम
 Uranus *Ast.* युरेनस, हरशल, प्रजापति
 Urea *Ana.* मूत्रिल, युरीआ
 Urethra *Ana.* मूत्रमार्ग, मूत्रनली, मूत्रवाहिनी
 Urethroscope *Med.* मूत्रनलीदर्शक
 Urethroscopy *Med.* मूत्रनलीपरीक्षा

V

- Vacant शून्य, रिक्त, खाली [वेक्सिनेशन
 Vaccination रसीमुकाण, शीतला टंकवणी,
 Vaccine *Med.* रसी
 Vacuole *Zoo.* रसधानी
 Vacuum *Phy.* शून्य, शून्यावकाश, ख, खाली-
 खम, वेक्युम – brake ख-ब्रेक – cleaner
 ख-भाडु – post ख-टपाल – vessel ख-पात्र
 Vaginal *Ana.* योनि-योनिमार्ग – संबंधी
 Vague मोघम, संदिग्ध, अनिर्णीत, पाया बगरनुं
 Valency *Chem.* बल्यांक, संयोजनशक्ति
 Valid सुवर्गित, सप्रमाण, सबळ, सिद्ध, सुसिद्ध,
 यथार्थ [आकारणी, वेल्युअेशन
 Valuation *Com.* मूल्यांकन, मूल्यआंकणी-
 Value *Math.* मूल्य Numerical – सांख्य
 मूल्य Absolute – विशुद्धमूल्य [वाल्व
 Valve *Phy.* पडदो, ढांकण, पटल, पुटक, पक्षक,
 Vanadium (V) *Chem.* वेनेडियम
 Vane *Phy.* वायुगतिदर्शक, वायुध्वज
 Vanguard *Pol.* आगली हरोळ, अग्रदल
 Vanishing लोपमान – fraction लोपमान
 अंश – line लोपमान रेखा – point लोपन-
 बिन्दु

- Vaporific *Phy.* वाष्पकारी
 Vaporiform *Phy.* वाष्परूप
 Vaporisation *Phy.* वाष्पायन
 Vapour *Phy.* वाष्प, बराल - bath बराल-
 स्नान, नास *Chem.* वाष्पयंत्र - density
 वाष्पघनता, वाष्पघटत्व - pressure वाष्प-
 दबाण, वाष्पबल - tension वाष्पतान,
 वाष्पतति
 Variable *Math.* अस्थिर, चल, विषम,
 विकारी, असम, परिवृत्तिशील, समविषम -
 motion चलित गति - velocity विषमवेग
 Variation फेर, तफावत, चलांतर, विकार
 भिन्नता, वधघट
 Vasa *Ana.* वाहिनी, स्रोत - deferentia
 शुक्रवाहिनी - efferentia बहिर्वाहिनी
 Vascular *Ana.* वाहिनीमय, वाहिनीसंबंधी
 वाहिनीभर, शिरासंबंधी, शिरालु
 Vector *Ana.* वाह, वेक्टर *Math.* दैक्षिक
 - addition वाहवृद्धि - function वाह-
 कार्य, वाहकर्म Radius - नाभित्रिज्या
 Vega *Ast.* अभिजित, दशरथ
 Vegetable *Bot.* शाक, वनस्पति - king-
 dom वनस्पतिसृष्टि [हारी
 Vegetarian शाकाहारी, अज्ञाहारी, निरामिषा-
 Vegetate निष्क्रिय रहेतुं, स्थिर जीवतुं
 Vehicle वाहन, माध्यम; पात्र, साधन [रग
 Vein *Ana.* शिरा, नीला, नस, रग *Geo.* रेखा,
 Velocimeter *Phy.* वेगमापक
 Velocity *Phy.* वेग, गति Initial - प्राथमिक
 वेग, प्रारंभिक वेग Relative - सापेक्ष वेग
 Uniform - समवेग
 Venation *Bot.* पर्णशिरा, पांदाहीनी नसरचना
 Veneration *Phil.* मान, मानबुद्धि, आदर-
 बुद्धि, पूज्यभाव [जननेन्द्रियसंबंधी
 Venereal *Med.* श्रुत्पादकअवयवसंबंधी,
 Venereology *Med.* जननेन्द्रियरोगविज्ञान,
 गुप्तारोगविज्ञान
 Venous blood *Ana.* अशुद्ध लोही
 Ventilated *Phy.* हवादार
 Ventilation *Phy.* हवादारी
 Ventilator हवाबारी, जालियुं, वेन्टिलेटर
 Ventral *Ana.* झुदरस्थ, झुदरीय, पेट तरफतुं
 Ventricle *Ana.* रंध्र, गुहा, पोलाण, हृदय
 रंध्र, मगजरंध्र, गळतुं रंध्र, गलरंध्र
 Ventricular *Ana.* रंध्र संबंधी
 Venus *Ast.* शुक्र
 Veracity सत्य, सत्यमयता [संवेदन, संत्यापन
 Verification निरीक्षा, परीक्षा, निर्णय, परीक्षा-
 Vermes कीट, कृमि, जीवडां
 Vermicide कृमिनाशक
 Vernal *Ast.* वसंत ऋतुतुं, वासंतिक, वसंतोद्भव
 - equinox वसंतविषुव, वसंतसंपात, मेष-
 संक्रान्ति - signs सायनराशि
 Vernier *Phy.* सूक्ष्ममापकयंत्र, वर्नियर
 Versatile पृष्ठस्थित, मध्यस्पर्शी, चंचल,
 मध्यलग्न
 Vertebra *Ana.* पृष्ठास्थि, करोडतुं हाडकुं,
 कीकस, कशेरुका - al column मणिदंड,
 मेरुदंड, पृष्ठवंश [करोडियुं
 Vertebrata *Bio.* पृष्ठवंशी, करोडवाळुं,
 Vertex शिखर, टोच, अणी, शिरोबिन्दु, शीर्ष
 Vertical *Math.* ऊर्ध्व, लंब, शिरोलंब,
 अनुलंब, काटखुणे - circle लंबवृत्त, समवृत्त
 - line ऊर्ध्वरेखा, लंबरेखा
 Vertigo *Med.* शिरभ्रमण, फेर
 Vesicle *Zoo.* फुगगाजेवी कोथळी, पाणीथी
 भरेली फोल्ली *Ana.* प्रवाहीथी भरेली कोथळी,
 पुटक [follicles बीजपुटक
 Vesicular विवरवाळुं, पुटकवाळुं - ovarian
 Vessel वहाण, वासण, पात्र, नाल, नाडो
 Vested Interest *Eco.* स्थापितहित, स्था-
 पित स्वार्थ
 Vestibule *Ana.* मध्योदर, मध्यगुहा, मध्य-
 कर्ण, काननो मध्यप्रदेश *Arch.* ओसरी,
 पडशाळ, द्वारमंडप

- Vestige अवशेष, शेष; पादचिह्न, पगलां
 Veterinary Med. पशुरोगसंबंधी, पशुरोग
 विषयक, पशुवैद्यकीय, ढोररोगतुं, ढोरवैदां-
 संबंधी
 Veto Pol. निषेधाधिकार, वीटो
 Vibrating fork Phy. स्वरकांटो, स्पंदनकांटो
 Vibration Phy. कंपन, कंप, स्पंदन, आंदो-
 लन, झुत्कंपन [नायब-
 Vice (१) चांप, पकड (२) दुर्गुण (३) झुप,-
 Vicinity समीपता, पडोश, निकटता
 Vigour बळ, झुत्साह, जोर, जोम, जुस्तो
 Village survey गाममापणी
 Villi ग्राहकअंकुर, वाळ जेवां, कोष
 Villous रोमावृत्त, वाळ वाळुं
 Vinculum Math. रेखाकंस, रेखाकौंस
 Vinegar सरको, चुक्र
 Violent प्रचंड, झुय
 Virgin कन्या, कुमारिका, अक्षता, अक्षतयोनि,
 अनूडा - soil पडतर जमीन, वण खेडेली जमीन
 Virgo Ast. कन्याराशि - gama आपस
 - thita अपावत्स
 Virtual Phy. वास्तविक, संभाव्य, शक्य,
 खरेखर, सम - velocity वास्तविक वेग,
 खरो वेग - image आभास प्रतिबिंब (Real
 image वास्तविक प्रतिबिंब) - focus
 आभासकेन्द्र, आभासनामि
 Virulence संहारकशक्ति
 Virus Med. विष, चेप, रोगबीज [अवयवो
 Viscera Ana. अंतरंग, अंतरना अंग, अंदरना
 Viscosity Phy. स्निग्धता, चिकाश, सांद्रता
 Visual दृष्टिसंबंधी, प्रत्यक्ष, चाक्षुस, दृश्य
 - angle दृष्टिकोण - instruction दृष्टि-
 शिक्षण, प्रत्यक्षशिक्षण, चित्रशिक्षण - field
 दृष्टि मर्यादा - ray दृष्टि किरण, दृश्य किरण
 Vital प्राणमय, प्राणविषयक, प्राणात्मक;
 चेतनमय, चेतनात्मक; जीवमय, सजैव, जीवन-
 प्रद, जीवनावश्यक - air जीवनप्रदवायु,
 प्राणवायु - force जीवनप्रदबल, प्राणबल,
 जीवबल - function जीवनप्रदक्रिया, प्राण-
 क्रिया, जीवनावश्यक क्रिया - principle
 जीवनप्रद नियमो, मौलिक नियमो, मुख्य तत्त्वो
 - statistics जीवनसंख्याशास्त्र, आरोग्य
 Vitalism चेतनवाद, जीववाद
 Vitality जीवनशक्ति, प्राणशक्ति
 Vitamin प्रजीवनक द्रव्य, विटामिन
 Vitreous काचसम, काचमय, काच जेवुं,
 पारदर्शक - electricity काचजवीज, काच-
 वीज -- humour काचसार, काचरस, सान्द्र-
 रस, पारदर्शक द्रव्य (आंखतुं)
 Viviparous Bio. गर्भजात, सचेतनप्रज;
 गर्भज, पिंडज; जीवतां बच्चां जणनार
 Vivisection Bio. जीवनछेदन, सचेतछेदन,
 जीवतानी वाढकाप
 Vocal वाचिक, स्वरसंबंधी, अवाजसंबंधी
 - chords वाचिकतंतु, ध्वनिवाहक तंतु,
 कंठतंतु, स्वरतंतु
 Volatile Chem. चपल, चंचळ, वायवी,
 वायुपरिणामी, झुडी जाय तेवुं
 Volcano Geo. ज्वालामुखी
 Volition Psy. अिच्छा, स्वेच्छा, संकल्प;
 अिच्छाव्यापार, अेषणाव्यापार
 Voltage Phy. वीजबळ, वीजलीतुं बळ, वॉल्टेज
 Voltmeter Phy. वीजमापक, विद्युतमापक,
 वॉल्टमिटर [Gen. पुस्तक, विस्तार
 Volume Math. कद, परिमाण; आयतन
 Volumetric Chem. कदसर, आयतनमापक
 Voluntary Psy. अिच्छक, अिच्छाधीन,
 स्वाधीन [- theory चक्रवाद
 Vortex Phy. चक्रगति, आवर्त, वमळ, भमरी
 Voter Pol. मतदार
 Voting मतदान - paper मतपत्र [घनीकरण
 Vulcanisation Chem. वल्केनवण, रबरतुं
 Vulcanite Chem. वल्कनाडीट
 Vulpecula Ast. जंबुक (तारामंडळ)

W

- Wage *Eco.* वेतन, मजूरी, पगार, रोजी
Living - निर्वाहवेतन, पेटियुं Minimum
- अल्पतम वेतन
- Waist *Ana.* कटि, केड
- Wall दीवाल, भीत *Bio.* तट
- Walnut अखरोट, अखोड
- Wants *Eco.* जरूरियातो, आवश्यक वस्तुओ
Complimentary - सापेक्ष जरूरियातो
Primary - प्राथमिक जरूरियातो, आवश्यक
जरूरियातो
- Warp ताणो, वांट, मरडट
- Warrant *Law* पकडहुकम, वॉरन्ट
- Wart मसो, क्निग
- Wash-bottle *Chem.* धाराशीशी
- Washer वाभीसर, चकती, वॉशर
- Water जळ, पाणी - clock जळघटिका,
जळघडी - mill जळचक्की, पाणीचक्की - of
crystallisation स्फटिकजळ - shed
पाणीढाळ - tight जलामेघ, पाणीबंध, जळबंध
Hard- चूनावाळुं पाणी, कडक पाणी Soft-
चूना विनाळुं पाणी, नरम पाणी - stomach
जळरन्ध्र
- Water cure *Med.* जळोपचार, जळचिकित्सा
- Wave *Phy.* तरंग, वीचि, आंदोलन, लहरी,
मोजुं Crest of - तरंगशिखर, मोजांनी टोच
- length तरंगलंब, वेवलेन्थ - light तरंग-
रेखा, वीचिरेखा Longitudinal - समवर्ती-
तरंग, समगामी तरंग, कमानतरंग - motion
तरंगगति Sound - ध्वनितरंग, अवाजनुं मोजुं
Transverse - विषमवर्ती तरंग, विषमगामी
तरंग, सर्पतरंग Trough of - तरंगमूळ,
मोजाळुं मूळ, अनुपाद, अधोपाद, अनुलहरि
- Wealth *Eco.* संपत्ति, धन, अर्थ *Distrib-*
ution of - संपत्तिनी वहेचणी *Produc-*
tion of - संपत्तिनुं शुत्पादन *Science of-*
- संपत्तिशास्त्र, अर्थशास्त्र
- Weather हवा, हवामान, हवापाणी, ऋतु
- cock वायुकुकडी, वायुदिशासूचक - glass
वायुमापक
- Weathering करमाळुं, खरी पडळुं, खवाण
- Wedge फाचर, झीणी, कील
- Weekly साप्ताहिक, अठवाहिक
- Weight *Phy.* भार, गुरुता *Math.* वजन,
तोल - box वजनपेटी, तोलापेटी
- Wharf *Com.* घाट, धक्को; ओवारी
- Wharfage *Com.* धक्काळुं भाडुं, व्हारफेज
- Wheel *Phy.* चक्र, पैडुं, वर्तुल, विवर्तुल
- of life जीवनचक्र Potter's - चाकडो
Spinning - रेंटियो
- Whirlpool पाणीनी भमरी, जळचक्री
- Whirlwind वायुनी भमरी, चक्रवात, बंदोलियो
- Whole *Math.* पूर्ण - life policy आजीवन
वीमा पोलिसी - number पूर्णांक
- Width विस्तार, विस्तृति, पनो
- Will *Psy.* अिच्छा, निश्चय, संकल्प *Law*
मृत्युपत्र, वसियतनामुं - power *Psy.*
अिच्छाशक्ति, अिच्छाबल, संकल्पबल, आत्म-
शक्ति, आत्मबल
- Wind *Met.* पवन, वायु - gauze पवनमापक
- lass दुमकलास - mill पवनचक्की - pipe
धासनळी, वायुनळी Trade - व्यापारवायु
- ward वातामिमुख
- Winter शरद
- Winter crop शियाळुपाक, रबीपाक
- Winter Solstice *Ast.* मकरसंक्रांति,
मकरसंक्रमण, दक्षिणायन
- Wintery शारद, शारदीय, शीतकाल
- Wire तार, तंत्र, तंतु - gauge तारनी जाळी
- Wireless बिनतार, तारविनाळुं, अतंत्री,
निष्तंत्री [रेडियो, वायरलेस]
- Wonder आश्चर्य

Work *Phy.* कार्य, काम *Phil.* चेष्टा, व्यापार, कृति, कर्म - shop कार्यशाला, बुधोगशाला, कारखानुं, वर्कशॉप - man कामदार - manship कारीगरी, कौशल्य
Worker मजूर, भ्रमजीवी, कार्यकर्ता
World-war *Pol.* विश्वयुद्ध - soul *Phil.* विश्वात्मा

Worm *Bio.* कीडो, कृमि Hook - हुककृमि
Round - गोळकृमि Tape - पटीकृमि
Thread - सूतकृमि
Worry *Psy.* चिंता, शुपाधि [घडियाळ
Wrist *Ana.* कांडु, मणिबंध - watch कांडा
Wrought *Phy.* घडेळुं, टीपेळुं - iron
टीपेळुं लोळुं, नरम लोखंड, घडतरनुं लोखंड

X

Xanthocarpus *Bot.* पीतफळी
Xenon (X) *Chem.* झीनोन
Xenophobia *Med.* स्वरपरिवर्तन
Xiphoid *Bot.* शुरोप्रपत्र - process *Ana.* शुरप्रसर

X-ray *Med.* क्ष-किरण, ऐक्स-रे
Xylem *Bio.* जलवाहिनी, काष्ठपेशी, शुध्वरस-वाहिनी
Xylocarpous *Bot.* काष्ठफलधारी
Xylophone *Mus.* काष्ठवाद्य, काष्ठतरंग

Y

Yard *Math.* वार, गज, यार्ड - stick गज, वारपट्टी
Year वर्ष, साल *Astronomical* - खगोल-वर्ष *Equinoctial* - संपातवर्ष *Lunar* - चांद्रवर्ष *Sidereal* - तारकवर्ष, नाक्षत्रवर्ष *Solar* - सौरवर्ष - book वार्षिकग्रंथ, साल-नासुं

Yeast *Bio.* आथो, खमीर, यीस्ट; फीण, कण्व
Yield *Eco.* श्रुत्पन्न, श्रुपज, निपज, परिणाम
Yielding अनुवर्ती, नरम
Yoke धूसरी, धुरा, बंधन, भार
Yolk *Zoo.* अंडपीत, अंडदाळ
Ytterbium (Yb) *Chem.* अीटरबियम
Yttrium (Y) *Chem.* अीट्रियम

Z

Zebra *Zoo.* जीव्रा
Zeeman effect झीमन परिणाम
Zenith *Ast.* शिरोबिन्दु, खमध्य, खस्वस्तिक, मध्यांश, श्रुच्चांश - distance नतांश
Zeolite *Geo.* स्फटिकादम, झीओलाडीट
Zephyr *Met.* पश्चिमवायु, समीर
Zero *Math.* शून्य, शून्यांश *Absolute* - निरपेक्ष शून्य - degree शून्यांश - factor शून्यगुण, खगुण
Zigzag वांकुचुंकु, सर्पाकार
Zinc (Zn) *Chem.* झिंक, जसत
Zirconium (Zr) *Chem.* झिरकोनियम

Zodiac *Ast.* राशिचक्र, राशिमंडळ
Zodiacal light *Ast.* राशिचक्र प्रकाश, संभ्या
Zone *Geog.* कटिबंध, वलय, कटिबंध प्रदेश, प्रदेश *Frigid* - शीत कटिबंध *Temperate* - समशीतोष्णकटिबंध *Torrid* - शुष्णकटिबंध
Zoo प्राणिशाला, प्राणिगृह, जनावरसंग्रह, चिडिया-खानुं
Zoography प्राणीआलेखन
Zoology प्राणीविद्या [पशुरोगनिदान
Zoopathology *Med.* पशुरोगचिकित्सा,
Zygomatic bone *Ana.* गंडास्थि, कपोलस्थि - arch कपोल तोरण

Zygomorphic साम्यरचनावाळुं, समखंड

Zygotis Bot. संयोगीजनन

Zygosporo Bio. युग्म बीजाणु, युग्म बीजकण,
संयोगरेणु [युग्मपेशी

Zygote Bio. गर्भ, गर्भपेशी, फलितकोष,

Zyme खमीर, किण्व, आथो; जंतु

Zymology किण्वविद्या, अुत्सेचनविद्या, अेन्झा-
भीमविद्या

Zymotic आथावाळु, किण्ववाळु - disease
जंतुरोग

वैज्ञानिक शब्द संग्रह

द्वितीय विभाग

TERMS OF INTERNATIONAL IMPORTANCE

As explained in the preface, the scientific terms of international importance, already in use in the English language, have been accepted unaltered for this publication with few changes as become necessary only in those cases where other words are already current. A few of these words which are of common use already occur in Part I but lists of terms of international importance, arranged systematically according to various sciences, have been included in Part II.

A perusal of the lists would bring home to the persons who have to make a systematic and frequent use of scientific terms, the plain fact that these terms should not be translated for the present at least. It would be impracticable and incorrect to replace these words by new unfamiliar words of any language which would be either difficult or inadequate in meaning. Some of these words are already in use in commercial and industrial circles. On the one hand, the teachers of the various sciences which, at higher levels, are being taught through the English Language, would not find it easy to make an early changeover, and on the other, the present generation of students will get confused with the new terminology.

One important use of the compilation is to set right the wrong view held by many persons. It is understood, for example that the view communicated by the Bombay University to the Reference Board on scientific terminology appointed by Central Advisory Board of Education in India, 1948, is to the following effect:—

“The University is of the opinion that it is unnecessary and undesirable to adopt an International Terminology because firstly, there is no one International Terminology in science, each important language group having its own terminology and secondly, such a terminology, if it can be prepared, is bound to be educationally less suitable than an indigenous one. The University feels that it is desirable to prepare a uniform indigenous terminology based on Sanskrit.” It is partly correct that scientific terminology

in various European languages, varies from country to country and that there are variations in the international terms. But it is a matter of common knowledge that in the cases of names of chemical elements and chemical compounds, the Latin names of plants and animals duly classified and arranged, the units of weights and measures and constants adopted in various sciences, as also the symbols and nomenclature adopted in Meteorology, greatest uniformity and standardisation prevails throughout the English-speaking countries of the world. Russia with all its individualistic and separatist tendencies, cannot shake off these contacts and one of the latest Russian dictionary (Callapam's *Russian-English Technical and Chemical Dictionary* 1947) includes the common, English names of chemical elements based mostly on Latin phraseology. It would, therefore, be impracticable and unsound to replace such standard nomenclature by new words of indigenous origin. The latter are certainly likely to be more difficult and less familiar than those already in use. If old words of astronomy, astrology and mathematics in which the contribution of the ancient Hindus was both large and brilliant, are already in current use, they should not be displaced; in certain cases both the sets of words will have to be current for years to come, premature finality and rigidity being harmful.

The terms collected in various sections of Part II are intended to be illustrative of the principles mentioned above. They do not form exhaustive lists of words used in each subject but are helpful in *indicating* the trend of selection of words. It will be clear that where the words do not represent proper names but express processes and connotations which are capable of translation, no hesitation has been felt in adopting unaltered words, e. g., "foot" and "pound" cannot be translated, nor can "gramme" or "meter" but kilogram and kilometer may be partly translated into સહસ્રગ્રામ and સહસ્રમીટર; the expressions — Electromagnetic and Electrostatic unit — must be represented by the symbols — e. m. u. and e. s. u. On the other hand, nothing should deter us from translating terms describing processes and ideas and difficult words like "adiabatic" અદ્યુષ્ણતાબદ્ધ and entropy અંતરભુવનશક્તિ, have to be represented by suitable words whether of Sanskrit or any other origin—the former securing a natural right of precedence.

The arrangement of the various sections of Part II has been made according to the subjects and is different from the strictly alphabetical order adopted in Part I, for the reason that, although science is one and universal, the terms of international importance for each subject have definite meaning, e. g., Botanical or Zoological proper names are not likely to be used for Chemical or Physical proper names or terms for constants and units.

In regard to Botanical and Zoological names, of species, genera and families, these species which are common in the area Gujarat, Cutch and

Saurashtra known as Maha Gujarat have been given preference, but no attempt is made to make these lists exhaustive or comprehensive. It is significant that a foremost modern Botanist of Gujarat, the late Mr. Jayakrishna Indrajī, who wrote in Gujarati his monumental volumes, one on the *flora of the Barda mountain* (Kathiawar) in 1906, and the other on the *flora of Kutchha* had adopted the modern terminology, both for structural as well as for descriptive Botany, based on the standard works of Sir James Hooker, Dr. Nairne and Sir George Watt. The terminology adopted by Shri Jayakrishna has been revised for the present volume and modernised with the help of Dr. R. D. Adatia of Bharatiya Vidya Bhavan Science College, and Shri Bāpalal Vaidya, Principal Ayurvedic College, Surat.

The scientific terms pertaining to chemical elements and compounds and physical constants and units, and weights and measures have been compiled under the guidance of Dr. Mata Prasad, Principal of Royal Institute of Science, whose interest in this subject as well as in Hindi is well known. Drs. R. C. Shah and S. C. Sethna have also given the help required of them.

A list of symbols and abbreviations used in Physics has been prepared by Dr. Y. G. Naik of Gujarat College.

In regard to Meteorological terms, the international aspect has become more important since the world war II, as the information collected regarding the weather conditions in this country has proved to be so exact and useful. Already, words like *Altostratus* (Ast), *Cirrostratus* (Cicu) *Cirrus* (Ci), *Cumulus* (Cu) have symbols which are universally accepted in the English speaking countries of the world. In addition, the instructions to the scientific observers of the department have been codified and standardised. It has been, therefore, possible to compile a separate section with the help of the Regional Meteorological Centre at Bombay, which is now presided over by a scientist with the wide experience of research, Dr. B. N. Desai. The credit of this section goes to him.

The main object of preparing Part II will be served if it illustrates the principle which the writer wants to establish viz: that in certain spheres of scientific knowledge, we have to adopt bodily the terms already in use in the English language. This adoption of English and Latin terms has been recommended not out of "laziness" or "lack of enthusiasm" for the linguistic independence of the country, but out of a firm conviction that our present circumstances demand it. This is also in accordance with the dictum of Pandit Jawaharlal Nehru that "We should be bold enough to lift bodily foreign and technical terms which have become current coins in many parts of the world and adopt them in all the Indian languages." It is also hoped

that this will provide material for the preparation of the lists of "basic technical terms" about which Panditji is so very keen. The present list is illustrative and not exhaustive. The number and the variety of foreign words which have to be accepted in the Indian languages is much larger than those included in this volume, but considerations of time, space and cost have imposed limitations which could not be avoided.

7th June, 1949

P. G. SHAH

વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ

દ્વિતીય વિભાગ

આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના પારિભાષિક શબ્દો

પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે અંગ્રેજી ભાષામાં આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના પ્રચલિત શબ્દો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહવામાં આવ્યા છે. જ્યાં અંગ્રેજી શબ્દોને બદલે આપણા દેશી શબ્દો પ્રચલિત થઈ ગયા છે ત્યાં અંગ્રેજી નહીં લેતાં દેશી શબ્દો લીધા છે. આ વિભાગમાં આપવામાં આવેલા શબ્દોમાંથી કેટલાક સામાન્ય વપરાશના શબ્દો પહેલાં વિભાગમાં આવી ગયા છે. આ વિભાગમાં આ શબ્દો વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓવાર ગોઠવીને મૂકવામાં આવ્યા છે.

આ શબ્દોની યાદીઓ જોતાં, વૈજ્ઞાનિક શબ્દોનો જેમને અવારનવાર પદ્ધતિસર ઉપયોગ કરવાનો રહે છે એમને સહેજે ખાતરી થશે કે હાલમાં તો આ શબ્દોનો અનુવાદ ન થવો જોઈએ; કારણ કે નવા અનુવાદિત શબ્દો બનશે એ અપરિચિત, અધરા અને અર્થની દૃષ્ટિએ અપૂર્ણ રહેવાનો સંભવ છે. એટલે આ અંગ્રેજી શબ્દો જે રૂઠું થઈ ગયા છે એનો ત્યાગ કરવામાં અવહેવારુપણું અને ગેરલાભ છે. આમાંના કેટલાક શબ્દો તો વેપાર અને કારખાનાના રોજિંદા ઉપયોગમાં આવી ગયા છે. કેળવણી અને શિક્ષણની દૃષ્ટિએ પણ આવા નવા અનુવાદિત શબ્દો બનાવવા એ ડહાપણુભરેલું નથી. ઉચ્ચ કક્ષાનું વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ આજે અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા અપાય છે અને એ રીતે ટેવાયેલા આજના અધ્યાપકોને આવે તરત ફેરફાર કરવો સરળ નહીં થઈ પડે. ખીજા બાજુએ, વિદ્યાર્થીની વર્તમાન પેઢી પણ નવા પારિભાષિક શબ્દોથી ગોટાળામાં પડી જશે.

વિજ્ઞાનની પરિભાષા સંબંધમાં ઘણા માણસો ખોટી દૃષ્ટિ રાખી રહ્યા છે; એ ખોટી દૃષ્ટિ દૂર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આ સંપાદનનો છે. દાખલા તરીકે, મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ હિંદમાં કેળવણીના મધ્યસ્થ સલાહકારી બોર્ડે નીમેલા વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા સંબંધના રેકર્ડ્સ બોર્ડને નીચે પ્રમાણેનો અભિપ્રાય મોકલ્યો હોવાનું જાણવા મળે છે :

“યુનિવર્સિટી એ અભિપ્રાયની છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા અપનાવવી એ બિનજરૂરી અને અનિચ્છનીય છે. કારણ કે પહેલું, વિજ્ઞાનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા એક નથી, દરેક અગત્યના ભાષાસમૂહને પોતપોતાની પરિભાષા છે, અને બીજું આવી પરિભાષા બનાવવાનું શક્ય હોય તોપણ એવી પરિભાષા દેશી પરિભાષા કરતાં કેળવણીની દૃષ્ટિએ ઓછી અનુકૂળ થઈ પડશે. યુનિવર્સિટીને લાગે છે કે સંસ્કૃત ઉપર રચાયેલી એકધારી દેશી

પરિભાષા બનાવવી એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે.” એ કૌંઠક ખરું છે કે યુરોપના દેશદેશની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા જુદી જુદી હોય છે, તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષામાં પણ સહેજ સહેજ ફરક હોય છે. પરંતુ એ તો સામાન્ય જ્ઞાનની વાત છે કે રાસાયનિક તત્ત્વો અને સંયોજનો, વનસ્પતિઓ અને પ્રાણીઓનાં લેટિન નામો; વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓમાં વપરાતા વજન અને માપના એકમો અને સ્થિરાંકો; તેમ જ હવામાન વિદ્યામાં સ્વીકાયેલા સંજ્ઞાઓ અને પરીભાષાની બાબતમાં પૃથ્વી પરના અંગ્રેજી ભાષા બોલતા બધા દેશોમાં ખૂબ જ એકરૂપતા અને એકધારાપણું પ્રવર્તે છે. બીજાં બધાં ક્ષેત્રોમાં અલગ અને જુદાપણુની મનોવૃત્તિ રાખનાર રશિયાથી પણ આ ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્ક છોડી શકાયો નથી. સને ૧૯૪૭માં પ્રગટ થયેલ કેલેપમકૃત રશિયન મિનિલ્સ ટેકનિકલ એન્ડ કેમિકલ ડિક્શનેરી માં મુખ્યત્વે લેટિન શબ્દો ઉપર રચાયેલાં રાસાયનિક તત્ત્વોનાં અંગ્રેજી નામોનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રમાણે સમગ્ર રીતે જોતાં પ્રચલિત થયેલા સર્વામાન્ય અંગ્રેજી પારિભાષિક શબ્દો છોડીને દેશી ભાષાના નવા શબ્દો બનાવવા એ અવહેવારુ અને અસંગીન છે. તદ્દન નવા શબ્દો બનશે એ ચાલુ અંગ્રેજી શબ્દો કરતાં અવશ્ય વધુ મુશ્કેલ અને ઓછા પરિચિત નીવડશે. ખગોલવિદ્યા, ન્યોતિષ અને ગણિતવિદ્યામાં પ્રાચીન હિંદુઓ ઘણા આગળ વધેલા હતા અને તે ક્ષેત્રોમાં તેમનો ફાળો વિશાળ અને ઉજ્જવળ હતો એટલે એ વિદ્યાઓના શબ્દો જે અત્યારે પ્રચલિત છે એ જેમના તેમ સ્વીકારી લેવા જોઈએ. કેટલીક જગ્યાએ તો આવતાં થોડાંક વરસો માટે પ્રાચીન પ્રચલિત શબ્દો અને અંગ્રેજી પ્રચલિત શબ્દો બંને રાખવા પડશે કારણ કે પૂરતા અનુભવ પહેલાં શબ્દોને આખરી અને અફર સ્વરૂપ આપી દઈ એ એમાં લાભ કરતાં હાનિ વધારે છે.

બીજા વિભાગની જુદી જુદી ખંડિકામાં સંપાદિત કરેલા શબ્દો, ઉપર રજૂ કરેલ સિદ્ધાંતો સમજાવવા માટે દાખલા રૂપ જ છે; વિજ્ઞાનની તે પ્રત્યેક શાખામાં વપરાતા બધા શબ્દોની એ સંપૂર્ણ યાદી નથી; જોકે એમાંથી શબ્દોની પસંદગી કેમ કરવી એવું સૂચન મળે ખરું. વાચક જોઈ શકશે કે જે શબ્દો વિશેષનામ સૂચક ન હોય પણ ક્રિયા અને વિશિષ્ટ અર્થો સૂચવતા હોય તો તે શબ્દો જેમના તેમ સ્વીકારી લેતાં સંકોચ રખાયો નથી. દાં તં ‘ફૂટ’ ‘પાઉન્ડ’ તેમ જ ‘ગ્રામ’ અને ‘મીટર’ જેમના તેમ અનુવાદ કર્યા સિવાય સ્વીકારી લીધા છે પરંતુ ‘કિલોગ્રામ’ અને ‘કિલોમીટર’નો અનુક્રમે સહસ્રગ્રામ અને સહસ્રમીટર એવો અનુવાદ થઈ શકે. Electromagnetic અને Electrostatic unit માટે તેની સંજ્ઞાઓ e. m. u. અને e. s. u. દર્શાવવી જોઈએ. બીજે પક્ષે, ક્રિયા અને વિચારો દર્શાવતા શબ્દો કે Adiabatic માટે અજ્ઞાતાબદ્ધ અને Entropy માટે અંતઃસ્તશક્તિ જેવા મુશ્કેલ શબ્દોનો અનુવાદ કરવામાં સંકોચ ન રાખવો જોઈએ.

વિભાગ બીજામાં વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓવાર અલગ અલગ ખંડિકાઓ પાડવામાં આવી છે, એટલે પ્રથમ વિભાગની પેઠે બધા શબ્દો એક સળંગ કક્કાવારી ક્રમમાં નહીં આવે. જોકે વિજ્ઞાન એક અને અખંડ છે તે છતાં વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓના આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના શબ્દોનો દરેકનો ચોક્કસ અર્થ હોય છે. દાં તં વનસ્પતિ અને પ્રાણીવિદ્યાનાં વિશેષ નામો રસાયનવિદ્યા કે પદાર્થવિજ્ઞાનમાં વાપરી શકાય નહીં. આ રીતે બીજા વિભાગમાં આવેો ફેરફાર કરવો જરૂરી છે.

ગુજરાત, કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રના પ્રદેશમાં મળી આવતી વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓની ઉપજાતિ, જાતિ અને કુટુંબોનાં નામો આપવાનો અત્રે પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ આ નામોની યાદીઓ સંપૂર્ણ બની શકી નથી. એ નોંધપાત્ર વાત છે કે મહાગુજરાતના અર્વાચીન આશ્રવનસ્પતિશાસ્ત્રી સ્વ. શ્રી. જયકૃષ્ણ ઇન્દ્રજી ઠાકરે ‘અરડાની વનસ્પતિ’ અને ‘કચ્છની વનસ્પતિ’ના પોતાના ગ્રંથોમાં સર જેમ્સ હૂકર, ડૉ. નેન અને સર જ્યોર્જ વાટના પ્રમાણભૂત ગ્રંથો ઉપર રચાયેલી પરિભાષા અપનાવી છે. આ પારિભાષિક શબ્દો ભારતીય વિદ્યાભવનની સાયન્સ કોલેજના ડૉ. રતિલાલ આડતિયા અને સુરતની આયુર્વેદિક કોલેજના પ્રિન્સિપાલ શ્રી આપાલાલ વૈદ્યની મદદથી તેમાં સુધારાવધારા કરીને આધુનિક સ્વરૂપ આપીને આ પુસ્તકમાં સંગ્રહવામાં આવ્યા છે.

રાસાયનિક તત્ત્વો, સંયોજનો અને ભૌતિક એકમો અને સ્થિરાંકો તથા વજન અને માપ સંબંધના વૈજ્ઞાનિક શબ્દો સંગ્રહવાનું કામ રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ સાયન્સના પ્રિન્સિપાલ ડૉ. માતાપ્રસાદની દોરવણી નીચે કરવામાં આવ્યું છે. તેમનો આ વિષય-પરત્વેનો તેમ જ હિંદી પરત્વેનો રસ જાણીતો છે. આ કાર્યમાં ડૉ. આર. સી. શાહ અને ડૉ. એસ. સી. શેઠનાએ પણ સહાય કરી છે.

ભૌતિક વિદ્યામાં વપરાતાં સંજ્ઞાઓ અને સંક્ષેપોની યાદી ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદના ડૉ. યશવંત નાયકે તૈયાર કરેલી એક જુદી ખંડિકામાં આપવામાં આવી છે.

ખીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી હવામાનવિદ્યાની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાનું મહત્ત્વ ઘણું વધી ગયું છે. યુદ્ધ સમયમાં હવામાન સંબંધની માહિતી આપણા દેશમાં એકઠી કરાઈ હતી તે બહુ જ ચોક્કસ અને ઉપયોગી નીવડી છે. અલ્ટ્રાકયુમ્બુલસ (Acu), અલ્ટ્રાસ્ટ્રેટસ (Ast), સીરોકયુમ્બુલસ (Cicu), સીરસ (Ci), કયુમ્બુલસ (Cu) જેવા શબ્દોની સંજ્ઞાઓ દુનિયાના અંગ્રેજી ભાષા બોલતા દેશોમાં સર્વમાન્ય થયેલી છે. એ ઉપરાંત વાયુચક્રખાતાના નિરીક્ષકોને અપાતી સૂચનાઓ માટે પણ નિશ્ચિત સંકેતો નક્કી થયા છે. પ્રાદેશિક વાયુચક્રખાતાના મુંબઈ મથકના વડા ડૉ. ખી. એન. દેસાઈ, જે સંશોધનનો બહેળો અનુભવ ધરાવે છે, તેમની સહાયથી હવામાનવિદ્યાની પરિભાષાની એક જુદી ખંડિકા તૈયાર થઈ શકી છે. તેનું માન ડૉ. દેસાઈને ઘટે છે.

વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં અસુક વિભાગમાં અંગ્રેજી ભાષાના શબ્દો સાંગોપાંગ લઈને આપણી ભાષામાં ઉતારવા જોઈએ અને એમ કરીને વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ સરળ બનશે અને આપણી ભાષા સમૃદ્ધ બનશે. આ સિદ્ધાંતનું સાચાપણું અને ઉપયોગિતા સફળ રીતે દર્શાવી શકાયાં હોય તો આ ખીજા વિભાગ તૈયાર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પાર પડ્યો ગણાય. “આગસ” કે દેશના ભાષાકીય સ્વાતંત્ર્ય માટેના “ઉત્સાહના અભાવ”ને કારણે અંગ્રેજી અને લેટિન શબ્દો અપનાવવાની ભલામણ કરવામાં નથી આવતી, પરંતુ દૈનિક ચિંતનના પરિણામે લેખકની નિશ્ચયપૂર્વક માન્યતા છે કે દેશના વર્તમાન સંયોગોમાં ખીજા કોઈ નિર્ણય હાનિકારક છે. આ માન્યતાને દેશના અનેક ચિંતકો અને વિચારકોનો ટેકો છે. અને આ સંબંધી ક્ષત નાગપુર યુનિવર્સિટી સિવાય ખીજા બંધી યુનિવર્સિટીના વાઇસ ચેન્સલરોની તરફથી અનુમતિ પત્રો લેખકને મળ્યા છે. પંડિત જવાહરલાલ નેહરુએ અનેક વાર કહ્યું છે કે

“દુનિયાના અનેક ભાગમાં ચલણી સિક્કા જેવા જની ગયેલા વિદેશી અને પારિભાષિક શબ્દોને સાંગોપાંગ લઈ લેવાની અને હિંદની ભાષામાં અપનાવી લેવાની આપણે પૂરતી હિંમત દાખવવી જોઈએ.” તેથી એવી આશા રાખી શકાય કે પંડિતજી જેને માટે આતુરતા સેવે છે એવી ‘પાયાના પારિભાષિક શબ્દોની યાદી’ માટે આ પુસ્તક સામગ્રી આપે.

આ વિભાગમાં અંગ્રેજી અને લેટિન શબ્દો સંગ્રહવાનો જે પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે તેનો ઉદ્દેશ તો આંતરરાષ્ટ્રીય શબ્દો કેવા પ્રકારના સંગ્રહવા જોઈએ એનું માર્ગદર્શન કરાવવા પૂરતો જ છે. આવા અપનાવવા જેવા આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના શબ્દોની સંખ્યા આ ગ્રંથમાં આપ્યા છે એથી ઘણી મોટી નીકળે. પરંતુ સમય, પુસ્તકનું કદ અને કિંમતની દૃષ્ટિએ વધારે શબ્દો સમાવવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે.

૭ મી જૂન, ૧૯૪૯

પ્રોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ

SECTION I खंडिका १ (जूनी आवृत्ति, परिशिष्ट १)

Astronomical Terms, खगोल विद्यामां वपराता नामवाचक शब्दो

[Constellation तारामंडल (ळ), नक्षत्र; Planet ग्रह; Signs of Zodiac राशि;

Star तारा, तारक.]

Name	गुजराती रूप	स्थान
Achernar	वेदीमुख	तारो (यमुनामां)
Alcor	अरंधती	तारो (वसिष्ठ पासे)
Aldebaran	रोहिणी	नक्षत्र
Algol	ययाति नं. २	तारो
Alioth	अंगिरस	तारो (सप्तर्षिमां)
Alpharat (Pegasus)	शुत्तराभाद्रपद	नक्षत्र
Altair	श्रवण	नक्षत्र
Andromeda	देवयानी	तारामंडळ
Antares	पारिजात-ज्येष्ठा	नक्षत्र
Aquarius	कुंभ	राशि
Aquila	गरुड	तारामंडळ
Alwaid (Draco)	स्पर्शमणी	तारो (कालीयमां)
Arcturus	स्वाति	नक्षत्र
Ara	पीठ-पाट	तारामंडळ
Argo	नौका	तारामंडळ
Arided	बक पुच्छ	तारो (हंसमां)
Aries	मेष	राशि
Astrope	अंबा	तारो (कृत्तिकामां)
Auriga	ब्रह्ममंडळ, सारथी	तारामंडळ
Auriga delta	प्रजापति	तारो
Bear great	सप्तर्षि	तारामंडळ
Bear little	शिशुभार-ध्रुवमत्स्य	तारामंडळ
Benatnasch	मरीचि	तारो (सप्तर्षिमां)
Betelgeuse	आद्रा	नक्षत्र
Bootes	भूतप	तारामंडळ
Camelopardales	करभ	तारामंडळ
Cancer	कर्क	राशि
Cannis	लुब्धक	तारामंडळ
Canopus	अगस्त्य	तारो (नौकामां)

Capricornus	मकर	राशि
Capella	ब्रह्महृदय	तारो (ब्रह्ममंडलमां)
Cassiopeia	शर्मिष्ठा	तारामंडल
Celæno	तितली	तारो (कृत्तिकामां)
Centurus	नरतुरंग	तारामंडल
„ alpha (Proxima)	विजय	तारो
„ beta	जय	तारो
Cepheus	वृषप्रवा	तारामंडल
Cetus	तिर्मिगिल	तारामंडल
Columba	परावत	तारामंडल
Comet	धूमकेतु	
Coronna	मुकुट	तारामंडल
Corvus	हस्त	नक्षत्र
Crater	चशक, चर	तारामंडल
Cygnus	हंसमंडल	तारामंडल
Delphinus	धनिष्ठा	नक्षत्र
Deneb	बकपुच्छ	तारो (हंसमां)
Denebola	शुत्तराफाल्गुनी	नक्षत्र
Draco	कालीय	तारामंडल
Dubhe	क्रतु	तारो (सप्तर्षिमां)
Earth	पृथ्वी	ग्रह
Electro	दुला	तारो (कृत्तिकामां)
Eridenus	यमुना	तारामंडल
Equaleus	अश्वमुख	तारामंडल
Formalhaut	याममत्स्य	तारो
Gemini	मिथुन	राशि
Grus	बक	तारामंडल
Hamal	अश्विनी	नक्षत्र
Herculeus	शौरि	तारामंडल
Hydra	वासुकी	तारामंडल
Hydra (head)	अश्लेषा	नक्षत्र
Jupiter	बृहस्पति, गुरु	ग्रह
Leo	सिंह	राशि
Leo theta	पूर्वाफाल्गुनी	नक्षत्र
Lepus	शशक	तारामंडल
Libra	तुला	राशि
Luben	विशाखा	नक्षत्र

Lupus	वृक	तारामंडल
Lyra	स्वरमंडल	तारामंडल
Maia	चुपुणिका	तारो (कृत्तिकामां)
Markab (Pegasus)	पूर्वाभाद्रपद	नक्षत्र
Mars	मंगल	ग्रह
Megrez	अत्रि	तारो (सप्तर्षिमां)
Mercury	बुध	ग्रह
Merope	मेघयंति	तारो (कृत्तिकामां)
Meteor	खरतो तारो	
Mira	तिर्मिगील-१	तारो (सप्तर्षिमां)
Mirak	पुलह	तारो (सप्तर्षिमां)
Mizar	वसिष्ठ	(सप्तर्षिमां)
Monoceros	शंकाश्व	तारामंडल
Moon	चंद्र	अुपग्रह
Musca	भरणी	नक्षत्र
Nath	अभि	तारो (वृषभमां)
Neptune	नेपच्युन, वरुण	ग्रह
Ophiuchus	शुजंगधारी	तारामंडल
Orion	भरत	तारामंडल
Orion belt	मृगशीर्ष, मृग (हरणी)	नक्षत्र
Pavo	मयूर	तारामंडल
Pegasus	भाद्रपद	नक्षत्र
Perseus	ययाति	तारामंडल
Phekda	पुलस्त्य	तारो (सप्तर्षिमां)
Pisces	मीन	राशि
Piscium zeta	रेवती	नक्षत्र
Planet	ग्रह	नक्षत्र
Pleides	कृत्तिका	नक्षत्र
Pluto	प्लुटो	ग्रह
Polaris	ध्रुव	तारो
Pollox	पुनर्वसु	नक्षत्र
Proceyon	प्रभास	तारो (लघु बुधकमां)
Regulus	मघा	नक्षत्र
Rigel	बाणरज	तारो (हरणीमां)
Sagittarius	धन	राशि
Sagitta delta	पूर्वाषाढा	नक्षत्र
Sagitta sigma	अुत्तराषाढा	नक्षत्र

Sagitta	શર	તારામંડલ
Saturn	શનિ	પ્રહ
Scheat	ગોપદ, વિમીષળ	તારો (ભાદ્રપદમાં)
Schedar	જમદગ્નિ	તારો
Scorpio	વૃશ્ચિક	રાશિ
Scorpio clippers	અનુરાધા	નક્ષત્ર
Scorpio eye	જ્યેષ્ઠા પારિજાત	નક્ષત્ર
Scorpio sting	મૂલ	નક્ષત્ર
Southern cross	સ્વસ્તિક	તારામંડલ
Southern alpha	ત્રિશંકુ	તારો
Spica	ચિત્રા	નક્ષત્ર
Star	તારો	
Syrius	વ્યાધ	તારો (વૃહદ્ હુલ્લકમાં)
Taurus	વૃષભ	રાશિ
Taygetta	અબ્ર્યંતિ	તારો (કૃત્તિકામાં)
Toucan	અટૂલો	તારો
Vega	અભિજિત્, દશરથ	નક્ષત્ર
Venus	શુક્ર	પ્રહ
Virgo	કન્યા	રાશિ
Virgo gama	આપસ	તારો
Virgo theta	અર્ષાવત્સ	તારો
Vulpecula	જંબૂક	તારામંડલ
Uranus (Herschel)	યુરેનસ, હરશલ, પ્રજાપતિ	પ્રહ

આ શબ્દોની યાદી સ્વ. શ્રીયુત મોગીલાલ પટવાએ પ્રથમ આવૃત્તિ માટે તૈયાર કરી હતી । તેમાં કશો ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાવી નથી । તેમના નાના પુસ્તક “ આકાશદર્શન ” માં પણ આ વિષયની સારી યાદી છે । અર્વાચીન કાલમાં પણ આ પ્રાચીન નામો ઘણાં અુપયોગી અને સુયોગ્ય છે ।

SECTION II खंडिका २ (जूनी आवृत्ति, परिशिष्ट, २)

Names of Chemical Elements with Symbols. Atomic Weight & Atomic Number. (American Chemical Society, 1948)

रासायनिक तत्त्वोना नाम, संज्ञा, परमाणुसंख्या अने परमाणुभारांकनी सूची.

Name of the Element तत्त्वुं नाम	Symbol संज्ञा	Atomic Number परमाणु अंक	Atomic Weight परमाणु भारांक	Name in Gujarati गुजराती नाम
Aluminium	Al	13	26.97	अॅल्युमिनियम
Antimony	Sb	51	121.76	अॅन्टिमनी
Argon	A	18	39.944	आर्गेन
Arsenic	As	33	74.91	आर्सेनिक
Barium	Ba	56	137.36	बेरियम
Beryllium	Be	4	9.02	बेरिलियम
Bismuth	Bi	83	209.00	बिस्मथ
Boron	B	5	10.82	बोरॉन
Bromine	Br	35	79.916	ब्रोमिन
Cadmium	Cd	48	112.41	कॅडमियम
Calcium	Ca	20	40.08	कॅल्शियम
Carbon	C	6	12.01	कार्बन,
Cerium	Ce	58	140.13	सीरियम
Cesium	Cs	55	132.91	सीझियम
Chlorine	Cl	17	35.457	क्लोरीन
Chromium	Cr	24	52.01	क्रोमियम
Cobalt	Co	27	58.94	कोबाल्ट
Columbium	Cb	41	92.91	कोलम्बियम
Copper	Cu	29	63.54	कॉपर, ताम्र, तांबु
Dysprosium	Dy	66	162.46	डाडीप्रोसियम
Erbium	Er	68	167.2	एर्बियम
Europium	Eu	63	152.0	युरोपियम
Fluorine	F	9	19.0	फ्लुओरीन
Gadolinium	Gd	64	156.9	गॅडोलिनियम
Gallium	Ga	31	69.72	गॅलियम

Germanium	Ge	32	72.60	जर्मैनियम
Gold	Au	79	197.2	गोल्ड, सोनुं, सुवर्ण
Hafnium	Hf	72	178.6	हाफनियम
Helium	He	2	4.003	हिलियम
Holmium	Ho	67	164.94	होलमियम
Hydrogen	H	1	1.0080	हाअीद्रोजन
Indium	I	49	114.76	अिन्डियम
Iridium	Ir	77	193.1	अिरिडियम
Iron	Fe	26	55.85	आर्यन, लोखंड, लोह
Krypton	Kr	36	83.7	क्रिप्टन
Lanthanum	La	57	138.92	लॅन्थेनम
Lead	Pb	82	207.21	लेड, सीसुं
Lithium	Li	3	6.94	लियियम
Lutecium	La	71	174.99	ल्युटेसियम
Magnesium*	Mg	12	24.32	मॅग्नशियम
Manganese	Mn	25	54.93	मॅन्गनीझ
Mercury	Hg	80	200.61	मर्क्युरी, पाँरो
Molybdenum	Mo	42	95.95	मोलीब्डेनम
Neodymium	Nd	60	144.27	नियोडीमियम
Neon	Ne	10	20.183	नियोन
Nickel	Ni	28	58.69	निकल
Nitrogen	N	7	14.008	नाअीद्रोजन
Osmium	Os	76	190.2	ओस्मियम
Oxygen	O	8	16.00	ओक्सिजन
Phosphorus	P	15	30.98	फॉस्फरस
Palladium	Pd	46	106.7	पेलेडियम
Platinum	Pt	78	195.23	प्लॅटिनम
Potassium	K	19	39.096	पोटाशियम
Praseodymium	Pr	59	140.92	प्रेझीयोडीमियम
Protoactinium	Pa	91	231.0	प्रोटोअेक्टिनियम
Radium	Ra	88	226.05	रेडियम
Radon	Rn	86	222.0	रेडॉन
Rhenium	Re	75	186.31	रहेनियम
Rhodium	Rh	45	102.91	रहोडियम
Rubidium	Rb	37	85.48	रुबिडियम
Ruthenium	Ru	44	101.7	रुथेनियम
Samarium	Sm	62	150.43	समेरियम

Scandium	Sc	21	45.10	स्कॅन्डियम
Selenium	Se	34	78.96	सेलेनियम
Silicon	Si	14	28.06	सिलिकन
Silver	Ag	47	107.88	सिल्वर, रजत, रूपुं
Sodium	Na	11	22.997	सोडियम
Strontium	Sr	38	87.63	स्ट्रॉन्शियम
Sulphur	S	16	32.066	सल्फर, गंधक
Tantalum	Ta	73	180.88	टॅन्टेलम
Tellurium	Te	52	127.61	टेलुरियम
Terbium	Tb	65	159.2	टर्बियम
Thallium	Tl	81	204.39	थेलियम
Thorium	Th	90	232.12	थोरियम
Thulium	Tm	69	169.4	थुलियम
Tin	Sn	50	118.70	टीन, कलाजी
Titanium	Ti	22	47.9	हाजीटेनियम
Tungsten	W	74	183.92	टंगस्टन
Uranium	U	92	238.07	युरेनियम
Vanadium	V	23	50.95	वेनेडियम
Xenon	Xe	54	131.3	झिनोन
Ytterbium	Yb	70	173.04	जीटरबियम
Yttrium	Y	39	88.92	जीट्रियम
Zinc	Zn	30	65.38	झिंक, जसत
Zirconium	Zr	40	91.22	झिर्कोनियम

SECTION III खंडिका ३
CHEMICAL COMPOUNDS

रासायनिक संयोजनो

The formulas and physical constants* of typical Inorganic and Organic chemical compounds given in this section are illustrative of the principle that these words should not be translated but adopted bodily from English.

Inorganic Compounds

अकार्बन संयोजनो

Substance & Formula वस्तु अने सूत्र	Formula Weight सूत्रभार	Density घनता	M. P. पिगळविन्दु	B. P. शुष्कलनविन्दु
Aluminium sulphate, $Al_2(SO_4)_3 \cdot 18H_2O$ अल्युमिनियम सल्फेट	666.7	1.62	—	—
Amonium acetate, $NH_4C_2H_3O$ अमोनियम असेटेट	77.08	—	89°	—
Amonium carbonate, $(NH_4)_2CO_3 \cdot H_2O$ अमोनियम कार्बोनेट	114.1	—	—	—
Arsenic chloride, $AsCl_3$ आर्सेनिक क्लोराईड	181.3	2.17/0°; A182	—18°	130.2°
Bismuth nitrate, $Bi(NO_3)_3 \cdot 5H_2O$ बिस्मथ नाईट्रेट	484.11	2.8	74°	5H ₂ O/80°
Boric acid, H_3BO_3 बोरिक अॅसिड	61.9	1.43/15°	184.186°	H ₂ O/100°
Calcium carbonate, $CaCO_3$ केल्सियम कार्बोनेट	100.07	2.7-2.9	—	—

* Tables of Physical and Chemical Constants by Dr. G. W. C. Kaye, F. R. S. and Dr. T. H. Laby F. R. S., Longmans 9th. edition, 1941.

Calcium

nitrate, $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	236.15	1.82	561°	—
केल्सियम नाईट्रेट				
Calcium phosphate, $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$	310.29	3.2	1550°	—
केल्सियम फोस्फेट				
Hydrogen peroxide, H_2O_2	34.02	1.458/0°	-2	80.2°/47
हाईड्रोजन पेरॉक्साईड				
Hydrogen sulphide, H_2S	34.08	{ liq. .9 A. 34.10 }	-83.8°	-59.4°
हाईड्रोजन सल्फाईड				
Ferrous sulphate, $\text{Fe} \cdot \text{SO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	278.01	1.8988/14.4°	64°	6H ₂ O/100°
फेरस सल्फेट				
Red lead oxide, Pb_3O_4	685.6	9.09/15°	—	—
रेडलेड ऑक्साईड				
Magnesium phosphate, $\text{Mg}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	335.1	1.64/15°	—	—
मैग्नेशियम फोस्फेट				
Magnesium sulphate, $\text{Mg} \cdot \text{SO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	246.49	1.678/16°	5H ₂ O/150°	—
मैग्नेशियम सल्फेट				
Nitrogen peroxide, NO_2 to N_2O_4	46.01	1.49/0°	-10.8°	21.64°
नाईट्रोजन पेरॉक्साईड				
Potassium nitrate, KNO_3	101.11	2.1/4°	337°	—
पोटाशियम नाईट्रेट				
Potassium sulphate, K_2SO_4	174.26	2.66/20°	1066.5°	Sublimes
पोटाशियम सल्फेट				

Organic Compounds

कार्बन संयोजनो

Acetic acid, $\text{CH}_3 \cdot \text{COOH}$	60.04	1.05/20°	16.7°	118.5°
असेटिक अॅसिड				
Alizarine, $\text{C}_6\text{H}_4(\text{CO})_2$ $\text{C}_6\text{H}_2(\text{OH})_2$	240.13	—	290°	430°
अलिझेरिन				
Aniline, $\text{C}_6\text{H}_5 \cdot \text{NH}_2$	93.10	1.023/15°	-6.4°	183.9
अनीलीन				

Cineal, eucalyptol, $C_{10}H_{18}O$	154.19°	.9275/16°	-2	176
सिनियल, युक्लेप्टल				
Ether, $C_2H_5OC_2H_5$	74.10	.7135/20°	-123.34	34.65
ईथर				
Hydrocyanic Acid, HCN	27.02	.697/18°	-14	26.1
हाबीड्रासायनिक असीड				
Lactic acid (i), $CH_3CHOH.COOH$	90.06	1.248/15°	18	—
लेक्टिक असीड				
Methyl alcohol, CH_3OH	32.04	.7958/15°	-94.9	—
मैथील अलकोहोल				
Phenol, $C_6H_5.OH$	94.08	1.06/33	42.7	181.5
फिनोल				
Theobromine, $C_7H_8N_4O_2$	180.14	—	330	—
थीओब्रोमिन				
Toluene, $C_6H_5.CH_3$	92.10	.866/20°	94.5	111
टोल्युईन				
Turpentine, (pinene), $C_{10}H_{16}$	136.18	.865/15°	—	159
टर्पेन्टाईन				
Urea, $NH_2.CO.NH_2$	60.06	1.32	132	—
युरिया				

SECTION IV खंडिका ४

List of Electric, Magnetic and other Units and Constants. *

वीजविद्या, चुंबकविद्या અને વીજા વિષયોમાં વપરાતા એકમો અને સ્થિરાંકો.

- Ab-absolute એબ, નિરપેક્ષ (આંતરરાષ્ટ્રીયતાનો સંબંધ દર્શાવનાર સંજ્ઞા)
- Ab-ampere (10 amperes) એબ એમ્પેર, ૧૦ એમ્પેર, પ્રવાહ શક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Abcoulomb (10 coulombs) એબકૂલુમ્બ, ૧૦ કૂલુમ્બ, વીજ રાશિનો વીજચુંબક એકમ
- Abfarad (10⁹ farads) એબફેરેડ, ૧૦^૯ ફેરેડ, સંપ્રાહક શક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Abhenry (10⁻⁹ henrys) એબહેન્રી, ૧૦^{-૯} હેન્રી, અપપાદન શક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Abohm (10⁻⁹ ohms) એબઓહ્મ, ૧૦^{-૯} ઓહ્મ, પ્રતિરોધનો વીજચુંબક એકમ
- Abvolt (10⁻⁸ volts) એબવોલ્ટ, ૧૦^{-૮} વોલ્ટ, સંભાવ્યશક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Ampere (International) એમ્પેર, પાણીના સિલ્વર નાઈટ્રેટમાંથી પસાર કરવામાં આવેલ વીજપ્રવાહ દર સેકન્ડે ૦૦૦૦૧૧૧૮૦૦ ગ્રામ સિલ્વર જમાવે છે ત્યારે આ અચલિત વીજ પ્રવાહને 'એમ્પેર' કહે છે.
- Calorie (Cal.) કેલોરી, અષ્ટમાનો એકમ, અષ્ટમાક, એકગ્રામ પાણીનું ૧ ડિગ્રી સેન્ટિગ્રેડ અષ્ટતામાન વધારવા જોડીતી અષ્ટમા
- Centigram (C) સેન્ટિગ્રામ, શતાંશગ્રામ, દશ મિલિગ્રામ, દશ મિલિગ્રામ ૧૦૫૪૩૨ ગ્રેન
- Centilitre સેન્ટિલિટર, શતાંશલિટર, ૦.૦૬૧૦૨ ઘનઊંચ
- Centimeter (cm) સેન્ટિમીટર, શતાંશમીટર, આંતરરાષ્ટ્રીય મીટરનો $\frac{1}{100}$ ભાગ.
૧૦ મિલિમીટર, ૦.૩૯૩૭ ઊંચ
- Coulomb (absolute) કૂલુમ્બ, ૨૦^૧- પ્રતિરોધનો વીજચુંબક એકમ
- Cubic centimeter (cc.) ક્યુબીક સેન્ટિમીટર, ઘનશતાંશ મીટર, કદનો એકમ
- Decigram ડેસીગ્રામ, દશાંશગ્રામ
- Decilitre ડેસીલિટર, દશાંશલિટર
- Decimetre ડેસીમીટર, દશાંશમીટર, ૧૦ સેન્ટીમીટર ૩.૯૩૭ ઊંચ
- Decagram ડેકાગ્રામ, દશગ્રામ ૫.૬૪૩૮ ડ્રામ (એવર) ૬.૪૩૦૦ પેનીવેટ (ટ્રોય)
- Decametre ડેકામીટર, દશમીટર, ૩૨.૮૦૮ ફૂટ
- Dram ડ્રામ (૧) એવરડુ ડ્રામ = ૨.૭૩૩૩ ગ્રેન = ૧.૭૭૨ ગ્રામ = ૦.૪૫૫૭ એપોથેકેરી ડ્રામ
(૨) એપોથેકેરી ડ્રામ = ૩ સ્કૂપલ્સ = ૩.૮૮૮ ગ્રામ
- Duodecimo દ્વાદશાંશ
- Dyne ડાઈન, બલનો એકમ, એક ગ્રામ દ્રવ્યને દર સેકન્ડે એક સેન્ટિમીટરનો વેગ આપનાર બલ
- Dyne cm ૧ અર્ગ, ૧ જૂલ = ૧૦^૭ અર્ગ

* From *Tables of Physical and Chemical Constants* by Drs. Kaye & Laby, 1941

- Erg अर्ग, अेक डाडीनना बळथी अेक वस्तुने अेक सेन्टिमीटर खसेडवामां थता कार्यने 'अर्ग' कहे छे.
- Electromagnetic unit E. M. U. अी० अेम० यू० वीजचुंबक अंक
- Entropy अेन्ट्रोपी, अंतरलुप्त शक्ति, अप्राप्य शक्ति [सुष्मा शक्तितना जे भागमांथी 'कार्य' नीपजी न शके तेनुं माप]
- Farad फराद, $१०^{-६}$ प्रतिरोधनो वीजचुंबक अंक
- Fathom फॅथम, वाम, छ फूट
- Foot फूट, बार तसु, बार अींच, ३०.४८ सेन्टिमीटर
- Foot-pound फूट पाशुण्ड (अेक पाशुण्ड जेटला बळथी अेक वस्तु अेक फूट अुँची खसे तो अेक 'फूट-पाशुण्ड' जेटलुं कार्य थयुं कहेवाय)
- Gallon गॅलन, प्रवाहीनुं माप (आशरे दश शेर) पाणी अने हवा ६२° फेरनहीट पर राखीने ३० अींचना दबाणे रहेलां पित्तलना वजन सामे हवामां तोळेळुं १० पाशुण्ड आसवेल पाणी
- Gramme ग्राम, आंतरराष्ट्रीय किलोग्रामनो हजारमो भाग; १८ ग्रेन
- Grain ग्रेन, ०.६४८ ग्राम; ०.३१५७ कॅरट, १८१० पाशुण्ड ट्रोय, ७००० पाशुण्ड एवरडु०
- Gross ग्राँस, १४४ गंग, बार डझन
- Hectogram हेक्टोग्राम - शतग्राम
- Hectolitre हेक्टोलिटर - शतलिटर
- Hectometer हेक्टोमीटर - शतमीटर
- Henry हेन्री, सुपपादनशक्तितनो अेकम
- Hundredweight हंड्रवेट, हंडरवेट टननो वीसमो भाग, अेकसो बार रतल
- Horse-power हॉर्सपावर-अश्वशक्ति अेक सेकन्डमां ५५० फूट-पाशुण्ड कार्य थाय तेने अेक 'हॉर्सपावर' कहेवामां आवे छे.
- Inch अींच, तसु, फूटनो १२मो भाग, २.५४ सेन्टिमीटर
- Joule जूल; अेक 'अर्ग' बहु नानो होवाथी जूलनो घणो खरो अेकम तरीके सुपयोग थाय छे $१०^७$ अर्ग = १ जूल
- Kilogram किलोग्राम, सहस्रग्राम; हजारग्राम
- Kilolitre कोलोलिटर, सहस्रलीटर; हजारलिटर
- Kilometre किलोमीटर, सहस्रमीटर; हजारमीटर
- Kilowat किलोवाट, सहस्रवॉट; हजारवॉट
- Knot नॉट, दरियाअी माअील
- Liter लिटर, १००० घनशतांशमीटर ६१००२३ घन अींच
- Mark मार्क; जर्मनीना चलणनुं अेकम
- Mass (m) मास, द्रव्य
- Metre (-ter) मीटर १०० सेन्टिमीटर
- Minute मिनिट, कलाकनो ६०मो भाग
- Mile माअील, १७६० यार्ड

- Milligram मीलीग्राम, सहस्रांशग्राम, ग्रामनो हजारमो भाग
 Millimetre मिलिमीटर, सहस्रांशमीटर, मीटरनो हजारमो भाग
 Myria-meter मायरीआ-मीटर, दशहजार मीटर
 Myria-gram मायरीआ-ग्राम, दशहजार ग्राम
 Octavo ओक्टवो, अष्टक, आठपेजी
 Ohm⁻¹ रीझीस्टन्स (प्रतिरोध)नो अेकम
 Ohm (Absolute) ओहम प्रतिरोधनो अेकम १०^९ वीज चुंबक अेकम [International
 Ohm=p. 10⁹ e. m. u. when p=1.000479]
 Ounce औंस, अेवरडुपोअी पाञ्चुन्डनो १६मो भाग; ट्रेयपाञ्चुन्डनो १२मो भाग
 Peck पेक, बूशेलनो चोथो भाग, ८ क्वार्टस
 Pint पिन्ट, ४ गिल; ०.४७३१८ लिटर १६ प्रवाही औंस
 Pound पाञ्चुन्ड, अीम्पिरियल स्टान्डर्ड पाञ्चुन्डना प्लेटिनमना नळानुं वजन
 Quarto क्वारटो, चारपेजी
 Quart क्वार्टर पिन्ट
 Quarter क्वार्टर, इंद्रवेटनो चोथो भाग; २८ पाञ्चुन्ड
 Quire क्वायर, घा, २४ ताव
 Radian रेडियन, कोणनो अेकम = ५७.२९५७८ डिग्री
 Radian per second कोणीय वेगनो अेकम
 Radian per sec² कोणीय प्रवेगनो अेकम
 Ream रीम, कागळना चोवीस घा
 Rod रॉड, ५ $\frac{३}{४}$ यार्ड
 Second सेकन्ड, मिनिटनो साठमो भाग, सौर दिननो $\frac{१}{८६,१६४.१००}$ मो भाग
 Square वर्ग, चोरस
 Stereradian घनकोणनो अेकम
 Stress तन्यता, भार
 Strain प्रवहन, प्रेष
 Time (t) टाअीम, वखत; समय
 Ton टन, अंग्रेजीतोल; आशरे ५६ मण; २० इंद्रवेट
 Volt, unit of potential वॉल्ट संभाव्यशक्तिनो अेकम
 Yard यार्ड ३ फूट, ९१४४ मीटर, वार
 Watt वॉट, अेक सेकन्डमां अेक जूल कार्यने अेक 'वॉट' कार्यत्वरा कहे छे

Atomic Constants*

परमाणु स्थिरांको

Quantity		Symbol & Value
Electronic charge	वीजाणु परिमाण	$e=4.805\pm.001\times 10^{-10}$ e.s.u. 1.6029×10^{-20} e. m. u.
Electron-specific charge	वीजाणु विशिष्ट परिमाण	$e/m=5.2728\pm.0015\times 10^{17}$ e. s. u. gm ⁻¹ $e/m=1.7589\times 10^7$ e. m. u. gm ⁻¹
Planck's action quantum	प्लांकनो क्रियापुंज	$h=6.622\pm.007\times 10^{-27}$ erg. sec.
Velocity of light	प्रकाशनी गति	$c=2.99774\pm.00011\times 10^{10}$ cm. sec ⁻¹
Gravitational constant	गुरुत्व स्थिरांक	$G=6.659\pm.006\times 10^{-8}$ gm ⁻¹ cm ³ sec ⁻²
Number of molecules per mole, Avogadro's number	अणु ग्राम परमाणुमां रहेली परमाणु संख्या -अवोगाद्रो संख्या	$N=6.0192\pm.0014\times 10^{23}$ mole ⁻¹ chemical scale
Boltzmann's constant	बोल्ट्जमान स्थिरांक	$K=1.3813\pm.0002\times 10^{-16}$ erg. deg ⁻¹ = R/N
Gas constant = pv/T	वायु स्थिरांक	$R=8.3142\pm.0010\times 10^7$ erg. deg ⁻¹ mol ⁻¹ chm sc.
Volume perfect gas	आदर्शवायु आयतन	$V=22415.2\pm.8$ cm ³ mole ⁻¹ (g = 980.665)
Faraday	वीजायतना "मोल"मां रहेलें. वीजपरिमाण	$F=NE=2.89224\pm.0003\times 10^{14}$ e. s. u. (gm. equiv) ⁻¹ = 9648.0 e. m. u. (gm. equiv) ⁻¹
Temperature Ice Point	हिमबिन्दु	$T_0 = 0^\circ\text{C} = 273.16\pm.02^\circ\text{k}$
Mech. equiv. heat	अुष्मा यंत्रशक्ति तुल्यांक	$J.(15^\circ\text{C})=4.18526\times 10^7$ erg. cal. ⁻¹ at 15°C
Elect. equiv. heat	अुष्मा वीजशक्ति तुल्यांक	$J.(15^\circ\text{C})=4.1850\times 10^7$ erg. cal ¹ at 15°C

* P. 120. *Tables of Physical and Chemical Constants* by Drs. G. W. C. Kaye F. R. S. and T. H. Laby F. R. S. 1941 Longmans.

SECTION V खंडिका ६

Weights and Measures

वजन अने माप

वजन

मेट्रिक पद्धति (दशांश पद्धति) अने अंग्रेजी पद्धतिनो संबंध

मेट्रिक पद्धतिना शब्दो	४°Cना शुष्मामाने जलना केटला आयतननुं वजन	अमेरिकन अने अग्रजी पद्धति प्रमाणे
Tonneau टनो	१००० किलोग्राम	{ १ घनमीटर १.१०२ टन (नाना) १००० लिटर २२०४.६ पायुन्ड-ओवरडु०
Quintal क्विन्टल	१०० किलोग्राम	१ शत लिटर २२०.४६ पायुन्ड-ओवरडु०
Myriagram मिरियाग्राम	१० किलोग्राम	१० लिटर २२.०४ पायुन्ड-ओवरडु०
Kilogram किलोग्राम } सहस्रग्राम }	१००० ग्राम	१ लिटर { २.२० पायुन्ड-ओवरडु० २.६७ " ट्रॉय
Hectogram हेक्टोग्राम } शतग्राम }	१०० ग्राम	१०० घनशतांशमीटर { ३.५२ औंस-ओवरडु० ३.२१ " ट्रॉय
Decagram डेकाग्राम } दशग्राम }	१० ग्राम	१० घनशतांशमीटर { ५.६४ ड्राम-ओवरडु० ६.४३ पेनीवेड-ट्रॉय
Gram ग्राम	१००० मिलिग्राम	१ घनशतांशमीटर १५.८३ ग्रेन
Decigram डेसीग्राम } दशांशग्राम }	१०० मिलिग्राम	०.१ घनशतांशमीटर १.५८ ग्रेन
Centigram सेन्टिग्राम } शतांशग्राम }	१० मिलिग्राम	०.०१ घनशतांशमीटर ०.१५ ग्रेन
Milligram मिलिग्राम } सहस्रांशग्राम }	०.००१ ग्राम	०.००१ घनशतांशमीटर ०.०१ ग्रेन

Avoirdupois Weight System

ओवरडुपोसी वजन पद्धति

ओवरडुपोसी पद्धति	मेट्रिक पद्धति	अन्य पद्धति
Ton टन	२००० पायुन्ड	०.९०७१ टनो ०.८९ वीर्घ टन
Hundred wt. हंड्रवेड	१०० पायुन्ड	४५.३६ किलोग्राम ०.८९ वीर्घ हंड्रवेड
Quarter क्वार्टर	२५ पायुन्ड	११.३४ किलोग्राम ०.८९ वीर्घ क्वार्टर
Pound पायुन्ड	{ १६ औंस ७००० ग्रेन	{ ०.४५३६ किलोग्राम १.२१ ट्रॉय पायुन्ड
Ounce औंस	{ १६ ड्राम ४३७ $\frac{1}{2}$ ग्रेन	{ २८.३५ ग्राम ०.९१ ट्रॉय औंस

Dram	દ્રામ	૨૭ $\frac{3}{4}$ ગ્રેન	૧.૭૭૨ ગ્રામ	{ ૧.૧૩ પેનીવેટ ૦.૪૫ દ્રામ એપોથેકેરી
Grain	ગ્રેન	$\frac{1}{7000}$ પાણ્ડ	૦.૦૬૪૮ ગ્રામ	
				{ ૦.૩૧ કેરટ ૧ ગ્રેન ટ્રોય

Troy Weight System

ટ્રોય વજન પદ્ધતિ

	ટ્રોય વજન પદ્ધતિ	મેટ્રિક વજન પદ્ધતિ	અન્ય પદ્ધતિ
Pound	પાણ્ડ	૧૨ ઔસ } ૫૭૬.૦ ગ્રેન } ૦.૩૭૩૨ કિલોગ્રામ } ૩૭૩.૨૪ ગ્રામ }	૦.૮૨ પાણ્ડ-એવર૦
Ounce	ઔસ	૨૦ પેનીવેટ } ૪૮૦ ગ્રેન }	૧.૦૯ ઔસ-એવર૦
Penny weight	પેનીવેટ	૨૪ ગ્રેન	૧.૨ સ્ક્રુપલ્સ } ૦.૮૭ દ્રામ એવર૦ }
Grain	ગ્રેન	$\frac{1}{7000}$ પાણ્ડ	૧ ગ્રેન એવર૦ } ૦.૩૧ કેરટ }

Apothecaries Weight

એપોથેકેરીશ વજન

	એપોથેકેરીશ પદ્ધતિ	મેટ્રિક પદ્ધતિ	અન્ય પદ્ધતિ	
Pound	પાણ્ડ	૧૨ ઔસ	૦.૩૭૩૨ કિલોગ્રામ	૦.૮૨ પાણ્ડ-એવર૦
Ounce	ઔસ	૮ દ્રામ	૩૧.૧૦૩ ગ્રામ	૧.૦૯ ઔસ-એવર૦
Dram	દ્રામ	૩ સ્ક્રુપલ્સ	૩.૮૮૮ ગ્રામ	૨.૫ પેનીવેટ
Scruple	સ્ક્રુપલ	૨૦ ગ્રેન	૧.૩૦૦ ગ્રામ	૦.૭૩ દ્રામ એવર૦
Grain	ગ્રેન	$\frac{1}{5760}$ પાણ્ડ	૦.૦૬૪૮ ગ્રામ	૧ ગ્રેન એવર૦ ૦.૩૧ કેરટ

ટ્રોય અને એપોથેકેરીશ એ બે વજન પદ્ધતિમાં, પાણ્ડ, ઔસ અને ગ્રેનનાં વજન સરખાં છે. એવરડુપોઝી, એપોથેકેરીશ અને ટ્રોયની ત્રણે પદ્ધતિમાં ગ્રેનનું વજન એક સરખું જ છે. ઘીર્ષ ટન બરાબર ૨૨૪૦ પાણ્ડ-એવર૦ થાય છે. એનો હુપયોગ અમેરિકામાં જગત સ્વાતામાં અને જથ્થાવંધ વેપારમાં થાય છે. કેરટ બરાબર ૩.૧૬૮ ટ્રોય ગ્રેન છે એનો હુપયોગ હીરા, અન્ય ક્ષેત્રો અને સોનાના તોલમાં થાય છે. ૧ એવરડુપોઝી પાણ્ડ = ૪૫૩.૫૯૨૪૨૭૭ ગ્રામ; ૧ કિલોગ્રામ = ૧૫૪૩૨.૩૫૬૩૯ ગ્રેન

Length

લંબાઈ

	મેટ્રિક પદ્ધતિ (દશાંશપદ્ધતિ)	અંગ્રેજી પદ્ધતિનો સંબંધ
Kilometer*	કિલોમીટર } સદસમીટર }	૧૦૦૦ મીટર } ૦.૬૨ માઈલ = ૩૨૮૦ ફૂટ-૧૦ ઈંચ
Hectometer	હેક્ટોમીટર } શતમીટર }	૧૦૦ મીટર } ૩૨૮ ફૂટ-૧ ઈંચ = ૩૨૮.૦૮ ફૂટ

* Spelling "Meter" has been adopted being simpler than "Metre".

Decameter	डेकामीटर दशमीटर	}	१० मीटर	३२.८० फूट
Meter (-tre)	मीटर		१०० शतांशमीटर	१.०९ यार्ड
Decimeter	डेसीमीटर दशांशमीटर	}	१० शतांशमीटर	३.९३ औंच अथवा ०.३२ फूट
Centimeter	सेन्टिमीटर शतांशमीटर		१० मिलिमीटर	०.३९ औंच
Millimeter	मिलिमीटर		०.०३ औंच	

Distance अंतर

अंग्रेजी माप

		अंग्रेजी पद्धति	मेट्रिक पद्धति
Mile	मामील	{ ८ फर्लांग=३२० रॉड १७६० यार्ड=५२८० फूट	{ १.६० किलोमीटर १६०९.३५ मीटर
Furlong	फर्लांग		
Rod	रॉड	५ $\frac{३}{४}$ यार्ड=१६ $\frac{३}{४}$ फूट	५.०२ मीटर
Yard	यार्ड	३ फूट=३६ औंच	०.९१ मीटर
Foot	फूट	१२ औंच	०.३० मीटर
Inch	औंच		२.५४ शतांशमीटर

Square Measure

चोरस माप

		अंग्रेजी पद्धति	मेट्रिक पद्धति
Sqare mile	चोरस मामील	६४० अेकर	२५९.०० हेक्टेर
Acre	अेकर	{ १६० चो० रॉड ४८४० चो० यार्ड	०.४० हेक्टेर
Square rod	चोरस रॉड		
Square yard	चोरस यार्ड	९ चो० फूट	०.८३ चो० मीटर
Square foot	चोरस फूट	१४४ चो० औंच	९.२९ चो० दशांशमीटर
Square inch	चोरस औंच		६.४५ चो० शतांशमीटर

Cubic Measure घनमाप

मेट्रिक पद्धति-दशांश पद्धति

		मेट्रिक पद्धति	अंग्रेजी भाषिक प्रदेशोनी पद्धति		
			घनमाप	सुकुमाप	प्रवाहीमाप
Kiloliter or Cubic meter	किलोलिटर	} १००० लिटर	{ ३५.३२ घनफूट १.३० घनयार्ड	२८.३७ बुशेल ११३.५१ पेक	} २६४.१७ गेलन
	घनमीटर, सहस्रलिटर				
Hectoliter	हेक्टोलिटर	} १०० लिटर	३.५३ घनफूट	२.८३ बुशेल	} २६.४१ गेलन
	शतलिटर				
Decaliter	डेकालिटर	} १० लिटर	६१०.२३ घनअंश	१.१३ पेक	} २.६४ गेलन
	दशलिट्र				
Liter	लिटर	} १००० घन- शतांशमीटर	६१.०२ घनअंश	०.९० क्वार्ट	} १.०५ क्वार्ट
Deciliter	डेसिलिटर	} १०० घन- शतांशमीटर	६.१० घनअंश	०.१८ पिन्ट	} ०.८४ गिल
	दशांशलिट्र				
Centiliter	सेन्टिलिटर	} १० घन- शतांशलीटर	०.६१ घनअंश	} ०.३३ प्रवाही औंस
	शतांशलिट्र				
Milliliter or Cubic centi- meter	मिलिलिटर	}	०.०६ घनअंश	} ०.२७ प्रवाही ड्राम १६.२ मीनीम
	घनशतांश मीटर				

Velocity and Speed वेग अने गतिना अेकमोनो संबंध

	दर सेकंडे	दर मिनिटे	दर कलाके	दर कलाके	दर सेकंडे	दर मिनिटे	दर कलाके	
	फूट	फूट	माअील	नॉट	मीटर	मीटर	किलोमीटर	
Foot per second	दर सेकंडे फूट	...	६०.००	०.६८	...	०.३०	१८.२८	१.०९
Foot per minute	दर मिनिटे फूट	०.०१	०.०९	...	३.०	०.०१
Mile per hour	दर कलाके माअील	...	८८.००	...	०.८६	...	२६.८२	२.६०
Knot per hour	दर कलाके नॉट	...	१०१.३३	१.१५	३०.८९	१.८५
Meter (-tre) per second	दर सेकंडे मीटर	३.२८	१९६.८५
Meter per minute	दर मिनिटे मीटर	०.०५	३.२८	०.०६
Kilometer per hour	दर कलाके किलोमीटर	०.९२	५४.६८	०.६२	०.५३	...	१०००	...

Liquid Measure प्रवाही मापनी भिन्न पद्धतिओनो संबंध

प्रवाही माप		मेट्रिक पद्धति प्रमाणे		अंग्रेजीभाषिकप्रदेशोनी पद्धति घनमाप सुकुंमाप	
Gallon	गॅलन ४ क्वार्ट	३.७८ लिटर	२३१. घनअंश	०.४२ पेक	
Quart	क्वार्ट २ पिन्ट	०.९४ लिटर	५७.७५ घनअंश	०.८५ क्वार्ट	
Pint	पिन्ट ४ गिल	०.४७ लिटर	२८.८७ घनअंश	०.८५ पिन्ट	
Gill	गिल . . .	११८.२९ घनशतांशमीटर	७.२१ घनअंश	०.२१ पिन्ट	

Energy and Work कार्यशक्ति अने कार्यना अकमोनो संबंध

	Erg	Meg-erg मेग-अर्ग	Gram- degree C ग्राम-अंश सेन्टीग्रेड	Kilogram degree C किलोग्राम सेन्टीग्रेड	Pound degree C पाउन्ड-डीग्री सेन्टीग्रेड	Pound degree F पाउन्ड-डीग्री फाह्रनहायट
Erg अर्ग	१	०.०००००१
Meg-erg मेग-अर्ग	१,०००,०००	१	०.०२४०६८	०.००००२४	०.००००५३	०.००००१५
Gram degree C ग्राम-अंश	...	४१.५४८७	१	०.००१	०.००२२०५	०.००३९६८
Kilogram-degree C सहस्रग्राम-अंशांश C	४१५४८.७	१०००	१	१	२.२०४६	३.९६८३
Pound-degree C पाउन्ड-अंशांश C	१८८४६.५	४५३.५९	१	०.४५३५९	१	१.८
Pound-degree F पाउन्ड-अंशांश F	१.०४७०.१	२५१.९९५	१	०.२५१९९५	०.५५५५५६	१
Watt-second वॉट-सेकन्ड	१० ^७	१०	०.०२४०६८	०.०००२४१	०.०००५३१	०.०००९५५
Gram-centimeter ग्राम-शतांश-मीटर	९८१	०.०००९८१	०.००००२३५
Kilogram-meter सहस्रांश-मीटर	९८.१ X १० ^९	९८.१	२.३६१०८	०.०००२३६१	०.००५२०५	०.००९३७
Foot-pound फूट-पाउन्ड	...	१३.५६२६	०.३२६४२५	०.०००३२६	०.०००७२	०.००१२९५
Horse-power-second (Eng.) अश्वशक्ति-सेकन्ड (अं०)	...	७४५.९४३	१७९.४८६	०.१७९४८६	०.३९५७	०.७१२४३
Horse-power-second (metric) अश्वशक्ति-सेकन्ड (मि०)	...	७३५.७५	१७७.०७५	०.१७७०७५	०.३९०४	०.७०२७५

Energy शक्तिमाप

	Watt- second	Gram- centimeter	Kilogram- meter	Foot-pound	Horse-power second English	Horse-power second metric,
Erg	१००	०००१०१५
Meg-erg	०.१	१०१५.३७	०.०१०१८	०.००१३४	०.०००१३४	०.०००१३६
Gram-degree C	४.१५४९	४२३५३.५	०.४२३५३५	०.००५५७	०.००५५७	०.००५६४७
Kilogram-degree C	४१५४.९	...	४२३.५३५	३०६३.५५	५.५७	५.६४७०३
Pound degree C	१८८४.६५	...	१९२.११४	१३८९.६	२.५२६५३	२.५६१४९
Pound-degree F	१.०४७.०३	...	१०६.७३०	७७२	१.४०३६४	१.४२३०५
Watt-second	१	१०१५३.७	०.१०१५३७	०.७३७३३७	०.००१३०६	०.००१३५९
Gram-centimeter	०.००००९८	१	०.००००१	०.००००७२
Kilogram-meter	९.८१	१०००००	१	७.२३३२८	०.०१३१५२	०.०१३३३४
Foot-pound	१.३५६२६	१३८२५.३	०.१३८२५३	१	०.००१८१८	०.००१८४३
Horse-power-second (Eng.)	७४५.९४३	...	७६.०३९२	५५०	१	१.०१३८३
Horse-power-second (metric)	७३५.७५	...	७५	५४२.४९६	०.९८६३५६	१

SECTION VI

In this section, Botanical terms pertaining to various natural orders, families, genera and species occurring in Maha Gujarat have been included.

In the first edition of this book, the important families and orders were placed in one list and the Latin terms for various plants occurring in Gujarat were specified. The connection of the names of various species of flora were indicated by a number in which the various orders were grouped in the first list. The work was carried out by Prof. Y. G. Naik who based his nomenclature mainly on the books by Shri Bapalal G. Vaidya and Prof. S. C. Dixit.

The arrangement adopted in the present edition is almost similar though numerous additions have been made. In both cases the terms used have special reference to the plants occurring or commonly used in Maha Gujarat area. For facility of reference, names have been arranged in strict alphabetical order both in the lists for "groups" as well as for specific plants. The work was initially compiled by Dr. Bhimbhai Lallubhai Desai, now at Talangpur, and was completed by Dr. R. D. Adatia of Bharatiya Vidya Bhavan's College.

The task of connecting these Latin terms with the regional words used for these plants in Maha Gujarat has been one of great difficulty. The great Gujarati Botanist Shri Jayakrishna Indrajī Thakar of Cutch - Porbunder (1849-1927) has given very valuable material in his books *Barada ni Vanaspati* (1910) and *Kachhani Jadibuti* (1921). A few other publications have also appeared. The following works were found helpful and were freely consulted for this work :

- A. K. Nairne, 1894,-*The Flowering Plants of Western India.*
- T. Cooke, 1901,-*The Flora of The Presidency of Bombay.*
- Kirtikar and Basu, 1918,-*Medical Plants of India.*
- B. G. Shah, 1927 and 1935,-*Nighantu Adarsha; and Udbhijja Vidya.*
- S. C. Dixit, 1935,-*Gujarat ni Vanaspati.*

G. K. Bambadai, 1940,— *Vanaspati Srishti*.

Indian Pharmaceutical Association, Bombay, 1949,— *List of Medical Plants*.

No trouble has been spared in making the compilation as accurate as possible in the present stage of the knowledge regarding the common plants in Maha Gujarat. A more efficient compilation of the flora and fauna will be possible only when botanical and zoological survey of the area is conducted on more comprehensive and authoritative lines than what has been done in the past.

The following important suggestions may be kept in mind by anyone using the terms contained in this section :—

(a) The terms are to be used in their original pronunciations although such pronunciations are not given in Devanagari characters except in a few cases at the beginning.

(b) The connection between the names of the groups with those for specific plants has been expressed by a numerical number at the end of each plant in Section VI B. Thus the name *Abrus precatorious*, L. अब्रस प्रीकेटोरियस, चणोठी, गुंज, ९७ is given to the plant, which is commonly known in Gujarat as चणोठी or गुंज and it belongs to the Group No. 97, Papilionaceae पेपीलीओनेसी known by the Indian group name अगस्त्यादि.

(c) Thus, the number at the end of each name of Section VI B refers to the serial given to each group in Section VI A.

(d) The name with a capital letter at the end of each Latin expression in Section VI B is the name of the author, which is usually given in the abbreviated form.

SECTION VI A खंडिका ६ अ

Groups of common plants of Maha Gujarat.

महा गुजरातनी वनस्पतिना वर्गो

This grouping is made somewhat on the lines adopted in the first edition of this book in Appendix III. The Latin names are adopted in Gujarati without any change. The pronunciation is expected to be wellknown to students of the subject and has not been given.

अंग्रेजी नाम	गुजराती रूप	अंग्रेजी नाम	गुजराती रूप
१ Acanthaceae	वासादि	२६ Casuarinaceae	जूरीसुकादि
२ Alismaceae	नालकूटादि	२७ Celastraceae	ज्योतिष्मत्यादि
३ Amarantaceae	अपामार्गादि	२८ Chenopodiaceae	वास्तुकादि
४ Amaryllidaceae	मुसलिकंदादि	२९ Combretaceae	हरीतक्यादि
५ Anacardiaceae	आम्रादि	३० Commelinaceae	शीशमूलादि
६ Anonaceae	सीताफलादि	३१ Compositae	सहदेवी आदि
७ Apocynaceae	भिन्द्रयवादि	३२ Coniferae	देवदारु आदि
८ Araceae	वचादि	३३ Convolvulaceae	वृद्धदारु आदि
९ Aristolochiaceae	कीटमार्यादि	३४ Cornaceae	अंकोलादि
१० Asclepiadaceae	अर्कादि	३५ Crassulaceae	हेमसागरादि
११ Balsaminaceae	गुलमेंबी आदि	३६ Cruciferae	राजिकादि
१२ Berberidaceae	दारहरिद्रादि	३७ Cucurbitaceae	कुष्माण्डादि
१३ Bignoniaceae	पाटलादि	३८ Cyperaceae	मुस्तादि
१४ Bixaceae	केशर्यादि	३९ Dilleniaceae	करम्बलादि
१५ Bombacaceae	शालमल्यादि	४० Dioscoreaceae	वाराहिकंदादि
१६ Boraginaceae	श्लेषमातकादि	४१ Dipterocarpaceae	अश्वकर्णादि
१७ Bromeliaceae	अननासादि	४२ Droseraceae	मुखजाली आदि
१८ Burseraceae	गुग्गुलु लादि	४३ Ebenaceae	तिन्दुकादि
१९ Cactaceae	नागफणादि	४४ Elatineae	ओखराडादि
२० Caesalpineae	अशोकादि	४५ Euphorbiaceae	आमलक्यादि
२१ Cannabinaceae	भांग आदि	४६ Ficoideae	भिस्सयादि
२२ Cannaceae	देवकेलादि	४७ Flacourtiaceae	तुवरकादि
२३ Capparidaceae	करीरादि	४८ Fumariaceae	क्षेत्रपर्पयादि
२४ Caricaceae	पपैयादि	४९ Fungi	भूछत्रादि
२५ Caryophyllaceae	वज्रदंत्यादि	५० Gentianaceae	किरातादि

५१ Geraniaceae	राती फूलडी आदि	८८ Olacaceae	मुडियादि
५२ Gnetaceae	वनलतादि	८९ Oleaceae	जात्यादि
५३ Gramineae	तृणादि	९० Onagraceae	शृंगात्रुकादि
५४ Guttiferae	नागपुष्पादि	९१ Orchidaceae	सालमादि
५५ Haemodoraceae	घणसपातादि	९२ Orobanchaceae	अग्न्यादि
५६ Hydrocharitaceae	जलसर्पादि	९३ Oxalidaceae	चांगेर्यादि
५७ Hydrophyllaceae	लांगल्यादि	९४ Palmae	तालादि
५८ Iridaceae	केसरादि	९५ Pandanaceae	केतक्यादि
५९ Juglandaceae	अक्षोठकादि	९६ Papaveraceae	अहिफेनादि
६० Labiatae	तुलस्यादि	९७ Papilionaceae	अगस्त्यादि
६१ Lauraceae	तमालपत्रादि	९८ Passifloraceae	शुंडलादि
६२ Leguminosae	पलाशादि, शिबी	९९ Pedaliaceae	तिक्तगोक्षुरादि
६३ Lentibulariaceae	अर्कस्रवरादि	१०० Piperaceae	दिप्ल्यादि
६४ Lichens	शिलापुष्पादि	१०१ Plantaginaceae	स्निग्धजीरकादि
६५ Liliaceae	लशुनादि	१०२ Plumbaginaceae	चित्रकादि
६६ Linaceae	अतस्यादि	१०३ Polygalaceae	भोंसणादि
६७ Loganiaceae	विषतिन्दुकादि	१०४ Polygonaceae	चुक्रिकादि
६८ Loranthaceae	वृक्षरुहादि	१०५ Portulacaceae	लोणिकादि
६९ Lythraceae	धातक्यादि	१०६ Pteridophyta	हंसपाद्यादि
७० Magnoliaceae	पीतचंपादि	१०७ Punicaceae	दाडिबादि
७१ Malpighiaceae	माधवीलतादि	१०८ Ranunculaceae	वत्सनाभादि
७२ Malvaceae	कार्पासादि	१०९ Rhamnaceae	बदर्यादि
७३ Melastomaceae	अंजनादि	११० Rhizophoraceae	चैरादि
७४ Meliaceae	निंबादि	१११ Rosaceae	पद्मकादि
७५ Menispermaceae	गुड्यादि	११२ Rubiaceae	कदंबादि
७६ Mimoseae	खदिरादि	११३ Rutaceae	बीजपुरादि
७७ Molugaceae	झरसादि	११४ Salvadoraceae	पीलवादि
७८ Moraceae	तूतादि	११५ Samydaceae	चीलादि
७९ Moringaceae	शिषु आदि	११६ Santalaceae	चंदनादि
८० Musaceae	केल्यादि	११७ Sapindaceae	फेनिलादि
८१ Myricaceae	कट्फलादि	११८ Sapotaceae	मधूकादि
८२ Myristicaceae	जातिफलादि	११९ Saxifragaceae	वटपत्र्यादि
८३ Myrsinaceae	विडंगादि	१२० Scitamineae	हरिद्रादि
८४ Myrtaceae	जंब्वादि	१२१ Scrophulariaceae	तिक्तलोणिकादि
८५ Naidaceae	जलपूपैडी आदि	१२२ Simarubaceae	अंगुद्यादि
८६ Nyctaginaceae	पुनर्नवादि	१२३ Solanaceae	कंटकार्यादि
८७ Nymphaeaceae	कमलादि	१२४ Sterculiaceae	मुचुंडादि

१२५ Styracaceae	रोघ्रादि	१३३ Urticaceae	खाजोटी आदि
१२६ Tamaricaceae	प्रांसादि	१३४ Valerianaceae	तगरादि
१२७ Ternstraemiaceae	चा आदि	१३५ Verbenaceae	निर्गुंड्यादि
१२८ Thymelaeaceae	अशुर्वादि	१३६ Violaceae	स्थलपद्मादि
१२९ Tiliaceae	परुषकादि	१३७ Vitaceae	द्राक्षादि
१३० Typhaceae	अेरकादि	१३८ Zingiberaceae	नागरादि
१३१ Ulmaceae	चरेलादि	१३९ Zygophyllaceae	धन्वयासादि
१३२ Umbelliferae	जीरकादि		

SECTION VI B खंडिका ६ अ

List of common plants of Maha Gujarat with their Latin and Gujarati equivalents.

महा गुजरातनी वनस्पतिओना लेटीन अने गुजराती नामोनी याकी (जुनी आवृत्तिनी परिशिष्ट त्रीजी.)

Abroma augusta, L. f.	अब्रोमा भोगस्टा; ओलट, झुलट कंबल, १२४	बावल, ७६—ferruginea, DC.	०फेर्युगीनी; कैगर पाढरा खेर; कांटी, कोंकणी, ७६
Abrus precatorius, L.	अब्रस प्रीकेटोरियस; चणोठी, गुंज, ९७	- Intsia, Willd	०अिन्डसीआ, चीलारी, चीलहर, ७६ - jacquemonti, Bente
Abutilon avicennae	अब्युटीलोन अेवीकेनी; नानीखपाट, भोंयकासकी ७२ - fruticosum, G. & P.	०जेक्वीमोन्टी, रातो	बावल, ७६ - leucophloea, Willd
	०फ्रुटीकोझम; झीणकी खपाट ७२ - indicum, Sweet	०ल्युकोफ्लोआ; अरिमेद, हरमो, पीळो	बावल, ७६ - pennata, Willd
	०अिन्डिकम; कांसकी, खपाट, अतिबला ७२ - muticum, Sweet	०पेन्नेटा; जेथातोडी, खेरवेल, खेरवेलीओ	बावल, ७६ - planifrous, W & A.
	०म्युटीकम; मखमली खपाट, ७२ - polyandrum, W. & A.	०प्लानीफ्रस; छत्रो	बावल, ७६ - Senegal, Willd
	०पोलीअेन्डम; खाजवणी, खपाट ७२ - ramosum, G. & P.	०सेनगाल; गोरड, गोरडीओ	बावल, ७६ - tomentosa, willd
	०रेमोसम; थोळीखपाट, ७२	०टोमेन्टोझा, अंजर	७६
Acacia arabica, Willd	अॅकेसीआ अरेबिका; बावल, साचो बावल, ७६ - Catechu, Willd	Acalypha ciliata, Forsk	अकेलीफा सीलिआटा, दादरी; रंछालो दादरो, ४५
	०केटेच्यु, खेर, खेरियो बावल, ७६ - concinna, DC.	- indica, L.	अिन्डिका, दादरो, खोकली, वेंछीकांटो, ४५
	०कोन्सीन्ना; चिकाखाभी, सिकेकाभी, चिकाकाभी, ७६ - eburnea, Willd	Achyranthes aspera, L.	अेकीरेन्थस अेस्पेरा; अघेडो, अघेडी, अपामार्ग, झिश्चेटो, ३
	०अेब्युर्नीआ; तटकीओ बावल, ७६ - Farnesiana, willd	Aconitum ferox, Wall.	अेकोनिटम फेरोक्स; वछनाग, शिंगडियो वछनाग, १०८
	०फारनेसीआना; हीवर, देव, झेरी तल		

- heterophyllum Wall. ०हीटरो-
फायलम; अतिविष, अतिवखनी कळी, १०८ -
palmatum ० पामेटम, वखमो, १०८
Acorus Calamus, L. अेकोरस केलेमस;
वज, घोडावज, वेखंड, ८
Adansonia digitata, L. अेडेन्सोनीआ
डिजिटटा; रुखडो, गोरख-चोर आंबली, १५
Adenantha pavonina, L. अेडेनेन्थेरा
पेवोनीना; रातावाल, रतांजली, रतनगुंजा, ७६
Adhatoda Vasica, Nees अेढेटोडा
वेसीका; अरडुसी, १
Adiantum capillus-veneris, L.
अेडीअेन्टम केपेलुस-वेनेरीस; काळो हंसराज,
१०६ - caudatum ०कोडेटम
मयूरशिखा, १०६ - lunulatum ०डुन्यु-
लेटम; हंसराज, काळो हंसराज, सुवारखीनो
पालो, १०६
Adina cordifolia, Bth. & Hk. f.
अेडीना कोर्डीफोलिया; हलदरवो, हरध्वण, हर-
दरवो, हरदवण संधारा कदंब, ११२
Ægiceras majus, Gärt. अीजीसेरस
मेजस; जला, ८१
Ægle Marmelos, Corr. अीगल
मार्मेलोस; बीली, ११३
Ærua javanica, Juss. अीरुआ जावानिका,
बुवाडो, बूर, कपूरी, मधुरी, ३ -lanata
Juss. ०लेनेटा; भोंयजडी, गोरखगांजो, कपूरी
मधुरी, ३ - scandens, Wall
०स्केन्डेन्स; वेलारो, गोरखगांजो, वेलारी,
कपूरी मधुरी, ३
Æschynomene indica, L. अीस्चीनोमीन.
अिन्डिका; भोंय-झीणी अीकड, ९७
Agaricus campestris, Linn. अेगेरिकस
केम्पेस्ट्रीस; बिलाडीनो टोप, ४९*
Agave americana L. विलायती केतकी,
* आ पछीना शब्दोना अंग्रेजी शुन्चार आपवामां
आन्धा नथी, कारणके समजी शकाय तेवा छे.
- जंगली कुंवार, कनवार ४ - vivipara, Wt.
अडवा बुकेतकी, केतकी ४
Ageratum conyzoides, L. अजगंधा,
मांकडमारी, गंधारी सेदरडी ३१
Aglaia Roxburghiana, Hiern. घअुंलो,
प्रियगु ७४
Ailanthus excelsa, Roxb. अरलवी,
अरडुसो, मोटो अरडुसो, अडुसो, महारूख १२२
Alangium Lamarckii, Thw. आकोल,
अंकोल, आंकोली, अकोली ३४
Albizia amara, Boiv. मोटो काळीओ
सरस ७६ - Lebbek, Benth. पीळो-
काळीओ सरस, काळीओ कांसकीओ, काळो
सरसडो, काळो शिरीष ७६ - odoratis-
sima, Benth. धोळो शिरीष, धोळीओ
सरस, धोळो सरसडो, धोळो कांसकीओ ७६
- procera, Benth. किनाअी ७६
Aleurites triloba, Forst. अखरोट,
जंगली अखोड ४५
Alhagi camelorum, Fisch. जवासो,
जरवासो ९७
Allium Cepa, L. कांदा, डुंगळी, प्याज
६५ - sativum, L. लसण ६५
Alocasia macrorhiza, Sch. कासाळ ८
Aloe vera, L. कुंवार, कुंवार, कुंवारपाडं,
लांबुं, अेरीओ ६५
Alpina Galanga, Sw. कोलीजन, कुलीजन,
पाननी जड, १३८
Alstonia scholaris, Br. सात्वीन,
सप्तपर्णी, ७
Alternanthera triandra, Lam. जल-
जांबवो, पाणीनी भाजी, ३
Althaea rosea, Cav. गुलखेर, ७२
Alysicarpus longifolius, W. & A.
शुभो-मोटो घोडा समेरवो, ९७ - rugosus,
DC. लासो समेरवो, अेरंडो, ९७ - vagin-
alis, DC. भोंय झीणको, गाडर समेरवो, ९

- Amarantus Blitum, L. तांदळजो, ३
 - gangeticus, L. माटनी भाजी, अड-
 बाझु डांभो, ३ - paniculatus, L. राजगरो,
 ३ - polygamus, Willd. तांदळजो, ३
 - spinosus, L. माट, कांटाळो ढीमडो,
 डांभो, ३ - tenui-folius, Willd.
 तांदळजो, चोळाभी, घोळ, ३ - tricolor,
 Willd. डांभो, ३ - viridis, L. ढीमडो, ३.
- Ammannia baccifera, L. जळआगीओ,
 अगनबूटी, ६९
- Amoora Rohituka, W. & A.
 रगतरोहिडो, ७४
- Amorphophallus campanulatus,
 Bl. सूरण ८ - sylvaticus, Dalz.
 बगडाझु सूरण, डंडोणियुं ८
- Anacardium occidentale, L. काजु ५
- Anamirta cocculus, W. & A.
 काकमारी ७५ [फुलवो ३१
- Anaphalis catchira, Clke कालो-
 Andrographis echioides, Nees कालुं
 करियातुं १ - paniculata, Nees लीळुं
 करियातुं १
- Andropogon annulatus, Forsk
 मोटुं मींदडियुं ५३ - citratus लीळीचार
 ५३ - contortus, L. डाभसुळियुं ५३
 - foveolatus, Del. सणीआर ५३
 - halepensis, Brot. बरु, बरुवा ५३
 - intermedius, Br. घरको घास ५३
 - laniger, Watt. अशखर ५३ - muri-
 catus, Retz. वीरभणानो कालो वालो,
 खस, वीरणवाळो ५३ - nardus, L. लघु-
 रोहिस, सुगंधी घास ५३ - pertusus,
 Willd. खेतराझु जेंजवो ५३ - pumilis,
 R. बेरकी ५३ - Schœnanthus, L.
 लघुरोहिस, रूस, रौशघास, रोसडो ५३
 - Sorghum, Brot. जुवार ५३
 - squarrosus, L. वालो, खसघास, ५३
- Anisochilus carnosus, Wall. झुभो
 रतवेलीओ ६०
- Anisomeles malabarica, Br. घोळो-
 मखमली चोधारो ६० - ovata, Br.
 चोधारो, गोपाली, ६०
- Anogeissus latifolia, Wall. धावरो,
 धावडो, भूतधावडो, बाकरो २९ - pendula,
 Edgen औदरख २९
- Anona muricata, L. मायफळ, हनुमान
 फळ, ६ - reticulata, L. रामफळ ६
 - squamosa, L. सीताफळ, अन्रा ६
- Anthistria cymbaria, R. रातडुं घास
 ५३ - imberbis, Retz. फुळियुं घास ५३
- Anthocephalus indicus, Rich कदंब
 ११२
- Apium graveolens, L. अजमोद, बोडी
 अजमोद, बोडी अजमो, अजमो १३२
- Apluda varia, Hack. घागरा, भंगोहं,
 करेडी ५३ [मगफळी ९७
- Arachis hypogaea, L. भोंयमग, भोंयसींग,
 Argemone mexicana, L. दारुडी,
 सत्यानाशी ९६
- Argyreia speciosa, Sweet समुद्रशोष,
 समदरशोष, वरधारो ३३
- Arisaema Murrayii, H. सापकंद ८
- Aristida adscensionis, L. लांपडो ५३
- Artabotrys odoratissimus, Br.
 लीलो चंपो ६
- Artemisia maritima, L. कीरमाणी
 अजमो ३१ - vulgaris, L. सुरपीण, सुर-
 बंध, नागदमणो ३१
- Artocarpus integrifolia, L. f. फणस ७८
 - Lakoocha, R. रोमफळ, लकुच, लिकुच,
 नातुं फणस ७८
- Arundinella setosa, Trin. मोटु-बडु
 बाजरियुं ५३ - tenella, Nees बाजरियुं
 घास ५३

- Asparagus dumosus*, Bak. दरियाभी
गजवेल, अकलकंटो ६५ - *racemosus*,
Bak. शतावरी, गजवेल, अकलकंटो, सर्पना
सुवा ६५ [डुंगरो ६५]
- Asphodelus tennifolius*, Cav. डुंगरुं,
Asteracantha longifolia, Nees
अखरो १ [पालख, टांको २८]
- Atriplex Stocksii*, Bois. अडबाखु
Averrhoa carambola, L. कमरख,
मुदगर, मूगर ९३ [तिवर, तवर १३५]
- Avicennia officinalis*, Watt. तवरां,
Azadirachta indica, Juss. कडवो लीमडो,
लींबडो ७४
- Balanites aegyptiaca*, Del. ऑगोरियो
१२२ - *Roxburghii*, Planch ऑगो-
रीआं, ऑगुदी १२२ [दंती, दांती ४५]
- Baliospermum monatanum*, Muell
Balsamodendron mukul गुगळ, गुगर
१८ - *Roxburghii*, Stocks. सीडो-
गुगळ १८ [कांटाळो वांस ५३]
- Bambusa arundinacea*, Willd.
Barleria Prionitis, L. कांटासणीओ,
पीळो कांटा शेळीओ १
- Barringtonia acutangula*, Gaert
समुद्रफळ ८२ - *racemosa*, Roxb.
समुद्रफळ ८२
- Basella alba*, L. मयाळ, पोथी २८
- *rubra*, L. मयाळ, पोथी २८
- Bassia latifolia*, R. महुडो ११८
- Bauhinia acuminata*, L. सफेद कांच-
नार २० - *purpurea*, L. रातो कांचनार २०
- *racemosa*, Lam. धोळो कांचनार,
आसोतरो, आसुंदरो, आशेत्री, जेंजवो २० -
tomentosa, L. पीळो आसुंदरो, आशेत्री
२० - *Vahlii*, W. & A. सुद्रूपदी २०
- *variegata*, L. पीळो कांचनार, को-
विदार २०
- Benicasa cerifera*, Savi, भूरुं कोळुं;
कांटाळुं ३७
- Berberis vulgaris* डारु हळदर १२
- Bergia ammanioides*, Roxb. जळ-
बांधवो, ओखराड ४४ - *odorata*, Edgew
लवाडियुं, ओखराड, गंधारुं ४४
- Beta vulgaris*, L. बीट, बीटरूह २८
- Bidens pilosa*, L. समराकोकडी, कुसियुं ३१
- Biophytum sensitivum*, DC. झरेट ९३
- Bixa Orellana*, L. केसरी, सेन्दी १४
- Blanvillea latifolia*, DC. धोळुं
सीसोटियुं ३१ [आंख फुटामणी ३७]
- Blastania fimbristipula*, K. & P.
Blepharis boerhaviaefolia, Pers.
ओटींगण १ - *molluginifolia*, Pers.
कांटामेका १ - *sexindica*, Anders. जसद १
- Blumea amplexus*, पीळो कपुरियो,
कारुंदा, पीळी चांचडमारी, कपुर
गंगावती, कपुरपत्री ३१
- Bocagea Dalzellii*, Hk. f. साजेडी ६
- Boerhaavia diffusa*, L. पुनर्नवा,
जंगली साटोडो, वखखापरो ८६ - *repanda*,
Willd. वसेडो, पुनर्नवा ८६ - *repens*, L.
लाल साटोडी, पुनर्नवा, रातो नानो वसेडो ८६
- *verticillata*, Poir, मोटो वसेडो,
ओटलो गोटलो ८६
- Borassus flabellifer*, L. ताड ९४
- Boswellia serrata*, Roxb. शालेडुं,
धूवेडो, सालभी १८
- Brassica campestris*, L. सरसव ३६
- *capitata* सफेदकोबीज ३६ - *cauler-
apa* नोलकोळ ३६ - *juncea*, H.f. &
T. झीणी काळी राभी ३६ - *nigra*,
Koch. सरसव, मोटी काळी राभी ३६
oleracea, L. कुशी, कोवी ३६ -
oleracea botrytis कोळीफलावर ३६
- *rapa* सलगम ३६

- Breymia patens*, Rolfe काळी, खेडा-केडा कंबोळी ४५
- Bridelia Hamiltoniana*, Wall असन ४५ - *retusa*, Spr. अकलकंदो, असन ४५ - *stipularis*, Bl. असनवेल ४५
- Bryophyllum calycinum*, Salisb. धामाशं, खाट खटुंबो, अहीरावण-महीरावण ३५
- Bryonopsis laciniosa*, Nand शिवलिंगी ३७ [पीयाळ ५]
- Buchanania latifolia*, Roxb. चारोळी,
- Butea frondosa*, Konig खाखरो, पलाश, केसुडो ९७ - *superba*, Roxb. पलाशवेल ९७
- Cadaba indica*, Lam. तेलीओ हेमकंद, खोरड्ड, काळो कटकियो २३
- Caesalpinia Bonducella*, Flem. कांचकी, कांचक, कांचका २० - *coriaria*, Willd, दिविदिवि २० - *pulcherrima*; Swartz. संघेसरो, शंखेश्वर, संकासुर २० - *Sappan*, L. पतंग, बकम २० - *sepiaria*, Roxb. चीलारी २०
- Cajanus indicus*, Spreng. तुवर ९७
- Calamus Rotang*, L. नेतर ९४
- Caendula officinalis*, L. गलगोयो, दिपमाळ ३१ [शुडी, शुडण ५४]
- Calohyllum inophyllum*, L. शुंढी,
- Calotropis gigantea*, Br. मोटो आस-मानी आकडो १० - *procera*, Br. रातो नानो आकडो १०
- Calycopteris floribunda*, Lam. धावडी, शुक्षी २९
- Camellia therifera*, चा १२७
- Camphoria officinarum*, कपुर १२८ *rotunda*, भोंय चंपो १२८
- Canavalia ensiformis*, DC. अबजी, आडुवो, तरवारडी, परबोडियानी वेल ९७
- Canscora diffusa*, Br. रातु करियातु ५०
- Capparis aphylla*, Roth. केरडी, केर, केरडो, करीर २३ - *grandis*, L. f. पतुर, गुंटी, गुंटी २३ - *horrida*, L.f. तरडी २३ - *sepiaria*, L. मणीकंधार, काळो कंधारो २३ - *spinosa*, L. केरडी, कवर, कवरी, कावर २३ - *zeylanica*, L. वाघाटी २३
- Capsicum annum*, L. मरचां १२३
- Carastium spicata*, वज्रदंती २५
- Cardamine subumbellata*, Hk. f. & Anders. राव, अडबाशु रासी ३६
- Cardiospermum Halicacabum*, L. कागडोलीओ, तेजोवती, करोळीओ, कानफोडी ११७ [वापुंभा ८२]
- Careya arborea*, Roxb कुंभा, वापुं बा,
- Carica Papaya*, L. पपैया २४
- Carissa Carandas*, L. करमवी ७
- Carthamus tinctorius*, L. कटकी, कसुंबी, कुसुम, कसुंबो ३१
- Carum bulbocastanum*, शाहजीर १३२ - *copticum*, Bth. & Hkf. अजमो १३२ - *stictocarpum*, Clarke वगडाशु अजमो १३२
- Caryota urens*, L. भैरव, शिव - शंकर जटा, अर्धी सोपारी ९४
- Casearia tomentosa*, Roxb. चीला, शुजड, घोळो शुम, सुंसाळ ११५
- Cassia Absus*, L. चिमैड २० - *alata*, L. दादमारी, दादमर्दन २० - *angustifolia*, Vahl सोनामुखी, मीढी आवळ २० - *auriculata*, L. आवळ २० - *Fistula*, L. गरमाळो २० - *montana*, Heyne मोटी आवळ, मीढी २० - *obtusata*, Roxb. सोनामुखी, मीढी-भोंय-आवळ २० - *obtusifolia*, L. कुंवाडीओ २० - *occidentalis*, L. कसोंदी, कासुंदरो, कसुंदरो, सुंदरसेन २०

- pumila, Lam. चमेडियुं २० -
Sophera, Lam. काळो कासुंदरो, कासुं-
दरी २० - Tora, L. कुवाडीओ २०
Cassytha filiformis, L. आकाशवेल,
सोनवेल ६१
Casuarina equisetifolia, Forst जुरी,
सुजी, विलायती सरु २६
Cedrela Toona, Roxb. तून ७४
Cedrus deodara, L. देवदार ३२
Celasrus paniculata, Willd. माल-
कांकणी, मालकांगणी, ज्योतिष्मती २७
Celsia coromandelliana, Vahl कुला-
इल, कलाह, कलहार १२१
Centratheram phyllolaenum, Bth.
अत्रीलाल ३१
Cephalandra indica, Nand. घीलोडा,
टीडोरा ३७ [कुंदेर १०
Ceropegia bulbosa, R. पाताळ तुंबडी,
Cheiranthus cheiri तोदरी सुर्ख ३६
Chenopodium album, L. टांको, चंदन
बटवो, चीलनी भाजी २८ -ambrosioides
L. - चंदन बरवो, चंदन बथवो २८
Chloris barbata, Sw. मींदडियुं घास ५३
Chlorophytum tuberosum, Bak.
करलीनी भाजी, कुरलीनी भाजी ६५
Chrozophora plicata, Juss. सूर्यावती,
ओखराड, अळछीआं ४५ - tinchoria,
Juss. ओखराड, टपालवूटी ४५
Chrysanthemum indicum, L.
गुलदावरी ३१
Cicer arietinum, L. चणा ९७
Cinnamomum camphora, Fr. Nees.
कपुर, कर्पूर ६१ -obtusifolium, तेजवृक्ष,
तमालवृक्ष ६१ - zeylanicum, Bth.
हिंबी तज, दालचीनी ६१
Cissampelos Pereira, L. लघुपाठा,
काळीपाड, वेणीवेल, करंठियुं, बांग ७५
Citrullus Colocynthis, Schrad.
मोटा गोल अीन्द्रवारणां, अीन्द्राणां, अीन्द्रावणां,
मोटी अीन्द्रायण, अीन्द्रपर्णी ३७ - vulgaris,
Schrad. तरबुच, कलीगड ३७
Citrus Aurantium, L. मोसंबी, नारंगी ११३
- decumana, Murr. पपनस ११३
Limetta, Risso मीठालिंबु ११३
Limonium, Risso अीड-गडध-मोटुं-
लींबु ११३ - medica, L. बिजोहं ११३
- medica acida खाटा-पाटी-कागवी
लींबुं ११३
Clematis hedysarifolia, DC. बेंद्रीनी
वेल १०८ - triloba, Heyne मोरवेल,
त्रेखडो वेलो १०८
Cleome monophylla, L. तीलवण २३
Cleome viscosa, L. पीळी तलवण,
तलवणी, कानफोडी २३
Clerodendron emirens, Boj. घोळीतुं
झाड १३५ - fragrans, Br. गुल बंका-
वळी १३५ - inerma, Gaert. वनजाओ
१३५ - Phlomidis, L.f. अरणी १३५
Clitoria Ternatea, L. गोकर्णी, गरणी,
गाय, कोयल ९७ - biflora, Dalz. झुमी
गरणी ९७ [टीडोरी ३७
Coccinia indica, W. & A. घीलोडी,
Cocculus Laeba, DC. ओख, व्हेरी ७५
- villosus, DC. वासनवेल, वच्छन जल-
जमनी दीर्घवल्ली, वेवडी, वधीनो वेलो ७५
Cocos nucifera, L. नाळियेर, नाळियेळ ९४
Coffea arabica, L. कॉफी ११२
Coix barbata, R. सामाना जेवुं तृण ५३
- Lachryma, L. कसओ, कसी ५३
Coldenia procumbens, L. बासरियो
ओखराड, त्रिपंखी १६
Coleus amboinicus, Lour. पाषाणमेद,
पानअजमो, पानना सवा ६० - aromaticus
पथ्यरचूर ६० - barbaratus, Bth.
मायमूळ, गरमेळ, गरमर ६०

- Colocasia Antiquorum, Sch. बगडाशु
अलवी ८
- Commelina benghalensis, L. मोहं
शीशमूलियुं, कोषपुष्पी ३० - nudiflora, L.
शीशमूली, शीशमूलियुं ३०
- Commiphora Mukul, Engl. गुगल १८
- Stocksiana, Engl. मेंसोगुगल १८
- Convolvulus arvensis, L. वेलडी,
नारीचांदवेल, हरणपगो, खेतराशु फुदरडी ३३
- glomeratus, Chois. हंछाळी वेलडी ३३
- microphyllus, Sieb. शंखावली ३३
- Conyza stricta, Wall. बडो फुलवो ३१
- Corallocarpus epigaeus, Clarke
कडवी नाभी ३७
- Corchorus acutangulus, Lam. जीतेली,
छधारी छुंछ १२९ - Antichorus, Raens.
शीणकी छुंछ, बेठी बहुफली १२९ - capsu-
laris, L. छुंछ, बोरछुंछ, ज्युट १२९ -
fascicularis, Lam. छुंछडी, शूमी
बहुफली १२९ - olitorius, L. मोटीछुंछ,
सुतळी १२९ - trilocularis, L. लांबी
छुंछ, आसबंध, कडवी छुंछडी १२९
- Cordia latifolia, R. बड-मोटो गुंदो १६
- monoica, R. करपति, कठगुंदी १६
- Myxa, L. अडबाशु गुंदी १६ - obliqua,
Willd. बडगुंदो १६ - Rothii, R. &
S. नानी गुंदी, लीआर गुंदी १६
- Coriandrum sativum, L. घाणा,
कोथमीर १३२
- Crataeva religiosa, Forst वायवरणो,
वरणो, कागडाकेरी २३
- Cressa cretica, L. रुद्रवंती, रुदन्ती,
लाणो, पलीओ, पडीओ, करडी ३३
- Crinum asiaticum, L. नागफणी, नाग-
दमणी, सुखदर्शन ४ - defixum, Ker
गौरीकंद ४
- Crotalaria albida, Heyne वनमेथी ९७
- juncea, L. शण, सण ९७ - linifolia
L. f. अडबाशु शण ९७ - mysorensis,
Roth अडबाशु शण ९७ - prostrata,
Roxb. वेठा फटाकीआ ९७ - retusa, L.
घुघरा ९७
- Croton oblongifolius, R. घणसरी, घनसरी,
घनसर ४५ - Tiglium, L. नेपाळो,
नेपारो ४५
- Cryptolepis Buchanani, R. & S.
कृष्णसारीवा, कपुरमधुरी, झुपलसरी १० -
grandiflora, खरवेल, रब्बरवेल १०
- Cryptostegia grandiflora, Br. रब्बर-
वेल, कडीना फुल १०
- Ctenolepis cerasiformis, Hk. f.
आंखफुटामणी, भगलिगी ३७
- Cucumis Melo, L. चीमडां, सकरटेटी ३७
- prophetarum, L. गायवसुकुणां, कांटाळां
अनिन्द्राणां ३७ - sativus, L. काकडी,
कांकडी ३७ - trigonus, Roxb. अीन्द्र-
वरणां, नातुं गाय वसुकुणं, कोठींवर, गायवसु-
कदां, गसुडा, कोठींवर, कोठींवा ३७
- Cucurbita maxima, Duch. रातुकोळं,
लालकोळं, पीतकोळं ३७ - moschata,
Duch. सकरटेटी ३७ - Pepo, DC.
कोळं, साकरकोळं ३७
- Cuminum cyminum, L. जीहूं १३२
- Curculigo orchioides, Gært. काळी
सुसळी ४
- Curcuma Amada, R. साची आंबाहळदर
१३८ - aromatica, Salisb. आंबा-
हळदर १३८ - augustifolia, Dal.
तवेरीख, अराहूट १३८ - longa, L.
हळदर १३८ - zedoaria, Rosc. षट्-
कचुरो, कचुरो १३८
- Cuscuta hyalina, Roth. चीडीओ ३३
- reflexa, R. अमरवेल ३३
- Cyamopsis psoralioides, DC. गुवार
९७

- Cyathocline lyrata*, Cass. गंगोत्री, ओखराड ३१
- Cyclea peltata*, H.f. & T. खोटी काली पाट, काली माठ ७५
- Cylista scariosa*, Roxb. गोनसी, रानघेवडो ९७
- Cymbopogon jwarancusa*, Schulf. अघाखर ५३
- Cynodon dactylon*, Pers. हरियाळी, धोखड, दरोभी, दरो, धरो, धो ५३
- Cyperus exaltatus*, Retz. हुंगरो ३८
- Haspan, Boeck. चीडो, चीओ ३८ -
odoratus, L. चगीमोथ ३८ - rotun-
das, L. मोथां, चीडानी मोथ ३८ -
squarrosus, R. नागरमोथ ३८ - sto-
loniferus, कांसां ३८
- Daedalacanthus purpurascens*,
Anders. दशमूली १
- Daemia extensa*, Br. नागला-चमार
दूधेली, सुतरणी १०
- Dalbergia latifolia*, Roxb. सीसम,
सीसम ९७ - multiflora, सीसमवेल ९७
- ougeinensis, [Roxb. तणळ ९७ -
Sissoo, Roxb. सीसम, सीसळी ९७ -
volubilis, Roxb. अळभी, तंतोसी ९७
- Datura alba*, Nees मलाअरींगी, सफेद-
घोळो धतुरो १२३ - fastuosa, L. काळो
धतुरो १२३
- Daucus Carota*, L. गाजर १२२
- Dendrocalamus strictus*, Nees वांस,
नक्करवांस, अकपानी पांदडीओ, सालपर्णी ५३
- Desmodium gangeticum*, DC. समे-
रवो, शालवण ९७ - latifolium, DC.
मोटो पांदडीओ ९७ - triquetrum, DC.
त्रिधारी पांदडीओ ९७
- Dichrostachys cinerea*, W. & A.
वेल्लन्तरो, वेलतुर, मोरहुंढियुं, भरुड ७६
- Dicoma tomentosa*, Cass. घोळो
हरणचरो ३१
- Digera arvensis*, Forsk. कुळभी, कुरभी,
कणझरा, कणजो, कणजरो ३
- Digitaria sanguinalis*, Scop. रोगा ५३
- Dillenia pentagyna*, Roxb. करम्बल,
ओटफल ३९
- Dioscorea aculeata*, R. मीठुं कनक,
घोळुं कनक ४० - bulbifera, L. वारा-
हीकंद, वाराकंद, डुक्करकंद, अकल कंदनी वेल,
वणावेल ४० - oppositifolia, L.
आंबलीओ कंद ४० - pentaphylla, L.
पांचलानी नीळवेल ४० - sativa, H. f.
जमीकंद, शकरकंद ४० - triphylla, L.
नोरवेल ४०
- Diospyros embryopteris*, Pers. टींवरु,
४३ - Melanoxylon, R. टींवरु,
टींमरु, टींवरवो ४३
- Dodonaea viscosa*, L. झरुमी ११७
- Dolichos biflorus*, L. वगडाशु कळथी
९७ - Lablab, L. वाल ९७
- Dregea volubilis*, Bth. मालती, डोडी १०
- Drosera indica*, L. मुखजाली ४२
- Dryobalanops aromatica*, कपूर,
बरासकपूर ४१
- Ecbolium Limneanum*, Kurz
दादर १
- Echinops echinatus*, R. सुत्कारी,
सुत्कंटो, सुटकंटो, सुटकहारी, सुटकरो,
शुळीओ ३१
- Eclipta alba*, Clke. काळो भांगरो
३१ - prostrata, L. काळो भांगरो ३१
- Ehretia laevis*, R. वढवारडी, वेडीगाळो,
दातरंग १६
- Elaeocarpus Ganitrus*, Roxb. रुद्राक्ष
१२९
- Elaeodendron glaucum*, Pers.
भूताकशीशी २७
- Elytraria erenata*, Vahl. शतमूली, १
- Elytrophorus articulatus*, Beauv.
जंगली राळ ५३

- Embelia Ribes*, Burm. वावडींग ८१
Emilia sonchifolia, DC. सोनकी पाथरी ३१
Enicostemma litorale, Bl. मामेजवो, नातुं करीआतुं ५०
Ephedra foliata, Bois. सोम, डोम ५२
Eragrostis amabilis, Wt. चक्रीचोखा, ५३ - *ciliaris*, Link मरमर घास ५३ - *cynosuroides*, Beauv. कुशघ्रास, कांस, कासडो, दर्भ, दामडो, डामडो, ५३ - *interrupta*, Beauv. चीरुषी, ५३ - *tenella*, R. & S. बकराळु ५३
Erianthus Ravennae, Beauv. सरखट ५३
Eriodendron anfractuosum, DC. फूट शाहमली, कांटा विनानी शामळ १५
Erythraea Roxburghii, Don. जीणकुं करियातुं ५०
Erythrina indica, Lam. पांडेरवो, पांडरवो, पनरवो, पानर्वो ९७
Eucalyptus globulus, युकेलिप्टस ग्लोबुलस ८४
Eugenia Jambolana, Lam. जांबु, राय, राज, रावणां ८४ - *rubicunda*, Wt. हुंगरी-जंगली-नवी जांबु ८४
Eulophia herbacea, Lindl. सालम मुसली, सालम मीखी, पंजाबी मीखी ९१ - *nuda*, Lindl. सालम मुसली, अमरकंद ९१
Euphorbia antiquorum, L. व्रणधारो थुवर, तरधारो ४५ - *elegans*, Spr. झुनारवां ४५ - *hypericifolia*, L. दूधेली, ठाकर ठुमरो ४५ - *microphylla*, Heyne छातळा दूधेली ४५ - *neriifolia*, L. चोधारो थुवर, भुंगरा कांटाळो-डांडलीओ थोर ४५ - *Nivula*, Ham. भुंगरी थुवर, कांटाळो-डांडलीओ थोर ४५ - *pilulifera*, L. मोटी राती चमार दूधेली, मोटो रातो ठाकर ठुमरो, नागदूधेली ४५ - *Rothiana*, Spr. दूधीओ थोर ४५ - *thymifolia*, L. नानी दूधेली, झीणको ठाकर ठुमरो ४५ - *Tirucalli*, L. खरसाणी थुवर, थोर, डांडलियो थोर, शेर ४५
Evolvulus alsinoides, L. विष्णुकांता, काळी शंखावली, झीणकी फुदरडी ३३
Exacum bicolor, R. करियातुं ५० - *pendunculatum*, L. कडवुं करियातुं ५०
Excoecaria Agallocha, L. तगर, तमर ४५
Fagonia arabica, L. धमासो १३९
Feronia Elephantum, Corr. कोठी ११३
Ferula foetida, हिंग १३२
Ficus asperrima, R. खोरेती, खारोटी ७८ - *bengalensis*, L. वड ७८ - *carica*, L. अंजीर ७८ - *gibbosa*, Bl. दातीर ७८ - *glomerata*, R. झुंबरो, थुमर, लाल थुमरडो, गुलर ७८ - *hispida*, L. काळो झुंबरो, थुमरडो ७८ - *infectoria*, R. पीपली, पेपरी ७८ - *religiosa*, L. पीपळो ७८ - *repens*, Rottl. भीतवडनी वेल ७८ - *retusa*, L. नंदीवृक्ष, नांदरूख वड, नांदरूकी वड ७८ - *Tsiela*, R. पारस पीपरडी, पीपर, पीपरी, पीपली ७८
Fimbristylis dichotoma, Vahl बीड-छाज ३८
Flacourtia Ramontchi, L'Her. तांबर ४७ - *sepiaria*, Roxb. लोत्री ४७
Flaveria rependa, पीळो भांगरो ३१
Flemingia congesta, Roxb. मोटी सालवण ९७ - *lineata*, Roxb. कान-फूटी ९७
Fluggea leucopyrus, Dalz. घोळी फणी, श्वेत फळी, टुमरी, झीणवी ४५

- Foeniculum vulgare*, Gaert. वरियाळी
१३२
- Fumaria parviflora*, Lam. पित्तपापडो,
शाहतरा ४८
- Garcinia indica*, Choiss. कोकम ५४
- *Morella*, Desr. रेवंचीनो शीरो,
रेवंचीनीनो शीरो ५४
- Gardenia gummifera*, L. f. दीकामाळी,
डीकामारी ११२ - *lucida*, Roxb. दीका-
माळी, मालण, मालडी, डेकामारी, डीकामारी
११२
- Garuga pinnata*, Roxb. कांकाड १८
- Girardinia zeylanica*, Dene खाजोटी
१३३
- Gisekia pharnaceoides*, L. वाडुनी
माजी ४६
- Gloriosa superba*, L. कलगारी,
वराडीओ, वडवाटडी, दूधियो—शिगडियो
वडनाग ६५
- Glossocardia linearifolia*, Cass.
अडबाडु—शिगडिया—पत्थरना सुवा ३१
- Glossonema varians*, Bth.
सुंग १०
- Glycine javanica*, L. डुंगराडु—मोटा
वाळियो वेळो ९७
- Glycyrrhiza glabra*, Linn. जेठीमघ
९७
- Gmelina arborea*, R. सीवण, शिवण,
शवन, सवन १३५ - *asiatica*, L.
लट केसर १३५
- Gnaphalium luteo-album*, L.
कुलवो ३१
- Gossypium arboreum*, L. देवकपास
७२ - *herbaceum*, L. कपास ७२
- Gracilea Royleana*, H. f. घट्टडियुं
घास ५३
- Grewia asiatica*, L. फालसा १२९ -
hirsuta, Vahl खड ध्रामणी १२९
- *pilosa*, Lam. खटपटी, चोधारी, त्रांबट
१२९ - *populifolia*, Vahl गंगेटी, गंजेटी,
बाजोठियुं १२९ - *tiliaefolia*, Vahl
धामण, ध्रामण, धनुर्वृक्ष १२९ - *villosa*,
Willd. पाडेखडो, पारेखडो १२९
- Guazuma tomentosa*, H. B. & K.
खोटो रूद्राक्ष, बंदोक १२४
- Guizotia abyssinica*, Cass. काळा तळ
३१
- Gymnema sylvestre*, Br. मठासींग,
गुडमार, मधुनाशिनी १०
- Gymnosporia montana*, Benth.
विकळो, वीकरो २७
- Gynandropsis pentaphylla*, DC.
हुरहुर, धोळी - राती गंधारी तलवणी,
बस्तेगंधा, अजगंधा, तलवण, तनमनी, आडिया,
करहण, बंसीगंधा २३
- Halopyrum mucronatum*, Stapf.
दरियाओ कांस घास ५३
- Haloxylon recurvum*, Bunge खारो
२८
- Haplanthus tentaculatus*, Nees
कटेरी १
- Hardwickia binata*, Roxb. अंजन २०
- Helianthus annuus*, L. सूर्यमुखी,
सुरजमुखी ३१
- Helicteres Isora*, L. मरडाशींग, मरडा-
सींग, आदेडी १२४
- Heliotropium indicum*, L. हाथीशुंढा,
भुंढी १६ - *zeylanicum*, Lam. भुंढी
१६
- Hemidesmus indicus*, Br. सुपलसरी,
सुपरसाल, कपुरी मधुरी, काबरी हरियो, सुसबा,
सुसबा मगरबी, अनंतमूळ १०
- Hemigraphis dura*, Anders. गंतेलबुं १
- Herpestis Monnieria*, H. B. & K.
वाम, बाब, ब्राह्मी, कडवी, जल नेवरी,
कडवी डुणी १२१

- Heterophragma Roxburghii, DC. वारस १३
- Heylandia latebrosa, DC. अडदीओ, गोयडी ९७
- Hibiscus Abemoschus, L. कस्तूरी भींडो ७२ - cannabinus, L. भींडी, अंबाडी, अंबारी, आंबोआ ७२ - esculentus, L. भींडी ७२ - hirtus, L. बपोरीओ ७२ - micranthus, L. f. अडबाञ्जु बपोरीओ, चणक भींडो ७२ - Rosa-sinensis, L. जासवंती, जासुस, जसवती, ज्याकुसुम ७२ - subdariffa, D & G. लाल खाटी अंबाडी, भींडी ७२
- Hiptage Madablota, Gaert. माधवीलता, रक्तपीती, रगतपीती ७१
- Holarrhena antidysenterica, Wall. अिन्द्रज्य, अिन्द्रजव, धोळो कुडो, कारीखडो ७
- Holoptelea integrifolia, Planch. वावली, वावळा, कणझो, चरेल, पापडी १३१
- Holostemma Rheedei, Wall. चिरदोडी, खरणेर, खीरवेल, खीरण, खणेर १०
- Homonoia riparia, Lour. शेरणी, हपुषा ४५
- Hordeum vulgare, L. जव ५३
- Hydnocarpus Wightiana, Bl. तुवरक, कडुकपीठ ४७
- Hydrocotyle asiatica, L. ब्राझी, कारिवणा, काडीवणा १३२
- Hydrolea zeylanica, Vahl पोपटी ५७
- Hydrophylax maritima, L. f. दरियाओ शंखलो ११२
- Hyphaene thebiaca, Mart. वीवताड, होकाताड, रावणताड ९४
- Ichnocarpus frutescens, Ait. श्यामलता, अनंतमूल ७
- Illicium anisatum, बादियान ७०
- Impatiens Balsamina, L. गुलमेंबी, गलमेंबी, पानतंबोल ११
- Imperata arundinacea, Cyr. सरघास ५३
- Inarta grateoides, Bois. राती संदरडी ३१
- Indigofera argentea, Bak. गुडो ९७ - glandulosa, Willd. वेकरीओ ९७ - paucifolia, Del. झीलडी ९७ - tinctoria, L. गळी, गरी, गुडी ९७ - trifoliata, L. राती मेथी ९७
- Ionidium heterophyllum, Vent. रतनपास १३६
- Ipomaea aquatica, Forsk. नाळी, नाडानी - नडानी भाजी, वेल ३३ - Batatas, Poir. सककरियां, रताळु ३३ - biloba, Forsk. मर्यादवेल, आरवेल ३३ - Bonanox, L. सोमवेल, चांदणी ३३ - coccinea, L. कामलता ३३ - dasysperma Jacq. वीगडवेल ३३ - digitata, L. भोंयकोळु, विदारी कंद, क्षीर विदारी ३३ - hederacea, Jacq. काळा दाणा, काळो कुंपो ३३ - muricata, Jacq. भमरडी, कांडाळा गरियां, अुंदरकनी ३३ - obscura, Ker वजगंधा ३३ - pes-tigridis, L. वाघपदी ३३ - sepiaria, Koen. लक्ष्मणा, हनुमान वेल, राती फुदरडी ३३ - tridentata, Roth. भीत गरीओ ३३ - Turpethum, Br. नसोतर ३३
- Iris germanica, L. पासाणमेद, पुष्करमूल, बालवज ५८
- Isachne australis, Br. दुरा ५३
- Ischaemum augustifolium, Hack. सुंजघास, भाखर ५३ - pilosum, Hack. कुंड ५३
- Ixora parviflora, Vahl नेवारी, नेवरी, नेमाली ११२
- Jasminum arborescens, R. कुंद, माधवी, नवमल्लिका, मोगरो, कसुर ८९ - auriculatum, Vahl चमेली, जुंजी,

- जाओ ८९ - grandiflorum, L. जाओ,
चंबेली ८९ - pubescens, Willd.
कुदकागडो, रानमोगरो ८९ - Sambac,
Ait, बटमोगरो ८९
- Jatropha Curcas, L. मोगली अेरंडो ४५
Juglans regia, L. अखरोड, अखरोट ५९
Juniperus communis, L. हपुषा ३२
Justicia Gendarussa, Burm. तूबी,
काला डुसा १ - procumbens, L.
खडसलीओ, पित्तपापडो १
- Kaempferia Galanga, L. खरी कपुर-
काचली १३८ - rotunda, L. भूचंपक
१३८
- Kalanchoe laciniata, DC. हेमसागर ३५
Kedrostis rostrata, Cogn. नखवेल ३३
Kigelia pinnata, DC. खोटी पाटला,
हस्तिशुपस्थ १३
- Kochia indica, Wt. डुआ २८
- Kydia calycina, Roxb. मोटी हीरवणी,
वारंग ७२
- Lactuca runcinata, DC. पाथरी,
सोनडी, सोनकी ३१
- Lagenaria vulgaris, Seringe दूधी ३७
Lagerstroemia Flos-Reginae, Retz.
जरूल, घुघरो ६९
- Laggera aurita, Schult. भीतमूली,
अडवाशु मूलो ३१
- Lantana indica, R. घाणी दाळीआ १३५
Lasiosiphon eriocephalus, Dcne.
रामेठा १२८
- Lathyrus sativus, L. लंग, विलायती
मटर ९७
- Lavandula Burmanni, Bth. लवंडर,
सर्पनो चारो, आसमानी गलगोटो ६०
- Lawsonia alba, Lam. मेंदी ६९
- Leea macrophylla, Roxb. दिंडा,
देणी १३७
- Lens esculenta, Maench. मसूर ९७
- Leonotis nepetifolia, Br. दीपमाल ६०
Lepidagathis trinervis, Nees हरण-
चरो, पाणेरू १
- Lepidium sativum, L. असाळीओ,
अशेलीओ, अशेलीओ ३६
- Leptadenia reticulata, W. & A.
दोडी, खरदोडी, नानी डोडी, खरखोडी,
खरखोटी १० - Spartium, Wt. खिप १०
- Lettsomia setosa, R. साबरवेल ३३
Leucaena glauca, Benth. लासो
बावल ७६
- Leucas aspera, Spr. कुबो ६० -
Cephalotes, Spr. खेतराशु कुबो ६०
- Limnanthemum indicum, Thw.
कुमुदीनी ५०
- Limmophila gratioloides, Br. तरसी,
कुत्रा १२१
- Limnophyton obtusifolium, Miq.
नालकूट २
- Linaria ramosissima, Wall. भीत
गलोडी, कानोटी १२१
- Lindenbergia urticaefolia, Link
पथरचटी, भीतचटी १२१
- Linum usitatissimum, L. अलसी ६६
- Lippia nodiflora, Mischx. रतवेलीओ,
रतुलीओ १३५
- Litsea sebifera, मैदा लकडी ६१
- Lochnera pusilla. Schum. वारमासी ७
- Loranthus longiflorus, Desr. वांदो ६८
- Luffa acutangula, Roxb. तुरियां,
कडवां तुरियां, कडवी गीसोडी, वाड गीसोडी,
दोडकां ३७ - aegyptiaca, Mill. मीठां
तुरियां ३७ - echinata, Roxb. कुकड-
वेल, कुकरपाडा ३७ - pentandra,
Roxb. गलकी ३७
- Lycium barbarum, L. खिचर १२३
- europaeum, L. कचुरो, कागमेंदी,
अटीमटी १२३

- Lycopersicum esculentum*, Mill. टमेटा, राती रीगणी १२३
- Macaranga Roxburghii*, Wt. चांदरा ४५
- Maerua arenaria*, H. f. & T. दूधीओ हेमकंद, घोळो कटकियो २३
- Magnolia grandiflora*, नेपाली-लाल चंपो ७०
- Malachra capitata*, L. रान-परदेशी भीडो ७२
- Mallotus philippinensis*, Muell. कपीलो ४५
- Mangifera indica*, L. आंवो ५
- Manihot utilisima*, Pohl. मोघो ४५
- Manisurus granularis*, L. कसीछुं ५३
- Marsdenia tenacissima*, W. & A. मोरवेल, मूर्ता, मरुवा, हिरनडोडी १०
- Marsillea quadrifolia*, जलकपासिया १०६
- Martynia diandra*, Glox. बिलुडो ९९
- Medicago sativa*, L. गदम, रजको ९७
- Melhania tomentosa*, Stocks अडवाञ्चु खपाट १२४
- Melia Azadirachta*, L. लीबडो ७४
- *Azedarach*, L. बकान लीबडो, बकाम लीमडो ७४ - *dubia*, Hiern. निंबारो ७४
- Melilotus parviflora*, Desf. पीळी अडवाञ्चु गदब, रानमेथी ९७
- Melochia corchorifolia*, L. मेथुरी १२४
- Memecylon edule*, Roxb. अंजन ७३
- Mentha piperita* L. पीपरमीट ६०
- *viridis*, L. कुतरो, फुडीनो ६०
- Merremia tridentata*, Hall. मोरगा ३३
- Mesua ferrea*, L. साचुं नाग केसर, नाग-चंपो ५४
- Michelia Champaca*, L. पीळो-सोन-चंपो, सुवर्ण चंपक ७०
- Millingtonia hortensis*, L. f. बुच, आकाश लीमडो १३
- Mimosa hamata*, Willd कसी बावल ७६ - *pudica*, L. लजामणी, रिसामणी ७६
- Mimusops Elengi*, L. बोरसली, बकुल, बोलसली, बोलसरी, वरसोली ११८ - *hexandra*, R. रान, रायण, राण कोकडी ११८
- Mirabilis Jalapa*, L. गुलवाशी ८६
- Modecca palmata*, Lam. छुंडल ९८
- Mollugo Cerviana*, Ser. धीमाशाक ७७ - *hirta*, Thunb. मीठो-घोळो ओखराड, कोत्राक ७७ - *pentaphylla*, L. झरस ७७
- Momordica Balsamina*, L. छोछीडा, जंगरा कारेला ३७ - *Charantia*, L. कारेली ३७ - *cochinchinensis*, Spr. वाडकारेला ३७ - *Cymbalaria*, Fenzl कडवंची, कड-चंपो ३७ - *dioica*, Roxb. कंटोली, कंकोडी ३७
- Moniera cuneifolia*, Michx. वाम, जलनेवरी १२१
- Monsonia senegalensis*, G. & P. बरुचांच, राती फूलडी ५१
- Morinda citrifolia*, Trim. श्रावडा, आल ११२ - *tinctoria*, Roxb. श्रावडा, आल ११२
- Moringa concanensis*, Nimmo पहाडी-कडवो सेकटो, सरगवो ७९ - *pterygosperma*, Gaert. मीठो सेकटो, सरगवो ७९
- Morus alba*, L. शोकर, शेतुर ७८
- Moschosma polystachyum*, Bth. आबची बाबची ६०
- Mucuna pruriens*, DC. कवच, कौचा, कौवच ९७
- Mukia scabrella*, Arn. चणक चीमडी ३७
- Murraya exotica*, L. कौंती ११३ - *Koenigii*, Spr. मीठो लीमडो ११३
- Musa Sapientum*, L. केळ ८०
- Myrica negi*, Thumb. कायफल, कटफल ८१

- Myristica fragrans, जायफल, जावंत्री ८२ - malabarica, Lam. रगतरोहिडो, रक्तरोहिड ८२
 Naravelia zeylanica, DC. छगुल लता १०८
 Nasturtium officinale, Br. पीळो असेळीओ, अशेलिओ ३६
 Nelumbium speciosum, Willd. मोटुं सूर्यपद्म, सफेद कमळ ८७
 Neptunia oleracea, Lour. वाणी-लाजक ७६
 Nerium odorum, Sol. लाल करेण, कणेर ७
 Neuracanthus sphaerostachys, Dalz. गंठेर १
 Nicotiana Tabacum, L. तंबाकु १२३
 Nigelia sativa, L. कलौंजी जीद, कलौंजी १०८
 Notonia grandiflora, DC. वांदर रोटी ३१
 Nyctanthes Arbor - tristis, L. पारि-जातक, हारशणधार ८९
 Nymphaea alba, L. कुमुद, पोयणुं, नीलोफर ८७ - Lotus, L. लाल - सफेद पोयणा ८७ - stellata, Willd. नीलपोयणां, नीलोफर, कुमडां ८७
 Ochrocarpos longifolius, Bth. & Hk. f. रातुं नागकेसर, सोरंग ५४
 Ocimum basilicum, L. मरवो, डमरो, सबजा ६० - canum, Sims. रान-तुलसी, आवची ६० - gratissimum, L. राम-काळी तुलसी, अजवला ६० - sanctum, L. तुलसी ६०
 Odina Woodier, Roxb. मवेडी, मवेडो, शीमटी, मोयणो ५
 Olax nana, Wall. सुडीओ, हीमी, टाढोळी ८८
 Oldenlandia aspera, DC. पटपट ११२
 Operculina Turpethum, Manso नीशोत्तर ३३
 Ophiorrhiza mangose, राशुल ११२
 Ophiurus corymbosus, Gaert. हुतीआ ५३
 Orchis bixiflora, सालम, लसणीओ ९१
 Origanum Marjorana, L. डमरो, धोळो मरवो ६०
 Orobanche aegyptiaca, Pers. भुरो जोगीडो ९२ - indica, Ham. आगीओ ९२
 Oroxylum indicum, Vent. अरळुं, टेंदु १३
 Oryza sativa, L. डांगर, भात ५३
 Ougenia dalbergioides, Benth. तणळ, हरमो, तीवस ९७
 Oxalis corniculata, L. चांगेरी, अंबुसी, खाटी डुणी, झांणकी डुणी ९३
 Oxystelma esculentum, Br. नारोट, जलदूशी, दूधाणी १०
 Pandanus fascicularis, Lam. केवडो ९५ - odoratissimus, L. f. केवडो ९५
 Panicum antidotale, Retz. दुसघास ५३ - colonum, L. वावटो, सामो ५३ - frumentaceum, सामो ५३ - italicum, L. वरी, मोरियो, कींग ५३ - javanicum, Poir. कुरी ५३ - jumentorum, Pers. मीनी घास ५३ - miliaceum, L. कांग ५३ - punctatum, Burm. पेटनर ५३ - sanguinale, Watt मणचो ५३ setigerum, Retz. कणेरुं, कुरी ५३
 Papaver Somniferum, L. अफीण, खसखस ९६
 Parkinsonia aculeata, L. राम-परदेशी वावळ २०
 Parmelia perlata, पथरफूल ६४
 Paspalum distichum, L. कोदरी ५३ - scrobiculatum, L. कोदरो ५३
 Passiflora foetida, L. कुष्णकमळ, कौरवपांडव ९८

- Pavonia Ceratocarpa*, Mast. करंडिया, खाटी छस ७२ - *glechomifolia*, Garcke अडाळीआं ७२ - *zeylanica*, Cav. अडाळीआं ७२
- Pedaliium Murex*, L. अुभा-मोटा-कडवा गोखरू ९९
- Peganum Harmala*, L. हरमल, हरमर, अीसपन, अीसपन्द १३९
- Pennisetum Alopecuros*, Nees मोल ५३ - *cenchroides*, Rich. ध्रामणु ५३ - *Typhoideum*, Rich. बाजरी ५३
- Pentatropis microphylla*, W. & A. सीप्रोटी, सुरजवेल, काकनासा १०
- Periploca aphylla*, Dcne. होम, शींगडियो १०
- Peristrophe bicalyculata*, Nees लासी, काळी अघेडी १
- Perotis latifolia*, Ait. कुरस ५३
- Peucedanum grande*, Clarke बाफळी १३२ - *graveolens*, Bth. & Hk. f. सुवा १३२
- Phaseolus aconitifolius*, Jacq. मठ ९७ - *Mungo*, Roxb. मग ९७ - *radiatus*, Roxb. -अडद ९७ - *trilobus*, Ait. जंगली मठ, अडबाखु मगी, मगामठी ९७
- Phoenix datctyliflora*, L. अरबी खजूरी ९४ - *sylvestris*, R. जंगली खजूरी, खलेलाना झाड, खारेकी, ताडी ९४
- Phragmites karka*, Trin. नरसरी, नाओरी, नाली ५३
- Phyllanthus distichus*, Muell. खाटी आमली, कांकणां, हरपडरेवडी, लवली ४५ - *Emblica*, L. आमळा, आंबळा ४५ - *Niruri*, L. भोंय आमली ४५ - *reticulatus*, Poi. काळी कंबाथी, वायन ४५ - *Urinaria*, L. खरसट, भोंय आमली ४५
- Physalis minima*, L. चिरबोट, परपोटी, झीणकी पोपटी १२३
- Pinus longifolius*, Roxb. अीसेस, शेरीलोबान, सुरू, पद्मकाष्ठ ३२ - *sylvestris*, डामर, पायन, छीणी ३२
- Piper Betle*, L. नागरवेल, पान, तांबुल १०० - *longum*, L. लींढीपीपर, पीपर, पीपरीमूळ १०० - *nigrum*, काळां मरी, तीखां मरी १००
- Pirus melus*, सफरजन १११
- Pistia Stratiotes*, L. जळ शृंखला, पाणकुंभा, गोंडाल ८
- Pisum sativum*, L. वटाणा ९७
- Pithecolobium dulce*, Benth. विलायती आमली, अेकादसी ७६ - *Saman*, Benth. रातो सडसडो, शिषिष ७६
- Plantago amplexicaulis*, Cav. अीस-बगोल, अीसबगुल, ओथमी जीरू १०१
- Pluchea Wallichiana*, DC. राशना, रासना ३१
- Plumbago capensis*, Thunb. काळो चित्रो १०२ - *rosea*, L. रातो चित्रो १०२ - *zeylanica*, L. चित्रक, धोळो चित्रो, चित्रकमळ १०२
- Plumeria acutifolia*, Poir. धोळो चंपो, खड चंपो ७
- Pogostemon Heyneanus*, Bth. पांदडी ६० - *parviflorus*, Bth. कोदाळो ६० - *plectanthroides*, Desf. पांगली, पचोरी ६०
- Poinciana elata*, L. सीघसरो, सीघसेरी, संघसरो २० - *regia*, Bojer गुलमोर, गलतुरो २०
- Polianthus tuberosa*, L. गुलछडी, गुलछड, गुलशबु ४
- Polyalthia Cerasides*, Bth. & Hk. f. शुन ६ - *longifolia*, Bth. & Hk. f. अशोक, आसोपालव ६
- Polycarpaea corymbosa*, Lam. मयूर शिखा, झीणा पाननो ओखराड २५ - *spicata*, Wt. वज्रदन्ती, ओखराड २५

- Polygala chinensis*, L. पीली भोंय-
सण १०३ - *erioptera*, DC. भोंयसण
१०३.
- Polygonum glabrum*, Willd. रक्त-
रोहील, शेरोल १०४ - *plebejum*, Br.
झीणको ओखराड १०४
- Polypodium vulgare*, वींठी १०७
- Pongamia glabra*, Vent. करंज, कणझी
९७
- Porana malabarica*, Clke. भमरडी ३३
- Portulaca oleracea*, L. मोटी छणी
१०५ - *quadrifida*, L. झीणी छणी १०५
- Potamogeton indicus*, R. जल पुपेडी ८५
- Premna herbacea*, घीतेली १३५ - *in-
tegrifolia*, L. नानी अरानी, अरणी,
अजेपालनी पुत्री १३५
- Prosopis spicigera*, L. खीजडो, समी,
कंडो ७६ - *Stephaniana*, Kunth.
वेठी खीजडी ७६
- Prunus Amygdalus*, Stokes. बदाम
१११
- Pseudarthria viscida*, W. & A.
चपकणो वेळो ९७
- Psidium Guyava*, L. जमरुख, जामफल
८२
- Psoralea corylifolia*, L. बावळी, बावची,
बोवणी, बाकुची ९७
- Pterocarpus Marsupium*, Roxb.
वीयो, वीवलो ९७ - *santalinus*, L.
रतांदवी, रक्तचंदन, रतांदळी, रतांजळी ९७
- Pterospermum acerifolium*, Willd.
मुचुकंद, कर्णिका १२४
- Ptychotis Ajowan*, W. & A. अजमो
१३२
- Pueraria tuberosa*, DC. विडारि,
विदारिकंद, फगीओ, भोंयकोळु, खाखरवेल ९७
- Pulicaria Wightiana*, Clke. सीशोरियां,
सोनासळियां ३१
- Punica Granatum*, L. दाडम १०७
- Pupalia lappacea*, Moq. घोळो-वाड-
गाडर झीपटो ३
- Putranjiva Roxburghii*, Wall.
पुत्रंजीव, जीवोपोत ४५
- Pycneus capillaris*, Nees चगी मोथ,
चगी, येगी ३८
- Quisqualis indica*, L. रंगुनलता, मधु-
मालती, झुमखावेल, बारमासीनी वेल २९
- Radermachera xylocarpa*, Schum.
खरशींग १३
- Randia dumetorum*, Lam. मींढळ
११२ - *uliginosa*, DC. गांगड, गंगेडां
११२
- Raphanus caudatus*, L. मोगरी ३६
- *sativus*, L. मूळा ३६
- Rauwolfia serpentina*, Bth. नोळवेल,
सर्पगन्धा ७
- Rhamnus Wightii*, W. & A. रगत
रोहीडो १०९
- Rheum Phubadi*, रेवंचीनी छाल, रेवंचीनी
लकडी, रेवंदचीनी १०४
- Rhizophora mucronata*, Lam. चेर,
कांडेल ११०
- Rhus mysorensis*, Hk. f. अमनी ५
- Ricinus communis*, L. दीवेली, अेरंडो
४५
- Rivea hypocrateriformis*, Chois.
फाजी, फांग ३३
- Rosa alba*, L. शेवती, गुलदावही, सफेद
गुलाब १११
- Rottboellia compressa*, L. बजीक
५३ - *exaltata*, L. बुरसली ५३
- Rubia cordifolia*, L. मजीठ ११२
- Ruellia prostrata*, Poir. काळी ग्रामण
ढोकळी १
- Rumex vesicarius*, L. चुको १ ४

- Rungia parviflora*, Nees मोटो खडसलीओ १ - repens, Nees. खडसलीओ, खडशेडीओ, घासपित पापडो १
- Ruta graveolens*, L. सतापा, सताब ११२
- Saccharum murya*, Roxb. मुंजघास ५३ - officinarum, L. शेरडी ५३ - spontaneum, L. कांस, कायडो, कास ५३
- Saccopetalum tomentosum*, H. f. & T. खेरिया, हेसटी, किर्णा, काटी, हूम ६
- Salicornia brachiata*, R. झुमरी किराय, भोलडो माचुल २८
- Salvadora indica*, मोटी भोरिंगणी, पीलवण, पीड ११४ - oleoides, Dcne. मोटा पीड, शाटां पीड, मीठी जार, जाल ११४ - persica, L. पीलवो, पील, पीडडो, परखडी, खारी जार, जाल ११४
- Salvia aegyptiaca*, L. तुखम माहुंग, लवींगीओ बाट ६०
- Sansevieria zeylanica*, Willd. नागफणी केतकी ५५
- Santalum album*, L. सुखड, चंदन ११६
- Sapindus emarginatus*, Vahl अरीडो ११७ - trifolius, Fl. B. I. अरीडो ११७
- Saraca indica*, L. अशोक २०
- Sarcostemma brevistigma*, Wt. सोमवल्ली, सोमलता, सोमवेल, थोरवेल, सांढी आवेल, चीरोडी १०
- Saxifraga ligulata*, Wall. पाषाणमेद, पाखाण मेद ११९
- Schleichera trijuga*, Willd. जंगली कोकम, कुसुम, कोशीब, कोसिब, कोसंभ ११७
- Scilla indica*, Bak. पाणकंदो, जंगली कांदो ६५
- Scirpus articulatus*, L. झीणकी मोथ ३८ - Kysoor, R. खसक ३८
- Semecarpus Anacardium*, L. f. मीलामो ५
- Senna ovalifolia*, Batka सोनामधी, मीढी आवळ २०
- Senra incana*, Cav. अडबाञु बोग, जंगली कपास ७२
- Sericostoma pauciflorum*, Stks. कारवास १६
- Sesamum indicum*, L. तल ९९ - laciniatum, Klein. वगडाञु तल ९९ - prostratum, कागतल ९९
- Sesbania aculeata*, Poir. कांटाळी अीकड, रानशेवरी ९७ - aegyptiaca, Prain जयंती, शेवरी, राय, शींगणी ९७ - grandiflora, Pers. अगशीओ ९७
- Setaria glauca*, Beauv. कुंची, झीपटी घास, कुतरी घास, कोलाट ५३ - intermedia, R. & S. वानदार ५३ - italica, Beauv. चिणा, कांग ५३ - verticillata, Beauv. मोटी कुंची, दंगनी ५३
- Shorea robusta*, राळांवृक्ष, शाल, अश्वकर्ण ४१
- Sida Carpinifolia*, L. f. खरेटी, जंगली बला ७२ - cordifolia, L. बला, खवारी, कांसकी, बलाबीज, बलदाणा ७२ - humilis, Cav. भोंयबला, भोंयबल ७२ - rhombifolia, Mast. महा-खेतराञु बला, बलदाणा ७२ - spinosa, L. कांटावाळी बला ७२
- Siegesbeckia orientalis*, L. पीळी बदकडी ३१
- Smilax macrophylla*, R. चोपचीनी ६५
- Solanum indicum*, L. मोटी-वाड रींगणी, झुमी रींगणी, भोरिंगणी, दोहली १२३ - nigrum, L. पीलडी, काकमायी, काळी पोपटी १२३ - Melongena, L. रींगणां, वंताक १२३ - trilobatum, L. अवळकंटी १२३ - tuberosum, L.

- बटाटा १२३ - *xanthocarpum*, Schl.
 नानी-बेठी भोंयरीगणी, पटरीगणी १२३
Sonchus oleraceus, L. दूधाली सोनकी
 ३१
Sopubia delphinifolia, Don दूधाली
 १२१
Sorghum vulgare, Pers. जुवार ५३
Soymida febrifuga, Juss. रोहणी,
 रोण ७४
Spermacece hispida, L. खरसद,
 शंखलो, मधुरीजडी, मदनघंटी ११२
Sphaeranthus indicus, L. बोडियो,
 कलहार, गोरखमुंडी, मुंडी ३१
Spilanthes Acmella, Murr. मरेठी,
 अकलकरो ३१
Spinacia oleracea, L. पालखभाजी २८
Spondias mangifera, Willd. अंबाडो,
 आम्रातक ५
Sporobolus indicus, Br. बेलती मरमर
 ५३
Stemodia viscosa, R. नुकचुनी १२१
Stephania hernandifolia, Walp.
 काळी पाठ, पाठ १०
Stephegyne parvifolia, Korth
 राजकदंब ११२
Sterculia colorata, Roxb. कोदारो
 १२४ - *urens*, Roxb. कडाआ, कडायो,
 कांडोळ, धोळो सांजड, कडायो, अरजुन साजड
 १२४ - *villosa*, Roxb. सारडोल १२४
Stereospermum chelonoides, DC.
 पाडळ, पाटळा १३ - *suaveolens*, DC.
 पाडळ १३ - *xylocarpum*, Bth.
 खरशींग, खडशींग १३
Streblus asper, Lour. सोरो, सररो,
 कड्ड, खारोटी ७८
Striga lutea, Lour. धोळो आगीओ
 १२१ - *orobanchioides*, Bth. रातो-
 नानो आगीओ १२१
Strobilanthes callosus, Nees पांदवी १
Strychnos colubrina, Grah. काजर
 वेळ ६७ - *Nux-vomica*, झेरकोचला, झेर
 कचुरो ६७
Styrax benzoin, Dryand लोबान १२५
Suaeda fruticosa, Forsk. मोरस
 २८ - *maritima*, Dum. लागो, लुणो
 २८
Swertia chiretta, करियातु ५०
Symplocos racemosa, Grah. लोधर,
 लोधर १२५
Tabernaemontana coronaria,
 Willd. तगर चंदनी ७
Tagetes erecta, L. गलगोटा, दिपमाळ ३१
Tamarindus indica, L. आमली २०
Tamarix dioica, Roxb. झाव, प्रांस,
 लमी १२६
Taraxacum officinale, Web.
 कानफूल ३१
Taverniera nummularia, DC. जेठी-
 मध ९७
Taxus baccata, L. थुनेर, तालीस ३२
Tecoma stans, Juss. वसंत १३
 - *undulata*, Don रगत रोहीडो १३
Tecomella undulata, Seem. रगत
 रोहीडो १३
Tectona grandis, L. साग १३५
Tephrosia purpurea, Pers. शरपूंखा,
 सरपूंखो ९७ - *tenuis*, Wall सरपूंखो ९७
 - *villosa*, Pers. रूंछाळो सरपूंखो ९७
Teramnus labialis, Spr. रूंछाळो
 वालीओ वेळो, रान अडद ९७
Terminalia Arjuna, W. & A.
 धोळो अरजुन, साजड २९ - *bellerica*,
 Roxb. बेहडा २९ - *Catappa*, L.
 देशी-लीली बदाम २९ - *chebula*, Retz.
 हरडा, हिमज २९ - *paniculata*, Roth.
 किंजळी २९ - *tomentosa*, साजड, धेन
 साजड, धोळो सादडो, सादरी, आभीन,
 सादड २९

- Thespesia Lampas*, D. & G. जंगली पारस पीपळो ७२ - populnea, Soland. पापडी, पारस पीपळो ७२
Thevetia neriifolia, Juss. पीळी करेण ७
Tinospora cordifolia, Miers गळो, गलवेल ७५
Tragia involucrata, L. खाजकोलती, खाजवली ४५
Tragus racemosus, Scop. वांदरीयुं घास ५३
Trapa bispinosa, Roxb. शींगोडा ९०
Trema orientalis, Bl. गोल, पोपटी, घाल १३१
Trewia nudiflora, L. पेटारी ४५
Trianthema crystallina, W. & A. सारोडी, साटोडी ४६ - monogyna, L. सारोडो, साटोडो, साटोडी, पुनर्नवा ४६ - pentandra, L. वसु, विषखापर, फर-सलामी, साटोडी ४६
Trichodesma indicum, Br. अंधाफूळी १६
Tricholepis glaberrima, DC. बद्दादंडी, मलकंटा, दाहान, कटाला, फुसीआरु ३१
Trichosanthes Anguina, L. पंडोळा ३७ - cucumerina, L. कडवी पाडर, पटोल, पडवेल, परवड, परवर, रान परतर, कडवी रान पटोल, वाड कारेला ३७ - dioica, Roxb. पडोळ, पटोलकटु, परवर ३७ - palmata, Roxb. राता-नाना अीन्द्र-वरणां, अीन्द्रावणां, अीन्द्रायण, कुंडळ ३७
Tridax procumbens, L. परदेशी भांगरो ३१
Trigonella foenugroecum, मेथी ९७
Triticum sativum, Lam. गहुं ५३ - vulgare, Vill. गहुं ५३
Triumfetta rhomboidea, Jacq. झीपटी झांझरूह, झिझरूह, भरवाडो १२९ - rotundifolia, Lam. झीपटो १२९
Tubiflora acaulis, Z. Kuntz दशमोरी, दसमूळी १
Tylophora asthamatica, W. & A. रास्ना, राडारूडी १०
Typha elephantina, Grah. घाबाजरियुं, घापान, घाटुंडी पान, पनी, रामबाण १३०
Uraria picta, Desv. पिठवण, पीळो-नानो समेरवो, लांबीया आसूड ९७
Urena lobata, L. वगडाशु-वन भींडी ७२
Urginea indica, Kunth. कोलकंद, पाणकंदो, जंगली कंदो ६५
Utricularia stellaris, L. अर्कझवर ६३
Vahlia viscosa, Roxb. पीळो आगीओ ११९
Valerina hardwickii, Wall. नगोड, तंगर गठोना १३४
Vallisneria Heynei, Spr. मालती ७
Vallisneria spiralis, L. जल सरपोलीआ ५६
Vanda Roxburghii, Br. रास्ना, वांदो ९१
Vateria indica, L. अजकर्ण ४१
Ventilago maderaspatana, Wt. रतवेलीओ, कानवेल, आछवेल १०९
Vernonia anthelmintica, Willd. कडवी-काली जीरी ३१ - cinerea, Less. सहदेवी, सदेडी, सादेडी, सदोडी, सदेवी, सेदरडी ३१ - divergens, Edgw. बुंदर ३१
Vicoa auriculata, Cass. सोनाकडी, सोनासळी, सोनासही ३१
Vigna Catjang, Walp. चोळी ९७
Vinca pusilla, Murr. करपती, परवती, राजी ७ - rosea, बारमासी ७
Viola cinerea, H. f. & T. झीणको बनफशा १३६
Viscum angulatum, Heyne बोडो वांदो ६८ - articulatum, Burm. वांदो ६८
Vitex Negundo, L. नगद, नगड, नगोड, नगोट, निगोट १३५

- Vitis carnos*a, Wall. रातो खाट-
खटुंबो, धोंगघारी १३७ -*latifolia*,
Roxb. जंगली द्राक्ष, नादेना १३७
-*quadrangularis*, Wall. हडसोखंड
१३७ -*repanda*, W. & A. गांडो वेलो,
गेंडळ १३७ -*trifolia*, L. खाटखाटुंबो
१३७ -*vinifera*, L. गांडावेलो, कीसमीस,
द्राक्ष १३७
- Vogelia indica*, Gibs. पवी, पवअी,
रातो चित्रो १०२
- Voluntarella divaricata*, Bth.
भोंयदंढी, बादावर्द ३१
- Wedelia calendulacea*, Less. पीळो
भांगरो ३१
- Withania somnifera*, Dun. घोडाकुन,
आकुन, आसुन, आसोह, सांढीआना पोपटा
१२३
- Woodfordia floribunda*, Salisb.
धायती, धावडी, धावणी ६९
- Wrightia tinctoria*, Br. मीठा औंद्र-
जव, काळा जव, दूधलो ७ -*tomentosa*,
R. & S. काळा औंन्द्रजव, हंछाळो दूधलो ७
- Xanthium strumarium*, L. गाडरियुं,
शंकेधर ३१
- Yucca gloriosa*, L. आदमनी सोअी ६६
- Zea Mays*, L. मकाअी ५३
- Zehneria umbellata*, Thw. गोमेटी ३७
- Zingiber officinale*, Rosc. आडु, सुंठ
१३८
- Zizyphus Jujuba*, Lam. बोरडी १०९
-*nummularia*, DC. झरडां, अडबाशु,
चणीबोर, पालेरा १०९ -*rugosa*, Lam.
तोरण १०९ -*xylopyra* Willd, गुट-
बोरडी, गुटी १०९
- Zornia diphylla*, Pers. समरापानी ९७
- Zygophyllum simplex*, L. पुतलानी,
अलेथी १३९

SECTION VII खंडिका ७

Zoology प्राणिविद्याना शब्दो

The prevalent method of classification and nomenclature of animals is based on the use of terms of Latin and Greek origin. While it is not impossible to replace them by words made from Sanskrit roots, it is preferable to use the current words unchanged. These words are pronounced in accordance with their standard pronunciation ordinarily used but these pronunciations are not recorded in this volume as it is expected that the ordinary persons likely to make use of this volume know how to pronounce these words.

The usual classification of animals into groups has not been attempted but the names of a few important groups of animals suggested by Prof. J. D. Oza of Ahmedabad have been included.

The Gujarati names of several animals found near about Gujarat have been suggested by Prof. G. A. Kapadia of Junagadh and Prof. R. D. Adatia of Andheri. This nomenclature is tentative and illustrative and is neither final nor exhaustive.

The credit for the final form of section VI and VII goes entirely to Dr. R. D. Adatia.

List of well-known animals found in Maha Gujarat with their Latin and Gujarati names.

महागुजरातना प्राणीओना लेटिन अने गुजराती नामोनी यादी

Acanthion leucura, साहुडी, शेडाओी	Aetobatis narinari, चीचल
Acanthodactylus Cantoris Cantoris, Gunther. रणगरोळी	Alaemon alaudipes doriae, Salvadori रणचंडुल
Acinonyx jubatus, Exrl. चित्ता	Alauda gulgula, Franklin भरत
Acridotheres ginginianus, Latham खिराजी, घोडाकाबर - tristis tristis, Linn. काबर, मेना	Alcedo atthis, Linn. बटुकडो कलकलियो
Actitis hypoleucos, Linn. चुमका, चोपडा, चोबाटा	Amaurornis phaenicurus, Pemant सफेद छातीवाळी पाणीकुकडी
Aegithina nigrolutea, Marshall करित्रजाळ - tiphia, Linn. शौबीगी	Ambassis commersonii, चंडवो, कथोनवाबांगी कठौजा - nama, Ham. चंडवो, कठौजा

- Amphibia, मंडूकवंश, शुभयजीविन् वंश
 Anas crecca crecca, Linn. सिल्टी
 Anstomus oscitans, Boddaert फाटी-
 चांचना
 Anhingā melanogaster, Pennant.
 पानडूबकी, जळकुकी
 Annelida, नूपुरक समुदाय
 Anser anser, Linn. हंस, कादब, कलहंस
 Antelope cervicapra, Linn. कालियार,
 हरण, काळपुंछियो
 Anthropoides virgo, Linn. कुंज
 Anthus rufulus waitei, Whistler
 चारचारी, चिल्ल
 Antigone antigone antigone, Linn.
 सारस
 Aquilla rapax vindhiana, Franklin.
 घोळवो
 Arachnida, अष्टपद वंश
 Ardea cinerea, Linn. सामान्य अंजन
 - purpurea manillensis, Meyen.
 आसमानी अंजन, बगळे
 Ardeola grayii, Sykes खोखडबगलो,
 काणीबगली
 Ardetta cinnamomea, लालकौच - fla-
 vicollis, श्यामकौच -sinensis, पीतकौच
 Argya caudata caudata, Dumont
 डूमडी, सामान्य लेला, शेरडी - Malcolmi,
 Sykes ललेडो, लेलां, कोयलां
 Argyroneta aquatica, जळवासी करोळीआ
 Arthropoda, सन्धिपद समुदाय
 Astrape dipterygia, जंगेरू
 Astur badius dussumieri, Temm.
 शीकारो, शकरो
 Athene brama, Temm. चीबरी
 Aves, विहगवंश, पक्षीवंश
 Axis axis, Exol. चीत्तळ, चीत्रा, छांटवाळुं
 हरण
 Balaenoptera indica, मगरमच्छ
 Bandicota eliobana, - malabarica,
 घोंस
 Barbus chrysopoma, दराभी, गडवाली
 Barilius bendelisis, झुरवा
 Barbu arnatus, देवरी
 Barbus khudree, Sykes भासेरा -
 sarana, Ham. दराभी - ticto, Ham.
 देवरी, धडभी
 Barilius Cendelisis, Ham. मुरखी
 Boselaphus tragocamelus, Pall.
 नीलगाय, रोक्ष
 Bos bubalis, Linn. भेंस - indicus,
 Linn. गाय, बळद
 Botaurus stellaris, कौच, बझ - stri-
 tus, हरितकौच
 Brachypternus bengalensis, Linn.
 लकडखोद, घणको
 Bregmaceros maclellandi, गोधरी
 Bubalus bubalis, भेंस, पाडा
 Bubo bubo bengalensis, Franklin.
 घुवड
 Bubulcus ibis coromandus,
 Boddaert. होर-गाय बगला
 Bungarus candidus, coeruleus
 Cantor. काळोतरो
 Burhinus aedicnemus indicus,
 Linn. बरछडी
 Bustastur teesa, Franklin तीसा
 Calandrella brachydactyla longi-
 pennis, Eoversmann. पुळक
 Callichrous bimaculatus, Bloch
 गुंगवारी
 Calotes versicolor, Dau. काकीडा,
 काचंडा
 Camelus dromedarius, Linn. थुंट
 Canis aureus, Linn. शियाळ
 -dingo, वन्यश्वान - familiaris, कूतरें
 - indicus, Hods. शियाळ, कोलहा -
 lupus, वरु - pallipes, Sykes वरु

- Capra aegagrus*, Gmalin बकरां
Caprimulgus asiaticus, Latham. दशरथियां, सोनीडो
Caranx hippos, बंगडा, नाराला, नरला, बांगडा, नारला
Carcharias laticaudus, मशी
Carnivora, श्वापदवर्ग, हिंस्रवर्ग
Casarca ferruginea, चरुवो
Catla catla, बातुस
Centropus sinensis parroti, Stresemann. मोडुका, काकडियो कुंभार
Cervus axis, चीतळ - duvauceli, Covier बारासिंग - unicornis, साबर
Ceryle rudis, Linn. काबरचीतरो कलकलियो
Chamaeleon zeylanicus, Laur. वरणागी, सरडो, काकाडो, काचीडो
Charasia ornata, Blyth. धूलगरोली
Chela clupeoides, Bloch - phulo, Ham. चाल
Chorinamus lysan, - moadelta, चाक, नाहल, भाल
Chriocetrus dorab, कोलीया, दांताली, डाभी
Chriotes migriceps, Vigores. गुदाद
Chrysophry cauieri, - datma, बकरा, ठीमरा
Ciconia nigra, काळो कंगडो - alba, सफेद कंगडो
Cinnyris asiatica, Latham, सकरखारो
Cirrhina latia, Day भगाना - mrigala, Ham. बगरी-reba, Ham. मुरखी, रहीआ
Clamator jacobinus, Boddaert मोतीडो, चातक
Clupea fimbriatus, - Kauagurta, - toli, पलवडी, पालवडी
Clupisoma garua, Ham. गुंगवारी
Columba livia, Gmelin. पारेवां, कबुतर
Copsychus saularis, Linn. दैयद
Coracias bengalensis bengalensis, Linn. चास, चासनीलकंठ
Corvus macrorpynchos, Wagler गर्भ कागडो - splendens splendens, Vieillot. कागडो
Coturnix coromandelicus, Gmelin चोमासु बहेर - coturnix, Linn. बहेर, लावरी, लौवो
Crocidura caerulea, छळुंदर
Crocodylus palustris, Lesson. मगर
Crocopus phaenicopterus, lathem हरियाळ
Crustacea, ऋकटवंश, षटपदवंश
Cursorius coromandelicus, Gmelin. रणगोधला, नुकटी
Cynnyris asiatica, Latham शककरखोरो
Cynoglossus sindensis, गीप्टा
Cyon dukhunensis, जंगली कुत्तो, कोलकुत्तो, घोळ
Danio devario, मेलवो
Demi egretta asha, Sykes श्याम अंजन
Dendrocitta rufa rufa, - Vagabunda, Lathem. खेरखदो, खखेडो
Dicerobatis eregoodoo, कोडीओ - Kuhlii, खरज
Dicrurus macroceru, Vieillot काळो कोशी
Dipsadomorphus trigonatus, गामा
Dissoura epixopus, Boddaert श्वेतकंठ कंगडा, लगलग
Dryobates mahrattensis mahrattensis, Latham लककडफोड, घणको
Dryonaster chinensis leucogenys, पेको
Dryophis mycterizans, Dand मालण
Echinodermata, शूलत्वक् समुदाय, शल्य-कत्वक्समुदाय

- Echis carinata*, Merr. फुर्सा, तरछ
Egretta alba, धवला अंजन - *garzeetta*
garzeetta Linn. श्याम-चंचु श्वेत-अंजन
 - *intermedia* *intermedia*,
 Wagler. लघु श्वेत अंजन
Elephas maximus indicus, Linn.
 हाथी
Equus asinus, Linn. गधेडो - *cabattus*,
 घोडे - *onager indicus*, Blyth
 जंगली गधेडो, घोरखर
Eremopterix grisea siccata, Ziceh.
 डबकचीडी
Eryx conicus, Schneider मंफोडी
 - *jaculens*, Linn. आंधली चाकरण
Esomus daurica, राजना
Eudynamis scolopaceus *scolo-*
paceus, Linn. कोयल
Falco Cherrag, चहग - *jugger*, Gray.
 सींचणो, सांसाबाज, लगड - *sacer*, चरग
 - *tinnunculus*, Linn. नरझी
Felis chaus affinis, Guld बनबिलाडी
 - *constantino*, जंगली बिलाडी, -
ocreata, Gmlin. बिलाडी - *ornata*,
 Grey रानी बिलाडी
Francolinus francolinu, Linn.
 काळो तैतर - *pondicerianus* *inter-*
positus, Hartert तैतर
Franklinia gracilis gracilis, Frank-
 lin कुत्की, टाकटाकी
Fulica atra, Linn. आड, भगत
Funambulus palmarum, गीलहेरी,
 घीलोरी, खीसकोली
Galeocerdo rayneri, बुवार - *tigrinus*,
 पट्टाडी
Galerida cristata, Linn. चंडोल -
deva, Sykes चंडुल
Galicrex cinnerea, Gmel. पाणकुंकडो
Gallinula chloropus indicus, Blyth.
 जळकुंकडी
Gallus gallus, Linn. रातो वन्यकुंकडो -
Sonneratii, Teniminck वन्यकुंकडो,
 जंगली मरघी
Gavialis gangeticus, घडियाल
Garrulax leucolophus leucolophus,
 गप्पु
Gazella bennetti, Sykes. चींसारा,
 छींसारा छींकारं
Gelocheldion nilofica, Gmelin
 वावगली
Gerbillus gleadowi, वगडाशु शुंदर
Glossogobius giuris, Ham. मोडु, मोडु
Gobuis giris, गोधरा, भोरा - *strictus*,
 बोडवा
Gongilophis conicus, मंफोडी
Grus antigone, सारस - *cinera*, कुलंग
 - *grus lilifordi*, Sharpe कुलंग
Gymnorhis xanthocollis xantho-
collis, Burton राजी
Gyps indicus, Scopoli. भूखरं गोघ
Haematornis cheela, Latham रावळ
Halcyon smyrnensis, Linn. कल-
 कलियो
Haliaetus leucoryphus, Pallas डेंका,
 गरुड
Hemidactylus maculatus, गरोळी
Hemirhamphus far, - *limbatus*,
 कुंगा, साडाज
Herodias alba, धवल अंजन - *garzetta*,
 श्याम चंचु श्वेत अंजन - *intermedia*,
 लघु श्वेत अंजन
Herpestes auropunctatus, Hodgs
 मंगुस, नोळीओ - *edwardsi*, Geoff.
 नाळी गुसओ - *smithii*, Gray. मंगुस,
 नोळीओ
Heteropneusteus fossilis, Block शींगी

- Hierococcyx varius, Vahl बपैयो
Hilsa ilisha, पालवा
Himantopus himantopus himantopus, Linn. गायपाव, गजपाव
Hirundo daurica erythropgyia, Sykes मस्जीदतुं अबावील - smithii, Leach तारोडियां
Horponden nephrens, बुमला-बुमली, सुकट
Hyaena hyaena, Linn. तरस, झरख
Hystrix leucura, शाहुडी
Ibis leucocephalus, Pennant धोवकडां, धोकडां
Incotis papillosus, काळी कांकण
Invertebrata, करोड रज्जुरहित समुदाय, अपृष्ठवान समुदाय
Ixobrychus cinnemones, लालकोंच - sinensis, पीतकोंच
Kittacinda malabarica, Scopali शामा
Labeo angra, Ham. गोलची - calbasu, Ham. नगरी, कालवट - dussumieri, C. & V. कुरसा - fimbriatus, Bloch बेलशी, मिलाशी - rohita, Ham. रोहु
Lanius excubitor lahtora, Sykes दूधिया लटोरा
Larus ridibundus, Linn. कलां
Laubuca laubuca, Ham. मुनया
Leptoptilos dubius, Gmelin हाडगीला
± javanicus, चन्दन
Lepus ruficaudatus, Layanus, ससळुं, खरगोश
Leucocirca pectoralis, Jerdon चकवील
Lobipluvia malabarica, Boddaert पीळा चगदावाळी टिटोबी
Lobivanellus indicus, Boddaert टिटोबी
Lutra, vulgaris जलमांजार, डालबिलाडी, पाणीकुत्ता
Lynx caracal, Guld. सीयागोश
Mabuya carinata, Schneid macularia, Blyth. ब्राह्मणी कुकडी
Macaca radiata mulatta, वांदरा, माकडा
Magaderma spasma, चामाचीडियुं
Mallivora indica, गोरपट, घोरनर
Mammalia, सस्तनवंश
Manis crassicaudata, सालसाला, कावली, मांजर, बजराकीट
Mastacembalus armatus, Laceps बाम - pancalus, Ham. चेषडी
Megalops cyprinoides, पूफण, कडुस
Melursus ursinus. रीछ, भाडु
Merops orientalis orientalis, Latham नीलकंठ - superciliosus, Linn. मोटो नीलकंठ
Micropus affinis, Gray अबावील
Milvus migrans govinda, Sykes समळी, समडी
Mirafra erythroptera Sindiamus, Ticehurst अगन, घाघस
Mollusca, कोषस्थ समुदाय, मृदुशरीर समुदाय
Molpastes cafer pallidus, Stuart रक्तपुछ बुलबुल - leucogenys leucotis, Gould जोगीडो
Motacilla alba dukhunensis, Sykes दिवाळी घोडो - maderaspatensis, Gmelin खंजन, दिवाळी घोडो
Mungos auropunctatus, Hodg. नोळीओ
Muntiacus muntjak, Zimm. कारकर; काकर भसतुं हरण
Muraenosox tabalon, cinerens, बाम
Mustelus manazo, मुसीआ, काजर मगर
Myliobatis nieuhooffii, बामीन, सालो

- Myriapoda, दशसहस्रवंश, बहुपदवंश
 Mystus cavasius, Ham. काटीआ -
 seenghala, Sykes. शींगला
 Naia hannah, Cantor नागदेवता,
 राजनाग - tripudians, नाग
 Narcine timtei, जंगरू
 Nemathelminthes, सूत्रकृमिसमुदाय
 • Neophron percnopterus, Linn.
 सफेद गीघ
 Nerodia piscator, Schneider गवली,
 डुंडी
 Nesocia bengalensis, खेतराञ्जु अुंदर
 Nettapus coromandelianus, Gmelin
 गिर्री
 Notopterus notopterus, Pallas
 पतरा, पत्री
 Numenius arquata lineatus, Gvier
 गोर, बडा गुळिन्दा, धौघ
 Nycticorax nycticorax nycticorax,
 Linn. रात बगलां
 Oenopopelia tranquebarica, Her-
 mann राताहाला
 Ophiocephalus punctatus, Bloch
 डोंका, मरळ, कडवा - striatus, चारु,
 डाकु, कडवा, मरळ
 Ophiomorus tridactylus, Blyth.
 सरप गरोळी
 Ophiops jerdoni, Blyth. - macro-
 lepis, Blanford सापाक्षि
 Order, वर्ग
 Oriolus oriolus kundoo, Sykes पीळक
 Orthotomus sutorius guzurata,
 Latham. दरजीडो, फूत्की, दासको
 Ovis vignei, Blyth. घेअं
 Pandion Haliaetus, Linn. कुररी
 Panthera Leo persica, Meyer सिंह
 सावज, झुरिया वाघ - pardus, Linn.
 चित्तो; चित्ता वाघ, दिपडो - tigris, Linn.
 वाघ
 Paradoxurus hermaphroditus,
 Gray शुद, वनीयार
 Paraechinus micropus शेळो, शेरो
 Parus major cinereus करणफुल
 Passer domesticus indicus, Jardine
 and Shelby चकलो, चकली
 Pastor roseus, Linn. वीभो, वैयां
 Pavo cristatus, Linn. मोर, मयूर
 Pelecanus onocrotalus rosens,
 Gmelin गगनवेड, पेनफीण, प्लव -
 philippensis, ginelin फीण
 Pellona filigera, कान्ति
 Perdicula asiatica, Latham. लावही
 Pericrocotus speciosus राजालाल,
 बुलालचरम
 Phaenicurus ochruros, थरथरो
 Phalacrocorax carbo, sinensis
 कागदियां - niger, Vilillot काजियां
 Phoeniconaias minor, Geoffrey
 नानो सुरखाब - antiquorum, Temm.
 Phoenicopterus ruber roseus,
 Pallas सुरखाब, ठाकोरजीना जानैया,
 बगहंस; राजहंस
 Phyllum, समुदाय
 Pisces, मीनवंश, मत्स्यवंश
 Pithecius entellus, लगूर, वांदरा
 Platalea leucorodia major, Temm
 and Schlegel चमचा
 Platycephalus carbuneulus, गोकुर,
 मगर, कुकर
 Platyhelminthes, पृथुकृमि समुदाय
 Plocens phillippinus phillippinus,
 Linn. सुघरी, बाया
 Podiceps ruficollis carpensis, Sal-
 vadori पाणडुब, डुबुडी

- Polinemus heptadactylus, -indicus, tetradactylus, रामास, रावास
 Primates, वानर वर्ग
 Pristis perrotteti, कानेडी रंजन - zysron
 Porifera, सछिद्र समुदाय
 Protozoa आदि जीव समुदाय
 Psammophis condaranus, Blyth. - leithii, Gunth. रेती साप
 Pseudibis papillosa, Temm. & Laug काळां कांरुणाहर
 Pseudogyps bengalensis, Gmelin शितिकक्षी गीध
 Psittacula cyanocephala, Linn. तुभी पोपट - krameri scopoli पोपट, कीट, सुडो
 Pterocles exustus Temm - Lang बटावडां - indicus, Gmelin बटेर, माततेतर, बटावर
 Pteroplatea micrura, शेवटो
 Pteropus giganteus, वडवागडा
 Ptyers mucosus, Linn. धामण
 Pyctorhis sinensis sinensis, गुलाबचरम
 Python molurus, Linn अजगर
 Rasbora daniconius, मुनावा
 Ratafa indica, खीसकोली, खीलौरी
 Rattus rattus, Linn. अुंदर
 Reptilia, सरीसृपवंश
 Rhinoceros unicornis, Linn. अेकशृंगी गेंडो
 Rhinopastus granulatus, लंज
 Rhynchobatus djeddensis, बूथाड, चीथड
 Rohtee cotio, Ham. मोयाला
 Rusa unicolor, सांबर, सेमर, सामर
 Sarcogyps calvus, Scopoli राजगीध
 Sarkiliornis melanotus melanotus, Pennant नकटो
 Saxicola caprata bicolor, Sykes पिडां - falicata cambayensis, Latham. देवचकली, काळीपूछ, काळीदेव - torquata indica, Blyth. खेर पिडां
 Scatophagus argus कांसका, कायी, सुंगेली
 Scyllium marmoratum, दंडी मगर
 Semnopithecus entellus, वांदरा
 Sillage sihama, पंलोडीआ, सींगकुंगी, आरीआं
 Sitana ponticeriana, Cuvi. गळे पंखावाळी
 Species, व्यक्ति, रूपजाति
 Spizatens cirrpatus Gmelin शाहबाज
 Stegostoma tigrinum, कडाकर
 Sterna aurantima, Gray इसला, वावगली
 Streptogonopus Phipsoni, झेमेल
 Streptopelia chinensis, Scopoli चित्रग्रीव, कपोत - decaocto, decaocta, Frivalszky. काळा कंठवालो होलो, कपोत - senegalensis, होलडी
 Suncus caerulens, छछुंदर
 Sus cristatus, Lagner भूंड
 Suscristatus Wagn, जंगली डुकर जंगली सुवर
 Sypheotides indica, Miller यायावर
 Tchitrea paradisi, Linn. दूधराज
 Ternenuchus pagodarum, Gmelin बब्बुआ
 Ternenuchus pagodarum, बब्बुआ
 Terpsiphone paradisi, मानुख देवता, दूधराज
 Testudo elegans, Schoepff भूचर काचबो
 Tetrodon oblongus, पोपचा पोपची
 Threskiornis melanocephalus, Latham. श्वेत कांकण, सफेद कांकणाहार

- Thyropygus nigrolabiatus, बृहत्काय
 झेमेल
 Tockus griseus, चिलोत्रो
 Tribe, गण
 Trichiarus muticus, - Savala, पट्टी,
 कट्टी, बायगर
 Trimeresurus gramineus, Gunth.
 वंसपत्रक
 Trombidium grandissium, भिन्द्रगोप
 Trygon sephen, वूड - walga, कडवो
 Turdoides somervillei, Sykes.
 सातमाभी, पींजारा, लेला
 Tuteria indica, Hardwke वगडाञ्जु शुन्दर
 Typholopus parrectus, Stolicza
 आंधियो
 Tyto alba, Scopoli रेवभी
 Upupa epops epops, Linn. हुडहुड,
 घंटीशकणीओ
 Urocissa melanocephala occipi-
 talis, महालाट
 Uroloncha malabarica, - पिद्दी Linn.
 punctulata, सींगवाज
 Uromastix hardwickii, Gray जहठ-
 काय सांढो
 Vandeleuria oleracea, झाडनो शुंदर
 Varanus monitor, Linn. पाटला घो,
 चंदन घो
 Vertebrata, करोडरज्जुधारी समुदाय, पृष्ट-
 वंशवान समुदाय
 Vespa orientalis, भमरी
 Vipera russellii, Strauch चीतलो
 Viverricula indica, Geoffroy मुशक-
 बीली, कातस, कस्तुरी, पनीयह
 Vulpes bengalensis, - leucopus,
 लोंकडी
 Wallagonia attu, Block पवीन, पधान,
 पहाडी, चोपडा
 Xantholoema haemacephala, Mu-
 ller घंटी टांकणियो, कंसारो
 Xenentodon cancila, Han. कागडो
 Xenorhynchus asiaticus, लोहारजंघ
 Zamenis diadema, Schlegel केवडानो,
 आबुनो नाग - fascillatus, Shaw
 - mucosus, धामण
 Zosterops palpebrosa, Temm. &
 Schlegel बाबुना
 Zygaena blochii, जुभीला - malleus,
 हानोठ - tudes, कंदर

SECTION VIII खंडिका ८

Geological International Terms भूविद्याना आंतरराष्ट्रीय शब्दो

Age, Archezoic - आर्केझोओक युग, निर्जीव युग, अजीवयुग	Azoic - ओझोओक युग; Cainozoic - केनोझोओक युग, अर्वाचीन जीवनयुग	Tertiary - तृतीयांशरी, तृतीय, युग	Eocene - ओसीन युग, अर्वाचीन जीवन शुषानो युग, नवजीवन शुषायुग, सांप्रतजीवन आरंभयुग	Neolithic - नीओलीथीक युग, नवशस्त्रयुग, वधारे अने सारां शस्त्रनो युग, नवसांप्रतयुग	Oligocene - ओलीगोसीन युग, नवसांप्रत युग	Palaeolithic - पेलीओलीथीक युग, प्राथमिकशस्त्रयुग	Pleistocene - प्लीस्टोसीनयुग, हिमयुग	Proterozoic - प्रोटेरोझोओक युग, जीवनआरंभ युग	Gneiss नाओस	Granite ग्रेनाओट; (आशिला 'पातालिक' शिलाना वर्गनी छे.)	Graphite ग्रेफाओट	Grit ग्रीट	Gypsum जीप्सम	Lake Marl लेकमार्ल, तलाव कांप	Loess लोअस, लस	Marble मार्बल, आरस	Obsidian ओव्सीडियन	Oligocene ओलीगोसीन, नवसांप्रतयुग	Palaeolithic age पेलीओलीथीक युग, प्राथमिकशस्त्र युग	Phyllite फाओलाओट	Pitchstone पीचस्टोन	Pliocene प्लायोसीन, नवसांप्रतजीवन युग	Pleistocene प्लीस्टोसीन, हिमकाल	Porphyry पोरफीरी [आरंभ युग]	Proterozoic age प्रोटेरोझोओकयुग, जीवन	Pumice प्युमीस	Quartzite क्वार्ट्जाओट	Rhyolite रहीओलाओट	Schist शीस्ट	Schistose शीस्टोझ	Sinter सिन्टर	Slate स्लेट	Stalactite स्टेलेक्टाओट, अधोगामीस्तंभ	Stalagmite स्टेलेग्माओट, अधुर्वगामीस्तंभ	Syenite सायनाओट	Trachyte ट्रेकाओट	Travertine ट्रेवर्टाओन
Basalt बॅसाल्ट	Bitumen बीटयुमेन	Breccia ब्रेक्सीआ	Chalk चाक	Conglomerate कोन्ग्लोमरेट	Diorite डायोराओट (आमां ग्रेनाओट करतां सीलीकां प्रमाण ओखुं होय छे)	Dolerite डोलैराओट (आशिलाओ लगभग काळा रंगनी होय छे, अना शुपर छरी फेरववामां आवे तो सफेद लीटीओ के डावा पडी रहे छे. बंगाळामां गंगाकांटे डोलैराओट मळी आवे छे)	Dolomite डोलोमाओट	Eocene ओसीन, अर्वाचीन जीवन शुषानो युग, नवजीवनशुषा युग, सांप्रतजीवनआरंभ युग	Flint फ्लिन्ट, चकमक	Gabbro गॅब्रो																											

SECTION IX A खंडिका ९ अ

Meteorological International Terms हवामानविद्याना आंतरराष्ट्रीय शब्दो

<p>Adiabatic अडेयाबेटिक, शुष्णताबद्ध</p> <p>Alto cumulus (ACu) अँल्टोक्युमुलस, मध्यम ढगवादळां</p> <p>Altostratus (ASt) अँल्टोस्ट्रेटस, मध्यम स्तरवादळां</p> <p style="padding-left: 2em;">[Alto cumulus अने Alto stratus वादळां १२ थी १६ हजार फूटनी अँचाभीअे होय छे.]</p> <p>Anticyclone अँन्टीसाअीक्लोन, प्रतिचक्रवात, अुफरकुं, प्रतिवंदोल</p> <p>Blizzard ठंडो अुत्तरी पवन</p> <p>Cold wave ठंडी हवा प्रवाह, ठंडीनुं मोजुं,</p> <p style="padding-left: 2em;">Heat wave अुष्मा हवा प्रवाह, गरमीनुं मोजुं</p> <p>Cirrocumulus (Cicu) सीरोक्युमुलस, कुंतल, कुंजमेघ, अँचा ढग वादळ</p> <p>Cirrostratus (Cist) सीरोस्ट्रेटस, अँचास्तर वादळां</p> <p>Cirrus (Ci) सीरस, अँचा केवाल, - तांतणां - तंतु वादळां</p> <p style="padding-left: 2em;">[Cirrocumulus, Cirrostratus, Cirrus वादळांओ २५ थी ३० हजार फूटनी अँचाभीअे होय छे]</p> <p>Cumulus (Cu.) क्युमुलस, पुंजमेघ, ढग वादळां, (बार हजार फूटथी नीचे)</p> <p>Cyclone साअीक्लोन, चक्रवंदोल, फरकुं, (अँज्ञावात, तोफान, वातोफान अे फरकानां प्रकार छे)</p> <p>Dust storm आंधी ($\frac{1}{3}$ माअीलथी कमी दृष्टिमर्यादा)</p> <p>Entropy अप्राप्य अुष्माशक्ति</p> <p>Fog धाबीधूसस ($\frac{1}{3}$ माअीलथी कमी दृष्टिमर्यादा)</p> <p>Forecast फोरकास्ट, आगाही, वतारो</p> <p>Frost हीम [Dew ज्ञाकळ]</p> <p>Föhn wind निष्पवन बाजु अुतरती गरम</p>	<p>अने शुष्क हवा Ascending wind पवननी बाजुअे चढती हवा</p> <p>Haboob हबूब, आंधी</p> <p>Hail हेअील, करां</p> <p>Haze धूसस ($\frac{1}{2}$ माअीलथी ओछी दृष्टि-मर्यादा)</p> <p>Hurricane हरीकेन, अँज्ञावात, फरकानो अेक प्रकार</p> <p>Nimbus (Nb.) निम्बस, जळवादळुं</p> <p>Nimbostratus (N. St.) नीचा जळवादळां</p> <p>Stratocumulus (St. Cu.) स्ट्रेटो क्युमुलस; ढगस्तरवादळां; (अुपर ढग नीचे सपाट) नीचा-स्तर ढगवादळां</p> <p>Stratosphere स्ट्रेटोस्फीअर; २० थी ५० हजार फूट अुपरनु आवरण</p> <p>Stratus (St) स्ट्रेटस, स्तरवादळुं</p> <p>Stratus स्ट्रेटस Stratocumulus, स्ट्रेटोक्युमुलस [Stratus, Stratocumulus, Cumulus, Cumulonimbus, Nimbostratus वादळां १२ हजार फूटनी नीचे होय छे]</p> <p>Thunderstorm गाजवीज तोफान</p> <p>Tropopause त्रूपोपोस, स्ट्रेटोस्फीअर अने त्रूपो स्फीअर वच्चेनुं मध्यस्तर</p> <p>Troposphere त्रूपोस्फीअर, २० थी ५० हजार फूट नीचेनुं वातावरण</p> <p>Turbulence हवामां परपोटा अुपजावनारी स्थिति, हवाप्रक्षोभ</p> <p>Typhoon टायफून, तोफान, वातोफान, फरकानो अेकप्रकार</p> <p>Windward पवनवाळी, Leeward निष्पवन</p> <p>Whirlwind वावंदोल</p> <p>Waterspout जळमांथी वादळा सुधी पहांचतो जळफुवारी</p>
---	--

SECTION IX B खंडिका ९ ब

List of standard words prepared by the Meteorological Department in consultation with All India Radio for use in *All India Radio Weather Bulletins*

हिंदी सरकारना वायुचक्र खाता तरफथी वपराता गुजराती शब्दोनी यादी

<p>Abnormal rain भीनोदुकाळ [चोमाळुं Active (Monsoon) हंमेश जेवुं अगर राश Amount (cloud) प्रमाण अगर परिमाण Anticlockwise प्रतिदक्षिण Anticyclone झुफरकुं, अगर हवानुं वधारे दबाणनुं संचरण, अगर प्रदक्षिण वायुनुं संचरण Appreciably वधारे पडतो, अगर जणाय अबो Average राश, सरासरी, सरेराश Air currents हवाना प्रवाहो Barometer हवाभारमापक यंत्र Base of cloud वादळांनी अंचाभी Breaking up (of depression) अंत आववो (तोफान अगर फरकानो), वीखराभी जवुं Centre (of depression) केन्द्र (तोफाननुं अगर फरकानुं) Chance संभव, वकी Clear skies चोखुं आकाश Climate आबोहवा Clockwise प्रदक्षिण Clouds वादळां High - बहु अंचाभीनां Low - नीचां • Medium - मध्यम अंचा- भीनां • Overcast with - ०शी घेरायेळ- छवायेळ, Traces of - ना धावां Clouded वादळांथी घेरायेळ Half - वादळांथी अरधुं घेरायेळ-ढंकायेळ Heavily - वादळांथी</p>	<p>तदन घेरायेळ-ढंकायेळ Lightly - थोडां अंचां वादळाथी • Moderately - वादळांथी लगभग अरधुं • Mostly - वादळांथी लगभग बधुं • One quarter - वादळांथी पाभाग Partly - वादळाथी थोडुं • Three quarters - वादळांथी पोणो भाग Cloudless चोखुं, वादळां वगरनुं Cloudy वादळांवाळुं - weather वादळावाळी हवा Cold wave ठंडो वायु, ठंडी हवानुं आंदोलन अगर मोजुं Continuous चाळ Crossing (of depression) पसार थनुं (फरकानुं) Cyclone } हवानुं भारी तोफान, फरकुं, Cyclonic storm } वायुचक्र, चक्रवंटोळ Dawn प्रभात Deep (depression) अंडुं (तोफान) Deepen (,,) तोफाननी अंडाभी वधशे Depression तोफान, फरकुं Deteriorate खराब थवुं Disturbance तोफान Disturbed weather हवाराश करतां खराब Drizzle वरसादनी नानी छांटी, झरमर झरमर वरसाद Dry weather सूकी हवा Dust, - devil वंटोळियो - haze धूळशांख - storms आंधी</p>
--	--

Earthquake धरतीकंप
 Evaporation वाष्पीभवन
 Extensive घणोज अगर विशाल
 Falls (of Rain, Snow etc) छांटा
 (वरसाद अगर तुषारनां) Few - थोडा छांटा
 Feeble (depression, Monsoon etc.)
 नबळं (फरकुं, चोमासु वगेरे) [(फरकुं)
 Filled up (depression) भराञ्जी गयुं
 Fog धुम्मस Low - नीचे जमीन पासे धुम्मस
 Thick - गाढ धुम्मस
 Force (of wind) वेग (पवननो)
 Forecast वतारो
 Forming (of depression) बने छे (फरकुं)
 Freezing point हिमबिन्दु
 Frost हिम
 Frosty conditions हिम पडे अेवी स्थिति
 Gale पवनजुं तोफान, भारी पवन
 Gusty (wind) } अस्थिरपवन
 Gustiness (of wind) }
 Hail करा
 Haze धूळ
 Heavy rain भारे वरसाद
 Humidity मेज
 Intensify जोर वधनुं [आंतरे आवतो
 Intermittent थोडे थोडे वखते अगर आंतरे
 Isolated अलगा (स्थलो)
 Land breeze किनारा तरफथी वातो पवन
 Light हलको
 Lightning वीजळी [स्थळ)
 Low (pressure area) ओछा (दबाणवाळं
 Maximum (temperature) वधारेमां
 वधारे, गुह्रतम (गरमी)
 Mean (average) राश
 Meteorology वायुशास्त्र - logical office
 वायुशास्त्रजुं दफतर - logist वायुशास्त्री
 Minimum temperature ओछामां ओछी
 अगर लघुतम ठंडी

Mist धुम्मस
 Monsoon चोमासुं North east - अीशानी
 चोमासुं South west - नैऋत्यी चोमासुं
 Normal (average) राश
 Observations वेक्षणो अगर निरीक्षणो
 Observatory वेक्षणालय, वेधालय, वेधशाळा
 Outlook वतारो
 Overcast घेरायेळं
 Precipitation वरसाद
 Pressure दबाण
 Radiation विकिरण
 Rain वरसाद, Very light - जूज० Light
 हलको० Moderate - थोडा भारे प्रमाणमां
 अगर समधान वरसाद, Rather heavy
 or moderately heavy - लगभग
 भारे अगर भारे जेवो वरसाद Very heavy
 - भारे वरसाद अति वरसाद Local or
 scattered - अहीं तहीं वरसाद Wide-
 spread - घणां स्थळोअे वरसाद Conti-
 nuous - चाळ वरसाद Intermittent
 - थोडे थोडे वखते वरसाद अगर आंतरे
 आंतरे पडतो वरसाद - storm वरसादजुं
 तोफान
 Rainy day वरसादनो दिवस
 Sand storm आंधी
 Scarcity of rains सूको दुकाळ
 Sea, Calm or Smooth शांतदरियो
 High - अूचा मोजावाळो दरियो, Rough
 - तोफानी दरियो - breeze दरिया तरफथी
 वातो पवन
 Shallow (depression) छाछहं (फरकुं)
 Saturated तरबोळ
 Showers छांटा Light - हलका छांटा
 Heavy - भारे छांटा
 Snow तुषार [वातो पवन
 Squalls थोडा थोडा समये भारे वेगवाळो
 Storm तोफान, वावाञ्जोडुं Cyclonic - भारे
 फरकुं - वायु चक्र

Strengthen जोर वधतुं	Vapour वराळ, वाष्प, वाफ
Temperature गरमी, ठंडी अगर शुष्मामान - rise गरमी वधशे - fall गरमी घटशे	Visibility दृष्टिमर्याद, दृष्टिप्रदेश
Thick (Fog, Mist) घट्ट, घाडी	Weather हवा Cloudy - वादळावाळी हवा Dry - सूकी हवा Rainy - वरसादवाळी हवा
Thunder गर्जना - rain गर्जना साथे वरसाद - shower गर्जना साथे छांटा - storm गाजवीजतुं तोफान	Western disturbance पश्चिम तरफची आवतुं तोफान
Tidal wave घोडावेल	Wet मीनी
Twilight झळझळुं	Winds पवन Dust raining - वंदोळियो
Unsettled (disturbed) खराब	Velocity of - पवननी गति

SECTION X खंडिका १०

Fossils अवशेष नामावलि

The names of fossils have not been and should not be translated into the Indian languages. The following list of fossils, most of which have been found to occur in areas near Gujarat, as reported in Krishan's *Geology of India and Burma*, 1943, p. 356, 375, 427, 434, 449, 487, 488, is not an exhaustive one, but it illustrates the principle that these fossil names should be accepted in the Latin forms already used without seeking more indigenous terms of language. The list is prepared by Prof. N. D. Sukeshwalla of the Geology Department of St. Xavier's College, Bombay.

Corbula Vredenburgi कोर्बुला व्रेडेन्बुर्गी	Peltoceras athleta पेल्टोसीरस अथ्लेटा
Elephas namadicus ऐलीफस नेमेडीकस	Phyllacanthus sindensis फीलाकेन्थस
Hemiaster cenomanensis हेमीअेस्टर सीनोमेनेन्सीस	सीन्डेन्सीस
Macrocephalus Chariensis मेक्रो- सीफलस कारीअेन्सीस [सीन्डी	Rhinoceras unicornis र्हीनोसीरस युनीकोर्नीस
Namadoceras scindiae नेमेडोसीरस	Sivajiceras kleidos सीवाजीसीरस क्लीडोस
Natica langispira नेटिका लोन्गीस्पीरा	Trigomia pullus त्रीगोमीआ प्युलस
Nantilus sindiensis नॉटीलस सीन्धी- अेन्सीस	Trigonia ventricosa त्रीगोनीआ वेन्ट्रीकोसा
Ostrea vesicularis ओस्ट्रीआ वेसीक्युलेरीस	Turritella multistriata ट्युरीटेला मल्टीस्ट्रीआटा

SECTION XI खंडिका ११

Alphabetical index of standard symbols in Physics

A list of some of the standard symbols used in the English language, to express various physical quantities, is given below. It is recommended that these symbols consisting of Roman and Greek alphabets along with their variations of forms (e. g. italics, capital, or lower types) may be adopted as such to express the respective physical quantities instead of rendering these symbols in Nagari Script. It is possible to express g, acceleration due to gravity, by ग or ग but it will be difficult to translate the symbols like "A, A, A, A, a, a, α", which are all variations of A and each of which expresses a standard physical quantity. The rendering of all these different varieties of symbols in Nagari script is not impossible but may wait till the standard nomenclature for the Indian National Language is ready. The present list is merely a description of the existing symbols in use.

Gujarat College, Ahmedabad

Y. G. NAIK

भौतिकशास्त्रमां वपरती केटलीअेक प्रमाणभूत संज्ञाओ

नीयेनी संज्ञाओ अत्रेण अने ग्रीक भूणाक्षरोना अनुक्रममां दर्शावी छे. आ संज्ञाओ नागरी लिपिमां अथवा गुजराती लिपिमां रुपांतर करवी अनुक्रम थशे नहि अेनां अनेक कारणो छे. दाभला तरीके अत्रेण भूणाक्षर A नी 'A, A, A, a, a,' अेम पांय संज्ञाओ थाय छे, अने ते दरेके शुदी शुदी भौतिक परिमाणु के शब्दोनी सूचक छे. आ उपरांत α, β , जेवा ग्रीक लिपिना भूणाक्षरोना पणु आशरो लेवो पडे छे. अेने गदले 'अ, अ, अ अथवा अ, आ, अी' अेम त्रणु के चार रूपो थर्न शके. सामान्य गुजराती क्षणालुमां नागरी लिपिनी संज्ञाओ क्षणालुनी वस्तुथी शुदी पडी आवे अेटले यावी शके परंतु थील नागरी लिपिनी भाषामां मुसीयत थाय. वणी आपणु आप्ना हिंदने माटे अेक सरणी पारिभाषिक संज्ञानो उपयोग करवो अे न हित्तावड छे. भौतिक परिमाणुनी जे संज्ञाओ अत्रेण भाषामां इड थयेवी छे ते न संज्ञाओ अपनावी लेवामां भास वांधो दागतो नथी. मात्र मातृभाषा नजुनारा विद्यार्थीअेने पणु रोमन अने ग्रीक भूणाक्षरोथी परिचित करवा अे मुसीयतभयुं न न कडेवाय. आथी मारुं अेवुं नत्र सूचन छे के हाड तुरत आपणु रोमन अने ग्रीक भूणाक्षरोना उपयोग करी अे संज्ञाओ स्वीकारी लेवी. आ संज्ञा संपूर्णु नथी, परंतु इकत मार्गदर्शक छे. १९३७ ना डिजिटल सोसायटीना प्रेसिडिंसमांथी आ तैयार करवामां आण्यो छे.

गुजरात कोलेज, अहमदाबाद

य. गु. नायक

- A:** (1) Atomic weight; (2) Surface area
(१) परमाणुभारंक; (२) क्षेत्रफल
- Å:** Angstrom unit
प्रकाशना तरंग लंबाईनो अेकम
($1\text{Å} = 10^{-8}\text{cm.}$)
- a:** Acceleration
प्रवेग
- B:** Magnetic induction
चुंबकीय झुपपादन
- C:** Capacity; (electrostatic)
स्थित वीजधारक शक्ति
- C:** Centigrade
• सेन्टिग्रेड
- c:** Velocity of light in vacuum
शून्य अवकाशमां प्रकाशनो वेग
- D:** Diffusion coefficient
प्रसरणांक, व्यापनांक
- d:** Diameter; Distance; (Density)
व्यास; अंतर; घनता
- d:** Differential
कलनसंज्ञा
- E:** (1) Energy; (2) Potential difference
(१) शक्ति; (२) वीजदाब फेर
- e:** (1) Base of natural logarithms
(2) Charge of an electron
(१) लॉगेरिथमनो पायानो अंक; (२)
ऋण वीजाणुनो भार
- e:** Quantity of electric charge
वीजभार
- F:** Force
बल
- g:** Acceleration due to gravity
गुरुत्वाकर्षणनो प्रवेग
- H:** Magnetic field strength
चुंबक क्षेत्रबल
- H:** Henry
हेन्नि
- h:** Planck's constant; height
प्लांकनो स्थिरांक; झुंचाअी
- I:** (1) Moment of inertia; (2) Electric current; (3) Intensity of light
(१) चाकमात्रा; (२) वीज प्रवाह; (३)
प्रकाशनी तेजशक्ति
- J:** Mechanical equivalent of heat
झुष्णतानो यांत्रिक समदर्शक अंक
- k:** Thermal conductivity
झुष्णतावहनांक
- k:** Boltzmann constant
बोल्त्स्मननो स्थिरांक
- L:** (1) Latent heat; (2) Self-inductance
(१) लुप्त झुष्मा; (२) झुपपादन
- l:** Length
लंबाअी
- l:** Litre
लिटर
- M:** Molecular weight
अणु भारांक
- m:** Rest mass of an electron
अीलिकट्रोननो स्थिर द्रव्यमान
- m:** Mass
द्रव्यमान (वजन)
- N:** Avogadro's number
अवोगेड्रोनो स्थिरांक
- n:** Refractive index
वक्तीभवनांक
- P, p:** Pressure
दबाण, दाब
- Q:** Quantity of electricity
वीज राशि
- q:** Heat entering a system
अेक समुदायमां दाखल थती झुष्मा
- R:** (1) Gas constant; (2) Rydberg's constant
(१) वायु स्थिरांक; (२) रिडबर्गनो स्थिरांक

- R : Electrical resistance
बीज-अवरोध
- r : Radius
त्रिज्या
- S : Entropy
अन्ट्रोपी
- s : Surface area
क्षेत्रफल
- T : Temperature on absolute scale
मूलभूत मापमां शुष्मामान
- t : (1) Time; (2) Temperature on ordinary scale
(१) समय; (२) सामान्य मापमां शुष्मामान
- u, v, w : Velocity components
गतिनां विभक्त अंगो
- V : (1) Volume; (2) Potential (difference)
(१) कद; (२) स्थितिमान (नो तफावत)
- V : Volt
वॉल्ट
- v : Velocity; volume
गति; कद
- W : Work
कार्य
- W : Watt
वॉट
- X, Y, Z : Force components
बलनां विभक्त अंगो
- Z : Atomic number
परमाणु अंक
- α : Angle of optical rotation
ध्रुवीभवन अक्षना भ्रमणनो कोण
- y : Ratio of specific heats
बे प्रकारनी विशिष्ट शुष्मानो गुणोत्तर
- Δ : Increment
वृद्धि माप
- δ : Small increment
सूक्ष्म वृद्धि माप
- η : Coefficient of viscosity
चिक्कटतानो अंक
- θ : Angle of contact; temperature on any scale
स्पर्शकोण; शुष्मामान C. अथवा F.
- λ : Wave length
तरंग लंबाओ
- μ : (1) Refractive index; (2) Magnetic permeability
(१) वक्रीभवनांक; (२) चुंबकीय प्रसरण-शक्ति अंक
- μ : Micron
माओकोन = ०.००००१ सेमि.
- ν : Frequency; wave number
कंप संख्या, (कंपन); तरंग-अंक
- π : Osmotic pressure
ओस्माटिक दाब
- π : Ratio of circumference to diameter
परिध अने त्रिज्यानो गुणोत्तर
- ρ : Density; specific resistance
घनता; विशिष्ट अवरोध
- σ : Molecular diameter
अणुनो व्यास
- τ : Time interval
कालांतर
- ψ : Magnetic flux
चुंबकीय प्रवर्तन
- φ : Function
फल
- χ : Magnetic susceptibility
चुंबकीय धारणशक्ति
- ω : Angular velocity
कोणीय गति

